

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ІНСТИТУТ
імені Митрополита Київського і всієї України, Предстоятеля Української
Православної Церкви Блаженнішого Володимира
Приватного акціонерного товариства “Вищий навчальний заклад
“Міжрегіональна Академія управління персоналом”

Громадський комітет з підготовки до відзначення
200-річчя від дня народження Тараса Шевченка

ПОСТАТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В СУЧАСНОМУ КУЛЬТУРНОМУ І ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРІ

/до 200-річчя від дня народження Кобзаря/

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ



Хмельницький
2014

УДК 821.161.2-1/3.09Т.Шевченко

ББК 83.3(4Укр)5.215.1

Ш 37

Ш 37 Постать Тараса Шевченка в сучасному культурному і геополітичному просторі : зб. наук. пр. Хмельницького ін-ту МАУП. – Хмельницький : Вид-во ХІ МАУП, 2014. – Вип. 1. – 372 с.

У збірнику наукових праць вміщено статті Міжнародної науково-практичної конференції “Постать Тараса Шевченка в сучасному культурному і геополітичному просторі (до 200-річчя від дня народження Кобзаря)”. Авторами статей розкрито: феномен Т. Г. Шевченка в контексті сучасних реалій глобалізації; творчість Тараса Шевченка у контексті сучасної української філології; постать Тараса Шевченка в сучасному гуманітарно-освітньому просторі.

Редакційна колегія:

Білий Л. Г., кандидат педагогічних наук, доцент (*голова*); **Білошицький С. В.**, доктор політичних наук, доцент; **Відоменко О. А.**, літературознавець, лауреат премії ім. Т. Г. Шевченка, праправнук Т. Шевченка; **Гундерук Л. М.**, кандидат психологічних наук, доцент; **Коцюк В. Д.**, кандидат історичних наук; **Кульбовський М. М.**, письменник-публіцист, діяч культури, лауреат премії ім. Т. Г. Шевченка; **Лозовий В. С.**, доктор історичних наук, професор; **Рожко І. Я.**, режисер, заслужений діяч мистецтв України, лауреат премії ім. Т. Г. Шевченка; **Філінюк В. А.**, кандидат філологічних наук, доцент.

Відповідальний редактор:

Парандій В. О., кандидат історичних наук.

Відповідальний секретар:

Олійник В. В., кандидат педагогічних наук, доцент.

Наукові редактори:

Григоренко О. П., доктор історичних наук, професор;

Черниш Г. М., кандидат філологічних наук, доцент.

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Хмельницького інституту Міжрегіональної академії управління персоналом
(протокол № 2 від 26 лютого 2014 р.)

ЗВЕРНЕННЯ
до організаторів та учасників Міжнародної науково-практичної
конференції: “Постать Тараса Шевченка в сучасному культурному і
геополітичному просторі”,
присвяченої 200-річчю від дня народження Кобзаря

**Шановні організатори та учасники вченого зібрання,
браття і сестри!**

У цьому році виповнюється 200 років від дня народження Великого Кобзаря. Не кожен Ювілей святкується нашим народом та Православною Церквою з таким натхненням, та це й не випадково, адже для Тараса Григоровича Шевченка Бог поставав захисником гноблених, виразником їх надій та прагнень. Дослідники по-різному оцінювали творчість Шевченка. З одного боку, його поезії викликали чимало захоплених відгуків сучасників, з іншого – творчість Шевченка вже у XIX – на початку XX ст. зазнавала нищівної критики. Були навіть такі представники громадськості, які заперечували Церковну молитву за Шевченка напередодні святкування 100-річного Ювілею з дня його народження.

Як бачимо, суспільство сприйняло Кобзареві вірші діаметрально протилежним чином: від міфологічної героїзації до тотальної критики. І сьогодні говорити про феномен творчості Шевченка слід не лише в контексті літературної спадщини, але, насамперед, в контексті того, як він відобразився в душі простого народу. Замислення над цим феноменом, спроба дати йому послідовну християнську оцінку – це завдання, що стоїть перед усіма нами, адже популярність “Кобзаря” серед простого люду обумовилася тим, що цей люд побачив у ньому віддзеркалення самого себе, відбиток свого потягу до свободи у самому глибинному, сакральному розумінні цього слова.

На мою думку, не варто сьогодні вдаватися до швидких і поверхневих висновків про світогляд поета. Як плоть від плоті свого народу він увібрав до себе народний світогляд, який об’єднує в собі різні проєкції народної душі.

Шевченко як поет ніколи не намагався звести свій релігійний світогляд до якоїсь сталої системи, але у його поезії ми постійно зустрічаємо досить відверті демонстрації релігійності. Так, у переспіві “Давидових псалмів” Шевченко пише: “Боже, спаси, суди мене Ти по своїй волі”. У “Заповіті” він каже про своє бажання все покинути та “до самого Бога молитися”.

Релігійність поета досить яскраво відбилась і в назвах його численних поезій. Біблійними мотивами сповнені “Подражаніє 11 псалму”, “Осія. Глава 14”, “Ісаія. Глава 35”, “Подражаніє Іезекілію. Глава 19”, “Давидові псалми”, “Царі”, “Неофіти”, “Тризна” та ін. Відомо, що частину Псалтирі поет знав напам’ять.

Біблійна тематика присутня в епіграфах Шевченкових віршів. Поет систематично звертається до Святого Письма, аби виразити біблійною мовою основні ідеї своїх творів. Цікаві свідчення релігійності Шевченка ми знаходимо і в його листах. Наприклад, 1 січня 1850 року він писав з Оренбурга: “Єдинственная отрада моя в настоящее время – это Евангелие. Я читаю его без изучения, ежедневно и ежечасно”, і ще: “Новый Завет я читаю с благоговейным трепетом. Вследствие этого чтения во мне родилась мысль описать сердце матери по жизни Пречистой Девы, матери Спасителя. И другая, написать картину распятого Сына Ее. Молю Господа, чтобы хоть когда-нибудь олицетворились мечты мои!”...

Відомо, що Біблійні образи органічно вплетені в тканину Шевченкових віршів, але, хоча поет і майже постійно апелював до біблійної тематики, йому не був властивим пошук теодицеї. Пропри наявність різних поглядів на творчий спадок Шевченка, у світовій літературі поезія Тараса Григоровича сприймається як унікальний феномен, але геніальність поета досяжна лише тим, хто спроможний віднайти наріжний камінь народного світогляду. Цим каменем неодмінно стає віра, яка у кожного народу віднаходить власне обрамлення, в залежності від національного духовного колориту. Попри трагічні життєві етапи, котрі духовно відобразилися в драматичному перетині надії та розчарувань, великий Кобзар не втратив істинний дороговказ про те, що “Все од Бога, од Бога все...”.

Уважне читання поезії Шевченка не залишає сумнівів: він не був щасливою людиною. Тяжка доля поета нерідко доводила його до розпачу та безнадійності. Звісно, Шевченко не був атеїстом, але й назвати його глибоко церковною людиною теж навряд чи можливо. Усе своє життя Кобзар, як і більшість нашого народу, перебував у духовному пошуку. Він шукав здійснення вищої правди, Божої правди. Пошук цей був непростим, сповненим сумнівів, бунтарства та вільнодумства. І сьогодні, згадуючи Тараса Шевченка, ми, як християни, маємо, перш за все, піднести щиру спільну молитву за цю талановиту людину. Людину, глибоко вкорінену в тисячолітній традиції християнської віри українського народу.

На усіх учасників конференції закликаю Боже благословення. Нехай плідна праця вченого зібрання стане черговим кроком на шляху ретельного вивчення та популяризації творів великого Кобзаря. Бажаю усім плідної роботи, успіхів та натхнення! Нехай неупереджений обмін думками слугує на благо Держави та на корить кожного з Вас!

З повагою

**АНТОНІЙ,
МИТРОПОЛИТ ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ І СТАРОКОСТЯНТИНІВСЬКИЙ**

Л. Г. Білий,
кандидат педагогічних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ВШАНОВУЮЧИ ПАМ'ЯТЬ ВЕЛИКОГО КОБЗАРЯ

*“...І мене в сім'ї великій, сім'ї вольній,
новій, не забудьте пом'янути незлим,
тихим, словом...” (Т. Шевченко)*

Звертаючись до учасників Міжнародної науково-практичної конференції “Постать Тараса Шевченка в сучасному культурному і геополітичному просторі”, хочу зазначити, що сьогодні ми відзначаємо 200-літній ювілей Тараса Шевченка. Це час не просто ще раз вшанувати пам'ять великого українського генія в “сім'ї вольній, новій”, але це добра нагода знову замислитися над його роллю в українській історії, ще раз замислитися над тими дороговказами, які він для нас залишив.

Шевченко був творцем духовних імперативів та націєтворчих настанов, які не втрачають актуальності і стосуються кожного українця. Тому, на моє глибоке переконання, для належного вшанування постаті Тараса Шевченка у цей ювілейний рік свій внесок повинен зробити кожен, незалежно від роду діяльності. Саме тому Хмельницький інститут МАУП робить особливий акцент на якнайширшому та якнайзмістовнішому відзначенні 200-ліття від дня народження Т. Шевченка, адже наш інститут цінує традиції – і академічні, і національні.

Серед тих визначних діячів, чиї серця, помисли, талант спрямовані на служіння народові, чия душа сповнена високої любові до батьківщини, Т. Г. Шевченко по праву займає почесне місце, бо з таким вогнем у душі захищав свободу і незалежність вітчизни, честь і гідність народу. Безсмертне ім'я великого українського поета і художника відоме скрізь як ім'я людини, що віддала своє життя боротьбі за свободу українського народу.

Творчість Шевченка постає чи не найвидатнішим всеєвропейським і світовим явищем, бо до Тараса Григоровича, як слушно зауважив Вадим Скуратівський, “вікове горе мас, по суті, не мало своїх літературних уст, не розверзалося ними, не прорізалось своїм художнім голосом”. Творчість великого Кобзаря стала грандіозним мистецьким явищем і національно-соціальним викликом, саме Шевченко вперше в історії порушив тисячолітню німоту соціальних низів. Тому “Кобзар” і має планетарне значення, саме українським словом вперше заговорили невідомі досі для елітарної культури світи, речником яких став українець, він своєю творчістю демократизував

європейську та світову літературу.

Нинішній рік – особливий, ми святкуємо 200-річчя з дня народження Великого Кобзаря. Тема Шевченківських днів має бути позбавленою політичного забарвлення. Ювілейна дата, без сумніву, – хороший привід для того, щоб об'єднати українців різного віку і соціального стану, як в Україні, так і тих, хто живе або народився і виріс за кордоном. Головне – привернути увагу до ролі Т. Шевченка, не тільки історичної, але й у сучасності.

З метою вшанування пам'яті великого Кобзаря Тараса Шевченка, Хмельницький інститут МАУП 12 березня 2014 року проводить Міжнародну науково-практичну конференцію “Постать Тараса Шевченка в сучасному культурному і геополітичному просторі”. Ідейниками наукового заходу є члени Громадського комітету з відзначення 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка. Учасниками конференції стали вітчизняні та іноземні науковці, митці, громадські діячі. Інститутом підготовлено ювілейний “Кобзар” (Шевченко Т. Г. Кобзар : [Вибр. поетичні твори]. – Хмельницький : Хмельницький інститут МАУП, 2014. – 428 с.). До скороченого видання “Кобзаря” включено поезії та поеми геніального українського поета Т. Г. Шевченка. Поетичні твори переписали студенти Хмельницького економіко-правового коледжу та Інституту МАУП.

У Інституті існує гарна щорічна традиція проведення Шевченківських днів, діє студентський поетичний гурток, видаються збірки студентських поезій та наукових праць. На території Інституту встановлено пам'ятник Тарасу Григоровичу Шевченку, який було урочисто відкрито у 2011 році.

Маємо пам'ятати, що жодна споруда не буде міцною та довговічною без надійного фундаменту. Саме Шевченко був одним із творців фундаменту української нації, найбільшою його мрією була вільна Україна. І хоч жив він у часи глибокого поневолення, таку Україну зміг побудувати у собі. Тому, збираючись навколо Тараса Григоровича Шевченка, аналізуючи та досліджуючи його заповіді, стаємо активними учасниками побудови української нації на фундаменті Шевченкових заповітів. Переконали, що наукові дослідження, які ввійшли до збірника наукових праць “Постать Тараса Шевченка в сучасному культурному і геополітичному просторі”, будуть доброю цеглиною для цієї побудови.

200-ліття Тараса Шевченка – епохальна подія для кожного українця, понад 150 років ми плекаємо його духовну спадщину. Завдяки цьому ювілею, всі ми маємо унікальну нагоду своїми вчинками, науковими та мистецькими заходами, виступами скромно подякувати нашому духовному Провіснику.

Дякуємо всім, хто спільно з нами вшановує пам'ять Великого генія українського народу.

Т. В. Балема,
вчитель
(м. Хмельницький)

ТАРАС ШЕВЧЕНКО ЯК ПРОРОК УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

*Ми не лукавили з тобою,
Ми просто йшли; у нас нема
Зерна неправди за собою.
Ходімо ж, доленько моя!
Мій друже вбогий, нелукавий!
Ходімо далі, далі слава,
А слава – заповідь моя.*

[9 лютого 1858, Нижній Новгород]

Тарас Шевченко – один зі світочів людства, котрий мав цілковите право сказати про себе: “Історія мого життя становить частину історії моєї Батьківщини”. Упродовж свого короткого, сповненого злигоднями віку плекав він у серці образ поневоленої і зневаженої України, кажучи словами І. Франка, “ї горів, і яснів, і страждав, і трудився для неї”.

Тарас Шевченко є основоположником нової української літератури. Саме його творчість внесла у нашу літературу не знане доти багатство тем і жанрів, прилучила її до кращих досягнень літератури світової. У славній плеяді безсмертних класиків літератури геніальний співець українського народу по праву стоїть в одному ряду з такими титанами думки і слова, як Гомер і Шекспір, Пушкін і Толстой, Гете і Байрон, Шіллер і Гейне, Бальзак і Гюго, Міцкевич і Бернс, Руставелі і Нізамі, чия мистецька спадщина стала надбанням усього передового людства.

Творчість Шевченка – багатогранна, як його талант. Він був глибоким ліриком, творцем епічних поем, видатним драматургом. Літературна спадщина Шевченка обіймає велику збірку поетичних творів “Кобзар”, драму “Назар Стодоля” і 2 уривки з інших п’єс; 9 повістей, щоденник та автобіографію, написані російською мовою, записки історично-археологічного характеру (“Археологічні нотатки”), 4 статті та понад 250 листів. З художньої спадщини Шевченка збереглося 835 творів живопису і графіки, що дійшли до нас в оригіналах і частково у гравюрах та копіях. Її доповнюють дані про понад 270 втрачених і досі не знайдених мистецьких творів.

Шляхом Шевченка пішли найвидатніші українські письменники – Марко Вовчок, Панас Мирний, Іван Франко, Павло Грабовський, Леся Українка та ін. Кожний, хто глибоко вивчає творчість Тараса Шевченка,

неминуче переконується, що має вона світове значення. Твори Кобзаря перекладені всіма слов'янськими мовами, а також грузинською, вірменською, казахською, узбецькою, німецькою, англійською французькою, датською, новогрецькою, іспанською, хінді, японською, в'єтнамською, корейською, румунською, італійською, угорською, малайською, бенгальською та багатьма іншими мовами.

“Кобзар” Шевченка має планетарне значення, тому, що саме українським словом вперше заговорили невідомі досі для елітарної культури світи, речником яких став українець, він своєю творчістю демократизував європейську та світову літературу. Тож за рішенням ЮНЕСКО ювілеї Т. Г. Шевченка відзначаються чи не в усіх державах світу, в багатьох із них вийшли переклади “Кобзаря”.

Широта політичного мислення, боротьба проти соціальної неправди і неволі, проти будь-якого насильства над людиною піднесла Т. Шевченка до вершин речника української нації. Шевченкове слово, його поетична мова і нині запалюють серця мільйонів патріотичним вогнем. Поет оповив крилом слави українську історію.

Та все ж, при всій значній кількості різноманітних друкованих матеріалів про видатного українця Тараса Григоровича Шевченка, його особистість і досі залишається непізнаною в усій своїй повноті. Загадка феномену Шевченка ще не розгадана! Ми називаємо Тараса Шевченка пророком української нації, але чому саме він набув такого високого статусу – ніхто не зумів відповісти.

Безпорадність в осягненні всього генію Тараса Шевченка призвела до штампування спрощеного і значною мірою бутафорського образу митця і людини. Тиражувалися стандартні фрази, думки, портрети, погруддя і пам'ятники, які перетворювали Шевченка в своєрідну декорацію та формальний атрибут. Тоді як потрібно навпаки відкривати і черпати всю ту життєдайну глибочінь його величної натури. Ось чому однією з найголовніших умов для кожного, хто починає знайомитись з життєписом Тараса Шевченка, має стати критичне ставлення до різних усталених догм, суджень та визначень стосовно і його особи, і його творчості.

Багато чого в долі Тараса Шевченка залишається недослідженим, але найдивнішою крізь всю його біографію простежується унікальна риса вродженої шляхетності. Не піддається поясненню той феномен, що будучи за соціальним походженням з найнижчої верстви царської Росії – кріпаків, у своєму особистому житті Шевченко був не просто “аристократом духу”, але фактично аристократом в усьому. В нього абсолютно не було комплексу людини якогось нижчого ґатунку. Він вільно почувався в будь-якому середовищі, ніколи не зважав на титули і звання, не проявляв запопадливості з

цього приводу і навіть більше – він не те, щоб мав побожне ставлення до державного вінченосця, а навпаки – поводився стосовно царської особи якось зверхньо, критично, аж наче з презирством. Причому варто наголосити, що це не було ніяке хамське паплюження пана колишнім рабом, ця зневага йшла від свідомого розуміння в усій повноті бруталної ницості правлячої верхівки і всього соціального ладу кріпацької Росії. Шевченко бачив, знав і усвідомлював усе реально, а тому казав правду, щирю правду. Власне, оце викривальне правдолюбство зробило Тараса Шевченка бунтівником і революціонером. Він все життя прагнув до побудови справедливого суспільного ладу, про що яскраво свідчить його участь у Кирило-Мефодіївському братстві. Бунтівна риса характеру і прояви непокори простежується крізь все життя Тараса Шевченка.

Ще одна глибинна властивість натури Тараса Шевченка – його людяність в розумінні високого християнського гуманізму. Правда релігійність Шевченка проявлялась у тому, що ненавидячи всіляку несправедливість, він водночас з якоюсь всепрощаючою любов'ю ставився до всіх людей. У Шевченка відсутні почуття упередженості або якоїсь патологічної ненависті, а тому він мав друзів різних національностей, вільно користувався слов'янськими мовами тощо.

Від самого свого народження 9 березня (25 лютого за старим стилем) 1814 р. у селі Моринцях неподалік Корсуня Тарас Григорович Шевченко об'єднав у собі генетично всю Україну від сходу до заходу. Бо його мати Катерина Бойко вела свій родовід від карпатських бойків, а батько Григорій Грушівський-Шевченко був вродженим представником сходу: його рід здавна жив на правобережжі поблизу Дніпра-Слаутича, а лівобережжя на той час було малолюдне і там починалось “дике поле”.

Малий Тарасик повсякчас виділявся серед дітей та проявляв свою талановиту натуру: він дуже любив малювати, легко навчився читати і писати, добре запам'ятовував все почуте, особливо всотував в себе гайдамацькі спогади діда Івана, знав безліч пісень і легенд. Визнання особливості хлопця одержало підтвердження у дивному заповіті батька, який йому єдиному з дітей нічого не вділив у спадок зі свого майна, коментуючи цей вчинок такими словами: “Синові Тарасові із мого хозяйства нічого не треба; він не буде абияким чоловіком; з його буде або щось, або велике ледащо; для його моє наслідство або нічого не буде значить, або нічого не допоможе”. Можна тільки здогадуватись, які насправді об'єктивні причини приховано у цьому дуже суб'єктивному твердженні батька щодо свого сина і ставленні, як до нерідного.

Через багато літ після того чудернацького батькового заповіту сформований художник і поет Тарас Шевченко розмірковуватиме: “Дивним по

при все є всемогутність покликання. Я добре розумів, що малярство – мій майбутній фах, мій щоденний хліб. І замість того, щоби вивчати його глибинні таємниці, та ще й під керівництвом такого вчителя, яким був безсмертний Брюллов, я складав вірші, за які мені ніхто й гроша не заплатив і через які, врешті-решт, я позбувся волі і які, не зважаючи на всемогутню нелюдську заборону, я все ж продовжую потихеньку складати. І навіть задумуюсь іноді про їх тиснення (зрозуміло, що під іншим ім'ям) оцих зарюмсаних, худорлявих своїх дітей. Справді, дивним видається оце невгамовне покликання” [“Журнал”, 1 липня 1857 року]. В цих словах поета виражена вся його сутність, як митця і творця. Він був саме таким тому, що не міг і не хотів бути інакшим.

Дуже точно охарактеризував Шевченка в одному з своїх листів до братчан Василь Білозерський: “Яку геніальну людину ми маємо в Тарасі Григоровичу, бо тільки геній за поміччю одного глибокого почуття має хист угадувати потреби народу й навіть цілого віку, до чого без поетичного і разом із тим релігійного вогню не приведе жадна наука ані знання” [Сергієнко Г. Т. Г. Шевченко і Кирило-Мефодіївське товариство. – К. : Наукова думка, 1983. – С. 50.]

У ці дні світове українство урочисто відзначає 200-річчя від народження Тараса Шевченка – найвеличнішої постаті в історії українського народу. Геніальний поет цілком справедливо посідає перше місце серед великих українців, був і залишається духовним батьком нашого народу. Автор безсмертного “Кобзаря” все своє життя присвятив боротьбі за визволення українців від соціального і національного поневолення.

І мрія Тараса Григоровича про національне визволення стала реальністю 24 серпня 1991 року, коли Верховна Рада нашої держави ухвалила Акт проголошення незалежності України. А вже 1 грудня 1991 р. на Всеукраїнському референдумі 90 відсотків українців підтримали рішення законодавчого органу і сказали “так” незалежній Українській державі. Однак соціальне поневолення, а точніше соціальна нерівність, продовжувала залишатися не вирішеною, надзвичайно гострою проблемою сучасного українського суспільства. Полум'яні слова нашого геніального пророка, спрямовані на захист власного народу, і постійні заклики до боротьби з поневолювачами не втратили своєї актуальності.

В одному з найкращих своїх творів “І мертвим, і живим, і ненарожденим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє” наш славетний поет показує історичні реалії, досить сумні для українців, де він застерігає нас від повторення помилок наших предків:

*“Подивіться лише добре,
Прочитайте знову*

*Тую славу. Та читайте
Од слова до слова,
Не минайте ані титли,
Ніже тії коми,
Все розберіть... Та й спитайте
Тоді себе: що ми?..
Чиї сини?.. Яких батьків?
Ким? За що закуті?..
То й побачите, що ось що
Ваші славні Брути:
Раби, підніжки, грязь Москви,
Варшавське сміття – ваші пани,
Ясновельможнії гетьмани.
Чого ж ви чванитеся, ви!
Сини сердешної України!
Що добре ходите в ярмі,
Ще лучче, як батьки ходили”.
[14 грудня 1845, В’юнища]*

А наскільки пророчо звучать рядки Кобзаря в контексті останніх подій в Україні: людський протест, Майдан, жертовність і смерть – задля визволення свого народу:

*“Схаменіться! Будьте люди,
Бо лихо вам буде!
Розкуються незабаром
Заковані люди.
Настане суд, заговорять
І Дніпро і гори!..”*

На жаль, в Україні є ще люди, яких дуже “турбує” надзвичайно великий авторитет Кобзаря серед українського народу. І хоча будь-які спроби применшити його роль в нашій історії так і залишалися марними, але і сьогодні декому дуже вже хочеться “роздягнути” нашого геніального пророка на радість ворогам. Однак Тарас Шевченко як був могутньою та величавою постаттю української історії, так нею і залишається. Бурхливе ХХ ст. надавало можливість багатьом українським провідникам спробувати піднятися на висоту Кобзаря, але зрештою нікому так і не вдалося стати поруч з ним на цьому почесному п’єдесталі. Історія переконує нас, що величність людини пізнається з часом. І наш національний геній з честю пройшов це випробування.

С. В. Білошицький,
доктор політичних наук, доцент
(м. Київ)

ПРОБЛЕМИ І ЗМІСТ КОНСЕНСУСНО-КОМПРОМІСНОЇ МОДЕЛІ ВІДНОСИН З ДЕРЖАВОЮ ОЧИМА УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

*“А скрізь на славній Україні
Людей у ярма запрягли
Пани лукаві...”*

(Т. Г. Шевченко, “І виріс я на чужині...”)

Теорія і практика політичної діяльності засвідчують, що в сучасному світі уміння досягати політичного компромісу і консенсусу є запорукою ефективного управління соціальним розвитком.

Під компромісом розуміється угода між політичними суб'єктами, що досягається шляхом поступок. Він передбачає вироблення взаємовигідного рішення, істотними ознаками якого є згода, націленість на отримання взаємовигідного результату на основі взаємних поступок. Специфіка компромісу як політичної взаємодії обумовлена його призначенням завжди виступати альтернативою силовому вирішенню політичних конфліктів, з метою забезпечення політичної стабільності. Політичний компроміс має значний конструктивний потенціал у демократичних політичних системах. Своєю чергою консенсус є кінцевим або проміжним результатом реалізації політики компромісів.

Стосунки між державою і суспільством в Україні останні десятиріччя мали доволі складний і неоднозначний характер з огляду на отримані об'єктивні результати і суб'єктивні оцінки з боку населення країни.

До безумовних позитивів діяльності держави, які вище політичне керівництво країни традиційно використовує для власної легітимації, можна віднести: 1) збереження громадського, міжетнічного і міжконфесійного спокою; 2) отримання формального визнання на міжнародній арені, спрощення перетинання громадянами України кордонів більшості держав світу; 3) конституційне закріплення державності та її атрибутів; 4) формування системи органів державної влади, державного управління та місцевого самоврядування; 5) формування політичної системи та нормативно-правове закріплення правил її функціонування; 6) впровадження окремих елементів ринкової економіки та формування підприємницького середовища.

Проте зазначені позитиви давно не сприймаються вітчизняною громадськістю як такі, що відповідають її рівню очікувань. Більше того, суспільство загалом та його окремі соціальні групи зокрема, мають значні

претензії до держави як до інституції, яка, на їх думку, має займати центральне місце в системі формування і реалізації загальної стратегії розвитку країни, спрямованої на покращення рівня життя усіх соціальних верств.

Свідченням цього є результати останніх соціологічних опитувань, які демонструють український рівень довіри і поваги пересічних громадян до держави, її основних інститутів і державних діячів.

Зокрема дослідження фонду “Демократичні ініціативи” і Центру О. Разумкова (2013 р.) засвідчили, що в цілому державним структурам повністю довіряє або скоріше довіряє лише кожен четвертий або п’ятий українець. Показник довіри до Президента України становить 25,8%, Верховної Ради України – 16,3%, Кабінету міністрів України – 22,3%, міліції – 22,7%, прокуратурі – 20,6%, судам – 16,0%, СБУ – 34,4%.

Згідно з даними опитування 41% українців не вірять у те, що у них є шанси щось змінити в житті за рахунок активної громадянської позиції. З існуючих конкретних механізмів, що дають можливість рядовим громадянам впливати на прийняття певних владних рішень, на перших місцях виявилися вибори президента (так вважають 37% громадян) і вибори до Верховної Ради України (30%). 7% респондентів уважають дієвим участь у діяльності політичних партій, у громадських організаціях – 9%, звернення до депутатів Верховної Ради або до депутатів місцевих рад – по 7%. Судові позови до органів влади здобули популярність у 5% громадян.

Розчарування українців у власних органах державної влади компенсується зростанням рівня довіри до міжнародних інстанцій – ООН, Європарламенту, Європейського суду з прав людини. Причому ця довіра є навіть вищою, ніж у деяких країнах, які є членами ЄС.

Фактично, ситуація наближається до такого стану речей, який російський політолог Р. Шайхутдінов визначає як “втрату народу”. З точки зору пересічного громадянина, держава демонструє байдужість до проблем свого населення, яке, в свою чергу, втрачає віру у здатність розв’язати свої проблеми в рамках існуючої державності. Більше того, держава починає розглядатися в якості інституції, яка знижує їх конкурентоздатність через “прив’язування” до громадянства країни, що ускладнює перетинання кордонів розвинених держав. У цій ситуації поширюється практика отримання подвійного громадянства мешканцями України, що посилює правову залежність і ментальний взаємозв’язок українців з іншими державами, міжнародними та наднаціональними організаціями.

Різноманітні соціально-психологічні дослідження і спостереження засвідчують високу динаміку маргіналізації сучасного українського населення, що проявляється в затяжній соціально-демографічній кризі, криміналізації суспільних відносин, високому рівні алкогольної та наркотичної залежності,

втраті соціокультурних орієнтирів, зростанні проявів деструктивної і суїцидальної поведінки, зниженні рівня взаємної довіри і взаємної допомоги між громадянами. Відповідно, соціальну поведінку переважної частини українського населення відрізняє: 1) орієнтування на матеріальне споживання, нехай навіть найнижчого рівня; 2) постійне звуження поля соціального інтересу аж до повної одномірності і однофункціональності; 3) надзвичайна пластичність, здатність адаптуватися до будь-яких соціальних змін; 4) віртуалізація, тобто часте неусвідомлене входження у світ усякого роду “симулякрів”, штучних міфологем, які не мають прямих зв’язків із реальністю об’єктивною (як зовнішній прояв цього – підпорядкованість ЗМІ); 5) зняття будь-яких моральних питань, загальна відсутність регулюючих функцій моральної свідомості, аномія; 6) преклоніння перед будь-якою владою, навіть у ситуаціях відносної свободи вибору; 7) культурна невимогливість і готовність спожити будь-який культурний ерзац.

Потужним джерелом маргіналізації сфери суспільних відносин виступають процеси стрімкої соціальної диференціації суспільства та її соціально-економічні наслідки для “нижчих станів”. Відносно однорідне (у соціально-економічному відношенні) населення УРСР протягом останніх десятиліть стрімко розшарувалося на два практично не сполучені соціальні організми – самовідновлювальні еліти та “соціальне дно”.

За даними дослідження КМІС (2012 р.), 87% українців не вірять у чесне накопичення капіталів тими, кого звикли іменувати олігархами. 14% упевнені, що багатії, незалежно від імен, “повинні сидіти у в’язниці”. При цьому більшість – 70% вважають достатнім, щоб держава змусила багатих сплачувати податки, інвестувати в економіку і створювати нові робочі місця. І лише 2% підтримують ідею делегування олігархів у систему влади.

Громадян особливо дратують новини про те, як рік у рік збільшуються капітали найбагатших українців. У 2012 р. в країні збільшилася кількість мільйонерів і мільярдерів, а деякі з них вперше очолили список найбагатших громадян СНД. При цьому пенсії і зарплата бюджетників збільшилися лише на кілька відсотків. Уже декілька років економісти і політологи застерігають владу, що зростання розриву між доходами найбагатших і найбідніших громадян стає серйозною політичною проблемою.

Можна констатувати, що представники правлячих еліт утворили нову “номенклатуру”, яка досить стійко відтворюється. У її середовищі склалися традиції визначених відносин, у тому числі й між поколіннями, коли діти вищих чиновників, політиків, менеджерів і бізнесменів автоматично стають студентами привілейованих вітчизняних і закордонних вузів, а далі стартують відразу з високих, престижних керівних посад. Потім, подібно до номенклатури радянського часу, вони можуть переміщатися з державного

апарату управління в офіси комерційних структур і назад.

Однак найдраматичніше – не вищевказана соціальна диференціація суспільства, а той факт, що нова соціальна структура, яка зміцнилася в Україні, майже цілком блокує як сьогодні, так і в доступній для огляду перспективі хоч якісь значимі соціальні зміни. Багато пересічних громадян вважають, що, не дивлячись на проголошені конституційні права, не зможуть вирватися за межі своєї “соціальної резервації”. З їх точки зору, в сучасних умовах ані філософія буття індивіда, ані його реальна діяльність не впливають на його соціальну вертикальну мобільність. Представники соціально-станових еліт практично ні за яких обставин не випадуть із привілейованої обойми, у той же час представники соціальних низів позбавлені реальних легітимних механізмів входження у вищі прошарки суспільства. Доля останніх – виконання рядових або епізодичних соціальних ролей із сильним перекосом у бік повинності та дефіцитом реальних прав. Наприклад, для більшості сільської молоді це означає принципову неможливість придбати міське житло, що позбавляє її навіть надії на підтримку міфу про соціальні перспективи, успіх та затребуваність. За даними КМІС (2012 р.), 50% громадян країни висловили різке невдоволення ситуацією, в якій вони перебувають. Про відсутність упевненості в завтрашньому дні заявили 72%, про наростання тривоги – 29%, про свої почуття розгубленості й страху – 33%.

Не сприяє нормалізації консенсусних відносин і побутова візуалізація значної соціальної поляризації. В більшості міст України динамічно розвивається лише та інфраструктура, яка обслуговує еліти (казино, ресторани, оздоровчі центри, автосалони та ін.), і стрімко руйнується інфраструктура підтримки соціальних низів (жеки, лікарні, школи). У міському ландшафті співіснують відгороджені елітні неонові “мегаполіси”, що надійно охороняються, і погано освітлені квартали “соціального гетто”, населення якого до того ж постійно відчуває страх з приводу можливої втрати і цього притулку через несплату комунальних платежів.

Значну частину громадськості деморалізує радикальний перегляд оцінок ролі злочинності в житті суспільства і функціонуванні держави. Фактично, переборено протиставлення злочинності й моральності, оскільки злочинний світ залишається одним із небагатьох діючих соціальних ліфтів, які дозволяють молоді у своїх фантазіях прорватися до еталонної якості життя. Злочинність стала нормою життя сучасного суспільства, відхилення від неї – рідкісний виняток. Суспільство вже безсиле боротися зі злочинністю. У ньому все відбувається під знаком злочинів. Навіть незлочинні дії людей відбуваються за законами злочинності. Крім того, злочинність як телегенічне видовище активно використовується політтехнологами для відволікання людей від соціальних проблем.

Населення сучасної України масово втрачає орієнтацію у виборі життєвих цінностей. Згідно з результатами Національного моніторингового опитування, здійсненого Інститутом соціології НАН України у квітні 2010 р., 80,6% респондентів вважають, що більшість людей сьогодні взагалі ні в що не вірять. А на думку 49,8% населення, українцям не слід нікому довіряти взагалі, ані державі, ані сусідам.

Таким чином, можна констатувати, що, з точки зору вітчизняного суспільства, діалог із державою є необхідним, проте він малоймовірний через низку причин: 1) неготовність до нього з боку правлячих еліт (низька мотивація); 2) невіру в нього з боку суспільства (втрачений соціальний капітал довіри); 3) величезні соціокультурні відмінності між представниками правлячих еліт та більшістю суспільства (втрата спільних семантичного і аксіологічного просторів).

О. І. Блажевич,
*старший викладач
(м. Хмельницький)*

НАРОДНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ “БУКВАРЯ ПІВДЕННОРУСЬКОГО” Т. Г. ШЕВЧЕНКА

У статті, на основі аналізу документальних матеріалів, наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних дослідників, окремих творів Т. Шевченка, зокрема його “Букваря”, автором висвітлено питання роботи поета над цією книжкою, його відношення до питань народної освіти, виховання і навчання дітей на основі споконвічної народної мудрості, молитов, дум, приказок та прислів'їв українського народу, його працелюбності і волелюбності, тобто розкрито народні та педагогічні витоки “Букваря південноруського”.

Ключові слова: *Т. Г. Шевченко, “Буквар південноруський”, діти, освіта, виховання, навчання, педагогічні мотиви, народна мудрість, українці.*

Актуальність проблеми і стан висвітлення питання. Нині, коли Україна стала на шлях незалежного розвитку, долаючи об'єктивні і суб'єктивні негаразди та труднощі, перед українським суспільством одним з пріоритетних напрямків подальшого розвитку стала проблема навчання і виховання підростаючого покоління, досягнення нових висот в освітянській галузі. Тому звернення до кращих традицій і здобутків минулих часів в цій сфері слугує кращому розумінню щодо вирішення цих проблем у сьогоднішній. В рік 200-річчя з дня народження Тараса Шевченка, ми звертаємось до його

творчої спадщини, особливо творів про дітей і для дітей, щоб почерпнути золоті зерна освітньої ниви і творчо використати їх в навчально-виховній діяльності в сучасних умовах. Ми знаємо, що до цих питань неодноразово звертались вчені, філологи, письменники, педагоги різних часів і різних поколінь. Серед них необхідно, на нашу думку, виокремити С. Васильченка, О. Відоменка, О. Іваненко, Д. Красицького, О. Кониського, Є. Сверстюка, Є. Маланюка, О. Гончара, Б. Степанишина, М. Магери та ін.

Виклад основного матеріалу. Прометей, Пророк, Апостол, Кобзар... Цими високими словами іще за життя назвали Тараса Григоровича Шевченка. І нині вони звучать не менш піднесено, не менш актуально, не менш справедливо.

Прометеем він став за нескореність духу, за те, що віддав усього себе служінню людству, за страждання во ім'я кращого майбутнього. Кредом поета було: *Борітеся – поборете...*

Пророком став, бо вірив, був твердо переконаний у тому, що
...на оновленій землі
*Врага не буде, супостата.
А буде син, і буде мати,
І будуть люди на землі.*

Найвищий прояв правди, істини Шевченко вбачав у любові до людини, вірності народові, вселюдському братоловстві.

*Ми не лукавили з тобою,
Ми просто йшли, у нас нема
Зерна неправди за собою...*

Він віщував, що

*...правда оживе,
Натхне, накличе, нажене,
На ветхє, на древнє слово
Розтленіє, а слово нове Між людьми...*

І тому нарекли його Апостолом правди, сподвижником справедливості.

Відома “Северная пчела” свого часу не раз сповіщала про “две книжечки на малорусском языке, ничтожные по цене и по объему, но чрезвычайно важные по содержанию, и особенно по своему назначению. Я говорю о “Южнорусском букваре” Т. Шевченко и о “Грамматике” П. А. Кулиша”. Буквар був опублікований 23 лютого 1861 р., тобто ще до смерті Тараса Григоровича, а це значить, що Кобзар бачив своє геніальне педагогічне дитя, яким став “Букварь Южнорусский”.

Відомо, що Т. Шевченко не мав педагогічної освіти, всі ми добре знаємо його кріпацькі університети, але його педагогічні ідеї сприяли розвиткові освіти в Україні. Як мислитель і політичний діяч, Т. Шевченко особливо

близько брав до серця відсутність зв'язку освітньої науки, шкільної практики з народним життям, з народною педагогікою.

Про історичне значення “Букваря” Т. Шевченка О. Гончар писав таке: “Отже, уважніше припадайте, діти України, до мудрої Тарасової книги, вчитуйтесь у її молитви й думи, а батьки ваші, допомагаючи вам досягти глибини нарешті відкритої для кожного духовності, ставатимуть і самі мудріші, добріші й дружніші, а наша новітня, воскресаюча до життя, Україна разом порадується за всіх вас – свою красу, свою надію” [2, с. 5-8].

Шевченко багато думав про свій вклад у справу народної освіти. В листі до Михайла Чалого він писав, що є думка за “Букварем” видати лічбу арифметичну, етнографію, географію, історію. У цьому задумі неважко вловити відлуння тих палких ідей і мрій, які плекали учасники Кирило-Мефодіївського товариства.

Шевченко узявся за видання Букваря. Без будь-яких спонукань та заохочень і розраховуючи тільки на себе. Аби добути гроші на цю добру справу, поет-художник вирішив виконати автопортрет і розіграти його у лотерею. У вересні 1860 року на виставці в Петербурзькій академії мистецтв Шевченко представив 5 офортів та автопортрет. Ці твори були високо поціновані (за офорт “Вірсавія” художника удостоїли звання академіка гравюри). За гроші, виручені від продажу картини, і був видрукований “Буквар”, остання прижиттєва книжка Шевченка. Цей посібник для навчання грамоти українською мовою в недільних школах поет уклав восени 1860 року. Наприкінці грудня він був надрукований тиражем 10000 примірників, хоча на обкладинці час видання позначався наступним роком. Він був простий щодо художнього оформлення, у м'якій обкладинці, обсягом 24 сторінки і з ціною 3 копійки. Саме ці копійки і робили книжку доступною для найбіднішого люду.

Буквар був побудований Т. Шевченком за такою схемою:

1. Велика азбука. Мала азбука (друкованим шрифтом).
2. Склади (поділ слів на склади – псалом 132).
3. Молитви (“Отче наш”, “Вірую”).
4. Рукописна азбука (велика, мала, кілька рядків рукописним шрифтом).
5. Лічба (цифри до 10, 100, 1000000).
6. Тексти для читання (“Дума про пирятинського поповича Олексія”, “Дума про Марусю Богуславку”).
7. Народні прислів'я.

Як бачимо, щирою любов'ю, турботою про майбутнє народу, про його духовність світиться остання книжка Кобзаря – його “Буквар” [1, с. 6-63]. Велет нашої літератури, Олесь Гончар писав: “У вигляді мови природою дано людині великий скарб”. Рідна мова для О. Гончара – “генофонд культури, її основа, її жива душа”. І це засвідчує письменник своєю художньою творчістю,

громадською діяльністю, всім своїм життям. Тому цілком зрозумілим є те, що Олесь Терентійович вивчав і досліджував багатющу спадщину Великого Кобзаря. Її він розглядав як феномен національний, художній і мовний.

У своїй статті “Батько Тарас – дітям України” О. Гончар дав високу оцінку просвітницькій місії Шевченка. “Буквар” Т. Шевченка, писав він, прощальна, лебедина пісня нашого батька Тараса, яку він послав своїй Україні з похмурих берегів Неви, її прекрасному юному цвіту – дітям, у чиєму достойному майбутті поет вбачав і своє власне безсмертя. В особі дитини Шевченко передусім поважав людину, хай ще недосвідчену, але душею повноцінну. Передсмертний “Буквар” Т. Шевченка виник з почуття віри в юних, бо в них поет вбачав весняну силу й незрадливу надію. Тарас своїм почувався серед кріпацьких дітей, що виказували йому свою приязнь і найчистішу довіру. Найласкавіші слова, найніжніші порухи серця поет адресував саме їм, своїм юним, знедоленим друзям.

У Шевченковому “Букварі”, у цій невеличкій просвітницькій книжечці казенна бюрократія відразу ж уздріла щось крамольне. Але що ж крамольного було у намірі Шевченка навчати дітей і їх батьків, щоб піднести сколонізовану націю до вищого рівня освіченості.

Отже, аби не залишитись у вічній темряві й безправстві, уважніше припадаймо до мудрості Тарасової книги, вчитуймось у її молитви і думи – їй ставатимемо мудрішими й духовнішими.

Шевченків буквар містить приказки та прислів'я, на яких виховувалися юні душі майбутніх освічених співвітчизників:

1. Казав пан: “Кожух дам”, – та й слово його тепле.
2. Багато панів, а на греблю й нікому.
3. З дужим не борись, а з багатим – не судись.

Прислів'я і приказки є повчальними творами фольклору, які мають стислу мовну форму, а несуть важливу смислову інформацію, своєрідні букети почуттів. Вводячи їх до найпершої в житті людини навчальної книги – “Букваря”, Т. Шевченко досяг значного національно-виховного ефекту: ніщо так результативно не впливає на дитину, як іскринки народної мудрості.

Пригадуєте: “Кругом неправда, все мовчить...”. У “Букварі” передаються ті самі ідеї:

1. Брехню світ пройде, та назад не повернешся.
2. З брехні не мруть, та віри більш не ймуть.
3. Аби були побрязкачі, то будуть і послухачі.

Як бачимо, із величезного вічно живого джерела Т. Шевченко зачерпнув саме ці, що стверджують одвічне народне ставлення до правди, до кривди, до брехні як до моральних категорій. “Букварь Южнорусский” радує нас перлами, що висвітлюють затаєнні куточки неповторної поетичної душі

українського працелюбного й волелюбного, наділеного природною мудрістю і лукавістю народу... Ну хто ще зможе так сказати про своє ставлення до ледаря чи хвалька:

1. Або ти, тату, йди по дрова, а я буду вдома, або я буду вдома, а ти йди по дрова.

2. Ледачому животіві і пироги вадять.

3. Аби мені місяць світив, а зорі я й кулаком дістану.

Саме доречна спроба Т. Шевченка побудувати виховання і освіту дітей на принципах народної педагогіки спонукала до появи перших збірок українських казок і прислів'їв.

Як відомо, українська етнопедагогіка черпає свою снагу, силу і натхнення з невичерпної і незамуленої криниці – української народної творчості. Кращі зразки фольклору зафіксовані Т. Шевченком і залучені ним до складного процесу навчання і виховання українських дітей у часи, коли наш народ був позбавлений і своєї державності, і права на власну мову, історію та культуру. Не зайве нагадати, що Кобзар добре знав і натхненно виконував не одну сотню народних пісень, особисто записав кілька альбомів цих перлин, чимало його поезій пішли в народ.

Крім приказок і прислів'їв, Т. Шевченко у розділі для читання вводить дві великі думи: “Про пирятинського поповича Олексія”; “Про Марусю Богуславку”.

Першу думу Т. Г. Шевченко любив за гуманізм, насиченість історичними подіями. Дума засвідчувала високу культуру тогочасного українського суспільства, в якому козаки уміли читати, писати, знали святе письмо і колискові та історичні пісні, дотримувалися віри своїх прашурів.

Чого ж навчає дума “Про пирятинського поповича Олексія”? Найголовніше – вона закладає основи українського національного менталітету, формує національну свідомість, кличе до братерства. В образі Олексія Поповича, військового писаря, осуджено зневажливе і жорстоке ставлення до простих людей і дітей, неповагу до батька, матері та рідних. Жорстокості народ протиставляє гуманізм. Повчальна в думі ідея, що освіченість людини може приносити добро або зло, залежно від того, в чиїх інтересах вона буде використана. Основна ідея думи співзвучна з педагогічними настановами Шевченка: освіта повинна збагачувати людське серце, а не обкрадати його, розвивати розум, давати корисні знання людині, виховувати особистість, громадянина.

Народні та педагогічні витоки букваря очевидні: одразу після ознайомлення з абеткою Т. Шевченко пропонує навчати складів, використовуючи вірші релігійного спрямування. Будучи сам глибоко віруючою людиною, він розумів, що справжню духовність можна виховати

лише за допомогою української народної творчості та псалмів, молитов (“Ісус Христос, Син Божий”, “Отче наш”, “Символ віри” та ін.), цитат з Євангелія.

Уже для багатьох поколінь українців Шевченко означає так багато, що сама собою створюється ілюзія, ніби ми все про нього знаємо, все в ньому розуміємо. Та це лише ілюзія. Шевченко як явище велике і вічне – невичерпний і нескінченний. Сьогодні маємо дуже багато біографічної, науково-дослідницької, науково-популярної чи просто популярної, белетристичної та іншої літератури про Шевченка. Завдяки їй знаємо, як він жив, писав, про що мріяв.

Особливу увагу привертають освітянські ідеї Шевченка, бо вони тісно пов’язані з етнопедагогікою. У монографії “Українська етнопедагогіка” професор Є. І. Сявавко зазначив, що саме близьке спілкування з природою, трудовий приклад сестри Катерини, казки й оповідання сталих людей, пісні й думи кобзарів стали тими першими факторами, які сприяли формуванню світогляду майбутнього поета. В. П. Кравець в “Історії української школи і педагогіки” наголошує, що Шевченко розумів величезну роль освіти, особливо для пригніченого народу, тому в художніх творах показував прагнення простого люду до навчання. Так, у поемі “Сова” він описує трагічну долю вбогої вдови кріпака, яка мріє бачити сина грамотним і віддає заради цього всі свої сили і здоров’я:

*І день, і ніч працювала,
Подушне платила,
І синові за три копи Жупанок купила,
Щоб і воно, удовине,
До школи ходило.*

Син кріпака, в дитинстві якого тільки й учителів було, що сільські дяки, завдяки самоосвіті зумів сягнути вершин пізнання. В листах до Михайла Чалого Шевченко висловив цілий ряд цікавих думок щодо навчання та виховання. Базуючись на засадах етнопедагогіки (Бог, природа, рідна мова, фольклор, повага до старших, праця), Шевченко пішов далі, бо, як і французькі просвітителі, вірив у силу виховання.

За словами С. Х. Чавдарова (книга “Педагогічні ідеї Т. Г. Шевченка”), Шевченко заявляв, що початкове сімейне виховання повинно далі доповнюватися суспільним. Він навіть виділив три фактори формування особистості: задатки і звички, набуті в ранньому дитинстві; система виховних впливів учбового закладу; вплив того соціального середовища, яке оточує.

Поняття про виховання Шевченко розумів як систему цілеспрямованих впливів на дітей, що мають на меті зробити їх хорошими людьми. Ілюстрацію цих думок знаходимо в повістях “Близнець”, “Княгиня”, “Прогулка с удовольствием и не без морали”. Тож візьмімо до уваги педагогічні ідеї

Шевченка.

Як ми дізналися із вищенаведеного, в часи Шевченка освіта в країні була в занедбаному стані, керівництво не було зацікавлене у розвитку шкіл для народу. Тому таким важким кроком був Шевченківський “Буквар”. Своїм “Букварем” Шевченко довів, що підручники можуть писатися і українською мовою, що серед українців є талановиті люди яким під силу опанувати шкільну програму. Ми знаємо Шевченка як поета, прозаїка, художника, критика, співака. Але ще, окрім цього, “він був чудовим мовознавцем – фахівцем”. Структура “Букваря” була чітко продумана і засвідчила, що складала його людина всебічно грамотна, яка хотіла охопити всі грані знань і одночасно допомогти школярам якнайглибше опанувати шкільний курс. Своїм букварем Шевченко пропагував і підносив усну народну творчість, яка давала можливість учням ознайомитися із героїчним минулим свого народу, пробуджувала національну свідомість, навчала школярів гуманності, чесності, людяності, висміювала неробство.

Як уже зазначалося, Т. Шевченко писав для дітей і про дітей. Ці чудові твори відзначаються глибоким проникненням у дитячу психологію, знанням особливостей дитячого світосприйняття в ранньому віці [3, с. 5]. Необхідно також зазначити, що великий поет, говорячи про загальне щастя на землі, про благородну справу виховання підростаючого покоління, вважав це в образі світлого єднання дитини і матері [4, с. 22-23]:

*А буде син, і буде мати,
І будуть люди на землі.*

Висновки. Своїм букварем Шевченко надавав і матеріальну підтримку освіті, бо виручені за тираж підручника кошти передавалися школам. І звичайно, найбільше значення “Букваря” в тому, що саме Шевченко підніс українську мову на вищий щабель розвитку. Саме Шевченко пере плавив українське слово на чисте золото української поезії. Працюючи над підручником, Шевченко знайшов і дбайливо відшліфував лексичні, стилістичні та синтаксичні скарби української мови, зробив нашу мову ще прекраснішою: значно гнучкішою, барвистішою, семантично глибокою і багатогранною. Якщо українська мова сьогодні славиться своєю красою і силою, зокрема багатством синоніміки, неперевершеною образністю, pestливістю, то ця краса, сила і багатство – великою мірою від Шевченка.

Список використаних джерел та літератури:

1. Шевченко Т. Г. Буквар південноруський / Т. Г. Шевченко. – К. : Веселка, 1991 р. – 63 с. 2. Гончар О. Батько Тарас – дітям України / О. Гончар // Початкова освіта. – 1999. – № 7. – С. 5-8. 3. Шевченко і діти // Початкова освіта. – 1999. – № 7. – С. 5-6. 4. Лукич М. Шевченкова педагогіка / М. Лукич // Рідна шк. – 1999. – № 3. – С. 19-23.

Ю. І. Блажевич,
кандидат історичних наук
(м. Хмельницький)

ТАРАС ШЕВЧЕНКО ПРО ЦЕРКОВНУ УНІЮ В УКРАЇНІ

В статті на основі аналізу наукових публікацій вітчизняних та зарубіжних дослідників-шевченкознавців, матеріалів періодичних видань, окремих прозових та поетичних творів Тараса Григоровича Шевченка автором висвітлено проблему непростого ставлення поета до церковної унії в Україні, що виникла в XVI ст., яка на довгі роки породила розбрат серед українського народу, привела до спустошливих війн протягом XVII – XVIII ст. на теренах нашої Вітчизни.

Ключові слова: *Т. Г. Шевченко, церковна унія, православ'я, папа римський, греко-католицька церква, поезії, гайдамаки, козаки, єзуїти-католики.*

Актуальність проблеми та аналіз її висвітлення. Тема, піднята автором, була надзвичайно актуальною протягом останніх століть і є такою ж й нині. Українська православна церква (хоча й в трьох конфесіях) та греко-католицька церква, які представляють майже 90% віруючих українців, не миряться між собою й сьогодні, як не знаходили спільної мови ні за часів Богдана Хмельницького, ні протягом існування Гетьманщини, ні за часів Коліївщини, ні в період входження Правобережної України, зокрема й Поділля, до складу Російської імперії. Шевченко народився і жив в ті часи, коли відгомін кривавих сутичок між двома релігійними таборами українців ще був у пам'яті не тільки мандрівних кобзарів, але й у душах і серцях багатьох земляків старшого покоління.

Досліджувана проблема знайшла певне відображення у творах і наукових доробках І. Франка, О. Кониського, О. Ільченка, Д. Красицького, О. Відоменка, П. Зайцева, М. Гнатюка, О. Білецького, В. Пахаренка, Л. Стандал, М. Жулинського, С. Маланюка та ін.

Виклад основного матеріалу. Ми знаємо, що Шевченко детально вивчав історію України та інших країн. Він був обізнаний з літописами Самовидця, Величка, Граб'янки, з “Історією Русів”, працями О. Бодяньського, М. Костомарова, П. Куліша, Д. Бантиш-Каменського (“Історія Малої Росії”), “Запорожской стариною” І. Срезневського та іншими працями.

Поет знав також тогочасні російські і польські літературні твори на українські історичні теми. Історикові М. Маркевичу, авторові п'ятитомної “Історії Малоросії” присвятив вірш “Бандуристе, орле сизий”. Шевченко також вивчав всесвітню історію, зокрема цікавився минулим Ватикану,

уніатської церкви, римсько-католицьких устремлінь на східні слов'янські землі.

Іван Франко у статті “Воскресіння чи погребення” констатував: “як той давній Катон кінчав свою бесіду в римськiм сенаті нагадуванням про потребу зруйнувати Карфагену, так і у Ватикані один наслідник Петра другому передає незмінне римське “Ceterum cenco – orientem esse corvertendum” – (А втім думаю, що Схід треба повернути) [1, с. 221-222].

Після завоювання чеських і польських племен Ватикан зустрів несподівану перешкоду на руських і сербських кордонах. Не допомогли збройні загони хрестоносців. Тоді Ватикан виступив з ініціативою церковної унії, але Флорентійська унія 1439 року довго не проіснувала.

Наприкінці XVI ст. розпочався новий унійний наступ. Його намагання викликали серед православних рішучий спротив на землях усього слов'янського світу. Достатньо згадати стихійний опір вірних і провідників цієї боротьби: Константина Острозького, Івана Вишенського, Герасима Смотрицького, Кирика Острозького, Іова Борецького, Захарія Копистецького, Іоанікія Галатовського, Михайла Андреллу та інших. На захист Православної віри стали церковні братства, українське козацтво та його гетьмани. Їх шляхом пішли згодом провідники гайдамацького руху. На зламі XVIII–XIX ст. церковну унію різко засудив твір під заголовком “Історія Русів”, що спочатку поширювався у списках, а друком появився завдяки старанням О. Бодяньського 1846 р.

Отож, на території України розвивалася безперервно традиція боротьби проти церковної унії. Послідовником цієї традиції став у XIX ст. великий український поет Тарас Шевченко. У поемі “Єретик” (Іван Гус) він засудив папу за введення інквізиції та спалення Яна Гуса. Пригадаймо, що Іван Гус, чеський священник, професор університету в Празі й проповідник виступив 1412 року проти папських бул, що закликали проти неаполітанського короля Владислава. На думку Д. Дорошенка “папство займало увагу Шевченка як символ релігійної нетерпимості й суспільної реакції, а боротьба Гуса й гуситів проти чужої німецько-римської церковної влади була в очах Шевченка особливо яскравою паралеллю до релігійної боротьби на Україні в XVI–XVIII віках” [2, с. 4].

Організаторам інквізиції Шевченко у поемі “Єретик” віщував Божу кару:

*Ні, настане час великий
Небесної кари,
Розпадуться три корони
На гордйй тіарі! [3, с. 162]*

Поет до кінця життя не змінив свого погляду на певні дії пап. 29 червня

1855 року у “Журналі”, відмічаючи святість апостолів Петра і Павла, з боєм стверджував, що “...їх іменем римські папи перевертали земну кулю та з їх іменем встановили інквізицію і страшне автодафе” – тобто оголошення й виконання присудів інквізиції [5, с. 276]. Для справедливості поет відзначив і той факт, ще окремі папи мали заслуги для розвитку культури. В повісті “Художник” він згадає пап Льва X і Юлія II, які витрачали великі прибутки на іконописання та церковну архітектуру.

Роздумуючи над минулим України, Шевченко багато терпінь народу та боротьби між поляками та українцями приписує поведінці короля Сигізмунта III і єзуїтам. У поезії “Буває в неволі іноді згадаю” поет стверджує:

*А ми браталися з ляхами!
Аж поки третій Сигізмунт
З проклятими його ксьондзами
Не роз’єднали нас... [4, с. 225]*

Наслідки наступу уніатів на Україну поет у творі “Тарасова ніч” змальовує з історичною правдою:

<i>Виростають нехрещені</i>	<i>В церкву не пускають.</i>
<i>Козацькі діти:</i>	<i>Як та галич поле криє</i>
<i>Кохаються невінчані,</i>	<i>Ляхи, уніати</i>
<i>Без попа, ховають,</i>	<i>Налітають – нема кому</i>
<i>Запродана жидам віра</i>	<i>Порадоньки дати [3, с. 39].</i>

Звинувачення ксьондзів-єзуїтів та василіан бачимо у поемі “Тайдамаки”:

*Болить серце, як згадаєш
Старих слов’ян діти.
Впились кров’ю.
А хто винен
Ксьондзи-єзуїти! [3, с. 78]*

Подібне звинувачення поет висловлює в поезії “Полякам”:

<i>Ще як були ми козаками</i>	<i>Отак-то, лягає, друже-брате,</i>
<i>І унії не чуть було</i>	<i>Неситії ксьондзи, магнати</i>
<i>Отам-то весело жилося!</i>	<i>Нас порізили, розвели,</i>
<i>Братались з вольними ляхами...</i>	<i>А ми б і досі так жили [4, с. 48].</i>
<i>Аж поки іменем Христа</i>	
<i>Прийшли ксьондзи і запалили</i>	
<i>Наш тихий рай.</i>	

Шевченко засуджує дії, подібні до інквізиційних практик у вірші “Заступила чорна хмара”. Він з тяжким серцем пригадує:

<i>А ляхи з своїм Чарнецьким</i>	<i>Й Тимошеві в Суботові</i>
<i>З поганим Степаном</i>	<i>Гарненько спалили</i>

*Запалили Церкву Божу
І кости Богдана.*

*Та й пішли собі у Польщу,
Мов добре зробили [4, с. 166].*

Напруження між православними та уніатами доходить до краю, бо ж у поемі “Тайдамаки” Гонта вбиває своїх синів за те, що мати виховала їх у василіан на католиків:

*Того лиха
Як було ніколи,
Що в Умані робилося:
Базиліан школу,
Де учились Гонти діти,*

*Сам Гонта руйнує:
“Ти поїла моїх діток!”
Лукає, лютує: –
Ти поїм а невеликих,
Добру не навчила! [3, с. 88]*

Руйницький образ рідної землі Шевченко змалював у поезії “Буває в неволі іноді згадаю”:

*Во ім'я Господа Христа
І Матері Його Святої!
Ляхи прийшли на нас войною
Святії Божії міста
Ксьондзи скажені осквернили!*

*Земля козацька зайнялась
І кров'ю, сину, пролилась
І за могилою могила
Неначе гори поросли
На нашій, синочку, землі [4, с. 225].*

У повісті “Мандрівка з приємністю та й не без моралі” Шевченко різно у Лисянці називає “подією негідною пам'яті”, але “цим мої покійні земляки ані скільки не поступилися перед будь-якою європейською нацією, а 1768 р. перевершили Варфоломіївську ніч”, мали також “свою вечерню, не згіршу за сіцилійську вечерню”. Сіцилійська вечерня – це повстання на Сіцилії проти французів, що почалося в Палермо під час вечірні 30 березня 1282 року та закінчилося різнею французів. Варфоломіївська ж ніч – це була різня кальвінів у Парижі, влаштована королевою-католичкою Катериною Медічі в ніч з 24 на 25 серпня 1572 року.

Критика поетом жорстокостей з боку католицької церкви викликала завзяту атаку на нього з боку уніатського активу. Знищення культу Шевченка домагався в газеті “Сіон” галицький кардинал Сільвестр Сембратович. Відтак О. Мончаловський пропонував цісарському австрійському прокуророві і галицькому уніатському духовенству нівелювання пам'яті Шевченка. За ним пішов Йосип Кобилянський, що розіслав по парафіях друкований лист, в якому називав поета богохульником, який “...писав у відражаючий спосіб проти Церкви Христової Католицької в поемі “Іван Гус”. Кобилянський домагався змінити назву Наукового Товариства ім. Шевченка на академію наук. Та найдалше проти Шевченка просунулися у Ватикані, спалюючи на вогні його “Кобзаря”. Про це писав Іван Франко так: “Отже, і наш сердешний Тарас діждався костра аж у Римі за старанням своїх – таки поліцаїв” [2, с. 4].

Необхідно також поставити питання, чи погляди Шевченка на окремі дії Ватикану й на роль церковної унії були цілковито одноосібними? Вже вище

відмічалось, що вони виникали з української традиції. Додаймо, що в 1917 році Василь Щурат у розвідці “Основи Шевченкових зв’язків з поляками» звернув увагу на публікації в польських паризьких газетах “Polnoc” (1835) і “Polska Chrystusowa” (1841–1846). Першу газету редагували Я.Чинський і Ш. Конарський, а другу А. Круліковський. У 14 номері газети “Polnoc” відмічалось, що римська церква у Польщі втратила незалежність, що в інтересах Риму жертвувала добром країни, сіяла й підтримувала релігійну ненависть у нутрі країни... В газеті “Polska Chrystusowa” Л. Круліковський таврував папство за потоптання Божого Закону християнської любові, на якому повинен би опертися цілий лад людства. У цій атмосфері виникла бурхлива критика Ватикану й єзуїтів у поемі Ю.Словацького “Беньовський” (1841). Адже папа Григорій XVI буллою від 9 червня 1832 року засудив польське національно-визвольне повстання 1830–1831 років. Тому звертаючись до Польщі, Словацький констатує: “Твій папа – хрест, твоя загибель – Рим” [2, с. 4].

На думку Василя Щурата, ці погляди демократичної польської еміграції були відомі Шевченкові ще в Академії мистецтв. Багата польська література про гайдамаків першої половини ХІХ століття, а згодом другої половини ХХ століття змальовує ще більше, ніж Шевченко жорстокостей з боку польської верхівки, бо подає також криваві розправи з гайдамаками київського каштеляна і командувача коронних військ на Правобережжі Юзефа Стемковського, щоб пригадати катування ним гайдамаків у Кодні біля Житомира. Польський письменник Л. Семенський в оповіданні “Село Серби” (1835) писав про страту 1000 гайдамаків, а серед них Гонти, магнатом К. Браніцьким. Загальний образ Коліївщини змалював В. Серчук у праці “Гайдамаци” (1972). Ці та інші автори відзначали, що єзуїти й уніати організували посилені переслідування “схизматиків”: православну шляхту не допускали до посад в державних установах, міщан викреслювали з членів цехів. Якщо селянин, виїжджаючи до міста не міг повісити на грудях табличку з написом “уніат”, платив мито. Православним духовним заборонено правити Божу Службу, хрестити дітей, давати шлюби, ховати померлих. Значну кількість церков віддано в оренду корчмарям. Бувало, що померлих викидали на кладовищах з могил за те, що за життя не прийняли унії [2, с. 4].

Отже, польська демократична література й публіцистика подавала значно більше зловживань польської магнатерії й єзуїтів, ніж Тарас Шевченко. Також Іван Франко констатував: “Унія була причиною довгої та важкої боротьби всередині українського народу і остаточно принесла незмірні шкоди цілому його духовному і політичному розвитку”.

Тарас Шевченко, засуджуючи політику Ватикану і церковну унію, вболівав над тим, що вони принесли стільки страждань українському та

польському народу. Недаремно герой його п'єс “Микита Гайдай” заявляє: “Слов'яни! Несчастні слов'яни! Так нещадно і так багато пролито Вашої хороброї крові міжусобними ножами. Невже ж Вам вічно суджено бути ігрищем іноземців”. Згідно з християнською любов'ю людей у передмові до поеми “Гайдамаки” Шевченко стверджував: “слава Богу, що минуло, а надто як згадаєш, що ми одної матері діти, що ми всі слов'яни... нехай бачать сини, що батьки їх помилялись, нехай братуються зі своїми ворогами”. А вірш присвячений полякам, кінчав словами:

*Подай же руку козакові,
І серце чисте подай!
І знову, іменем Христовим,
Возобновим наш тихий рай! [4, с. 49]*

Висновки. Зі сказаного видно, що Шевченко закликаючи до християнського братерства і любові між народами, проголошував ідеї взаємного пошанування їх незалежності, всіх їх відмінностей, як релігійних, так і національних. Він виступав проти будь-яких форм прозелітизму, тобто примушування ближніх до своєї віри та проти політичного і економічного насильства одного народу над іншим. І нині, коли в незалежній Україні Конституцією затверджено рівність перед законом всіх релігійних конфесій і сповідується принцип толерантності у їх відносинах, ми бачимо, як почали здійснюватись пророчі слова Великого Кобзаря:

*Оживуть степи, озера,
І не верстовії,
А вольнії, широкії,
Скрізь шляхи святії
Простеляться...*

Список використаних джерел та літератури:

1. Франко І. Воскресіння чи погребення / І. Франко // Твори в 50-ти т. – К. : Наукова думка, 1986. – Т. 45. – 574 с.
2. Орач О. Тарас Шевченко – про Ватикан і церковну унію / О. Орач // Україна православна. – Тернопіль : ТОВ “Поліграфіст”, 1997 (берез.). – № 5. – 4 с.
3. Шевченко Т. Єретик / Т. Шевченко // Поезії. – у 2-х т. – К. : “Веселка”, 1988. –Т. 1. – 264 с.
4. Шевченко Т. Буває в неволі інколи згадаю / Т. Шевченко // Зібр. творів у 6-ти т. – К. : Наукова думка, 2003. – Т. 2. Поезія. 1847–1861. – 488 с.
5. Шевченко Т. Драматичні твори. Журнал. Вибрані листи. – У 3-х т. / Т. Шевченко. – К. : Держ. вид-во худ. літ., 1995. – 646 с.

Ю. І. Блажевич,
кандидат історичних наук
(м. Хмельницький)

Н. Ю. Балабуст,
аспірант
(м. Кам'янець-Подільський)

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА В ТВОРЧОСТІ Т. ШЕВЧЕНКА

У статті на основі літературних та історичних джерел, творів Великого Кобзаря висвітлено погляди поета на соціально-економічну ситуацію в тогочасному суспільстві, на становище простого люду, їх нестерпну і жорстоку експлуатацію панівними верствами імперії, їх споконвічне прагнення до кращого життя.

Ключові слова: *Т. Шевченко, кріпаки, селяни, експлуататори, соціальний гніт, економічні проблеми, єдність слов'янських народів, пани, шляхта.*

Актуальність проблеми та її висвітлення в дослідженнях шевченкознавців. Нині Тарас Шевченко для нас – передусім великий поет, борець за народне щастя і геніальний мислитель, котрий знав, що щасливе життя наступить тільки тоді, коли й сліду соціального і економічного гноблення не залишиться в Україні, коли

*Оживуть степи, озера,
І не верстовії,
А вольнії, широкії,
Скрізь шляхи святії
Простеляться... [1, с. 284].*

Досліджувана проблема знайшла своє відображення у творах і наукових доробках І. Франка, О. Кониського, Д. Красицького, О. Відоменка, М. Жулинського, Є. Маланюка та ін.

Виклад основного матеріалу. Шевченко не студіював університетські курси з економіки і не писав трактатів із соціально-економічних проблем. Його університетом було саме життя, а навчальними курсами – кріпаччина й солдатчина. Але й правда те, що Шевченко був першим в Росії представником істинно-соціального напрямку в поезії. У своїх поезіях та прозових творах він сказав про соціально-економічне життя суспільства набагато більше, ніж деякі тогочасні українські економісти, філософи й історики, насамперед з числа лібералів. Причому сказав настільки геніально, що його соціально-економічний ідеал став зрозумілим для мільйонів трудящих і

використовується ними кожного разу при оцінюванні соціально-економічних аспектів добра і зла.

Шевченко розумів, що життєво важливим питанням тогочасного селянства було питання про власність на землю. А тому й у своїх творах не раз звертався до нього. Так, у поемі “Холодний яр” він заперечує право поміщиків, отих “розбійників неситих” на виключне володіння землею і владу над трудящим людом, гнівно запитуючи: “По якому правдивому, святому закону і землею, всім даною, і сердешним людом торгуєте?” [2, с. 204].

Звичайно, можна дискутувати з приводу Шевченкового бачення майбутньої моделі аграрних відносин, тобто з приводу того, що саме приваблювало поета: вчення європейських соціалістів, общинний соціалізм М. Чернишевського, чи, можливо, індивідуально-родинна система господарювання. Однак не підлягає сумніву той факт, що поет, навіть коли писав “та на своїм веселім полі свою-таки пшеницю жнуть”, не відкидав ідею спільної, суспільної власності на землю. Адже він розумів, що дрібне індивідуально-родинне господарство менш ефективне у порівнянні з великим поміщицьким та фермерським. І про це Тарас Григорович переконливо розповідає у повісті “Музикант”. Він бачить в панському господарстві скирти різного хліба, похвально відгукується про організацію виробництва, відзначаючи, що тут є чому повчитися навіть “записним агрономам”.

Шевченко саме тим і великий, що проник у суть соціально-економічних процесів та явищ і піднявся до такого рівня розуміння існуючого суспільно-економічного устрою, що викривав не окремі факти, а всю систему феодально-кріпосницького гноблення, в основі якої лежала приватна власність на землю. Найчіткіше ця думка висловлена у вірші “І виріс я на чужині”, де читаємо: “І не в однім отім селі, а скрізь на славній Україні людей у ярма запрягли пани лукаві” [1, с. 119-120].

Тим більше, що чимало соціально-економічних болячок, про які писав Шевченко і які були ліквідовані за роки радянської влади, останнім часом, на жаль, вже повернулися у суспільне життя України.

Про одну з них, а саме про наслідки економічного занепаду Шевченко писав: “Повсихали сади зелені, погнили біленькі хати, повалялись, стави бур’яном поросли, село неначе погоріло”. І якби ми не знали, що цитовані рядки належать поетові і що вони стосуються етапу розкладу феодально-поміщицького ладу, то могли б подумати, що в них відображено нинішню українську дійсність. Адже куди не глянеш – скрізь всихаючі колишні колгоспні сади, які ще зовсім недавно давали багаті врожаї фруктів та ягід; напіврозвалені спорожнілі будинки, з яких ще вчора линув радісний гамір сільської дітвори. Вже немає промислових свиначства, птахівництва, вівчарства, хмелярства, льонарства. Зруйновано добротні, мов палаци,

приміщення громадського тваринництва.

Сумні паралелі напрошуються й тоді, коли, скажімо, в повісті “Музикант” читаємо розповідь про те, що у величезному селі ніхто із селян не мав ні коня, ні воза. А коли так, то кожен з них, навіть якби у нього був свій власний клапчик землі, не мав би змоги його обробити. Сьогодні маємо те саме, а то ще й гірше. Бо за часів кріпосництва коней та реманент для обробітку своєї землі селянин міг взяти у пана. Хай навіть за високу плату. А сьогоднішній володар земельного паю не позичить у якогось там товариства чи фірми ні коня, ні трактора, ні комбайна, бо у селян гроші перевелися. Якщо в нашому суспільстві не зміниться ставлення до проблем сільського господарства, то невдовзі навіть у найбільшому селі не буде ні коня, ні воза, як за часів Шевченка. Звичайно, критичне ставлення Т. Шевченка до існуючого ладу формувалось не стільки під впливом стану справ у сфері власне економіки, скільки під впливом соціально-економічного й політичного становища трудящого люду, передусім селянства, яке становило переважну частину населення тогочасної України. З дитячих років пізнавши на собі усі жахи феодално-кріпосницької експлуатації, він у своїх творах показував народне горе, ганьбив експлуататорів і закликав до боротьби з ними.

Типову картину злиденного життя народу Кобзар змалював у поемі “Сон”, де пише, що в тогочасній Україні, “у тім раї... латану свитину з каліки знімають, з шкурою знімають, бо нічим обуть княжат недорослих; а он розпинають вдову за подушне... а онде під тином опухла дитина, голодне мре...” [2, с. 149]. Водночас, Т. Шевченко в повісті “Музикант” показує, що в той час, як “мужики голодують”, пани “бенкетують”, влаштовують велелюдні бали. Про один із них поет пише, що він “буквально був залитий шампанським усіх найменувань” і що така розкіш викликала у нього почуття жаху. В умовах злиденного становища селян поет сприйняв панський бал як якусь “нелюдську веселість”, як бал серед чуми. Великий Кобзар картав панство за те, що воно прагнуло тримати селян у темряві, не пускати до світла знань, освіти, науки, культури. Їм, “дешевшим панської собаки”, панство дозволяло лише “молитись богу та за ралом спотикатись”. А ще для них, пише поет, в селі, крім корчми, на кожній вулиці шинок, “а в кожному шинку, для приману людей, шарманка грає. От мужик бідний і пропиває останню нитку під німецьку музику”.

На відміну від мислителів так званого ліберального напрямку, котрі відстоювали ідею “безкласовості” української нації і “братолюбія”, Т. Шевченко перший в українській літературі переконливо показав ту безодню, яка існує між трудящим людом України і його експлуаторами, як “своїми”, так і “чужими”. При цьому він не раз наголошував, що українське панство в особі поміщиків, козацької старшини та вищого духовенства завжди

стояло ближче до чужоземного панства, аніж до трудящого люду і долі України. А тому навіть тоді, коли воно боролось нібито за Україну, насправді боротьбу ту вели одні з них – за своє панування в Україні, другі – за свої власні привілеї, треті – за панування в українській церкві. І як наслідок, “доборолась Україна до самого краю. Гірше ляха свої діти її розпинають. Замість пива праведную кров із ребер точать”.

Т. Шевченко висміював тих, хто плазував перед усім іноземним, хто готовий був говорити рідною мовою в Україні тоді, “як німець покаже та до того й історію нашу нам розкаже”. Про те, що вийшло з того “німецького показу”, поет пише: “І заговорили так, що й німець не второпа... а не те, щоб прості люде”. Це ж саме сталося й з нашою історією. Говорячи словами Кобзаря, її безбожно фальсифікували і доморошені, і заокеанські історики. Причому, так сфальсифікували, що і її творець – український народ – не може впізнати.

Не менш актуальним для сьогодення є Шевченкове бачення причин та наслідків міграційних процесів. Розуміючи, що панівні верстви будь-якої країни збагачуються виключно за рахунок експлуатації трудящого люду, він переконливо показав, що, йдучи в чужий край шукати щастя, селяни й козаки знаходили там таке ж горе, як і в Україні. А інколи й свою смерть. “Шукав долі в чужім полі та там і загинув”. Таких бідолах поет застерігав: “Куди ти йдеш, не спитавшись? На кого покинув батька, ньеньку старенькую, молоду дівчину? На чужині не ті люде, – тяжко з ними жити!”.

Але злидні сильніші застережень. Вони колись гнали в чужі краї наших співвітчизників і женуть сьогодні. Тільки тоді на чужину тікали представники сильної статі, а сьогодні і ті, і інші. В минулому їх було тисячі, сьогодні – мільйони.

Не втратили суспільного значення для сьогоденішньої України й погляди Т. Шевченка щодо взаємин з народами сусідніх держав. Викриваючи кріпосницьку політику царату, виступаючи проти польського поневолення, він водночас був поборником дружби і братства між народами. У його творах ворогують не українці й поляки чи росіяни, не православні й католики, а насамперед польські й російські магнати-поміщики і поневолені ними українські селяни та міщани. Так, у поемі “Гайдамаки” поет пише про тих, хто посіяв ворожнечу між українцями і поляками: “Болить серце, як згадаєш: старих слов’ян діти впились кров’ю. А хто винен? Ксьондзи, єзуїти” [2, с. 94].

На жаль, і сьогодні не перевелися люди, котрі хотіли б посіяти ворожнечу між братніми народами, насамперед українським й російським. Вони забули, або й нічого не знали про заклик Великого Кобзаря до нащадків-гайдамаків брататися з усіма слов’янами. Не збагнули його пророчих слів: “Нехай житом-пшеницею, як золотом, покрита, нерозмежованою останеться

навіки од моря і до моря – слав'янська земля”.

Висновки. Як бачимо, в темну і гнітючу атмосферу України Шевченко увірвався несподівано, як комета з далеких світів, а своєю всеосязною енергетикою пробудив до нового життя українську націю. “Прозріте, люде, день настав!”. Він твердо вірив: “Встане Україна. І розвіє тьму неволі, Світ правди засвітить, І помолятьс я на волі Невольній діти!”. Геній Шевченка – насамперед явище духовне, з’явився як Божий посланець у час руїни, в період згасання Духу Нації. Для українців він став Апостолом правди, Пророком майбутнього, Захисником знедолених і зневажених, Провідником єднання та злагоди. Його магія душі, магія слова величезна, а любов до України безмежна. Тому соціальна спрямованість його творів й понині допомагає вижити і надіятись на кращу долю для себе і своєї рідної землі, незважаючи на тимчасові труднощі і негаразди, на економічну, фінансову і суспільно-політичну кризу.

Матеріали цієї статті можна використати в курсах історії української літератури, історії України, політології, соціології, історії української культури, в різноманітних виховних заходах, в наукових дослідженнях учасників МАН.

Список використаних джерел та літератури:

1. Шевченко Т. І виріс я на чужині / Т. Шевченко : Зібр. тв. у 6-ти т. – К. : Наукова думка, 2003. – Т. 2 : Поезія 1847–1861. – 621 с.
2. Шевченко Т. Поезії. Холодний яр / Т. Шевченко. – К. : Веселка, 1988. – Т. 1. – 264 с.

Ю. І. Блажевич,
кандидат історичних наук
(м. Хмельницький)

ШЕВЧЕНКІАНА ПИСЬМЕННИКІВ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ В РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

У статті на основі творів письменницького загалу Хмельницької області, матеріалів періодичних видань, спогадів сучасників висвітлено питання вишанування пам'яті і творчості великого Кобзаря місцевими членами обласної організації Національної спілки письменників України, Хмельницької міської літературно-мистецької спілки “Творче Поділля” через опублікування книг, збірок, статей, організацію і проведення літературно-музичних композицій, конкурсів знавців життя і творчості Т. Шевченка, читачьких конференцій, диспутів, усних журналів, шевченківських уроків у навчальних та мистецьких закладах краю, інших виховних заходів.

Ключові слова: *Тарас Шевченко, Кобзар, Апостол, Пророк, Прометей, письменники Хмельниччини, твори, збірки, виховні заходи, міжнародне Шевченківське свято.*

Актуальність проблеми та стан її дослідження. На 37-й сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО в Парижі була затверджена пропозиція України щодо включення до Календаря пам'ятних дат ЮНЕСКО на 2014 рік 200-річчя від дня народження поета Тараса Шевченка. На відзначення цього ювілею були затверджені відповідні рішення на державному і місцевому рівнях, розпочалися різноманітні заходи в усіх куточках України, зокрема й на Хмельниччині.

Національним і духовним символом відродження незалежної Української держави є Великий поет – Тарас Григорович Шевченко – геніальний син нашого народу, його творець і співець. Це про нього сказав невмирущі слова в своїй “Присвяті” український Каменярь Іван Франко: “Він був сином мужика і став володарем у царстві духа, він був кріпаком і став велетнем у царстві людської культури...” І справді, в основі Шевченка український народ втілює свої найкращі духовні сили і обрав його співцем своєї історичної слави і соціальної неволі, власних сподівань і прагнень.

Прометей Пророк, Апостол, Кобзар... Цими високими словами іще за життя назвали Тараса Григоровича Шевченка. І нині вони звучать не менш піднесено, не менш актуально, не менш справедливо. Прометеєм він став за нескореність духу, за те, що віддав усього себе служінню людству, за страждання в ім'я кращого майбутнього. Кредом поета став полум'яний заклик “Боріться – поборете...” Пророком він став, бо вірив і був твердо переконаний у тому, що “І на оновленій землі Врага не буде супостата, А буде син, і буде мати, І будуть люди на землі”. Апостолом правди, сподвижником справедливості його нарекли, бо він чітко окреслив дорогу людського життя: “Ми не лукавили з тобою, Ми просто йшли, у нас нема Зерна неправди за собою...”. А Кобзарем він став тому, що його твори стали настільними Бібліями у кожній українській сім'ї, його книги розлетілися по всьому світу, а там, де проживає українська діаспора, стоять величні пам'ятники і погруддя, постійно звучить його пророчий “огонь в одежі слова”.

Подільська Шевченкіана на повну силу зазвучала в період незалежності України, однак необхідно зазначити, що вона була започаткована ще в далекому 1846 році, коли наш край відвідав Тарас Шевченко в якості співробітника Тимчасової Археологічної комісії по виявленню, збиранню і публікації історичних документів, старожитностей, фіксації в малюнках пам'яток старовини. З того часу і понині митці нашого Поділля неодноразово звертались до невмирущої творчої спадщини Великого Кобзаря, звіряли по ньому свої і людські долі, прагнення і сподівання душ і серцець наших

земляків, шукали правду істини, оту свічу вічності, яка б осявала світлу дорогу в майбуття.

Визначний вклад в подільську Шевченкіану вносять наші науковці, дослідники, краєзнавці. Так, наприклад, в другій половині 90-х років ХХ ст. – на початку ХХІ ст. тільки в Кам'янець-Подільському державному педагогічному університеті пройшли дві Всеукраїнські наукові конференції “Шевченко і Поділля” та Всеукраїнський науковий симпозіум “Тарас Шевченко і українська культура ХХІ століття”. У 2001 році на базі тодішнього Хмельницького гуманітарно-педагогічного інституту (нині гуманітарно-педагогічна академія) було проведено наукове зібрання “Спадщина Т. Г. Шевченка в контексті гуманізації сучасної освіти”. Недавно відбулася Міжнародна науково-практична конференція у Хмельницькому інституті МАУП “Постать Тараса Шевченка в сучасному культурному і геополітичному просторі”. Репрезентовані у збірниках матеріалів цих наукових форумів статті істориків, науковців, мовознавців, краєзнавців, учителів-практиків з усієї України висвітлювали найрізноманітніші аспекти життя і творчості Великого Пророка, його вклад у формування духовно-інтелектуального потенціалу української нації.

У збірниках матеріалів науково-краєзнавчих конференцій, присвячених пам'ятним датам заснування міст і районних центрів Хмельниччини (Ізяслава, Кам'янця-Подільського, Меджибожа, Полонного, Дунаєвця, Деражні тощо), міжнародної наукової конференції “Поляки на Хмельниччині: погляд крізь віки”, яка проходила в рамках Днів польської культури, науки та освіти на теренах нашого краю (22–24 червня 1999 р.), всеукраїнських конференцій до 60-річчя, 70-річчя та 75-річчя утворення нашої області і ще на багатьох історико-краєзнавчих читаннях у вузах, бібліотеках, школах Хмельниччини висвітлювались і звучали окремі теми, пов'язані з величною постаттю Тараса Шевченка. І нині, коли ми широко відзначаємо 200-річчя від дня народження славного Кобзаря, проходять наукові конференції, симпозіуми, круглі столи в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, у Хмельницьких національному університеті, гуманітарно-педагогічній академії, інституті МАУП, обласному інституті післядипломної освіти та в інших навчальних і культосвітніх закладах.

Виклад основного матеріалу. Як вже зазначалось, в роки незалежності шевченківську тематику на Хмельниччині плідно розвивали місцеві члени Національної спілки письменників України, Конгресу українських літераторів, літературної спілки “Творче Поділля”. Серед них виділяється відомий письменник Микола Магера, який у повісті “Кам'янецькими стежками” зумів яскраво відобразити перебування Т. Шевченка восени 1846 року на Поділлі, який майже тиждень прожив у місті Кам'янці-Подільському, проїздом побував

у Проскурові, Меджибожі і Летичеві [1]. Варто зазначити, що враження поета від перебування на Поділлі і Волині пізніше знайшли відображення у його поетичних і прозових творах “Варнак”, “Прогулка с удовольствием и не без морали”, “Княжна”, “Близнецы” тощо. Високо поцінував цей твір Олесь Гончар, а також низка інших письменників. Повість “Кам’янецькими стежками” гарно сприйняли учителі. Дуже скоро вона стала хрестоматійною, постійно використовувалась і використовується на уроках і заняттях з української літератури, історії, української культури, у виховних заходах.

Широка палітра творчого життя Тараса Шевченка, його нелегкої, а деколи й трагічної долі, яскраво висвітлена у літературних доробках Олександра Відоменка, знаного в Україні шевченкознавця і краєзнавця, праправнука великого Кобзаря. Багато літ він пропрацював у навчальних закладах міста Хмельницького, водночас ретельно досліджуючи маловідомі епізоди і факти із життєвого і творчого шляху свого геніального предка, доповнив новими даними творчі зв’язки поета з Олександром Пушкіним, Миколою Гоголем, Вісаріоном Белінським, Львом Толстим та іншими діячами російської та польської культури XIX ст. Ці книги “Сумна і радісна Шевченкіана” [2], “Оплаканий і зражений” [3], “Тарас Шевченко і родина Енгельгардтів” [4] стали гарними посібниками для вчителів шкіл, викладачів вузів, учнів і студентів, краєзнавців, для всіх тих, хто цікавиться духовною і творчою спадщиною поета.

Майже 30 наукових статей та розвідок, присвячених Т.Шевченку, і, зокрема, зв’язків його з нашим краєм, перебуванню його на території Поділля, опублікував відомий дослідник і краєзнавець Анатолій Сваричевський. Частина з них згодом була внесена і опублікована у його книгах “Т. Г. Шевченко Поділля” [5], “На прекрасній Подолії” [6].

Відомий краєзнавець Євген Назаренко у своїй книзі “Тарас Шевченко і подоляни” детально висвітлив факти та події, що пов’язували Кобзаря з Поділлям і подолянами у таких нарисах як “Поділля і подоляни у перших виданнях “Кобзаря”, “Зустрічі Шевченка з подолянами на засланні”, “Пісні про Кармелюка в записах Шевченка”, “Писали Кобзарю з Поділля”, “Повернення Шевченка в Україну і подоляни”, “Вшанування Кобзаря подолянами”, “І на Поділлі “Кобзар” видавався”, “Ім’я Шевченка на карті Хмельницької області” [7] тощо.

Видання “Шевченко і світ (Т. Г. Шевченко в оцінці світової політики, науки і критики)” [8] – це найґрунтовніша книга учительки-філолога, дослідниці і літературознавця Раїси Молчанової, що писалася протягом десятиліть. У ній вона з щирою любов’ю до Великого Поета змалювала різноманітні факти і форми вшанування народами світу нашого національного генія, акцентувала увагу читачів на маловідомих сторонах і аспектах світової

Шевченкіани. Адже на планеті споруджено понад одну тисячу пам'ятників Кобзарю, його знають у всіх країнах світу. Водночас Раїса Молчанова висвітлює свою Шевченкіану в книзі “Люди і долі” [9].

Віталій Мацько, відомий подільський дослідник історії української літератури, професор, доктор філологічних наук, у своїй книзі “Шевченко у серці моїм” своєрідно і нестандартно розповідає про своє бачення життєвого шляху і творчості Т. Шевченка [10]. А драматичну поему В. Мацька з такою ж назвою поставили на сцені студенти Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

У книзі подільського поета Володимира Олійника “Під Кобзарєвою зорею. Поезії і переклади” зібрані кращі твори поета, присвячені висвітленню життя, творчості і безсмертя Кобзаря – геніального сина України Тараса Шевченка [11]. Вперше у перекладі на українську мову публікується цікава і оригінальна поема Олени Полонської “Портрет”, про історію викупу юного Тараса з кріпацької неволі. Шевченківська тематика звучить у книжках В. Олійника “Скрипка вічності”, “Вертають на Вкраїну журавлі”, “Калинова сопілка”, “Абетка юних українців”, “Родина, я і Україна”, “Балада про смерть і безсмертя” тощо.

Талановитий майстер поетичного слова Павло Гірник за збірку “Посвітається”, а також за низку віршів, присвячених Тарасу, у 2009 році був удостоєний Національної премії імені Тараса Шевченка. До речі, за 54 роки з часу заснування цієї премії 23 представники мистецького цеху (письменники, скульптори, співці, композитори, художники, архітектори, кіносценаристи, мистецтвознавці), вихідці з нашого регіону стали лауреатами цієї найвищої премії за видатні досягнення в своїх сферах діяльності.

Микола Кульбовський, знаний в нашому краї мистецтвознавець та письменник, у своєму літературно-публіцистичному виданні “Подільська Шевченкіана” всебічно висвітлює багатогранну діяльність письменницького загалу Хмельниччини щодо їх бачення величі Великого Кобзаря і відображення його поетичного подвигу в ім'я України, а також свої почуття до цієї Людини, до “Кобзаря” – цієї духовної Біблії кожного українця, про вшанування пам'яті Тараса Шевченка подолянами-письменниками, художниками, скульпторами, самобутніми народними майстрами тощо. Автор у двох розділах “Подоляни – лауреати Національної премії ім. Т. Г. Шевченка” і “Лауреати обласної мистецької премії ім. Т. Г. Шевченка” зумів стисло і доступно дати характеристику представникам творчого напрямку, удостоєним таких почесних звань [12, с. 81-122].

Обсяги статті не дозволяють повністю розкрити досліджувану тему, однак необхідно зазначити, що низка інших майстрів пера з Поділля не обминала шевченківської спадщини. Серед них варто назвати

літературознавця Павла Лісового, автора дослідження “Тема Поділля у творах Шевченка”; Івана Іова і його твори “Є Моринці – не Царськеє Село” та “Хто ми такі?”; Галину Ісаєнко – “Титан і розуму і духу”, “Шевченкові слова збулися”; Петра Карася – “Монолог Тараса”, “Слово про Тараса”; Наталію Кашук – “До матері поета...”; Миколу Ковалю – “Ще треті півні...”; Василя Кравчука – “Українці, братове мої!”, “Подяка”, “Ідем поете, ми до тебе”; Миколу Мачнівського – “По-українськи говорити”, “Пароль – Проскурів”, “Нічний монолог Т. Шевченка”; Ігоря Римарука – “Перед “Автопортретом зі свічкою” Тараса Шевченка”; Петра Савчука – “Чи думав ти про злет високий, коли писав свій “Заповіт”; Володимира Семеновського – “На Тарасовій горі”, “Дума про Кобзаря”, “Уклін Тарасу”, “Коли тобі за шістдесят”; Любов Сердуніч – “Невмирущий Кобзар”; Миколу Федунця – “Проводи журавлів”, “Жниво”, “Підпалювачам хати батьків Тараса Шевченка”; Григорія Храпача – “Безсмертя”; Леоніда Шерстинюка – “Мені наснився Тарас”; Ніну Шмурикову – “Шевченкове слово” та “Шевченківські мотиви”. Образ Тараса в різних інтерпретаціях не раз поставав у творах таких письменників нашого краю як Броніслав Гришук, Мар’ян Красуцький, Анатолій Ненцінський, Василь Горбатюк, Афанасій Коляновський та ін.

Необхідно також зазначити, що вшанування пам’яті Тараса Шевченка в роки незалежності виливалося і в інші форми, в яких брали найактивнішу участь майстри пера нашого краю. Це літературно-музичні композиції, поетичні вечори, мистецькі вітальні, конкурси знавців життя і творчості Великого Кобзаря, Шевченківські уроки тощо. Однак за роки незалежності найвеличнішою подією для письменницького загалу краю стало Міжнародне літературно-мистецьке Шевченківське свято “В сім’ї вольній, новій...”, яке відбулося на Хмельниччині в травні 2000 року. Ця грандіозна мистецько-духовна акція щорічно відбувається наприкінці травня, коли Україна і українська діаспора відзначають священний день своєї історії: 22 травня прах Великого Кобзаря повернувся з Петербурга на рідну землю, в Канів, куди ось вже більше як півтора століття приходять люди зі всього світу, щоб вклонитися пам’яті геніального поета України, ще раз доторкнутися душою, серцем і розумом до його “огню в одежі слова”. В незалежній Україні цей день відзначається на державному рівні. Символічно, що естафетна літературно-мистецька акція вдев’яте примандрувала у 2000 році на Хмельниччину. В 1999 році була Черкащина, батьківщина Кобзаря, чому ж тоді вибір всеукраїнського шевченківського оргкомітету, очолюваного тодішнім віцепрем’єром М. Жулинським, випав не тільки на Хмельницьку область, а насамперед на Кам’янець-Подільський? На наш погляд, оргкомітет поступив закономірно. Адже Кам’янець – одне з небагатьох провінційних міст України, де побував і працював поет і художник Тарас Шевченко. Тому й стала ця

“подільська перлина на камені” центром цього урочистого дійства.

В дні святкування в древньому місті над Смотричем нарешті відновилася історична справедливість: вранці, 19 травня, на майдані біля міського Будинку культури, було урочисто відкрито погруддя Шевченка роботи скульптора, хмельничанина Богдана Мазура, якому тільки виповнився 31 рік. Символічно, що він зобразив Великого Українця також молодим, 26-річним юнаком. На відкриття і на свято з'їхалось понад дві тисячі гостей, серед них 120 майстрів пера і пензля, зокрема й майже два десятки майстрів слова з нашого краю, а також представники письменницького цеху Василь Дасей, прозаїк, із Словаччини, Леся Ткач – письменниця з Австралії, Іван Висоцький – болгарський поет, низка мистецьких колективів не лише з України, а й з ближнього і дальнього зарубіжжя, високі посадовці з Києва та з багатьох областей України. Перший день свята повністю зосередився в древньому Кам'янці: в Старому місті – великий концерт на площі біля ратуші, різноманітні виставки, вернісажі, поетичні читання, майстерні самотутніх народних умільців, театралізовані дійства, кулінарні шедеври, а в небі різноманітні кольорові повітряні кулі – в ті дні проходив міжнародний чемпіонат з повітроплавання, в якому брали участь майстри з України, США та Греції. Завершився кам'янецький шевченківський день увечері виступами вокально-хорових колективів на валах Старої фортеці.

Письменницька еліта України і Хмельниччини в перший день зробила ще одну добру справу. Гості залюбки прийняли пропозицію міського голови О. Мазурчача поспілкуватися зі шкільною молоддю. У двадцяти навчальних закладах пройшов своєрідний шевченківський урок. Він настільки був цікавим, що діти довго не хотіли відпускати літераторів, а ті не хотіли йти від них. А в стінах місцевого педагогічного університету проходив всеукраїнський науковий симпозіум “Тарас Шевченко і українська культура ХХІ століття”, що зібрав, без перебільшення, цвіт вітчизняної культури, науки, літератури. Необхідно, до речі, зазначити, що на відкритті свята письменникові, земляку Миколі Магері і літературознавцю та краєзнавцю Анатолію Сваричевському було вручено диплом лауреатів обласної мистецької премії ім. Т. Г. Шевченка.

На другий день всі гості міжнародного свята роз'їхалися по містах і районах, де проходили святкові дійства, відбувалися зустрічі у колективах, а також в навчальних та мистецьких закладах, за місцем проживання населення.

На третій день естафету урочистостей прийняв обласний центр. І якщо у місті над Смотричем тенденція свята мала яскраво виражений народно-історичний характер, то Хмельничани чудово організували його як літературно – за участю провідних художніх колективів, творчих спілок, виконавців, письменницької когорти, яку очолив Іван Драч. У обласній дитячій бібліотеці ім. Т. Шевченка відбулися дитячі поетичні читання, концерт

рідної пісні, творча зустріч з провідними письменниками України і області. У художньому музеї відкрилася виставка “Мальовнича Україна”, в ляльковому театрі пройшла фантазія “Тарас” за драматичною поемою Богдана Стельмаха [13, с. 1].

Заключне святкове дійство, що стало, втім, кульмінацією торжества, традиційно відбулося в музично-драматичному театрі. А за сприяння облдержадміністрації і обласної ради, за редакцією голови обласної організації НСПУ Миколи Федунця вийшла добротна книжка “Свіча вічності”, присвячена Міжнародному Шевченківському літературно-мистецькому святу “В сім’ї вольній, новій...”, у яку було зібрано більше сотні віршів українських поетів, учасників літературних читань про Україну, Шевченка, українську душу [14].

Як вже зазначалося нині на Хмельниччині проходять різноманітні заходи до 200-річчя з дня народження Тараса Григоровича Шевченка, які ще раз засвідчують шану і любов мешканців краю до величної постаті національного генія, Поета, Апостола, Пророка, Прометей, Великого Українця.

Список використаних джерел та літератури:

1. Магера М. Кам’янецькими стежками / М. Магера // Мій Шевченко. – Хмельницький : Міська друк., 2002. – 140 с.
2. Відоменко О. Сумна і радісна Шевченкіана / О. Відоменко. – Хмельницький : Поділля, 1996. – 52 с.
3. Відоменко О. Оплаканий і зраджений / О.Відоменко. – Хмельницький : Поділля, 2000. – 152 с.
4. Відоменко О. Тарас Шевченко і родина Енгельгардтів / О. Відоменко. – Хмельницький : Міська друк., 2002. – 172 с.
5. Сваричевський А. Т. Г. Шевченко і Поділля: Земля, яку сховає Тарас / А. Сваричевський. – Хмельницький : Поділля, 1994. – 64 с.
6. Сваричевський А. На прекрасній Подолі / А. Сваричевський. – Хмельницький : НВП “Евріка” ТОВ, 2001. – 56 с.
7. Назаренко Є. Тарас Шевченко і подоляни / Є. Назаренко. – Хмельницький : НВП “Евріка” ТОВ, 2003. – 32 с.
8. Молчанова Р. Шевченко і світ (Т. Г. Шевченко в оцінці світової політики, науки і критики) / Р. Молчанова. – Хмельницький : ТОВ “Поліграфія”, 2007. – 134 с.
9. Молчанова Р. Люди і долі / Р. Молчанова. – Хмельницький : ТОВ НВП “Евріка”, 2004. – 130 с.
10. Мацько В. Шевченко у серці моїм / В. Мацько. – Хмельницький : Поділля, 1996. – 62 с.
11. Олійник В. Г. Під Кобзареву зорею. Поезії і переклади / В. Г. Олійник. – вид. 3-тє, доп. – Хмельницький : Хм ЦНТІ, 2012. – 80 с.
12. Кульбовський М. Подільська Шевченкіана / М. Кульбовський. – Хмельницький : Вид-во Алли Цюпак, 2006. – 134 с.
13. Шевченко йде дорогами доби // Подільський вісн. – 2000. – № 59.
14. Свіча вічності. Поезії про Україну, Шевченка, українську душу. – Хмельницький : Поділля, 2000. – 160 с.

О. А. Відоменко,
літературознавець
(м. Хмельницький)

НА ЧУЖИНУ З УКРАЇНИ БРАТИ РОЗІЙШЛИСЯ

Не доводиться дивуватися, що у XVIII–XIX ст. по українських селах жили поряд з бідними і заможні селяни. Пізніше такий стан уперто замовчувався, але ж у протилежному переконували статистичні дані, що з'являлися в різних джерелах. Особливе табу накладалося на Шевченків рід, який треба було сприймати не інакше, як голодраних, обдертих кріпаків. Однак факти свідчать про інше.

У книзі Любові Мулявко “Зацвіт Шевченкової долі” на 14-й сторінці знаходимо дещо про керелівський маєток Енгельгардтів (Керелівка, Моринці, Будище, Пединівка). У маєтку було понад двадцять тисяч десятин землі, з яких 5236 десятин належало кріпакам (1520 дворів). Кріпаки поділялись на групи.

До першої групи належали “тяглові” (203 двори). Залежно від кількості пар волів останні мали земельні наділи від шести до десяти десятин. Тяглові разом володіли 1218 десятинами землі.

Друга група кріпаків належали “піші”, які не мали засобів обробітку землі (1038 дворів).

Третю групу складали “городники” (1137 дворів).

Четверту групу – “бобили” (142 двори). До неї належали вдови, московки (дружини імперських солдатів), самотні покритки, наймички, неповнолітні сироти та одинокі перестарки.

Піші, городники та бобили володіли 4018 десятинами землі. Якщо поділити їх на 1317 дворів, то стане зрозуміло, що навіть на сім'ю бобили припадало до трьох десятин. Але слід врахувати, що бобили часто відмовлялися від наділів, бо не в змозі були їх обробити. Якраз за них і проливав гіркі сльози, та навіть Бога гнівив, Тарас Шевченко. Вони стали прообразами обездолених в його поезіях, а схожі на них ще й досі волають до керівників владних структур, до бізнесменів, магнатів і олігархів, яким ті ж структури дозволили, обікрасти народ, присвоїли собі народні мільярди.

З короткого огляду про керелівських кріпаків, які залишила у своїх спогадах письменниця, випливає, що були серед них і заможні селяни. До них належали і Шевченки. Батько Тараса був чумаком і відробляв панщину, як “тягловий”, бо мав пару волів, стельмашню (майстерню по виготовленню возів) і до 6 десятин землі (Л. Мулявко, с. 13). Його рідний брат Павло мав дві пари волів і вісім десятин землі. За спогадами Тараса, дядько мав ще й стадо свиней, яке довелося пасти малому, після того, як осиротів.

Науково-дослідний інститут містобудування у середині 80-х років минулого сторіччя під керівництвом академіка С. Кілессо провів комплексну архітектурно-археографічну експедицію в селі Моринці на місці садиби діда Тараса по його матері Якіма Бойка, яка зробила висновки в журналі “Арт-лайф” вже після здобуття незалежності. З огляду вульгарно-соціологічного підходу до постаті Шевченка за радянського часу, експедиція побоюлась назвати розміри хати в якій народився поет, не перерахувала кількість допоміжних господарських будівель, з метою приховання куркульського статусу Тарасовго діда. Але вказала ніби-то іншу “дрібничку” про те, що на садибі в саду археологи виявили тридцять окремих місць, на яких стояли вулики. Ось на такій дрібничці редактор і “проколовся”. Якщо стайню для волів і корів журнал проігнорував, якщо вид і розміри хати при відбудові для музею були заменшені і спрощені до невпізнанності, то тридцять вуликів промовляють для нащадків самі за себе, бо в кожному з них могла жити тільки повна бджолина сім’я. А далі неважко підрахувати чималенький прибуток, який мав дід Тараса з пасіки. Якби Яким Бойко гіпотетично дожив до радянського часу, то довелося б йому доживати свого віку десь на Соловках, чи в далекому Заколимському краї...

Свою дочку Катерину Яким Бойко віддав заміж у Керелівку за Григорія, сина чумака Івана Шевченка. Родина Івана Шевченка не належала до бідних. Чумацькі сім’ї єдналися із заможними, а бідні з бідними. Іншого бути не могло, це вкотре підтверджує очевидне: сім’ї Тарасових дідів по батьковій і материній лініях були за своїми достатками рівними і заможними.

З огляду на статистичні дані повинно було б бути якраз так, але насправді було все значно гірше. Заможний стан кріпаків був тільки відносним. До них належали навіть ті, які бодай чимось відрізнялися від найбідніших.

Політика імператора Миколи I в селянському питанні була жахливою. Земельні наділи, за якими визначався заможний стан селян, не давали ніяких прибутків. Низькі ціни на зерно і високі податки на землю забезпечували вигоди виключно для держави. Важко було зрозуміти, чому за радянського часу кріпаків, які володіли земельними наділами в кілька гектарів називали бідняками. В таке не хотілося вірити і тому в нових умовах оцінки радянського часу про парадоксальний стан колишніх кріпаків почали називати вульгарно-соціологічним. Але розібравшись у цьому питанні глибше приходиш до висновку, що не варто називати їх вульгарними, бо насправді володіючи чималими земельними наділами кріпаки залишалися бідняками.

Умовно заможними... Інших серед селян і дрібних поміщиків в межах миколаївської імперії просто й бути не могло. З 1817 року на протязі 47 років Росія вела кровопролитні війни, які поглинали фантастичні грошові суми,

перетворюючи їх у ріки крові та нестерпні муки інвалідів, сиріт і вдов.

Біля 50 років підряд то в одному, то в іншому місці палали кавказькі війни. А в той же час персидська, кілька турецьких та кримських воєн. Перетворившись у “жандарма Європи” Росія активно придушувала революції в європейських країнах. Виснажившись у війнах за 100 років геть, вона вже не змогла захистити себе від жовтневого перевороту і без бою здалась більшовикам, які оголтувшись за рахунок тих же кріпаків, куркулів, церков та голодоморів через 40 років почали проводити ту ж саму імперську політику, перетворившись вже у “світового жандарма”.

З 1960 по 1991 рік Радянський Союз нав’язував військові конфлікти більше, як у 20 країнах світу, захищаючи якихось лідерів з їх оточенням у громадянських війнах. Куди тільки не ступав кирзовий чобіт радянського солдата... Загрузав у в’язких в’єтнамських болотах, жарився під палючим сонцем Африки, підрирався на мінах Афгана, Лаоса, Алжиру, Йємена, Ефіопії, Єгипту, Сирії, Мозамбіку, Камбоджі, Бангладеш, Кіпру, Анголи, Іраку, Лівану, Судану, Лівії Сомалі та Кувейту. І це ще не повний перелік. Радянські керманичі не зробили жодного висновку з причин краху миколаївської імперії і в захваті “світового жандарма” втратили свою – радянську.

Але забігаючи наперед повернемося назад до тих “заможних” кріпаків, до яких належала і родина Шевченків, та дрібного вельможного панства, які разом стали свідками краху кількох імперій.

Чому заможні кріпаки бідували?

За даними Центрального державного історичного архіву СРСР ф. 1281. оп. 4. № 47 (1844). арк.. 22-23. з кріпаків Вітебської губ. за 1843 рік державою стягнуто 530 тис. крб. податків, та 130 тис. земської повинності, а недоїмка склала 1 млн. 150 тис. крб., яку до кінця року треба було ще стягнути з кожної кріпацької родини. Якщо враховувати, що один пуд борошна (16 кг.) на Вітебщині в 1843 році коштував 20 копійок (П. Жур “Літо перше” С. 21-22) то страшно уявити скільки зерна та борошна з нього треба було продати, щоб виторгувати державі на податки та різні повинності. Кріпак не заробляв грошей, їх треба було виторгувати за результати тяжкої праці. Сім’ї на той час були величезні. Треба було кілька дочок видати заміж; купити дві свити, кожуха, взуття, кілька хустин та ряден і багато іншого за збіжжя вирощене на тих 3–10 га. землі за яку так важко було відкупитися податками у держави. А середній вік кріпака чоловічої статі був лише 50 років. Все треба було встигнути зробити за такий короткий вік. Держава нічого не дарувала і не прощала. Війни з’їдали все. Заможний стан кріпака визначався площею земельного наділу, але на ньому можна було хіба що напрацюватись. Цінова політика імператора Миколи I була жахливою. За копійки видрати в кріпака все, що він здобував, вивезти за кордон і за виручені кошти йти до

“воссияния” російської офіцерської слави у загарбницьких війнах. Та і це ще не все. “Заможна” за своїм земельним станом родина Шевченків повинна була безкоштовно утримувати ще й солдата в своїй хаті в мирний час, про якого згадував поет пізніше.

Що ж залишилося “заможним” кріпакам від їх тяжкої праці?

Російський офіцер М. Момбеллі залишив спогади про тих Вітебських кріпаків. “Ще й тепер холодне тремтіння пробігає по жилах, як згадаю бачений мною кусень хліба, яким харчуються селяни Вітебської губернії: борошна у ньому зовсім немає, а складається він з висівок... і з вигляду схожий на висушений кізяк... Хоч я противник будь-якого фізичного насильства, але бажав би посадити нашого чадолубивого імператора протягом хоч би кількох днів на їжу вітебського селянина” (П. Жур “Літо перше” с. 21).

Від себе лише додамо, що вітебському “заможному” кріпаку не залишалося більше нічого крім того, щоб виростити гарний врожай, зібрати його, змолоти, відсіяти борошно, продати за півтори копійки за кілограм, виплатити непомірні податки на військові потреби, а з висівок випекти хліб схожий на сухий кізяк і споживати його, прославляючи “царя и Отечество”.

Так діставалось кріпакам. Та не обминало лихо і власника кріпаків Шевченків Валерія Фліорковського. В середині 50 років позаминулого сторіччя вийшов термін довготермінового кредиту, який брав він у держави на розширення своїх маєтностей і через податки на жажливу імперську військову політику так і не зміг його погасити. За вироком суду держава продала спочатку заставне село Моринці разом з кріпаками Єлизаветі Браницькій, а згодом і село Керелівку – Миколі Терещенку.

Кровопротитні імперські війни не щадили нікого: ні кріпаків, ні дрібних поміщиків і зрештою привели до розпаду російської імперії. Шкода що радянська імперія не винесла для себе з того стану жодного уроку.

До 1839 р. села Моринці і Керелівка належали Павлу Енгельгардту, а з 1839 по 1858 – В. Фліорковському.

Наймолодшому брату Тараса Йосипу було всього два з половиною роки коли 03.09.1823 року в 40-річному віці від туберкульозу померла їх матір. Тарас з братами і сестрами залишився жити в сім’ї з мачухою, а Йосипа забрав дід Яким у Моринці. До одруження (в 1841 році) Йосип жив і виховувався в родині діда.

Купивши у Енгельгардтів Моринці і Керелівку, поміщик Валерій Еразмович надавав перевагу молодим кріпакам. Сприяв їх одруженню та народженню в їх сім’ях кріпачат для розширення своїх маєтностей “живими душами”. Не залишився поза увагою і 20-річний Йосип, що жив у свого діда і був панським кріпаком. І розпорядився він долею Йосипа по-своєму.

Жив у селі Керелівці заможний бездітний кріпак Кривошия. Крім

польової – мав ще більше п'яти десятин (5.5 га) присадибної землі з великим садом біля хати. Мав заможний хазяїн-кріпак багато хрещеників. Пан порадив йому усиновити когось із них. Вибір випав на хрещеницю Мотрю Варфоломійвну Шевченко. На час удочеріння їй виповнилось всього 15 років. На запитання кого б вона хотіла бачити своїм нареченим, Мотря назвала Йосипа Шевченка. Її вибір ускладнювався лише тим, що він доводився їй троюрідним братом, але вони з дитинства любили одне одного. Церква не забороняла такі шлюби і їх обвінчали. Бездітний кріпак Кривошия отримав зразу двох дітей. І були вони йому, як рідні. Радів і пан. Як з “мішка” посипались для нього кріпачата. Одні підростали, одружувались і залишали садибу, а Трохим Йосипович, в сім'ї якого народилось і вижило 10 дітей розділив ту велику садибу між своїми трьома синами: Андрієм, Іваном і Григорієм, які дожили на ній до радянського часу. Їх синами пишається Україна. Лев (Левко) Андрійович Шевченко – отаман найбільшого селянського повстання 1918 року проти австро-німецьких військ в Україні. Його постаттю завжди цікавились історики і не випадково, що в збірнику “100 великих загадок України” В. Петренко присвятив йому нарис “Тайна гибели Левка Шевченко”. Слід визнати, що таємниці не існувало. Її раніше з'ясував у своїй книзі “Революційна стихія”, яка була довгий час заборонена і недоступна для науковців. Товариш Левка Андрійовича по боротьбі, його земляк із сусіднього села Будище – генерал-хорунжий Української Народної Республіки (УНР) Юрко Тютюнник, якого за радянського часу більшовики іншим словом, як “бандит” не називали.

А визначний історик Євген Маланюк скаже про нього зовсім протилежне: “Очі кольору синього льону й закурчавлена золотава голова. Увесь стиснутий, порив і напруга. Південний темперамент в нордійських карбах зовнішності. Отаман. Пізніше його назвали генералом”. Він так і не зміг залишити Україну. Ще довгий час працював з Олександром Довженком. Разом мріяли створити фільм “Звенигора”. Та не судилося, бо маховик репресивних сил наростає. 1929 року Тютюнника розстріляли, а Довженка ізолювали від України.

Не залишилося в живих ні кошових, ні курінних, ні сотенних. Загинули всі хто воював за Україну. Ні згадки про них, ні навіть місця, де загинули відважні ватажки, не залишилося в Україні.

В полум'ї громадянської війни кожен намагався захищати своє. Царські генерали захищали імперію. Гетьманат, а потім Директорія під проводом Скоропадського та Петлюри – вільну Україну. Більшовикам довелося найтяжче. Вони захищали здобутки жовтневого перевороту на два фронти: проти царських генералів і Петлюри. Треба надати належне діям більшовиків. Під керівництвом Володимира Леніна вони отримали блискучу перемогу.

Боротьба за вільну Україну захлинулась у власній крові. У 1917 році українські керманичі згаяли час. У 1918 – не здобули одностайності. Вільне козацтво далі свого повіту нічого не бачило. Отамани Григор'єв, Зелений, Тютюнник і Махно часто зраджували один одного, а то навіть виходили з-під впливу командуючого Петлюри на користь більшовиків.

Митрофан Андрійович боровся за Україну на боці отаманів. Революційна обережність та конспіративні дії його засекретили навіки не тільки хід тієї славної боротьби, а й саму смерть для нащадків. Тієї нещасної ночі десь неподалік міста Миколаєва група вояків УНР потрапила у засідку до червоноармійців. Разом з іншими дружина Митрофана Андрійовича з немовлям на руках потрапила в полон, а подробиці життя її чоловіка з того нещасного дня обірвались навіки. Після жажливих допитів і знущань її з немовлям на руках вивели в степ, дали в руки лопату і наказали копати яму. Дитину поклали поруч. Коли яма набрала певної глибини – пролунав постріл. Тіло нещасної впало лицем вниз на дно ями. Немовля в сповитку налякалось пострілу і ще голосніше почало плакати. А тим часом червоноармійці поспіхом загортали землею вбиту, а чи може тільки тяжко поранену жінку-матір. Яму зрівняли із землею, поклавши поряд сповите немовля. Скільки плакала на могилі своєї матері та дитина – не відомо. Її згодом підбирали чужі люди. Дівчинка виросла, відшукала свій рід у Керелівці і розповіла про трагедію своїх батьків.

В 50-х роках минулого сторіччя вона відвідала місце, де у 1918 році німці спалили хату її батьків. Поруч з хатою на сторічний ювілей від дня народження Тараса Шевченка 1914 року родичі посадили дуба. Не дивлячись на те, що його пошкодила блискавка він продовжує вартувати садибу Йосипа Григоровича Шевченка. На ній проживає його праправнук та внук Івана Трохимовича Шевченка Анатолій Макарович Жежерун, та ще кілька інших сімей.

З приходом незалежності України львівський журнал “Дзвін” перевидав книгу “Революційна стихія” і одна із ста таємниць України назавжди розвіялась, але залишилася таємниця загибелі рідного брата Левка Андрійовича, онука Йосипа Григоровича – Митрофана Андрійовича – професійного революціонера – соціаліста, близького товариша Івана Франка про якого залишив зворушливі спогади син Івана Яковича про ті тривожні часи, коли до їх будинку у Львові часто навідувався відважний революціонер з однією рукою Митрофан (Ананій) Андрійович Шевченко. Напевне смерть іншого славного внука Йосипа Григоровича залишиться нерозгаданою таємницею навіки.

Чи згадують односельчани села Будище про свого сина отамана-генерала-письменника Юрка Тютюнника? Не чути і в Керелівці

(Шевченковому) про славу боротьбу правнуків Йосипа Григоровича, та правнучатих племінників його брата Тараса Шевченка Левка та Митрофана, який з однією рукою, ще довго боровся за Україну. Уявіть собі вершника з однією рукою, який тримаючи в зубах повіддя, а єдиною рукою шаблю летить у бою кулям та багнетам назустріч за свій край...

Йосип Григорович Шевченко кріпак Павла Енгельгардта, а згодом Валерія Фліорковського за статистичними документами належав до заможних тяглових селян-кріпаків. Поміщик заохочував розвиток тяглових кріпаків, які мали в своєму господарстві одну, або кілька пар волів. На них покладалася найтяжча робота по обробітку землі – оранка. Волами кріпаки обробляли свою і панську землю і одержували за те певні взаємозаліки. Чим більшу площу панської землі виорав восени селянин-кріпак своїми волами, тим на довший час його сім'я звільнялася від триденної панщини (на тиждень). Ось тому якусь частину панщини за тяглових кріпаків інколи відробляли їх воли. Коні на тягловий статус кріпаків не впливали. Селяни намагались мати бодай одну пару волів, бо на них окрім взаємозаліків поширювались ще й пільги селянської общини. Селянин-кріпак на одну пару волів мав право брати за плату в оренду від двох до чотирьох десятин громадської землі від сільської управи. У книзі Любові Мулякко "Паросток батьківського саду" на с. 14 знаходимо, що Керелівський маєток пана Фліорковського (Керелівка, Моринці, Будище і Пединівка) до якого належала родина Йосипа Григоровича нараховував 1241 двір. З них тільки 203 двори належали до тяглових. З двадцяти тис. десятин кріпакам належало біля п'яти з половиною тисяч. З них 1218 десятин тягловим кріпакам. З наведених даних та попередніх обґрунтувань бачимо, що вони не набагато відрізняються і навіть виправдовують ті ніби вульгарно-соціологічні дані, які наводилися за радянського часу з метою фальшування кріпацького стану Тараса Шевченка, а також його найближчих родичів.

По-іншому треба було б говорити і про хату батьків поета. З'явилися незаперечні докази, які спростовують хибні висновки, що та обдерта оселя, яку намалював поет, належала Шевченкам. Ні Тарас ні Йосип в тій хаті не жили і тому мова про неї тут не доцільна.

З інших джерел дізнаємося про Йосипа Григоровича більше. Відомий шевченкознавець Петро Жур у книзі "Літо перше" на с. 161 подає спогади онуки Йосипа П. І. Шевченко про те, що в турецьку війну її діда Йосипа забрали в підводчики обозу, де він і загинув. Факт загибелі Йосипа Григоровича передавався внуками від одного покоління до іншого. Незаперечно, що спогади Параски Іванівни достовірні, але не повні. Її дід народився в 1821 році. На його долю могла припадати турецька війна, яка відбувалась в 1877–1878 роках. На той час йому виповнилося 56 років.

Зрозуміло, що такий вік був не призовний і мобілізації не підлягав. Інший внук Йосипа – Григорій Трохимович Шевченко у спогадах уже своєму онуку Олександрові Відоменку про загибель свого діда Йосипа в турецьку війну у 1877 році розповів більш детально. Мобілізації на війну підлягав не він, а його син Трохим, хрещеник Тараса Шевченка. На той час йому виповнилося 34 роки і в його сім'ї якраз тоді народилася п'ята дитина. Залишити дружину з п'ятьма малими дітьми одне з яких немовля було за межею родинних можливостей і тому родичі шукали вихід.

Мобілізацію проводив Звенигородський гарнізон. Звертання з проблемами до гарнізонного начальства наштотувало останнє на компромісній дії. Родичам запропонували знайти заміну. Серед братів заміна не знайшлась; всі мали ще більші багатодітні родини і тому довелося запропонувати в солдати Йосипу Григоровичу за рідного сина, самого себе. Та то вже була не пропозиція, а справжнє посміховисько. П'ятдесятишестирічного солдата можна було зустріти хіба що в казці і гарнізонне начальство ускладнило умови. Якщо 56-річний солдат, то тільки в обоз, а якщо в обоз то тільки з власним транспортом. Ось так і розпочав свою “бойову” кар'єру проти турків Йосип Григорович парюю рогатих моругих волів, запряжених в довгу гарбу, яку подарував йому рідний брат Микита, один з кращих керелівських стельмахів того часу. І потягли заможного кріпака воли по військових шляхах-дорогах з яких йому так і не судилося повернутися в рідну Керелівку.

Чи не лукавив поет, коли писав за 27 років до того про нібито своїх братів?

*“Брати на панцину ходили,
Поки лоби їм поголили!”*

Поголили лоба, тобто остригли у солдати, крім нього, лише меншого брата. То було не лукавство. Поет нічого і ніколи не писав про свою родину та родичів. В поезіях Тарас Шевченко називав братами і сестрами всіх суцільних і обездолених українців. І найперше в його рідному селі Керелівка.

Цікаве походження назви цього села. Здавна в ньому проживали майстри-стельмахи, що виготовляли вози. Попит на них був величезний. Майже в кожному дворі була стельмашня з парною піччю в якій запарювали сирі дубові бруси і потім загинали їх у розпареному стані на кругах і виготовляли з них колеса для возів. Був стельмахом і старший брат Тараса Шевченка – Микита Григорович. Свого часу він намагався навчити і Тараса тому мудрому ремеслу, але той не дивлячись нінащо тікав із стельмашні і в бур'янах надавав перевагу, за висловом старшого брата, “нікчемному малюванню”.

Кілька деталей для воза називались керелами. Для їх виготовлення використовували певну породу деревини. Виготовляючи воза, стельмах

вимагав у замовника надати кусок тієї деревини для виготовлення міцних керел до воза. В навколишніх селах добре знали про ту вимогу і без нагадування везли куски тієї деревини майстру на керели. Що являла собою та деталь для воза з часом забулося, а назва села Керелівка, яка від тих керел походить залишилася назавжди. Її використав поет у поемі “Гайдамаки”, а місцеві мешканці використовують її до цього часу. Не відомо з якого часу походження назви села пов’язали з ім’ям Кирило і в документах воно називалося Кирилівкою. Та назва була зрозумілішою і проіснувала довгий час. За порадою Всесоюзного старости Г. Петровського, який відвідав Кирилівку у 1929 році, село отримало сучасну назву Шевченкове.

Коли б гіпотетично Йосипу Григоровичу довелося глянути на сучасне своє село, що б впізнав він у ньому і що б його здивувало? Впізнав би, звичайно, громадський став, головну вулицю тодішнього села, місце батьківської та своєї садиби, а здивувався б від того, що зникло колишнє сільське кладовище і на його місці залишилася єдиною могила його батька. Чому зник з неї дерев’яний хрест і хто поставив кам’яний?

Йосип Григорович був неписьменним і прочитати могильну епітафію не міг. Після смерті матері його забрав дід Яким в Моринці, де він виховувався аж до одруження і переселення на садибу Кривошій в Керелівці. Дід Яким був заможним селянином. Про це свідчить академік Кілессо в журналі “Арт-лайф”, але він не віддав онука до школи, бо в Моринцях її просто не було.

Здивувало б Йосипа й те, кому і коли прийшло в голову збудувати на колишньому кладовищі такі ошатні та величні споруди, які доводилось йому бачити хіба що в Києві, коли зустрічав домовину з братом Тарасом. Здивувала б його і сучасна вулиця села Шевченкове. Таких гарних він і в Києві не бачив. Те, що колись називалося “за селом”, перетворилось на його центр, де корчму чомусь називають якимось дивним словом яке і зрозуміти важко.

Пам’ятник брату Тарасу Йосип також не впізнав би. Він запам’ятав його кремезним, коренастим, з випуклим животом, і, ніде правди діти, нижчого від середнього зросту, а перед ним на постаменті стояв стрункий високий чоловік, постать якого мало чим нагадувала Тараса, якого довелося йому бачити востаннє у 1859 році. Оглянувши ніби “відновлені” будівлі на батьківській садибі він також не впізнав би їх. На місці величезної клуні чомусь стоїть будівля музею. Там де на великих кам’яних брилах стояла дерев’яна комора під якою діти ховалися, граючись у піжмурки, збудовано адміністративний будинок музею.

Не впізнав би Йосип і “відновленої” хати в якій народився. Про ту, яку купив їм дід Іван у Хоми Тетертюка, він тільки чув від родичів та сусідів. В ній родина Григорія Івановича жила тільки кілька років. Поряд з нею була збудована нова, простора хата на дві половини, в якій потім все життя прожив

його старший брат Микита, а після нього його син Петро і їх наступні нащадки і яка чи то згоріла, чи то була розібрана ще до, чи після 1900 року.

На щастя з тієї батьківської хати залишилася світлина, що належала Григорію Петровичу Шевченку (Петрику) і була опублікована ним у 1912 році. Фотомайстер після закінчення художньої школи в Одесі почав постійно проживати у Керелівці з 1889 року. Враховуючи це, можна припустити, що світлина була зроблена в період з 1890 по 1900 рік, чи навіть раніше. На ній був напис “С. Керелівка Звенигородського повіту. № 58. Хата на батьківщині Тараса Гр. Шевченка”. Варто зазначити, що каменем спотикання у написі виявилось слово “батьківщині”. На ній відсутній знак наголосу. Якби він стояв на першому складі, то можна було б стверджувати, що фотографія зафіксувала хату і людей перед нею на садибі батьків Шевченка, а якби на передостанньому – то просто в Україні. На користь висновку “хати на садибі” говорило те, що слово “батьківщині” написане з малої літери, але й те ні до чого не привело, бо з вини коректора могла бути допущена помилка. В суперечках дослідники так ні до чого й не дійшли. Про світлинку на довгий час забули, але не на віки. У 2006 році виходить книжка Л. Мулявко “Паросток батьківського саду”. В ній надруковано суперечливу фотографію Григорія Петрика і підпис під нею: “Сім’я племінника Т. Г. Шевченка по брату Микиті Петра Микитовича Шевченка” (поч. 20 ст.). Бодай через 100 років, а люди, зображені на світліні, “заговорили”. Разом із відомими шевченкознавцями вони спрямували нас на логічний висновок про вигляд шевченкової хати, але розберемося спершу хто в ній жив.

О. Кониський у монографії “Тарас Шевченко-Грушівський – хроніка його життя” на с. 498 свідчить, що в батьківській хаті жив старший брат Тараса Микита.

П. Жур у книзі “Літо перше” на с. 72 також вказує, що на шевченківській садибі господарював Микита.

Л. Мулявко в книзі “Паросток батьківського саду” на с. 115 пише, що Микита став хазяїном батьківської хати з 1829 року, а на с. 120-121 заперечує, що селянські хати в Керелівці будувалися з дерев’яних стовбурів “в зруб”.

Відновлюючи будівлі на садибах Шевченків у Керелівці – та Якими Бойка в Моринцях, тодішня влада намагалася “підігнати” їх під малюнок Тараса Шевченка виконаний ним у 1843 році. Він справді є останнім в альбомі художника за 1839–1843 роки, але без його назви, як і портрети діда та батька. Тарас Григорович любив малювати незвичайні будівлі, як і будь-який художник. Чиясь чужа рука підписала один з них : “Хата Шевченка” по указанню самого Шевченка”. З підпису видно, що окремі слова з помилками і написані російською мовою. Закрадається сумнів про те чи давав він комусь вказівки вважати ту хату своєю і чи не легше було підписати малюнок своєю

рукою. Можна було б вірити, якби його підписав чи Лазаревський, чи Костомаров, чи Куліш, чи хтось інший з його друзів, але того не сталося. Вульгарно-соціологічні вимоги радянського часу шукали будь-які свідчення, щоб показати родину Шевченків безпросвітними кріпаками-бідняками і тому вибрали для цього малюнок “хати” яку він малював у 1843 році, але невідомо де, чию і коли саме. Та дуже добре, що не випав вибір на його малюнок “Вдовина хата”, бо вона була ще гірша.

Підтасування радянських часів не спрацювали. Логічний ряд відносно справжньої хати Шевченків вибудувався по-іншому.

1. Хата Хоми Тетерюка ,яку дід Іван Андрійович купив для родини сина Григорія, що повернулася в 1816 році з Моринець у Керелівку. В ній сім'я прожила приблизно до 1820 року, будуючи поряд нову, простору хату.

2. Життя родини Микити Григоровича у новій хаті.

3. Життя Петра Микитовича у тій же хаті.

4. Світлина родини Петра Микитовича перед тією ж хатою.

5. Любов Мулявко єдина з дослідників яка розпізнала родину Петра Микитовича на світлині і оприлюднила про те у своїй книзі.

З наведеного ряду можна зробити висновок, що справжньою хатою батьків Шевченка була не та яку малював Тарас Шевченко і яка публікувалась і до цього часу публікується у всіх виданнях і засобах масової інформації, а та, яку фотографував у 80-х роках позаминулого сторіччя художник Григорій Петрович Шевченко (Петрик) і яку підписала Любов Мулявко у книзі “Паросток батьківського саду” та в багатьох інших книгах.

Біля двохсот років тому село Керелівка мало зовсім інший вигляд. Головна вулиця села простягалася у південно-західному напрямку понад яром, який перетинала гребля тодішнього і сучасного Громадського ставу і розгалужувалася в кінці на дві гілки, одна з яких виходила на поле повз садибу Сокирка в напрям колишньої аптеки та сучасного кладовища, а інша також – на поле біля садиби Кириченко Клави. Основну вулицю перетинало кілька вуличок, одна з яких що вела через греблю громадського ставу за село до колишнього сільського кладовища, на якому зараз височать будівлі сільськогосподарського коледжу. Поряд із сучасними садибами Сокурів, Гнатенків був колишній майдан з трьохбальною церквою, малим церковним кладовищем, шинком та школою, в якій вчився Тарас Шевченко. Проти церкви стояла хата священика Григорія Кошиця, в якого наймитував короткий час малий Тарас після того, як осиротів і на знак протесту проти мачухи покинув свою хату. Від колишнього майдану відходила кривенька вуличка, яка вела до садиби заможного селянина-кріпака Кривошії. Садиба потім перейшла у спадок Йосипу Шевченку, а далі його нащадкам. Зараз на ній проживає п'ять сімей і серед них – праправнук Йосипа Григоровича – Жежерун Анатолій

Макарович. Закінчувалася кривенька вуличка виходом за село також до колишнього сільського кладовища. Зараз вуличка заасфальтована, має гарний вигляд і з'єднує між собою колишній і сучасний сільські майдани. На колишньому зберігаються залишки від пожежі Тарасової школи, а на сучасному – будинок культури, його пам'ятник і адміністративні будівлі. В південному напрямку від колишнього майдану від основної вулиці вниз на захід попід садибою Різників проходила стежка в напрямку до с. Моринці. Стежки зараз немає: її перегородив сучасний став.

На тому місці, де стояла колись хата Кривошії і пізніше перейшла в спадок Йосипу, сільський аптекар Тихон Іванович збудував гарний будинок, який зберігся до цього часу. Те місце і будинок аптекаря дорогі для нащадків тим, що воскрешають в їх пам'яті події першого приїзду Тараса Шевченка в Україну 1843 року. Зупиніться біля того будинку і ви відчуєте, що в ньому витає незримий дух геніального сина України. Якраз на тому місці взяв Тарас Григорович немовля на свої руки і відніс разом із сестрою Яриною в церкву на хрещення. Три дні потому, хрестини гуляли, мед-горілку пили за долю Трохима, та його ще не народжених нащадків.

О. А. Відоменко,
літературознавець
(м. Хмельницький)

АЛЕГОРИЧНІ ПРИЙОМИ В ТВОРЧОСТІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

У статті автор аналізує алегоричні прийоми поета де він вживає окремі слова у переносному значенні. Наприклад, називає Україну “своєю хатою”, а інші держави – чужою. Свою державу – “своїм полем”, а інші – чужим, а іноді, навіть чужим тином. Замість назви “Російська імперія”, вживає слово “змія”, а замість слова “Папа римський” – “кат”. У роботі автор пояснює причини таких поетичних прийомів.

Ключові слова: хата, сокира, обух, недільні школи, своє поле, чуже поле, чужий тин, хребетносилі, безверхий козак, революціонер, пророк, цензура, воля, гальмо, відьма.

Постать Тараса Шевченка завжди приваблювала до себе дослідників його творчості. Є. Сверстюк відзначив, що “поет народився під високою зорею. Йому випала велика доля. У своїх ліричних поезіях він часто розмовляє з її персонажами але, разом з тим застерігає, що не треба в тих розмовах шукати автобіографічні свідчення” [3 с. 93]. Л. Мулявко також наголошує, що “замкненість і стриманість в розмовах про самого себе залишалася на все

життя одною з характерних рис Т. Шевченка” [2 с. 114]. Думки вказаних та наступних літературознавців автор намагався використати з метою аби помилково не прийняти узагальнені образи в поезіях поета за автобіографічні.

В поезії “Якби ви знали, паничі...” поет з боєм у серці згадує, що “у тій хатині у раю... і помолитись не дають” [4 с. 429]. Це ще раз підтверджує той стан, що під словом “хатина” він мав на увазі не лише свою власну хатину, а скоріше Україну. Бо й справді, хто б у той час забороняв молитися у своїй рідній хаті? Поет мислив ширше, бо були в нього досить вагомі причини. З 1686 року була ліквідована автономна українська церква, заборонено друкувати будь-які книжки без дозволу Московського патріархату, проголошена анафема на українські книги П. Могили, Указ Петра I про заборону друкування книжок українською мовою, Указ синоду про вилучення українських текстів з церковних книг, заборона церковних відправ українською мовою, Указ Петра I про запровадження в Україні будівництва церков у московському синодальному стилі і заборона церковного будівництва в стилі козацького барокко. Зрозуміло, що в хаті-Україні зникла геть можливість діяти молитву рідною мовою. А зразу після смерті поета навіть і недільні школи, про які він так наполегливо піклувався, були закриті [5].

Уявіть собі ту “хату” на малюнку Шевченка... Чи повернеться у кого язык назвати її “раєм”? А ось хата-Україна була для поета чарівним раєм. Він справді мучився в ній, у тім раю. В Україні “пролились його найперші сльози”. Разом з ним стогнали у імперсько-кріпацькому ярмі десятки мільйонів українців.

У персонажах своїх поетичних творів Т. Шевченко змальовував своїх батьків, братів та сестер, але бачити в тих образах слід найобездоленіших кріпаків-українців. Батьки Шевченка не були нужденними, брати в армійських походах участі не брали, сестри у наймах не служили.

За свідченнями Л. Мулякво знаходимо цікаві дані про “невеличку групу заможних кріпаків села Керелівка з чумаків, лісників, ланових та інших”, а батьки поета, як відомо, належали до чумаків і стельмахів (майстрів по виготовленню возів), про яких він так нічого і не залишив у поезіях [2 с. 28].

Справжнє горе для малого Тараса настало лише по смерті батька і тривало протягом трьох років (з 13 до 15). То були найважчі роки сирітства, які наклали відчутний відбиток на все даліше його життя та поетичну творчість.

За ті тяжкі три роки йому довелося наймитувати у рідного дядечка, у дяка в школі, у священика та пастухом сільської череди. Скрізь було важко. В дяківській школі треба було серед ночі напалити грубу. З водою, про яку згадує Тарас, проблем не виникало. Одного відра вистачало на дві-три години часу для 15–20 учнів. У священика Кошиця Тарас користувався заступництвом

попаді, яка його відверто поважала. Найважче було в рідного дядечка та й то не стільки через нього, скільки через його величезне господарство. Кілька наймитів не могли обійти три пари волів, корів, стадо свиней, зграю курей, гусей та індиків. Тарас, не витримавши, покинув той куркульський кріпацький двір і ні разу не пожалкував за ним. Ті муки дитячі спостерігав його дід Іван Андрійович і прилаштував малого через знайомих у Вільшану до панського двору повного генерал-аншефа і сенатора В. Енгельгардта. Визначили Тараса спочатку помічником кухаря, з обов'язками якого справлявся він погано. Кухар скаржився на нього поміщикаві. Той намагався розібратися; кілька разів вислухав малого кухарчука і був до глибини душі здивований, що підліток обдарований “говорити” піснями та приказками. Такого підлітка-кріпака сенатору довелося зустріти вперше. В розмовах виявилось, що Тарас гарно малює і генерал переводить його учнем до придворного художника Превлоцького. Такий несподіваний поворот долі виявився для Тараса невимовним щастям. Те, чого не зміг знайти він у Лисянського, Хлипнівського і Тарасівського богомазів, пан неочікувано “поклав” у торбину сироти. То найкоштовніший скарб, який визначив його подальшу мистецьку долю; і в Тараса, як у старця, що не мав ні хати, ні поля, лише торбу, але що в ній з'явилося!.. “Тільки торба, а з торбини // Виглядає доля... // Хоч і не шукайте. // Кого любить, сама найде, // У колисці найде” [4 с. 224].

Шевченко нарікав на свою долю. В окремих його творах проглядається справді прихований автобіографічний зміст. Це насамперед у творах “Якби ви знали, паничі...”, “Мені тринадцятий минало”, “А. О. Козачковському”, “То так і я тепер пишу...”, “І золотої, й дорогої...”, “Готово! Парус розпустили...”, “Лічу в неволі дні і ночі...”, “Не молилася за мене...”, “Огні горять, музика грає...”, “Чи то недоля та неволя...”, “Доля”, “Муза”, “Слава”, “Колись дурною головою...”, “Поставлю хату і кімнату...”, “Не нарікаю я на бога...”, “Якби з ким сісти хліба з'їсти...”, “Чи не покинуть нам, небого...”

Аби зрозуміти зміст перерахованих творів треба пам'ятати, що поет відчував себе нерозривно зі своїм народом і тому літературні персонажі в його поезіях слід вважати узагальненими; в них завжди якась частина характерних ознак належить іншим людям з того сирітського та кріпацького стану імперського часу.

Нехай не дивує читачів гірка доля поета. Гірка. Але ж велична! Вона обезсмертила його постать. І не лише його. З ним вічно будуть жити Енгельгардти! І хто б із нині сущих багатіїв не поміняв би свої статки на вічне життя після смерті!

Але повернемося до слів хата, хатина, хатка, що так часто зустрічаються в поезіях Шевченка, і спробуємо розібратися у їх значенні хоча би у деяких випадках.

Перелічені слова в “Кобзарі” поет вживає безліч разів. Спочатку була спроба перерахувати ті слова, але їх виявилося так багато, що довелося відмовитися від задуму. В окремих місцях їх значення є прямим і належать вони конкретним особам. Кому хата, кому хатина, а кому тільки хатка; як і належать за змістом поезії або за технікою римування.

Але таке спостерігається не всюди. В окремих поезіях вказані слова вжиті у переносному значенні. Зупинимось на деяких прикладах. В окремих випадках поет називає Україну “хатою”, в інших “матір’ю” заплаканою, а то навіть сліпою калікою чи удовицею. В поезії “Єретик” знаходимо: “Запалили у сусіда // Нову добру хату...” і далі: “Отак німота запалила // Велику хату. І сім’ю, // Сім’ю слов’ян роз’єдинила”. Тут не виникає ніякого сумніву, що мова йде про Чехію як державу, яку поет називає в одному місці доброю хатою, а в іншому – великою хатою. В поезії “Три літа” поет пише: “Невеликі три літа // Марно пролетіли... // А багато в моїй хаті // Лиха нарobili”. Тут також ніби “його хату” слід вважати державою Україна, бо своєї хати поет не мав ніколи. В поезії “І мертвим і живим...” поет приходить до висновку, що: “В своїй хаті своя правда, // І сила, і воля”. Тільки в міцній державі міг поет вбачати її силу. Бо хіба могла та обдерта його хата мати хоча б якусь наймізернішу силу?

У поезії “Сон” (Комедія) (“У всякого своя доля...”) поет перераховує найбільчіше в Україні: “Он, глянь, у тім раї, що ти покидаєш, латану свитину з каліки знімають, ... а он розпинають вдову за подушне, ... а онде під тинном опухла дитина, ...” і т. д. І все те горе творилося у тім раю, під яким поет розумів свою рідну державу.

В поезії “Сова” знаходимо причини великого горя, яке насилала на Україну імперська політика розв’язуванням загарбницьких воєн. “Крались злидні із-за моря // В удовину хату” і далі: “Змія хату запалила...”. Удовина хата, яка палала у вогні, то була його рідна держава. Війни приносили велике горе в Україну; воно поверталось у рай-країну каліками, вдовами, сиротами.

Змія – то царська імперія, але поет прямо так назвати її не наважувався. Він сподівався надрукувати “Сову”. То був лише 1844 рік. Треба було застерігати себе від цензури. *Літературні прийоми, які допомагають негативне, образливе визначати словами у переносному значенні, називаються алегоричними.* Вони проглядаються у перелічених творах і будуть розглядатися нижче у багатьох інших поезіях, розрахованих на те, щоб захистити реальний стан речей від цензури.

Виходить, що в поезії “Якби ви знали, паничі...” Шевченко розповідав їм не про свою хату і родину, а про кріпацьку долю країни, яку російська імперія називала не інакше, як раєм “на юге России”. Для імперії вона разом із кріпаками була справжнім раєм, а для поета, навпаки, – справжнім пеклом.

“Документи не дозволяють плутати поета з його ліричним героєм і

вимагають обачливо користуватися віршами поета як біографічним матеріалом. Ліричний герой і особистість поета не завжди збігаються” [1 с. 77].

В інших творах – те ж саме. “Ми восени таки похожі...” знаходимо такий вислів : “Благо тобі, друже-брате, // Як є в тебе хата.”

У той час поет відбував заслання в чужій державі і мріяв, звичайно, про свою хату-Україну.

В поезії “Світе ясний! Світе тихий!” після повернення в Петербург будував плани порятунку своїх земляків від кріпацького стану. “В своїй добрій, теплій хаті... // (Премудрого одурено)”. І “...будем, брате, // Нову хату вимітати!” А ще раніше була написана найзагадковіша поезія “Я не нездужаю нівроку...”, про яку мова піде далі.

Ці дві поезії (1858 і 1860) дуже тісно пов’язані між собою і є досить загадковими. Щоб розгадати їх зміст, довелося простежити творчий шлях поета після повернення із заслання і його громадську діяльність.

Шевченку дозволено жити в Петербурзі з 10 лютого 1858 року. За три останні роки ним написано понад 50 різних за розміром творів; серед яких другий варіант поеми “Сліпий”, “Марія”, кілька “Подражаній”, “Молитви”, “Саул”, “А поки те, та се, та оне...” Особливо серед цих творів виділяються поезії “Марія”, “Саул”, “Молитва”, а найбільше – “Якби то ти, Богдане п’яний...”.

Від написання “Я не нездужаю...” і “Світе ясний!...” пройшло всього півтора року, а пройде ще півроку, і в поезії “Бували війни і військові свари” він напише (!), що “...і без сокири, // Козак безверхий упаде, // Розтрощить трон...”.

Вище вже згадувалось про загадковий зміст поезії “Я не нездужаю...”. Чому поет, глибоко віруюча людина, закликав “Громадою обух сталить // Та добре вигострить сокиру...”? Для християнина такі дії є і були й раніше гріховними. Простеживши його громадську діяльність після повернення до Петербурга, довелося зрозуміти, що на той час його найбільше цікавила освіта для людей. Якраз тоді Шевченко започаткував недільні школи для дітей і дорослих, видав “Букварь южнорусский”. Нехай не дивує Вас його російська назва. Так було прийнято на той час, як і те, що український текст у ньому надрукований російськими літерами, але то був справжній “вибух”. Поет переконав усіх і назавжди, що українська мова була, є і вічно буде!

Імперський уряд та вище духовенство відчуло пряму загрозу в діях поета, бо відразу ж після його смерті недільні школи закрили, а “Букварь...” заборонили. Такі грубі урядові та церковні дії привели до думки, що “загартований обух та добре вигострена сокира” вживались поетом не в прямому, а в переносному значенні.

За радянського часу трактувалося лише пряме значення. Соціалістична революція, і тільки! “Всіх панів до дної ями” і загартованим обухом по голові! Це в прямому значенні так, а в переносному що розумів поет під цими словами? І взагалі чи міг поет у боротьбі за звільнення селян від кріпацтва радити їм використовувати таку зброю, як загартований обух, сокира чи вила? Це було вже після того, як він пройшов “попід чужим тином” з України аж за Урал і глянув своїми очима на справжню міць імперії і, напевне, зрозумів, що гайдамацьким наскоком її не здолати.

А час робив своє. Воля наближалася! За чотири місяці до смерті в поезії “І тут, і всюди-скрізь погано” Т. Шевченко висловив надію, яка не покидала його ніде. “... Сонце йде // І за собою день веде. // І вже тії хребетносили, // Уже ворущаться царі... // І буде правда на землі”. Імперський уряд уже не мав сили її зупинити, але виникало відчуття, що уряд в питаннях розкріпачення селян буде захищати панів. Де знайти вихід? Як діяти?

Поет розумів, що волю можна наблизити боротьбою, а для неї необхідна грізна зброя! Адекватна загартованому обуху та гострій сокирі. Радити для кріпаків вогнепальну – безглуздо. Необхідно було шукати страшнішу зброю. І він її знайшов, але не назвав. Імперському уряду обух і сокира були вже не страшними. Заклик Шевченка не насторожив уряд, а загроза справді назрівала. Поет намірився запропонувати кріпакам якусь іншу тактичну зброю, про наслідки боротьби якою натякнув лише через два роки. У гострополітичній поезії “Бували війни й військові свари”, що згадувалася вище, знаходимо : “І без сокири // Аж зареве та загуде // Козак безверхий упаде, // Розтрошить трон”, але то лише наслідок. Козак безверхий – то найбідніший кріпак, який жив чи то в безверхій хаті, чи не мав навіть коня для верхової їзди. Видно, що загадкова зброя призначалася для боротьби найбіднішим. Що ж то за зброя була така, яку поет утаємничив словами “обух і сокира”? Якщо перемога настане без кровопролиття, то її можна назвати мирною. Якраз таку перемогу визнавав Шевченко і тому шукав для неї відповідну зброю, скоріше не вогнепального, а ідеологічного характеру. Яку ж зброю він збирався надати безверхому козакові, щоб нею боротися проти кріпацтва? Тієї зброї ні в одній поезії Шевченко не назвав. Ось тут і криється загадка, над якою до цього часу ламають голови шевченкознавці та учителі. Правда, не всі, окремі з них у поезії “Я не нездужаю...” ніяких загадок не визнають, і навіть у наш час заціклились на тому, що Шевченко “обухом і сокирою” закликав не до якоїсь там іншої, а саме до перемоги Великої жовтневої революції; а коли їм заперечують, що поет не міг у той час передбачити в Росії революцію 1917 року, то, образившись, переконують, що міг, бо був відважним революціонером і пророком.

Багатьом здається, що поезії з революційним змістом пишуть виключно

революціонери, а більшість із них бунтарський характер Шевченка ототожнюють з революційним. Та якщо придивитись уважніше до життєвого та творчого шляху поета, то стане зрозумілим, що революціонером він не був.

Для чого було вдаватися до загадок? Чи не краще було говорити прямо і зрозуміло, адже поет не належав до криводушних. І його твори засвідчили те.

Але ж уявіть себе на його місці... Поет не міг жити, щоб не творити. Писати лише для душі – то лишень половина життя. Поезія не є повною власністю автора, а належить народові. А щоб донести її до нього, треба друкуватись. Уявіть себе в тому часі. З одного боку, мати клопіт, де взяти кошти для друкування, з іншого – отримати дозвіл цензури, з якою поет був завжди не в ладах. Вона була головним гальмом для Тараса Шевченка. В боротьбі з нею він мав лише “Слова та голос – більш нічого”. Докричатися до цензури було марно. Залишалися для боротьби тільки слова, які треба було розуміти в переносному значенні.

Шевченко знав, що обух і сокира в боротьбі з царською імперією були для неї на той час уже не страшними. Воювати ними було однаково, що йти до медвежого барлогу з рогатиною. А тим більше бунтівний поет не закликав до боротьби за повалення державного устрою імперії, а лише за здобуття волі, під якою розумів звільнення селян від кріпацтва. Тому, аби притупити пильність цензури, він “грав словами”. Принагідно хочеться застерегти можливих критиків, які можуть перефразувати вислів “він грав словами” на “він грався словами”, тому що вони мають абсолютно протилежне смислове навантаження.

Вище згадувалося, що поета в останні роки життя цікавила освіта дітей і дорослих. Він багато робив для її поширення і вважав, що якраз освіта принесе волю для людей. Імперський уряд навпаки, якомога сильніше гальмував освітній процес серед селян на Україні тоді, коли Шевченко надавав йому найголовнішого значення і вважав, що якраз освітою, як “гострою сокирою і загартованим обухом”, можна буде розтрощити те підступне імперське гальмо і розбудити безкровним шляхом “хиренну волю” селян до розкріпачення. Ототожнювати гостру сокиру та обух з освітою не хотілося б, а ось вважати їх зброєю, за допомогою якої поет збирався трощити імперські пута, то краще і не придумати. Таким чином, нарешті визріла ймовірна версія, що під “гострою сокирою та загартованим обухом” в поезії “Я не нездужаю, нівроку...” Шевченко розумів і зашифрував її величність о с в і т у для кріпаків обездоленої України.

То не біда, що нею тоді не довелося в повній мірі скористатися. Імперське гальмо спрацювало, але ж яким величним був задум поета! Він і зараз продовжує працювати. Освіта найголовніший рушій людської діяльності. Треба було бути пророком, щоб передбачити її наслідки на сотні років

наперед.

Шевченкові в своїх поезіях доводилося “грати словами”, коли виникали сумніви або ще не прийшов час для того, про що хотілося сказати для застереження. Інколи просто грою слів доводилось уникати жорстокої кари від жандармських і провідних посіпак або навпаки, просити для них кари Господньої. Гра слів виникала у випадках, коли потрібно було гарно, образно підкреслити якусь подію, цікавий факт або стан душі поета.

Вище наводились приклади, як Україну в різних випадках поет називав хатою, хатиною, хаткою, теплою хатою, удовиною хатою, безверхою хатою, горілою хатою, доброю хатою, великою хатою, поганою хатою, новою хатою, а також матір’ю, старою матір’ю, заплаканою матір’ю, безталанною вдовою і навіть сліпою калікою, а в кількох місцях (чому?) навіть раєм. Не перераховуючи багато інших троп, які поет використовує для назви України і навіть інших держав. Наведемо кілька прикладів. В поезії Сова знаходимо: “Змія хату запалила”. Так називає він Російську імперію за розпалювання загарбницьких воєн, у яких гинули чоловіки, і в результаті зростала безмежна кількість калік-інвалідів, удів та дітей-сиріт.

В окремих поезіях, де одночасно не хотілося називати свою державу поряд і з іншою, Шевченко називає Україну “своїм полем”, а інші держави “чужим полем”, а іноді навіть цікавішими характерними словами.

В поезії *“Тяжко-важко в світі жити...”* знаходимо: “Шукав долі в чужім полі”. Це про сироту козака, що шукав долі на “край світа” [4 с. 21].

“Гайдамаки” – “Спочинь, батьку, // На чужому полі, // Бо на своїм нема місця, // Нема місця волі...”. “Нудьга його задавила // На чужому полі”. Слова на адресу Залізняка [4 с. 118].

“Один я на світі без роду, і доля – // Стеблина-билина на чужому полі”. “А коли почуєш, що на чужім полі // Поляг головою, – нишком помолись” [4 с. 72]. *“На чужому полі // Хто заплаче надо мною?”* [4 с. 115]. Так бідкався батько над мертвими синами.

“Мар’яна-черниця” – “Найду свою долю... // на чужому полі” [4 с. 132].

“136 псалм” – “Якої ж ми заспіваєм? // На чужому полі // Не співають весело // В далекій неволі” [4 с. 281].

“В казематі” – “Та все-таки якось жилось, // Хоть на чужому, та на полі...” [4 с. 300].

“Княжна” (поема) – “Покинь її хоть на старість, // Хоть на чужім полі// На безлюдді” [4 с. 314].

“А нумо знову віришувать” – “І подибало тихенько // Попід чужим тином // Аж за Урал”. Тут поет згадав про себе. До речі, це чи не єдиний випадок, коли він згадує про самого себе, як везли його на заслання, аж за Урал, і чужу йому державу з презирством називає вже не “чужим полем”, а “чужим тином”.

Кордону з Росією, як зараз, так і в далекому минулому, ніколи не існувало. Він і зараз, і тоді був навіть не тином, а умовним низьким перелазом [4 с. 314].

Неперевершеним твором Шевченка варто назвати гостросюжетну поезію “Сон” (“Гори мої високії...”). В ній поет покладає вину за втрату державності України не стільки на російську імперію, скільки на деяких козацьких гетьманів, називаючи їх “горами” високими, які за маєтки, земельні наділи та царські нагороди шматували Україну на право – і лівобережну частину, жертвуючи їх російським царям або польським гетьманам. Ті ганебні дії козацької старшини, яка прагнула заручитись прихильністю до Москви, чи до Варшави і завдяки їм “вилізти” у гетьмани, поет називає навіть не горою, а прямо таки звірячим грищем. Зраду Івана Скоропадського гетьманові Івану Мазепі у Полтавській битві Петро І оплатив по-царському. Ще не встигла захопонати кров Батуринських малюків, ще ворухилася земля на могилах, під якою заживо загребли їхніх батьків, а московський цар призначає зрадника українського народу йому у гетьмани.

То було справжнє грище kota з мишею. У ролі kota виступав московський цар, а роль миші дісталась Україні. Для імперії – щасливе грище, а для України – погибель.

У поезії “Сон” (“Гори мої високії”) відображено невтішні віхи руїни України. Спочатку була ліквідована (за хабар) українська православна церква і зникли будь-які надії на її відродження. “А онде, онде за Дніпром, // На пригорі, ніби капличка, // Козацька церква невеличка // Стоїть з похиленим хрестом. // Давно стоїть, виглядає // Запорожця з Лугу...”. Зворушлива згадка про українські села, що втратили, бозна з чієї вини, свою колишню красу і тому вражають людей своїм жебрацьким виглядом постає справжнім горем із його поезій. “І Трахтемиров геть горою // Нечепурні свої хатки // Розклав із долею лихою // Мов п’яний старець торбинки. // А он старе Монастирище // Колись козацьке село...”. І далі з глибоким смутком нагадує, що: “Все пішло царям на грище // І Запорожжя, і село”. Показує, що залишилося від України. “Стоїть одним-одна хатина... // З хатини видно Україну // І всю Гетьманщину кругом”. Поет плаче разом із народом. “Під хатою дідусь сивенький...// Сидить, і дивиться, і дума, // А сльози капають...”. Сльози у поета викликала надмірна, малообґрунтована ідеалізація державного устрою колишньої України. “Занапали божий рай...!”. Та якщо бути правдивим, то варто зазначити, що райського часу в Україні не було ніколи.

Шевченко жив у період затихаючого двоєвір’я. Щиро вірив у живого Бога Ісуса Христа, але не цурався і давньої “дідівської віри” слав’ян, їх свят і обрядів, які християнські богослови образливо нарекли “язичницькими”. В житті він відверто вірив у силу Богині Долі. Сповідував дохристиянські звичаї своїх предків, більшість із яких, на щастя, асимілювались та збереглися

у християнстві. Був, ймовірно, хоча і не переконаним, але послідовником давньої віри, поширеної на теренах України ще за тисячі років до народження Ісуса Христа. Поет також розділяв дії відаючої матері (відьми), яка і лікувала, і наставляла, і чари діяла, і застерігала від злих напастей, і напевне не погоджувався з християнськими поглядами, що вона перестала допомагати людям.

Та понад усе поет любив Україну. В поезії “Сон” (“Гори мої високі”), прощаючись із Україною дорогою на заслання і звертаючись в алегоричній формі до гетьманів, він переконав і їх, і земляків своїх у тому назавжди: “Я так її, я так люблю // Мою Україну убогу, // Що проклену святого бога, // За неї душу погублю!” [4 с. 317-318].

З боєм сприймав він скасування (за хабар на користь Росії), української православної церкви і передав такий жажливий стан “похиленням” хрестом на Богдановій церкві у Суботіві. Продовжував чекати на запорожців із Лугу в надії на її відродження, але то були марні сподівання. Генерал Текелій за наказом Катерини II знищив Запорозьку Січ іще задовго до народження поета. Занепад українського села Шевченко порівнював із торбиною жебрака. Гетьманів називав “високими горами” і покладав на них справжню провину за втрату державності України, називаючи окремих з них недоумами.

Але не зважаючи на все це, бачення шляхів визволення в нього було захмарним. В поезії “Юродивий” поет підтверджує наведений висновок: “Тоді дурні, і вам було б // На нього вийти з рогачами // А ви злякалися...”. Та й сам, чи то злякався, чи ще щось, бо викреслив ці рядки в рукописі. Основною революційною силою для Шевченка залишався Бог, а не сокира. Він і просив Його, і гнівив, і переконував, відхиляючи будь-яку кровопролитну зброю. (“Бо без твоєї, боже, волі // Ми б не нудились в раї голі”). Інший приклад: (“Мій боже милий, як то мало // Святих людей на світі стало”) або (“Чи бог бачить із-за хмари // Наші сльози, горе?”) та ін.

А найкраще революційні мотиви по-божому поет висловив у таких творах.

“Ісаїя”. Глава 35 (Подражаніє) – “Радуйтеся, вбогодухі, // Не лякайтесь дива, – // Се бог судить, визволяє // Долготерпеливих...”

“Сон” (Комедія) – “На той останній страшний суд // Мертвці за правдою встають”.

“І мертвим і живим...” – “Розкуються незабаром // Заковані люде, // Настане суд, заговорять // І Дніпро і гори!”.

В 1847 році поет ще не вказав шлях боротьби за розкріпачення, а в 1858 лише натякнув у поезії “Я не нездужаю...” на те, що йому хотілося вимовити про щось дуже тяжке, але він не наважився того зробити. Та коли в 1858 році він лише натякав, то, хоча і в алегоричній формі, він все ж таки наважився

назвати у вигляді обуха і сокири грізною зброєю о с в і т у.

Що хотілося вимовити поетові 1858 року, навіки залишилося загадкою. Про те, що бачило його далекоглядне око, що з болем чекало його серце, чому воно боліло, плакало й не спало, також доводилося лише здогадуватись. Дехто, звичайно, набравшись зухвалості, відповідає на ці запитання за Шевченка, як те вже не раз робилося за радянського часу, і наполягає, нібито серце поета боліло тому, що народ не прислухався до його закликів “рвати кайдани самодержавства” і досить повільно наближався до перемоги жовтневої революції. Наполягати на таких висновках можуть лише зухвалі і недалекі люди. Чому поет залишав ті загадки? Мабуть він помилково вважав, що час для їх реалізації ще не настав, а можливо, виникали якісь сумніви, чи гостре бажання обвести “навкруг пальця” всюдишу цензуру.

Заклик “рвати кайдани” в поезії “Як умру, то поховайте...” його не зупинив, бо то була поезія духовного змісту і нічого спільного з поваленням самодержавства не мала. В поезії “Єретик” знаходимо: “Земля плаче у кайданах, // Як за дітьми мати, // Нема кому розкувати, // Одностайне стати за Євангеліє правди,...// Отак у келії правдивий// Іван Гус думав розірвати//Окови адові!..”. [4 с. 216].

Думав над тим усе своє свідоме життя і Т.Г.Шевченко. І не лише думав, а й спонукав сучасників своїх замислитися над розгаданням алегорій, які залишив він для нащадків.

Список використаних джерел та літератури:

1. Жур П. Літо перше / П. Жур. – К. : [б. в.], 1997. – 278 с.
2. Мулявко Л. Паросток батьківського саду / Л. Мулявко. – Черкаси : [б. в.], 2006. – 160 с.
3. Сверстюк Є. Шевченко і час / Є. Сверстюк. – К. : [б. в.], 1996. – 160с.
4. Шевченко Т. Кобзар / Т. Шевченко. – К. : [б. в.], 1960. – 540с.
5. Як боролися з українською мовою: хронологія подій // Нація і держава. – 2007. – 10 лип.

Alexander Vidomenko

Allegorical techniques in the works of Taras Shevchenko

In the article the author examines the poet's allegorical techniques where he uses certain words in a figurative sense. For example, calls Ukraine “his hut”, and other states – other. Their state – “its field”, and others – strangers and sometimes even strangers fence. Instead of the name “the Russian empire,” take the word “snake” instead of the word “Pope” – “executioner”. In this paper the author explains the reasons for such poetic techniques.

Key words: hut, ax, sunday school, your field, someone else's box, outsider fence, kozak, a revolutionary prophet, censorship, freedom, brake, witch.

В. Г. Візнюк,
*провідний науковий співробітник
(смт. Меджибіж)*

ПОЕТИЧНІ ОБРАЗИ Т. ШЕВЧЕНКА (ПОЕМА “ЧИГРИНЕ, ЧИГРИНЕ...”) В “ІНТЕРПРЕТАЦІЯХ” С. СМАЛЬ-СТОЦЬКОГО

Діяльність Степана Смаль-Стоцького пов’язана з Науковим Товариством ім. Шевченка, єдиною українською науковою установою, що основною своєю метою визначила розвиток української науки. В XIX ст. відродження української літератури і науки відбувалося в умовах гострої критики та урядової реакції. В 40-х роках Т. Шевченко своїми творами показав можливість існування української літератури, твореної народною мовою. Зберігати та примножувати скарби українського народу стало можливим у Львові, де об’єдналися науковці з усіх українських земель.

До перших дійсних членів НТШ належали визначні вчені В. Антонович, Ф. Вовк, М. Грушевський, С. Дністрянський, М. Зобків, К. Левицький, В. Охримович, С. Сіцінський, Г. Стебельський, О. Терлецький, С. Томашівський, Я. Шульгин (“Історично-Філософська секція”), а далі О. Барвінський, В. Гнатюк, М. Дикарів, І. Кокорудз, О. Колесса, О. Кониський, В. Коцовський, О. Огоновський, О. Макарушка, С. Смаль-Стоцький, К. Студинський, І. Франко (із Філологічної Секції) та Г. Величко, І. Верхратський, І. Горбачевський, О. Дакура, В. Левицький, Т. Огоновський, Е. Озаркевич, І. Пулюй, Щ. Сельський, О. Черняхівський, В. Шухевич (із Математично-Природописно-Лікарської Секції) [8, с. 9-10].

Академік Степан Смаль-Стоцький працював у складі Філологічної секції. Довгий час був професором Чернігівського університету, з 1921 року і до смерті – професором Українського Вільного Університету в Празі. С. Смаль-Стоцький був одним з найкращих дослідників Шевченківської творчості. Його “Інтерпретації” були видані накладом Українського Наукового Інституту в Варшаві з нагоди 120-річчя з дня народження Т. Шевченка та 75-річчя з дня народження автора. Друге видання вийшло в 1965 році як “Записки Наукового Товариства ім. Шевченка”, том 179. Вступне слово до другого видання зробив учень Смаль-Стоцького, професор В. Сімович, який передбачав, що видання зробить доступним для ширшого загалу ознайомлення з дослідженнями творчості Шевченка С. Смаль-Стоцького, який віддав цій справі майже ціле життя.

Перше видання вийшло дуже малим тиражем, крім того воно не було відоме на західноукраїнських землях і на території, що була під Сталінським гнітом. Навчаючись в Українському Вільному Університеті в Празі Василь

Сімович мав можливість вивчати методи наукової праці свого вчителя. Деякі радянські науковці-шевченкознавці, такі як Л. Хінкулов та Ю. Івакін, назвали Смаль-Стоцького “перекручувачем Шевченка”, “фальсифікатором його поем” [1, с. XIII.]. Але несправедлива критика не змогла зменшити важливості появи його “Інтерпретацій”.

Поема “Чигрине, Чигрине ...” написана Т. Шевченком 19 лютого 1844 р. в Москві, присвячена артисту Щепкину, найщирішому його приятелю. С. Смаль-Стоцький писав, що Т. Шевченко добре знав історію Чигирин, який був столицею гетьмана України від Б. Хмельницького до П. Дорошенка, що його гетьмани будували, що там вони панували, і що якби вони встали та подивились тепер на нього, то заплакали б тяжко, бо “не пізнали б козацької слави убогих руїн (Свято в Чигирині)” [1, с. 19]. Шевченко називав Чигирин своїм “єдиним другом” та покладав на нього великі надії на визволення України з Московської неволі. Смаль-Стоцький, спираючись на той факт, що вже в 1843 році поет бачив на власні очі занепад України, яку сплюндрували “німота з москалями” і те, що про Чигирин та його минулу славу “ніхто слова не промовить” пише, що це збудило у поетові “думи прокляті”, що розривають серце. У поемі “Чигирин” Т. Шевченко описує те, що з плином часу все змінюється “Дніпро висихає, розсипаються могили”, “все на світі гине”, але слава на думку поета невмируща, але “за вітрами холодними” вона пропадає. Смаль-Стоцький ототожнював поняття вітрів із згубною для України політикою Московщини, що нищила все, що нагадувало про колишню славу Чигирини й України.

Шевченко писав про страшний моральний занепад українців, який обурював поета. Дослідник писав: “Від такого морального занепаду, який тепер падав поетові в очі скрізь, на кожному кроці на Україні, лине він знову своїми думками в часи святої слави Чигирини. Не так воно колись було на Україні. І вказує на безперечні історичні факти, що ми, цебто український народ, предки наші колись не мовчали, а за таку дорожочність, за святу славу боролися з ляхами, різалися з ордами, лили свою кров і здобули волю. Ми колись, отже були інакші, дорожили такими етичними цінностями, як слава і воля.

В дуже живім, високо поетичнім образі управи ниви-України (“засівали”, “поливали”, “скородили”) малює нам поет завзяту боротьбу українського народу зі своїми сусідами за волю, боротьбу на два фронти, зазначаючи словом “ми” безперервність поколінь народу аж дотепер, і почуття історичного зв’язку минулого з теперішністю в народному житті” [1, с. 21].

Смаль-Стоцький пояснює поетичний образ рути, що уродила на добре зораній, справленій ниві, рути, що сталась волі нашої отрутою. Вважав, що це образ подружжя України з Московщиною, називав руту нещасною, бо Україна

в наймах марніє, а в її хаті Москаль хазяйнує. Воля України отруїлась – нещасним подружжям України з Москалем. І в цьому Шевченко бачив корінь усього лиха [1, с. 22].

Дослідник порівнював образ руїн Чигирини з руїнами України навіть Гетьманщини в цілому. А щодо поетових сліз, що він марно тратив над руїнами, він був впевнений, що поет сам був переконаний в тому, що ці сльози зовсім не марні, він “плаче – просить святої правди на землі”, та що від того його плачу таки правда встане. Згідно Смаль-Соцького, Шевченко вірить у чарівну силу свого поетичного слова, своїх сліз.

Поетові слова “заснула Вкраїна, буряном укрилась, цвіллю зацвіла в калюжі, в болоті серце прогноїла і в дупло холодне гадюк напустила, а дітям надію в степу отдала” Смаль-Стоцький інтерпретував, виділивши слово бурян, яке в переносному значенні на його думку символізувало все “чуже, вороже, шкідливе на українській народній ниві, те, що приголомшує, вбиває добрий розвиток українського народнього фізичного, культурного й духовного життя” [1, с. 23].

Дослідник писав, що таким буряном укрилась Україна, бо ніхто не працює на народній ниві, яка від того аж “цвіллю зацвіла” і це гниття охопило серце України. Це гниття моральне, серце України стало “дуплом холодним”, в яке Україна “гадюк напустила”. Ці слова Шевченка Смаль-Стоцький пояснює, що в холодному серці загніздилися вороги, ворожі настрої, ворожі замисли до рідного краю, до рідного народу, до всього доброго. Він наголошує на тому, що в цьому образі Україна виступає активно, що подружжя України з Московщиною створилося з доброї волі України і той моральний занепад, який поет бачив на Україні, теж відбувся з доброї власної волі. Академік зазначав, що немов “від такого образу мороз проймає душу. В таку страшну моральну пропасть пірнула самохіть Україна” [1, с. 23].

Фразу “дітям надію в степу отдала” Смаль-Стоцький пояснював, як стан повної безнадійності, як настанову для сучасників, не робить ніякої надії на волю:

*“А надію вітер по полю розвіяв,
Хвиля морем рознесла”.*

Поет, дивлячись на тодішній моральний стан України, адресував досить гострі слова на адресу самих же українців. С. Смаль-Стоцький наводить рядки з “Во Іудеї (1859)

*“Ми серцем голі догола!
Раби з кокардою на лобі,
Лакеї в золотій оздобі,
Онуча, сміття з помела
Його величества..... тай годі”*

Дослідник протиставляє серце поета “громадянству України”. У поета воно в “калюжі, в болоті не прогноєне”. В ньому немає гадюк, а думи прокляті, які розривають душу поета, який хоче побороти безнадійність громадянства, збудити надію, яку “вітер по полю розвіяв”. Шевченко писав: “Нехай же вітер все розносить”. Степан Смаль-Стоцький підкреслював, що Шевченко використав слово розносить в якому є все: “і згадка про колишню славу Чигирина, і пам’ять про славну боротьбу й добуту боротьбою волю, і про руту-отруту..., щоб про це все діти довідалися; нехай розносить і його плач на руїнах Чигирина, а також й його просьбу Святої правди на землі” [1, с. 25].

Фразу “недолітки підростуть гетьмани” асоціює з гетьманською традицією; гетьмани будуть, може десь уже й є, тільки вони ще – недолітки, неповнолітні, й мусять підрости. Тимчасом, іще спи, Чигрине[1, с. 26].

“Помолившись і я б заснув...”

Смаль-Стоцький показав, що це сказано проти тих, що мають холодне дупло замість серця і не мають в ньому Бога-правди. А поет навіть перед звичайним природним сном про це пам’ятає.

Працю поета Шевченко порівнював з оранням та сівбою на ниві. Поетичний образі плуга, до якого поет мав створити новий – леміш і чересло, який “різав”, “списами та шаблями скородив” в інтерпретації Смаль-Стоцького – боротьба за волю, за правду, за славу, які і надалі повинні залишитися нашими засобами для того, щоб добре справити ниву України, а викувані із Шевченкового слова нові леміш і чересло – це старі “ідеї”, тільки сформульовані гостріше. Смаль-Стоцький писав: “Волею, добрим житом, розумом, засівав поет українську ниву, долею її поливав, щоб були веселії жнива” [1, с. 28].

Сльози в Шевченка – його поетичне слово, яке виливалося гірким ревним плачем над недолею-неволею України. Щирим словом, посіяним на добре зраному перелозі, і сльозами, мов гострим ножем хотів поет розрізати “гниле-серце” своїх земляків і наповнити його живою козацькою кров’ю, чистою, святою”, відродити давній дух козацький, козацькі ідеали.

За Смаль-Стоцьким поет своїм словом мріяв “сподіяти” чудо на Україні, він бачив веселість і вітиху, щасливе, добре життя, бо “люди добро навчилися любити”.

Він писав, що в поемі Шевченко змальовує рай на Україні, який вивторений його словом, раєю над перетворенням запущеного перелозу в чудову ниву. Повернувшись у дійсність він знову бачить: “Спить Чигирин, гинуть у ворога діти, спить гетьман, спить Україна. Але поет переконаний, що встане правда на світі, і тоді встане Чигирин встане Україна”.

С. Смаль-Стоцький характеризував поему як “величаву, чудову, повну найбільших зворушень, і називав її симфонією з широчезною скалею

мистецького поетичного виразу від найбільш пекучого душевного болю, аж до найвищого захоплення” [1, с. 31].

Академік Степан Смаль-Стоцький вивчав творчість Т. Шевченка більше як 40 років. Він вважав, що потрібне повне критичне видання творів Кобзаря, критично опрацьованої його біографії, що допомогла б вірно розуміти окремі твори поета та всю його творчість. Він стверджував, що українська наука не дала можна сказати розуміти правильно, розуміти, як-слід його поетичних творів, його життя, його думок, його світогляду, його туги, ідей і ідеалів, його значення для українського народу та для його культури [9, с. 141].

Смаль-Стоцький створив свій метод дослідження творчості великого поета, який використовували його учні в своїй подальшій роботі, бо цей метод робив Шевченкові твори ясними і зрозумілими. Учив своїх учнів, що “роз’яснювати й вивчати Шевченка треба передусім з самого поета підходячи до окремих його творів не тільки зі становища його творів, що його розбирається, а у зв’язку з поемами найперше написаними більш-менш у тому самому часі, а далі з іншими”. Треба брати Шевченка на весь зріст, таким як він сам виявляється в усіх творах і в поетичних, і в оповіданнях, і в “Деннику” і в листуванні, в писаннях українських і в творах написаних його своєрідною російською мовою [9, с. 142]. Степан Смаль-Стоцький захоплювався Шевченковими творами. Завдяки його “Інтерпретаціям” можна зрозуміти чому український народ звеличує автора “Кобзаря”, отримати можливість досягнути саму титанічну постать українського поетичного генія, який мріяв про вільну Україну.

Список використаних джерел та літератури:

1. Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. – Т. CLXXI. Акад. Степан Смаль-Стоцький Т. Шевченко Інтерпретації ; [Накладом Наукового Товариства ім. Шевченка]. – Нью-Йорк, Париж, Торонто, 1965. – 239 с.
2. Записки Наукового Товариства ім. Шевченка Філологічна секція. – Т. 214. Бібліотека Прологу і Сучасности ч. 191.4. Світи Тараса Шевченка / Зб. ст. до 175-річчя з дня народження поета ; [ред.: Лариса М., Л. Залеська, Онишкевич, Леонід Рудницький, Богдан Певний, Тарас Гунчак]. – Нью-Йорк ; Париж-Сідней-Торонто-Львів, 1991. – 488 с.
3. Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. Том CLXXVI. Тарас Шевченко / Зб. доп. Світового Конгресу Української Вільної Науки для вшанування сторіччя смерті патрона НТШ ; [За ред. В. Стецюк, Б. Кравців ; Накладом Наукового Товариства ім. Шевченка в ЗДА]. – Нью-Йорк-Париж-Торонто, 1962. – 270 с.
4. Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. Том CLXXX. Шевченко і ми / Зб. доп. для відзначення 150-річчя з дня народження Тараса Шевченка ; [Ред. проф. д-р В. Стецюк. Накладом Наукового Товариства ім. Шевченка в ЗДА]. – Нью-Йорк-Париж-Торонто. 1965. – 156 с.
5. Архівне Управління МВС Української РСР.

Т. Г. Шевченко в документах і матеріалах. – К. : Держ. вид-во політ. літ. УРСР, 1950. – 515 с. 6. Збірник праць першої і другої наукових Шеченківських конференцій. – К. : Вид-во Академії Наук Української РСР. – 1954. – 337 с. 7. Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. – Том CLXXXVII. Доповіді ювілейного наукового конгресу для відзначення сторіччя НТШ. Філологічна Секція. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1976. 8. Наукове Товариство ім. Шевченка в ЗДА-Нью Йорк. 1963, 42 с. 9. Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. – Т. CLXXVII / 36, на пошану сімдесятиріччя народин Романа Смаль-Стоцького. Л. Луців : Тарас Шевченко в інтерпретаціях акад. Степана Смаль-Стоцького. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто. – 1963. – С. 141-153.

Е. Г. Vox,
вчитель
(м. Хмельницький)

ТАРАС ШЕВЧЕНКО І ВИКЛИКИ СУЧАСНОЇ ДОБИ

Минулорічні відзначання Шевченкових роковин на фоні відомих державотворчих процесів промовисто свідчать про нагальну потребу повернення слова і духу Поета і у суспільну, і в культурну свідомість, тому що по-особливому увиразнюють те, що належить сьогодні до найгостріших проблем нації: духовну деградацію, культурну відсутність, що оголює найбільчіше: вироджування в Україні України. “В Україні культ святкування Шевченка – абсолютно формальний, – писала газета інтелектуалів “День” у березні 2011 р. – Шевченко, на жаль, мертвий для наших сучасників, його не прочитують, його меседжі до сучасних українців не достукують. І оці дні – 9 та 10 березня – показують, що Шевченко у нас – не в головах, а на п’єдесталах. І він не говорить з сучасниками своїми текстами” [1]. Сприймати боляче, але й заперечити ніяк, бо з прикрістю усвідомлюєш, що широкий загал знає Т. Шевченка лише за поверховим вивченням у школі, яке відклалося у свідомості, зокрема, в такий спосіб:

“На уроках чула заштамповані фрази про Шевченка-генія, духовного провідника. Але чому він геній? Ні на це, ні на жодне інше питання аргументованої відповіді не отримала”.

Останнє із численних “спостережень” і “розмислів”: “Спостерігаючи за відзначенням роковин з дня народження поета (а зрештою в рік вони все бідніші духовно), ловиш себе на думці, що скоро ми опустимо Шевченка до того рівня, на якому перебуваємо самі”.

Для того, щоб Шевченкові думи наснажили знекровлений національний

організм животворящою силою, Україна потребує нової школи і україноцентричної державної ідеї, а значить – і відповідного рівня популяризації Поета. За відсутності морального авторитету народ вкотре мусить прислухатися до пророчого слова Т. Шевченка, який у найчорніші для України часи взяв на себе весь тягар відповідальності за її соціальне і національне визволення та збереження на віки.

Тому задля єдиної соборної України услід за П. Кулішем мусимо проголосити: “З’явився, батьку, та згромадь навкруги себе сліпих, глухих і без’язиких”, бо головним викликом доби є потреба національної і вселюдської єдності заради торжества людського в людині. Творчість Т. Шевченка – це явлення Всевишнього у слові, тому й звучить вона як соборне послання святих апостолів, біблійних пророків з їх “Пізнайте істину – і істина визволить вас”. Вони були співзвучні Т. Шевченку релігійним переживанням всієї суспільності, глибиною пристрасті, експресії вислову, визначивши і його емоційну амплітуду від любові до спопеляючого гніву. Заради катарсисного очищення мусимо пройти сьогодні щонайперше через спопеляючий Шевченків гнів, щоб отямитися, оговтатися, зупинитися перед прірвою. У ряду Шевченкових пророчих послань особливе місце займає поема-містерія “Великий льох”. Супроводжує твір, точніше органічною частиною його є епіграф, що передає слова 43 Псалма: “Віддав на посміховище нас сусідам нашим, на погорду й науку тим, що навкруги нас. Учинив еси нас поговором меж людьми, народи над нами хитають головою”. В Шевченковій інтерпретації цей текст у циклі “Псалми Давидові” акцентує ключову для розуміння концепцій поеми словосполучу: “стид наш”. Через біблійно-притчевий виклад, алегорію й символіку віддзеркалюється трагедія України, бо ж якщо її Господнє призначення, всепланетарна доцільність – це збереження своєї окремішності, вольності, державницької суті, то втрата цього Божого промислу – трагедія родоvodu, його гріхопадіння. Віддзеркалюючи у містерії трагедію України як повну колонізацію, Т. Шевченко не шукає ворога з-поміж сусідів, бо проблему залежності українців розглядає в іншій площині – залежності від самих себе. На думку автора, основним ворогом українця є він сам. Саморозпинання матері – найболючіша проблема, як і перманентна щодо часу відбутості у ньому поява двох Іванів-близнюків:

*“Один буде, як той Гонта,
Катів катувати!
Другий буде... оце вже наш!
Катам помагати” [8, с. 255].*

Окреслений смисловий концепт вражає своєю геніальною прозорливістю, адже вся новітня українська історія, а сучасний момент

особливо, багаті на тих “двох Іванів”, та й лицарі на зразок Гонти чи Залізняка часто купуються “золотом розтопленням” і “царевими чинами”.

“Мій Боже милий, як то мало

Святих людей на світі стало...”

І причиною цього, на думку Поета, є “криводушіє і зрада”, національне мутанство, еластичний до прогинання хребет. Одним словом, “стид наш”, з якого сміються й “сторонні люди”.

Процеси самоідентифікації народу, розвитку суспільної свідомості не мисляться, як відомо, поза реконструкцією історичної пам’яті, тому історико-філософська концепція Т. Шевченка набуває особливої ваги, тим більше, що виклики сьогодення надзвичайно серйозні. У наших європейських сусідів в останні десятиліття витворена сучасна система власної історичної освіти, покликана формувати патріота й громадянина. Так, у Великобританії її метою є виховання національної свідомості, у Франції – громадянина, сформованого на ідеї свободи, у Німеччині й Швейцарії – історичної свідомості, у країнах Південно-Східної й Східної Європи – патріотизму й національної ідентичності. У Росії в останні роки при Президентові РФ було створено комісію з протидії спробам фальсифікації історії на шкоду інтересам російського народу. А 9 січня 2012 р. на офіційному сайті Президента РФ розміщено указ “Про проведення в Російській Федерації Року російської історії”. Але ця історія, на думку авторів концепції, – це історія “русского мира”, що веде свій родовід від Київської Русі, і де Україні місця немає. Згадаймо, як на Бухарестському саміті 2007 р. В. Путін гнівно кинув: “Україна – це не держава! Що таке Україна? Одна частина її – це Східна Європа, а інша – і дуже велика – подарована нами!”. Ця ж думка заявлена і у підручниках з історії Росії. Мільйони учнів і студентів Російської Федерації про минуле своїх найближчих сусідів зможуть відтепер з’ясувати таке:

1. Київська Русь – це “початковий період” Росії, держави IX–XI ст.
2. В епоху Київської Русі “сформувалися основи російської державності, мови, культури”.
3. Українська “народність” сформувалася у XV–XVI ст.
4. І. Виговський, П. Дорошенко, І. Мазепа – це “гетьмани-зрадники”, бо хотіли відірвати Україну від Росії.
5. Діяльність Петра I і Катерини II мала “позитивне значення” для України.
6. Проголошення у 1918 р. незалежної України було проявом сепаратизму.
7. Голодомор 1933 р. “не був геноцидом” українського народу.
8. Незалежна Україна – це неприродне державне утворення, приречене на швидку загибель [2].

І таких 52 пункти. “Не роблячи нам ніякого насильства, вони вичеркнули нас із книги живих націй, а давню нашу національну давнину присвоїли собі як річ, про котру, за нашим мовчанням, ніхто інший не озивався”, – сказав би з приводу російських імперських амбіцій духовний побратим Т. Шевченка П. Куліш [4, с. 403]. Т. Шевченко ж на прояв такого українофобства чи й україноненавистництва відповів би рядком із Соборного послання Іоанна, що є епіграфом до “І мертвим, і живим...”: “А ще хто речет, яко люблю Бога, а брата свого ненавидит, лож есть” [7, с. 291].

А що ж Поетові земляки? “А братія мовчить собі... Може, дума, так і треба” [7, с. 210]. Тим більше, що у Концепції шкільної історичної освіти, що має стати основою базового підручника, запропоновано ряд позицій, які деукраїнізують національну історію, деформують пам’ять. Так, група науковців під керівництвом доктора історичних наук, професора Н. Яковенко заперечує наукову коректність уживання термінів “Україна” й “український” стосовно Середньовіччя. Пропонують уникати матеріалів про негативні наслідки для України експансій сусідніх держав, не наголошувати на ролі козацтва і повстанських акцій у суспільно-політичному й культурному розвитку України, бо нація, наїхню думку, потребує історії оптимістичної. Мабуть, подібний концептуальний погляд на заявлену проблему мало й Міністерство освіти, вилучаючи із зовнішнього тестування твори про Голодомор (“Марію” Уласа Самчука і “Жовтий князь” Василя Барки). Таку чинність Оксана Забужко потрактувала як “інтелектуальну крадіжку” в загальнонаціональному масштабі, що повинна прирівнюватися до злочину проти України та її майбутнього. У Т. Шевченка – своя правда, “своя мудрість”. Не прив’язуючи українців ні до штучного “руського мира”, ні до жодної іншої спільної колиски, Т. Шевченко закликає писати історію “тільки нашу”. В одному з передсмертних листів до М. Чалого від 4 січня 1861 р.

Т. Шевченко писав: “Думка єсть за “Букварем” написать лічбу... За лічбою етнографію і географію в 5 копійок; а історію, тільки нашу, може, вбгаю в 10 копійок. Якби Бог поміг оце мале діло зробить, то велике б само зробилося” [9, с. 478]. Велике діло – відродження державності, визволення духу – не мислиться поетом поза вивченням “нашої” історії. Щодо виклику про Середньовіччя, тобто про киево-руський період української державності, Т. Шевченко відповів через образно символічний ряд у містерії “Великий льох”. Про своє державницьке старшинство і неспроможність карамзінської імперської ідеології українська ворона, як пам’ятаємо, відповіла так:

*“Ви ще й не родились,
Як я отут шинкувала...
Дивись які! Карамзіна,
Бачиш, прочитали!*

*Та й думають, що ось то ми!
А дзусь, недоріки!
В колодочки ще не вбились,
Безпері каліки!..” [8, с. 251].*

Вкрадену історію повертає нам Т. Шевченко, бо йому одному, як писав П. Куліш, “наші німі могили... дали ясну, як Боже слово, відповідь” [5, с. 256]. А повертаючи, насвітлює неосвітлені сторінки, реабілітовує колишнє лицарство і славу, та й саме поняття “історії України” як дражливе для тих, хто начитався М. Карамзіна, Т. Шевченко вводить в обіг чи не вперше. Згадаймо:

*“Тяжко-тяжко мені стало:
Так, мов я читаю
Історію України” [8, с. 223].*

Щодо поетової методики такого “читання”, то вона перебуває в опонентських настроях із тими, хто єдино можливим вважає позитивний досвід.

*“Та читайте
Од слова до слова...
Все розберіть... Та й спитайте
Тойді себе: що ми?
Чиї сини? Яких батьків?” [8, с. 296].*

Шевченкова історія в основі своїй козакоцентрична, бо “там воля гарувала”, там пишалась Гетьманщина. Але є й інша правда – “тяжкі діла”!

*Якби їх забути
Я оддав би веселого
Віку половину, –*

писав поет у своєму “дружньому посланні” [8, с. 299]. Саме про них – один із найскладніших і ще досі не відчитаних загалом твір – поема “Гайдамаки”. “Драма ваша – кривава різанина, від якої мимоволі відвертаєшся”, – зауважував Шевченкові П. Куліш [6, с. 54]. “Навіщо з цим пеклом іти у Європу?” – питав у пізніший час Михайло Рудницький. А інший дослідник, Володимир Шаян, назвав “Гайдамаки” не лише поемою пекла, а й святості. Таке неоднозначне сприйняття маємо і сьогодні, свідченням чого є дискусія про доцільність вивчення поеми у школі. Звикнувши відчитувати лише сюжет про Коліївщину, тобто “дідову правду”, не вловили того, що є сюжет інший, ліричний, і не в якості надбудови, другого ярусу над основним текстом, а як основне виповідальне, концептуальне начало. Реабілітовуючи гайдамаччину як справедливий повстанський проти експансіоністський рух за свою правду і волю, поету серце болить, бо діди, виявляється, помилялись. “Слава Богу, що минуло”, – уточнює Т. Шевченко у зверненні до передплатників, бо його розмисли – в аспекті етичному. Помста, хай і за

“замучені руки”, розкручує ланцюг зла, спустошує душу, тому гайдамаки – не тільки “сини” й “орли”, а й “нерозумні діти”, постаті, по суті, трагічні, що забули заповіді Божі. І конфедерати, хоч і “пекельні”, але “діти”. Та й сцена Гонтиного дітовбивства автору потрібна для увиразнення сліпого фанатизму цього “отамана кривавого діла”, його моральної вичерпаності. Тому й не маємо у поемі того, що звикли називати оспівуванням. Співвіднесімось з іншим генієм:

“И востоятот славный час,

Когда, почуя бой кровавый,

На негодующий Кавказ

Подъялся наш орел двуглавый” [7, с. 101].

В українського генія інший концепт слави і безслав'я. “Гайдамаки” – не лише “поема святості”, а й поема-засторога: агресивний натовп – саморуйнівний. Саме тому твір потребує перечитання в аспекті духовності, бо у ньому заявлена така висота гуманізму і водночас духовного аристократизму, рівнозначного якому важко відшукати у світовій літературі. Водночас це і приклад того, як загальнолюдське може проступати через глибинно національне. Т. Шевченко й сьогодні здійснює святу роботу заради воскресіння людини зокрема й України в цілому, відродження гідності свого стуманілого люду, бо лише такими вони можуть бути інтегровані у світове співтовариство, “явити своє діло в общому ділі чоловічества”. Почуймо ж врешті його заклик, його “дружнєє посланіє”. “До вас слово мое, о братія моя українская возлюбленная... Горе нам! Но, братія, не вдавайтесь в тугу, а молитесь Богу і трудіться розумно, во ім'я матері нашої України безталанної. Амінь” [10, с. 208].

Отже, ми повинні з відповідальністю поставитися до наукового осмислення творчого спадку Тараса Шевченка. Ми – нова українська генерація, маємо поціновувати велич Шевченка, маємо довести, що ми гідні таких великих українців, як Іван Франко, Леся Українка, Тарас Шевченко. Бо це ті основи української суспільності, на які ми маємо рівнятися, тим самим маємо долучитися не лише до вірних сподвижників Шевченкового слова, але й долучитися також до сподвижників Шевченкового духу. Поряд з нами завжди мають перебувати чистота українського помислу, чистота української мови і чистота української совісті. Цього від нас чекає нація. Наша участь у відзначенні 200-річчя з дня народження Тараса Григоровича Шевченка свідчить про те, що ми стоїмо на правильному шляху, що ми усвідомлюємо свою історичну місію. Тому я бажаю нам бути справжніми українцями і відкривати для себе Тараса Шевченка особистісно, індивідуально.

Список використаних джерел та літератури:

1. День. – 2011. – 10 берез. 2. День. – 2011. – 9–10 верес. 3. Із студентських рефератів 2009–2011 рр. 4. Куліш П. Зазивний лист до

української інтелігенції // Пантелеймон Куліш. – Твори : у 2-х т. – К., 1994. – Т. 1. 5. Куліш П. Чого стоїть Шевченко як поет народний // Пантелеймон Куліш. Твори : у 2-х т. – К., 1994. – Т. 2. 6. Листи до Т. Шевченка. – К., 1962. 7. Пушкин А. С. Полн. собр. соч. : в 10-ти т. – Ленинград, 1977. – Т. 4. 8. Шевченко Т. Кобзар. – К., 2004. 9. Шевченко Т. Твори : у 5-ти т. – К., 1979. – Т. 5. 10. Шевченко Т. Повн. збір. тв. : у 12-ти т. – К., 2003. – Т. 5.

О. О. Гончар,
*головний зберігач фондів
(снт. Меджибіж)*

СЕРГІЙ ЄФРЕМОВ ПРО НОВИЙ ШЕВЧЕНКІВ АВТОГРАФ

В історії українського народу, який почав підводитися на ноги в середині XIX ст., видатне місце посів Тарас Григорович Шевченко. Його поезія та особистість повною мірою втілила національний дух, стала “будителем народу” в боротьбі за звільнення від кріпосницького рабства. Поезія Шевченка (деякі її зразки були настільки бунтарськими, що їх не публікували аж до 1905 року), розбурхувала в його сучасників нові хвилюючі думки і почуття. Історик Микола Костомаров писав: “Шевченкова муза зірвала покрови, що закривали від нас життя народу, й споглядати його було страшно, солодко, боляче й п’янко” [1].

Та не тільки скасування кріпацтва, але й далі дії народу зародилися з Шевченківського “Кобзаря”. Його думки й гасла не дали народові зневіритися навіть тоді, коли цар заборонив по-українськи писати й друкувати, та старався задушити всяку думку про волю. Поет “вийшов із народу, жив з народом, і не тільки думкою, але й обставинами життя був з ним міцно і кровно зв’язаний” [2]. Своїм геніальним талантом Т. Шевченко збудив віру у краще майбутнє не в одного покоління. Його ім’я надихало передових людей на боротьбу за свободу, воно – незабутнє: не зітреться ніколи з пам’яті людей, житиме вічно. І навіть невеличкі нові штрихи його життя викликають інтерес і є для нас дуже значимі.

Гортаючи сторінки “Записок Наукового товариства імені Шевченка”, випущених у Львові у 1905 році, мені вдалося натрапити на повідомлення Сергія Єфремова “Новий Шевченків автограф”. В ньому говорилося про те, що Київський музей старовини зробив дуже коштовне придбання – автограф Шевченків з поезіями: “Як умру, то поховайте” і “Псалом 149 (Псалом новий Господові)”. Автор статті, користуючись дозволом директора Музею Миколи Біляшевського, оглянув той автограф, списав з нього копію і довідався дещо

про його історію, яку і виклав для сучасників у своєму дописі.

Сергій Єфремов розповідає, що автограф писано на великому аркуші звичайного паперу, на якому нема жодних водяних чи інших яких знаків. З одного боку на цілий аркуш, розіклавши його на обидві половини, намальовано олівцем план великого панського палацу, з галереями та іншими забудовами. З другого боку написано одну за другою згадані поезії. Попереду йде “Заповіт” (без заголовку), а далі “Псалом”. Зверху над поезіями, з лівого боку аркуша, намальовано пером нехитру віньєтку з простих та покручених ліній.

За інформацією, автограф дістався Музеєві в подарунок від діди́ча з Київщини Ю. Попова, до якого перейшов спадщиною від його дружини Віри Петрівни з роду Скоропадських. З батьком її, Петром Скоропадським, Шевченко був знайомий і в його маєтку Григорівці певно часто бував, їздячи по Полтавщині в 40-х роках. Певно, в якісь із своїх відвідин (мабуть, року 1846, принаймні після 25 грудня 1845 р., бо “Заповіт” має дату 25 грудня 1845 р.) і лишив він там Петрові Скоропадському сей автограф, а від Скоропадського він перейшов до дочки. На превеликий жаль, як вказується у дописі, як саме це було й коли – не можна тепер нічого довідатися, бо Віра Петрівна вже померла, а чоловік її Д.Попов не знав, яким саме способом Шевченків автограф дістався його тестеві.

Автор статті висловлює припущення: чи не цьому Петрові Скоропадському під літерами П. С. присвятив Шевченко свою поезію “Не жаль на злого” (з датою 1849 р.)?...). Деякі подробиці щодо великопанської садиби (“Готический з часами дом”) та самої особи пана (“потомок гетьмана”, а наприкінці ім’я – Петро), що згадується в поезії, дають підставу вгадувати під літерами П. С. – Петра Скоропадського. Неприхильна характеристика героя цієї поезії, вважає автор, цілком сходиться з тим, що на підставі власних споминів і власного досвіду говорив про лівобічне панство тих часів (між іншим – і про самого Скоропадського) біограф Шевченка – Олександр Кониський. Певна річ, гостюючи у знайомих панів, Шевченко мусів багато чого надивитися, що наводило його на цілком свідомий протест проти людей того кругу [3].

А далі Сергій Єфре́менко подає поезії з автографу, цілком додержуючи пропису Шевченкового та курсивом відзначаючи варіанти проти львівського видання (“Просвіти”) 1902 року:

*І. Як умру то поховайте
Мене на могили
Середь степу широкого
На окраини милій,
Щоб ланы широко поли,*

*Все покину и полыну
До самого Бога
Молитися, а поки що...
Я не знаю бога.
Прокиньтєся жь братьы мои*

*И Днипро и кручи
Було видно було чуты
Як реве ревучій.
Як понесе зь України
У сынєе море –
Кровь ворожу...отойди я
И ланы, и горы*

*Кайданы порвите
И вражою злою кровью
Волю окропите.
И мене вь Семьи великій
Вь Семьи вольній новій
Не забудете помянуты
Тихым добрым словомъ.
Т. III.*

II.

Псаломъ – 149 –

*Псалом новый Господеву
И новую славу
Воспоемъ честнымъ Соборомъ
Серцемъ не лукавымъ.
Во Псалтыри и тимпани*

*Во споемъ благая
Яко богъ кара неправыхъ
Правимъ помогае.
Преподобные во слави
И на тихихъ ложахъ*

*Радуются, славословятъ
Хвалятъ имя божье,
И мечи вь рукахъ ихъ добри
Остри обоюду
На отмщеніе не правды
На науку людямъ.
Окують царей несытыхъ*

*В зализніе пута –
И ихъ славныхъ оковами
Ручными окрутятъ
И осудятъ губителей
Судомъ своимъ правимъ
И во вики стане слава
Преподобныхъ слава [4]*

Немає сумніву, що вище вказана стаття мала на той час важливе значення. Адже після смерті Тараса Шевченка потрібно було досконало вивчити і закарбувати для прийдешніх поколінь його життєвий і творчий шлях. І навіть тепер, в 200-річний ювілей поета, задумуємось: а чи все ми знаємо про його життя, творчість, силу духу, натхнення і мрії; як формувався його пророчий дар бачення через віки; чому його заповіти стали безсмертними, а могуче слово “Борітеся, поборете!” залишається і досі символом в боротьбі народу за щасливе життя.

Список використаних джерел та літератури:

1. Субтельний Орест. Україна. Історія. – К. : “Либідь”. – 1991. – С. 212.
2. Добролюбов Н. А. Собрание сочинений. – в 3 т. – М., 1952. – Т. 3. – С. 535-536.
3. Єфремов С. Новий Шевченків автограф / Запис. Наук. т-ва ім. Шевченка ; під ред. М. Грушевського. – Т. LXV. – Львів, 1905. – С. 9-11.
4. Там само.

О. П. Григоренко,
*доктор історичних наук, професор
(м. Хмельницький)*

СТОРИНКИ ПОДІЛЬСЬКОЇ І ВОЛИНСЬКОЇ ШЕВЧЕНКІАНИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ “ШЕВЧЕНКІВСЬКОГО СЛОВНИКА”)

У 1976–1977 роках Інститутом літератури імені Т. Г. Шевченка Академії наук України і Головною редакцією української радянської енциклопедії був виданий “Шевченківський словник” в двох томах [1]. У передмові до цього видання зазначається, що він містить багатогранні відомості про життя, творчість і революційну діяльність Т. Шевченка – поета й художника, висвітлює широке коло питань і явищ, що стосуються відображення його життя і творчості в літературі і мистецтві, а також, як зазначається в передмові, “біографічні статті – про дослідників, перекладачів, художників та інших діячів культури братніх народів СРСР, які зробили вагомий внесок у вивчення та популяризацію творчості Т. Шевченка”. До підготовки цього, без сумніву, цінного універсального довідникового видання, було залучено майже 500 авторів з усіх республік колишнього Радянського Союзу. В обговоренні та рецензуванні статей брали участь співробітники багатьох наукових установ, вищих навчальних закладів, музеїв Т. Шевченка та окремих фахівців. Певна частина матеріалу в цьому виданні присвячена деяким аспектам історичного розвитку Поділля і Волині, культурі і природі цих мальовничих регіонів України.

Перша згадка Т. Шевченка про Поділля і Волинь належить до 1846 р., коли він за завданням Київської Археографічної комісії відвідав цей край. Ця комісія 21 вересня того року затвердила йому цілу програму етнографічних, фольклористичних і художніх робіт на території Подільської і Волинської губерній. Під час цього відрядження Т. Шевченко відвідав багате на історичні пам’ятки місто Кам’янець-Подільський, губернський центр Поділля, змальовувати історичні та архітектурні пам’ятки. Жив у цьому місті у першій половині жовтня 1846 року. Матеріали, які Т. Шевченко зібрав у Кам’янці-Подільському, і його малюнки до нас не дійшли. Збереглося три записи народних пісень, які зробив у альбомі Т. Шевченка вчитель місцевої гімназії П. Чуйкевич. “Зійшла зоря із вечора, да й не назорилась”, “Пливе щука з Кременчука, пливе собі стиха”, “Ой, Кармалюче, по світу ходиш”. До останньої пісні є численні виправлення рукою Т. Шевченка з його ж: припискою: “Кам’янець. 1846 літа, 3 октябрю. Од Петра Чуйкевича” [2, с. 332, 573]. “Ой, Кармалюче, по світу ходиш” аж ніяк не віднесеш до народних пісень. Т. Шевченко відразу відчув її літературне походження.

Подoliaнин Устим Кармалюк, представник так званого “соціального розбійництва” і по сьогоднішній день присутній в свідомості багатьох, як образ народного месника. При трактуванні цієї постаті в обох її іпостасях люблять посилається на авторитет Т. Шевченка. Виникає питання: наскільки це доречно і коректно стосовно до українського генія? Адже в спогадах про Т. Шевченка та в його художніх творах про Кармалюка не згадується, а в інших матеріалах є всього три записи, що лише певною мірою причетні до нього. Детальний аналіз текстів Т. Шевченка для з’ясування сприйняття ним постаті Кармалюка здійснив відомий сучасний історик та літературознавець В. Яременко [3, с. 166-175, с. 45-53].

Реальним Кармалюком Т. Шевченко ніколи не цікавився. Його подорож на Поділля та Волинь тривала з 25 вересня до близько 25 жовтня 1846 року [4, с. 137-140] – час достатній для того, щоб почути і якимось чином зафіксувати реальні біографічні факти чи народні перекази, якби вони дійсно поширювалися і вплинули на поета і художника. Крім того, до такого інтересу чи, тим паче, захоплення його не могла спонукувати й родова пам’ять. Шевченкові батьки зі старшими трьома дітьми і новонародженим Тарасом деякий час проживали в селі Моринцях (1810–1815), де Яким Бойко купив для зятя, батька Тараса, ґрунт і хату “ледащоги й великого злодія” Копія (Колесника), якого за це Енгельгардт “завдав чи в Сибір, чи в москалі”. Копій втік, зібрав ватагу, отаборився в лісі під Моринцями і, за розповідями, з того кубла “почав ... набігати на людей та грабоватиробом розбишацьким, по-гайдамацьки з ножом за халявою”. Зокрема, родичі Т. Г. Шевченка розповідали О. Кониському, що цей розбійник тероризував і сім’ю маленького Тараса: “Прийде було серед глухої ночі, стукається в вікно. Шевченко відчинить кватирку, питає: “Хто і чого тобі треба?”, – а той відповідає: “Копій, от хто! З товариством прийшов до тебе в гості. Забрав еси мій ґрунт і хату, дак тепер годуй нас. Не даси по-чеськи, – так даси по-песьки”. Отаким робом Копій чисто об’їв Шевченка; за недовгий час забрав у його дванадцятаро овечат і корову та ще й каже: “Корову з’їмо, хату спалимо і самого тебе замордуємо. Не хочеш сього, дак геть з моєї хати вибирайся”... Мусив послухатися” [5, с. 30]. Записи також показують, що Т. Шевченко, можливо, володів певною інформацією стосовно літературного конструювання пісні “Повернувся я з Сибіру”, але деталями не переймався, вважаючи це неприродним процесом і творчим марнотратством.

Кандидат історичних наук, доцент Хмельницького національного університету В. Дячок ще у 2000 році успішно захистив кандидатську дисертацію, в якій на основі незаперечних джерельних матеріалів доведено, що історичний Устим Кармалюк, хоч і був по-своєму вольовою людиною, але його дії зовсім не пов’язані з боротьбою за соціальну справедливість чи

національне визволення [6]. Це був тип людини, який наближався до тих персон, яких з легкої руки Панаса Мирного можна назвати “пропашою силою”. Ті, хто безпідставно намагаються використовувати ім’я Т. Шевченка для уславлення міфічного Кармалюка, ідуть проти правди. Вони роблять “ведмежу послугу” пам’яті великого Кобзаря, бо тим самим викривляють його світогляд, історіософію, моральні цінності. Навіть можна помітити елементи зневажання його пам’яті, бо ж Т. Шевченко іронізував і засуджував дотичні до цієї постаті явища (псевдофольклор, розбійництво), а його по суті подають як їх апологета. Дослідження показують, що Т. Шевченко тверезо оцінював те, що нині вже склало цілий своєрідний “комплекс Кармалюка”. Не потрібно турбувати пам’ять поета фальшивими потугами взяти його в союзники для звеличення того, що прославленню не підлягає. А Кармалюка назагал треба подавати як літературного героя і яскравий образ певних людських устремлінь і прагнень.

Як справедливо зазначає вже згаданий авторитетний шевченкознавець В. Яременко, за відсутності об’єктивних даних про ставлення Т. Шевченка до особи реального Кармалюка (ми навіть не знаємо, чи відоме було поетові ім’я подoliaнина), варто замислитися над тим, як би він міг оцінювати його дії зі своїх світоглядних позицій. Неупереджені науковці вже давно довели, що світобачення Т. Шевченка формувалося під впливом гуманістичних християнських ідей і постійно живилося ними. Як переконливо показав філософ Д. Чижевський, основою поетового світогляду були антропоцентризм і христоцентризм. Це наклало відбиток і на його трактування історичних процесів. Т. Шевченко яскраво пояснював своїм поетичним словом, але не схвалював кровопролитних і жорстоко-насиленницьких шляхів вирішення протиріч, як у минулому, так і в сучасному. Навіть тоді, коли в Шевченковій поезії після глибоких розчарувань з’являється образ сокири, він подається “з позицій пророкування – перестороги” [7, с. 176] (“У Бога за дверима лежала сокира”), бачення “лихої, тяжкої години” (“Я не нездужаю нівроку”). Кров у його творах має глибоку архетипну символіку (наприклад, у творах “Гайдамаки”, “Чигрині, Чигрині”, “Кавказ”, “Заповіт”), що пов’язана з відродженням українців і християнською жертвністю, а не закликм нищення інших людей [8, с. 141-147]. Особливо поета жахала примара братовбивчої громадянської війни. Про це яскраво свідчать його палкі поетичні звернення – волення до української еліти та нагадування її про моря пролітої братньої крові, про втрачені духовні цінності. Не міг Т. Шевченко, і як християнин, і як естетично розвинена людина, поділяти примітивну ідеологію: відбирай в одних і роздавай другим – і тим позбудешся гріха. Тим паче, не міг схвалювати душоубства.

В “Шевченківському словнику” зазначені міста і деякі сільські населені

пункти, в яких Т. Шевченко зупинявся і описував історичні й архітектурні пам'ятки, виконував інші завдання свого відрядження. З Поділля Т. Шевченко відбув на Волинь. У Почаєві йому було доручено змалювати Почаївську лавру. Т. Шевченко виконав тут 4 акварельні малюнки, 2 ескізи й начерк олівцем: “Почаївська лавра з півдня”, “Почаївська лавра з заходу”, “Собор Почаївської лаври. Внутрішній вигляд” та “Вид на околиці з тераси Почаївської лаври”. На акварелях є підписи Т. Шевченка й порядкові номери, на ескізах зазначено їхні назви та роки виконання. Всі малюнки зберігаються в Державному музеї Т. Шевченка. У цьому невеликому містечку колишньої Волинської губернії поет записав народні пісні “Гиля-гиля, селезень”, “Ой пила, вихилила” та “Ой у саду, саду”.

В повітовому місті губернії Кременці Т. Шевченко оглянув ансамбль ліцею. В повісті “Варнак” він так розповідав про це словами героя твору: “Возвращаясь из Почаева, я зашел в Кременец посмотреть... на воздвигавшиеся в то время палаты, или кляштор, для Кременецкого лицея” [9, с. 326]. Тепер у колишньому ліцеї міститься гуманітарно-педагогічний інститут, де встановлено меморіальну дошку, в краєзнавчому музеї є відділ “Перебування Т. Шевченка на Кременеччині”.

Місто Новоград-Волинський Т. Шевченко також згадує в повісті “Варнак” словами свого героя: “Из Кременца пошел я через село Вербы в Дубно, а из Дубна на Острог, Корец и на Новоград-Волинский, на берега моей родной, моей прекрасной Случи” [10, с. 56]. Побувавши й оглянувши старовинне місто Острог, Т. Шевченко пише: “На полях Волини и Подолии вы часто любуетесь живописными развалинами древних массивных замков и палат, некогда великолепных, как например в Остроге или Корце” [11, с. 73].

У першому томі словника на сторінці 64 зазначається, що є припущення, що Т. Шевченко міг відвідати Берестечко під час перебування на Волині за завданням Археографічної комісії, але остаточно це не з'ясовано. Про битву під Берестечком поет знав з “Історії Русів”, “Запорожской старины”, яку видавав І. Срезневський, історичних праць Д. Бантиша-Каменського й М. Маркевича та з народних пісень. Як місце історичної битви 1651 р. селянсько-козацького війська під проводом гетьмана Б. Хмельницького проти польсько-шляхетського війська під час визвольної війни українського народу середини XVII ст. Т. Шевченко згадує Берестечко у вірші “Ой чого ти почорніло” і в містерії “Великий ЛЬОХ”. Трагічні наслідки події (селянсько-козацькі війська зазнали поразки) викликали й сумний настрій творів. В НИХ, як і в багатьох інших творах Т. Шевченка на історичну тематику, зображення минулого було засобом впливу на соціальну свідомість пригнобленого люду.

Слова, звернені до поетових сучасників, звучать як докір за їхню пасивність, за примирення з долею кріпаків.

Цікавий матеріал в другому томі словника подається в статті “Українка Леся” [12, с. 288-289]. Уродженка волинської землі своєму творчому розвитку завдячувала значному впливові Шевченківської поезії. Про вплив Т. Шевченка на літераторів Західної України, зокрема Ю. Федьковича, вона писала в статті “Малоросійські письменники на Буковині”, згадувала великого поета в “Замітках про новітню польську літературу”, у статті “Два напрямки в новітній італійській літературі”. Згадки про Т. Шевченка часто трапляються в її листах. У листі до сестри вона просила надіслати твори Т. Шевченка в перекладі французькою мовою. Зверталася до матері з проханням надіслати “Кобзар”, цікавилася творами Т. Шевченка, покладеними на музику. В поезії іноді використовувала символіку Шевченкових творів, зокрема образ огнистого, палаючого слова-зброї (“Слово, чому ти не твердая криця” і “Як я умру, на світі запалає”, “Ой, я постреляна, порубана”). Л. Українка зверталася й до образу зорі-музи. І в Т. Шевченка і в Л. Українки вона – чарівниця, натхненниця, радість і порада (“Поет під час облоги”, “Зоря поезії”). Слідом за Т. Шевченком високо підносила в своїх творах образ Прометея. В Л. Українки він є не лише взірцем незламної сили і прикладом людського безсмертя, а й постає як борець проти рабської покори. І Т. Шевченко і Л. Українка в своїх творах плямували зраду “ширими панамі” інтересів народу. Л. Українка сприйняла і якнайширше використала в своїй поезії шевченківську традицію поєднання індивідуальних засобів поетичної творчості з народнописанними.

Лише 15 рядків дають читачеві інформацію в першому томі словника про прославленого співака, народного артиста України, професора консерваторії, композитора і письменника, громадського діяча Сергія Давидовича Козака. Майбутній артист народився 14 березня 1921 р. у селі Старий Кривин Славутського району на Хмельниччині у багатодітній родині. Там, над тихоплинною річкою Горинню, на берегах якої так гарно поєднуються чарівність лісової Волині зі степовою красою Поділля, минуло його дитинство, збіглися шкільні роки. 1938 р. С. Козак вступив до Київського військового училища. Юність молодого офіцера була обпалена безжальним вогнем війни. Після війни навчався у військовій академії імені Фрунзе, яку успішно закінчив у 1947 р. Тоді ж був зарахований до ад’юнктури, що відкривала молодому підполковнику шлях до блискучої військової кар’єри. Та доля розпорядилась по іншому. Того ж року С. Козак став студентом Московської консерваторії імені П. Чайковського [13, с. 34].

З 1950 по 1982 роки С. Козак працює солістом Державного

академічного театру опери та балету України імені Т. Г. Шевченка. В опері “Назар Стодоля” К. Данькевича виконував партію Гната, в опері “Тарас Шевченко” Г. Майбороди створив образ геніального сина українського народу. В камерному репертуарі співака були також твори М. Лисенка на Шевченкові вірші.

С. Козак був людиною великого і щирого таланту, різнобічних знань та інтересів, невтомним трудівником. Він відомий і як талановитий письменник. Він є автором поем “Земле моя, доле моя”, “Пісня серед грому”, поетичної повісті “Горинь”. Для уродженців Волині особливо цікавою є повість “Я не спав, мамо”. У ній оживає волинська історія, воскресають образи дорогих земляків, відчувається нелегка, суперечлива епоха. Часто бував С. Козак у рідному селі, де з великим натхненням демонстрував своє щедre і світле мистецтво [14, с. 38].



**Пам'ятник Т. Г. Шевченку
в м. Кам'янці-Подільському**



**Пам'ятна дошка при вході
в Меджибізьку фортецю**



**Пам'ятник Т. Г. Шевченку
в м. Хмельницькому**

У “Шевченківському словнику” наводяться ряд міст, в яких можливо побував Т. Шевченко під час подорожі на Поділля і Волинь, біографічні дані про уродженців краю, які зробили вагомий внесок у розвиток Шевченкіани, розповідається про вшанування пам'яті великого поета на древній подільській і волинській землі. Це є цінне видання, завдяки якому читачі мають можливість поглибити свої знання з історії рідного краю.

З часу виходу в світ “Шевченківського словника” минуло вже більше трьох десятиків років. Великі зміни відбулися за цей час у світі. Перестала існувати величезна радянська імперія. Свободу і незалежність здобула Україна, якою так волів її бачити її полум'яний син Т. Шевченко. На вільній, оновленій землі продовжуються сторінки Подільської і Волинської

Шевченкіани.

Список використаних джерел та літератури:

1. Шевченківський словник. – У 2-х т. – К., 1976. – Т. II. – К., 1977. – Т. I.
2. Шевченко Т. Повне зібрання творів. – у 6 т. – К., 1964. – Т. 6. – С. 332, 573.
3. Яременко В. І. Постать Устима Кармалюка (Карманюка) в аспекті морально-історіософських орієнтирів Тараса Шевченка // Деражнянина: минуле і сучасне : матер. Всеукр. наук.-краєзн. конф. – Деражня, 2013. – С. 166-175; Устим Кармалюк (Карманюк) і Тарас Шевченко // Шевченків світ. – Наук. щоріч. – Черкаси, 2012. – Вип. 5. – С. 45-53.
4. Жур П. Труді і дні Кобзаря. Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка. – К., 2003. – С. 137-140.
5. Кониський О. Я. Тарас Шевченко-Грушівський. Хроніка його життя. – К., 1991. – С. 30.
6. Дячок В. В. Джерела про Устима Кармалюка та опришківство на Поділлі (1813–1835). автореф. дис. на здобуття наук. ст. канд. іст. наук. – К., 2000.
7. Плющ Л. Екзод Тараса Шевченка: Навколо “Москалевої криниці”: Дванадцять статтів – К., 2001. – С. 176.
8. Яременко В. І. “Як понесе з України...” (Непроминальна символіка Шезченкового “Заповіту”: християнський та історіософський шари) // Сучасність – 2002. – № 6. – С. 141-147.
9. Шевченківський словник. – у 2-х т. – К., 1976. – Т. I. – С. 326.
10. Шевченківський словник. – у 2-х т. – К., 1977. – Т. II. – С. 56.
11. Там само. – С. 73.
12. Там само. – С. 288-289.
13. Мачківський М. А. Сергій Козак / М. А. Мачківський // Південно-Східна Волинь: наука, освіта, культура : матер. регіонал. наук. краєзн. конф. – Хмельницький–Шепетівка, 1995. – С. 34.
14. Гавришук А. П. Щедрий і світлий талант С. Козака / А. П. Гавришук // Південно-Східна Волинь: наука, освіта, культура : матер. регіонал. наук. краєзн. конф. – Хмельницький–Шепетівка, 1995. – С. 38.

А. В. Григоровська,

вчитель

(м. Хмельницький)

ПРОРОЧЕ СЛОВО ШЕВЧЕНКА І СЬОГОДЕННЯ

До загадки Шевченка-пророка я підходила ще дуже давно і кожного разу бачила у ньому щось інше. Він неоднозначний, але якась грань його творчості замислює раз у раз. При всій кількості різноманітних друкованих матеріалів про видатного українця Тараса Григоровича Шевченка, його особистість і до цього часу залишається непізнаною в усій своїй повноті. Загадка феномену Шевченка залишається нерозгаданою! Всі, навіть вороги-

українофоби, визнають Тараса Шевченка за Пророка української нації, але чому саме він набув такого значення – ніхто не зміг відповісти. Шевченко бачив, знав і усвідомлював усе реально, а тому казав правду, щирю правду. Власне оце викривальне правдолюбство зробило Тараса Шевченка бунтівником і революціонером. Він все життя прагнув до побудови справедливого суспільного ладу, про що яскраво свідчить його участь у Кирило-Мифодієвському братстві. Бунтівна риса характеру і прояви непокори простежується крізь все життя Тараса Шевченка, тому про це потрібно зауважити до початку переповідання біографії митця. Як і про ще одну глибинну властивість натури Тараса Шевченка – його людяність в розумінні високого християнського гуманізму. Правдива релігійність Шевченка проявлялась в тому, що ненавидячи всіляку несправедливість, він водночас з якоюсь все пробаваючою любов'ю ставився до всіх людей. У Шевченка відсутні почуття упередженості або якоїсь патологічної ненависті, а тому він мав друзів різних національностей, вільно користувався слов'янськими мовами.

Знедоленому безправному українському народові потрібен був великий муж, що мав би відвагу говорити один за всіх. Потрібен був речник, новий Боян, патріарх, подвижник, пророк. Таким став Тарас Шевченко. Це поет, даний Богом.

Пророка не можна призначити, вибрати. Лише обрана Богом людина здатна мужньо і відверто говорити всім і всюди правду. Проте у світі споконвіку існують і лжепророки, пророки людські, що віщують від себе і керуються силами зла, а значить неправди. Якою ж має бути людина, що її називають і визначають пророком?

“Пророк бачить те, чого інші не добачають. Пророк передбачає майбутнє. Але передусім пророк розмовляє з Богом і виголошує його істинним перед лицем народу” [6, с. 23].

Саме таким був Тарас Шевченко. Він бачив те, чого не хотіли та й не могли бачити інші, і сміливо говорив до свого народу, спираючись на авторитет Божого слова.

Біографи свідчать, що Шевченко від молодих літ знав і до смерті возив із собою Святе Письмо, а на вигнанні це було майже єдине його “чтиво”. Тому і називають його поетом – біблійцем. Зустріч Шевченка із Біблією не була принагідною. Він на ній учився грамоти, з дитинства знає на пам'ять фрагменти Святого Письма. Малим хлопцем слухав, як столітній дід Іван читав родині та сусідам достатні на той час біблійні книги, житія святих, борців та мучеників за віру. Та й сам Тарас, підрісши, читав над покійниками замість учителя-дяка Псалтир.

Лейтмотивом більшості його творів є поєднання любові до Бога і милосердя до ближнього. А це основа християнського вчення. Людину хоче бачити Шевченко передусім як відображення “образу Божого”.

Великий поет – пророк несе християнський ідеал гармонійної людини, що живе у згоді з собою. Життєва позиція його полягає у тому, щоб жити за Божим законом і актом свободної волі обирати, свою дорогу [6, с. 48]. Звідси зрозуміла його боротьба зі сваволею сильних світу і несприйняття тих, хто втрачає подобу Божу. Дуже характерний для Шевченка штрих: у важкі хвилини перед ним завжди стоїть Бог, про це засвідчує і той факт, що слово “Бог” у його творах зустрічається більше, ніж 630 разів.

“Любіть своїх ворогів, добро робіть тим, хто ненавидить вас. Благословіте тих, хто вас проклинає, і моліться за тих, хто кривду вам чинить”, – це слова Ісуса Христа, записані у Євангелії від Луки [7, с. 27, 28]. Щиро і правдиво сповідається поет, як під впливом дієвого євангельського слова у нього вдосконалюється християнський характер і утверджується християнський світогляд. молитви сподіваючись, що вони сприятимуть вихованню добрих, нелукавих людей із чистим серцем. Проаналізувавши ці тексти, можна зрозуміти, що поет хоче бачити тих, хто буде вчитися за його “Букварем”.

Тому, бажаючи відкрити очі своєму мудрому від природи, але забитому і пригніченому народові, Шевченко вносить свою лепту у його просвітительство – доступний за ціною (3 коп.) і багатий духовно “Буквар”.

Творчість Т. Шевченка – згусток добра і правди. Він був сячем і вирошувачем духовних якостей народу. Він вірив, що є сила, котрі й треба поклонятися, бо вона врятує людство від морального і духовного спустошення, виродження, збідніння. Цією силою є Бог.

Шевченко для нас – живий і сучасний, він необхідний людям, а його прозорливі рядки співзвучні сьогоденню. Наш національний пророк пристрасно любив рідну землю, добре розумів, що й він, її син, несе відповідальність за її майбутню долю. Саме Шевченко відкрив світові національне буття українців, виконавши тим самим своє історичне покликання генія і національного пророка – “відстояв у многоликості людства лице і характерну поставу свого народу” [6, с. 54] і водночас вказав йому шляхи подальшого поступу. Як люблячий син свої землі свого народу великий Кобзар продемонстрував сучасникам, що справжня любов – вимоглива. І зразком такої вимогливої любові є послання “І мертвим, і живим, і ненарожденним ...”.

Цей твір – обвинувачення і, водночас, це такі послання: до тих, хто житиме в майбутньому, хто не повинен забувати життя свого народу в минулому, й на цьому вчитися.

Роздумуючи, від чого слід відмовитися у прийдешньому, автор послання доходить висновку: від ненависті до брата свого. Думка про братню любов заявлена вже в епіграфі до послання: “Коли хто говорить: люблю Бога, а брата свого ненавидить – лжа оце” [8, с. 253].

Великий Кобзар тяжко переживає трагізм навколишнього життя; він чіткіше за інших бачить зло, неправду, що панують всюди; та не можна цьому лиху зарадити. Поет змальовує страшні картини, там “людей запрягають у тяжкі ярма. Орють лихо, лихим засівають” [8, с. 260]. Який же це злочин запрягати у ярма людей! Народ український поневолений, скривджений панами, царатом.

У творі “І мертвим і живим...” поет звертається до всіх синів України, рядки цього послання схожі на заповіт. Незнання своєї історії – найтяжчий гріх для народу. Не заслуговують славні козацькі подвиги забуття, але українці відвернулися від свого минулого, а нині захоплюються працями німецьких істориків. Шевченку боляче, що немає українців, які б звернули свою увагу на історію козаччини, культуру свого краю, що вони, сини своєї землі, чекають, поки іноземці їх просвітять:

*“Колись будемо і по-своєму глаголять,
Як німець покаже
Та й до того й історію
Нашу нам розкаже...”* [8, с. 270].

Поет стверджує, що тільки той гідний називатися патріотом, хто прагне вивчати й пізнавати красу рідної мови, культуру свого народу, його минуле й сучасне, бо тільки “в своїй хаті й своя правда, і сила, воля” [8, с. 289], Шевченко закликає українців переглянути свою історію заново, прочитати її, не обминаючи жодної подробиці, і лише тоді можна буде дати відповідь на запитання:

*“... що ми? ...
Чий сини? Яких батьків?
Ким? За що закуті?”* [8, с. 291].

Великий Кобзар переконливо доводить, що “нема другого Дніпра, немає другої України”, що наша земля прекрасна, що у нас чудові звичаї, обряди, традиції, тільки варто побачити усім серцем цю землю, а не шукати щастя на чужині.

Гірка доля України – матері, що бачить своїх дітей яничарами, які “гірше ляха її розпинають”. Щоб не припуститися й надалі таких помилок, кровопролиття, треба жити за законами єдиної родини, бути цивілізованими, в усьому відчувати міру.

Затаврувавши своїми гнівним словом гріховні “діла” “земляків” у минулому й сучасному, Шевченко звертається й до “ненароджених”, адже

його послання – то глибокі роздуми над долею України, і висновки з них – прийнятні для всіх поколінь і часів. Афористичні пророцтва великого поета не тільки звучали пересторогою для його сучасників, а й особливої гостроти й актуальності набувають в наш час: “Схаменіться! будьте люди, бо лихо вам буде”, “...і премудрих немудрі одурять!” [8, с. 290]. Тим, хто використовує сьогодні народ як засіб для досягнення своєї політичної кар’єри, своїх корисливих цілей, варто прислухатися до пророчих Шевченкових слів: “Настане суд, заговорять і Дніпро, і гори” [8, с. 290].

У посланні Шевченко звертається з проханням – вимогою до інтелігенції:

*“Обніміте ж, брати мої,
Найменишого брата...
Молю вас, благаю...”* [8, с. 295].

Поет був переконаний, що тільки національне єднання, тільки громадянський мир забезпечить Україні щасливе майбутнє.

Злетіли у світ і стали крилатими слова Тараса Шевченка:

*“Учітесь , читайте,
І чужому навчайтесь,
Й свого не цурайтесь”* [8, с. 294].

Який глибокий зміст! Як заповіт звучать вони для сучасників, для нащадків. Ніколи не був поет обмеженою людиною. Він закликав вивчати іноземні мови, світову культуру, а водночас шанувати, любити, оберігати, вивчати рідну мову, культуру, науку, “бо хто матір забуває. того бог карає”, а матір’ю для Шевченка, для нас є свята Україна.

Ідея єднання народів звучить і в інших творах поета.

Так в поемі “Кавказ” Шевченко висловив думку про необхідність об’єднання всіх народів для боротьби зі спільним ворогом – самодержавством. Він палко вітав ті народи Кавказу, які прагнули волі:

*“Борітеся – поборете, вам бог помагає,
За вас правда, за вас слава і воля святая”* [8, с. 285].

Ці пророчі слова не втратили своєї сили і сьогодні не лише тому, що в них проголошена ідея свободи, а й тому, що в них просвітлена одна з головних рис ментальності українського народу: національне визволення, прагнення свободи собі та іншим як єдино можливий спосіб почуватися щасливим у загальнолюдській родині.

Поет від щирого серця бажав, щоб країна, де “за горами гори, хмарою повиті, засіяні горем, кров’ю політі”, стала нарешті країною вільного життя. Уже з перших рядків поеми увагу читача привертає образ Прометей. Чому Т. Шевченко звернувся до цього образу? Мабуть, тому, що образ Прометей символізує безсмертя. Безсмертя Прометей – це безсмертя вільнолюбного

народу, який на своєму шляху долає всі перешкоди, рве ланцюги, в які хочуть його закувати:

*“Розбиває, та не вип’є
Живущої крові –
Воно знову оживає
І сміється знову.
Не вмирає душа наша,
Не вмирає воля”* [8, с. 284].

Ці полум’яні рядки надихали не тільки сучасників Шевченка, а і його нащадків до боротьби за соціальне і національне визволення.

Читаючи твір, вловлюєш биття Шевченкового оголеного серця, його роз’ятрену душу. І сила почуттів поета така незбагненно глибинна, що тримає читача у своєму силовому полі, наснажуючи пристрасстю й енергією полум’яного слова.

Думка про братерську єдність народів звучить у “Псалмах Давидових”:

*“Чи є що краще, лучче в світі,
Як укупі жити,
З братом добрим добре певне
Познать, не ділити”* [8, с. 303].

Є у Тараса Шевченка прекрасна поезія “Молитва”, у якій він просить у Бога “раю небесного” та любові між людьми.

*А всім нам вкупі на землі
Єдинодумліє подай
І братолюбіє пошли!* [8, с. 565].

У багатьох поезіях Тараса Шевченка передається синівська любов до рідної землі, до України. Він бачить її у цвітінні вишневих садків, у тихому шелесті трав, у бурхливих водах Дніпра, у ланах широкополіх, у високих горах. Це за неї, до болю рідну, довелося стільки страждати поету. Тільки справжній син української землі міг так натхненно передати свою любов:

*“Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що прокляну святого Бога,
За неї душу погублю”* [8, с. 218].

А кого не зачарує краєвид, описаний Шевченком у поемі “Сон”!

Це надзвичайна краса рідної землі! Її не можна не любити. Читаш – і теплий щем огортає душу. Дійсно, так ніжно, задушевно міг писати тільки справжній патріот, для кого ці краєвиди – священні:

*“Летимо. Дивлюся; аж світає,
Край неба палає,
Соловейко в темнім гаї*

*Сонце зустрічає .
Тихесенько вітер віє
Степи, лани мріють
Між ярами над ставами верби зеленіють”.*

Якою любов’ю, ніжністю сповнені наступні рядки:

*“А верби ген понад ставом
Тихесенько собі купають
Зелені віти” [8, с. 208].*

Справді рай, розкішний , прекрасний. Згадаєш, замилуєшся цією дивовижною красою – і серце одпочине.

Любити рідну землю, оберігати її красу, дбати про її розквіт закликав сучасників і нащадків Тарас Шевченко.

Всі ми – діти Тараса і повинні прагнути пронести у своєму серці незгасний вогник любові до рідної землі, прагнути до єдності, триматися купи, як він заповідав. Тільки за цієї умови досягнемо кращого майбутнього для України, до якої серце Батька було сповнене такої великої любові.

Пророчі слова Шевченка виявились віщими для нашого сьогодення.

Воскресла душа нашого люду. Час відшліфував чисту людську свідомість, і наші думки вирвалися на волю. Наше мислення поступово стало підійматись, сходинка за сходинкою, до вершин самовдосконалення. Чи не вперше є нагода пишатись Україною і її народом, котрий методом стійкої мужності, толерантності сказав своє слово на захист правди і свободи, показавши, що становище німих рабів його вже не влаштовує.

Як натхненно, урочисто звучать сьогодні слова Петра Караса:

*“Україна – це свобода,
І мир, і полум’я сердець.
Не можна гратися з народом,
Бо він – не наймит, а борець!”*

Борець, який нарешті висловив вголос те, про що мовчав роками. Захотілось нарешті на повні груди вдихнути волі, показати себе як народ, як націю, єдину, нероздільну. Боляче слухати, що наші політики намагаються посіяти розбрат між Заходом і Сходом, нацькувати єдиний , дружний, соборний народ один проти одного. Цінність України якраз полягає у тому, що вона єдина, нероздільна. Ця єдність сягає ще глибокої сивої давнини, вона ще з часів князя Володимира, Івана Мазепи, Богдана Хмельницького. Зазіхати на соборність України – значить зазіхати на Україну. Ніхто не має права роз’єднувати Україну [7, с. 72], бо народ її – єдиний , адже “у нас єдина мета – Україна свята, нездоланна ніким і ніколи”.

Мабуть, немає людини в Україні, якій би не був відомий “Заповіт” Тараса Шевченка. Пристрасне слово поета кликало до боротьби, до визволення

з-під гніту рабства. Він був переконаний, що тільки воля може змінити підневільне становище кріпака, а для цього треба розірвати віковічні кайдани рабства:

*“Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте.
І вражою злою кров’ю
Волю окропіте”* [8, с. 309].

Великий Кобзар вірив, що настане час, коли Україна здобуде омріяну волю, стане вільною й незалежною. Як заповіт для нащадків лунають його слова: “І мене в сім’ї великій, сім’ї вольній, новій, не забудьте пом’янути незлим тихим словом” [8, с. 309].

Роль Тараса Шевченка в історії України і, зокрема, у вирішенні життєвої долі українського народу надзвичайно велика. Якщо ми називаємо його своїм національним Пророком, то в цьому немає перебільшення. Пророк за релігійними уявленнями – це проповідник волі Божої, апостол, наділений даром провіщати майбутнє, вустами пророка промовляє сам Бог. Могутній поетичний голос Шевченка зазвучав у найкритичніший для України час, коли завмерло у ній національне життя. Наділене величезною енергетичною силою, натхненне всепоглинаючою любов’ю до рідної землі і рідного народу, поетичне слово Шевченка пробудило національні почуття і національну самосвідомість українців, вселило у них надію і віру у неминуче національне і соціальне визволення.

Істинний християнин, великий знавець і шанувальник Біблії, Шевченко глибоко вірив у ні з чим не зрівняну силу Слова – першооснову всього сушого на Землі. Адже, за твердженням Святого письма, “Спочатку було Слово, і Слово було Бог” [10, с. 8]. Для Шевченка не було нічого вищого і святішого за Слово Боже – “Неначе срібло куте, бите І семикрати перелите Огнем в горнилі!..”, “Ну що б, здавалося, слова, – читаємо в одному з віршів Шевченка, написаному в роки заслання, – Слова та голос, більш нічого. А серце б’ється, ожива, Як їх почує!. Знать, од Бога І голос той, і ті слова Ідуть меж люди”. Саме тому й обрав Шевченко Слово основною своєю зброєю у боротьбі проти темряви і зла, до торжества світла, добра і справедливості, за возвеличення і захист “малих отих рабів німих”, на сторожі котрих він поставив своє полум’яне поетичне слово. До того ж – і це дуже важливо – обрав зневажене у ті часи рідне слово, рідну мову, тим самим врятувавши її від остаточного занепаду і загибелі.

Із середини XIX ст. проглядав поет у сьогодення і твердо вірив, що тільки у вільній, незалежній Україні можливі соціальна справедливість і національна культура – “В своїй хаті своя правда, і сила, і воля”. Власне, його послання “І мертвим, і живим, і ненарожденим ...” і нині є програмою дій для

української еліти, зобов'язаної дбати про добро всієї нації, усвідомивши своє національне, соціальне і культурне призначення. Виболене, наповнене любов'ю до рідного краю поетове слово, невмируще своєю правдою і красою, дуже влучно Олесь Гончар назвав “кодом нації”, зауважив, що “в його “Кобзарі” заковані... генетичні основи нашої духовності, невичерпний її потенціал”. Саме тому й називаємо Шевченка Пророком, провісником майбутнього, проповідником нашого, власного шляху, даного нам волею Божою. На жаль... на жаль... на жаль... “Якби ви вчилися так, як треба...” А ми й через більш як півтора століття не можемо вивчити свою історію так, щоб “не минати ані титли, ніже тії коми”. Для більшості з нас історія власного народу ще догори дригом: хто мав би бути взірцем – той ворог, а кривдникам хвалу співаємо. Боляче, що й сьогодні історію нашу нам розказують сусіди. “...Учітесь, читайте, І чужому научайтесь, Йй свого не цурайтесь”. А як же зрозуміти піднятий гвалт: подайте нам державну двомовність, бо несила опанувати українську?.. А зі школи забрано українознавство (зайвий предмет?), година зі шкільного компоненту не на вивчення рідного слова, а на вивчення іноземної... А поетів заклик до об'єднання прогресивних сил нації заради її незалежності й вільного розвитку “Обніміте ж, брати мої, Найменшого брата – Нехай мати усміхнеться, Заплакана мати...” чи знайшов відгук у серцях наших державних діячів? [10, с. 68].

А як узгодити із настановами Поета ті величезні пам'ятники катам України, що піднялися на найкращих майданах українських міст, в тому числі й у нашому? Чи ми погано навчаємо, чи погано навчаються, що й досі не виконано Тарасових заповітів? А повинно ж слово його стати могутнім чинником становлення нашого національного самоусвідомлення. “Возвеличу Малих отих рабів німих! Я на сторожі коло їх Поставлю слово”. І поки на сторожі стоятиме Рідне, мовлене батьківськими устами в родинному колі, устами виховательки в дитячому садочку, учителем у школі, журналістами в ЗМІ й письменниками на сторінках власних книжок – на жаль, часто-густо не за сприяння й підтримки державної політики, а всупереч їй – до того часу нам бути. Бо Слово будить душі, розбуджує розум, спонукає до дії, врешті-решт, заявляє перед світом, що ми є!

Називаю Шевченка Пророком тому, що це дуже вірно. Ми аналізуємо його життя, його творчість, але то все слова, раціоналізації або намагання пояснити незбагненне. Хіба можна якось пояснити ті почуття, що викликає його творчість, ті слюзи, ті розправлені плечі і вирівняні хребти? Де ще є поет, котрий своєю творчістю відродив до життя цілий народ? І для мене це найголовніше – вирівняні спини, бо це дало нашому народові не надію навіть, а прагнення щось робити для України, тобто прагнення до дії. Невже є хтось у світі, хто б дорівнювався силою свого слова до Шевченка? А як його ненавидять і

боятися наші вороги – вже лиш це одне було б достатнім свідченням того, що це український Пророк. І попри всю жовч і бризкання слиною ворогів, народ український віддає шану своєму Синові. Недарма по всьому світі, куди лиш доля не заносила українців, стоять пам'ятники Шевченкові.

Вважаю, що творчість Шевченка не можна розглядати в межах, чи в контексті, самого лише “Заповіту”. Це величезний масив. Це – як Писання наше, українське, Книга буття нашого народу. І для сучасників наших, і для майбутніх поколінь. Тому сьогодні найбільш актуальними є, на мою думку, його слова “Обніміться ж, брати мої, Молю вас, благаю!”. Це нині дуже важливо. Зараз час переосмислення, час змін, і, можливо, де в чому нам треба об'єднатися. Навколо тих цінностей, які будуть корисними для всієї України, які будуть корисними для нашого подальшого руху, для розвитку нашої країни, держави. Нам конче необхідно припинити чвари та непорозуміння поміж себе. Це те найважливіше, що нам треба взяти зараз із Шевченкової спадщини. Оце й буде нині виконанням його заповітів – у найширшому сенсі. Щоби разом дружно творити нашу державу. Певен, що саме цього він якраз і хотів. Суспільство наше дуже роздрібнене. Чимось треба, можливо, й поступитися перед кимось. У цьому полягає зараз виконання Шевченкових заповітів.

Це рядок з вірша “Подражаніє 11 псалму”. Йдеться, передусім, про те, що раби німі, вони не мають навіть свого слова, таким і був наш народ у часи Шевченка і ще довго потому. Шевченко бачив своє завдання у тому, аби зберегти його та передати нам у найцінніший спадок. Він залишає своє слово біля кожного з нас, щоби жив народ і мова його, бо допоки житиме мова – буде й народ [8, с. 535].

Завершити свою статтю я хочу словами Сергія Борщевського:

*“Щоб назавжди від давніх звільнитися бід,
Будувати життя по новому,
Не діліть Україну на Захід і Схід,
Не рубайте її по живому”* [1, с. 74].

Я радію, що український народ розправив дужі крила, на весь світ заявив, що є такий народ, є така нація. Радію, що в його жилах тече дух свободи, братерства. Радію з того, що Україна виборола незалежність, крок за кроком долає перешкоди на шляху до щасливого життя. Я переконана, що сили розбрату не зможуть розірвати міцних уз, що з'єднали наші народи в єдину могутню неподільну родину.

Список використаних джерел та літератури:

1. Борщевський С. Воскресни, мамо, Україно! / С. Борщевський. – К., 1990.
2. Карась П. Поезія / П. Карась. – К., 1992.
3. Кирилюк В. Україна для мене найдорожча за все / В. Кирилюк // Літературна Україна. – 1996. – № 10.

4. Євангеліє від Луки. 5. Носань С. Л. Геній правди / С. Л. Носань. – К., 1989. 6. Сверстюк Є. Блудні сини України / Є. Сверстюк. – К., 1996. 7. Сверстюк Є. Шевченко і час / Є. Сверстюк. – К. : “Воскресіння”, 1996. 8. Шевченко Т. Г. Кобзар / Т. Г. Шевченко. – К. : Дніпро, 1985. 9. Шевченківський словник : у 2-х т. – К., 1978. 10. Шевченко – академік гравюри // Хмельницьке міське Т-во укр. мови ім. Тараса Шевченка “Просвіта”. – Хмельницький, 2010.

Л. М. Гундерук,
*кандидат психологічних наук, доцент
(м. Хмельницький)*

ТВОРЧО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФУНКЦІОНАЛІЗМ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Творча спадщина Т. Шевченка понад півтора століття є об’єктом пильної зацікавленості дослідників. Поглиблене розуміння спадщини Кобзаря уже давно перейшло межі описовості і настійливо вимагає поглибленого занурення у найглибші пласти – психологічно-світоглядного аспекту його творчості.

Глибинні психологічні аспекти творчості Шевченка прослідковуються у відтворенні окремих образів. Особливе місце серед таких зображень відводиться Долі як особливої, фактично персоніфікованої поетом, духовної субстанції, у спілкуванні з якою на рівні міжособистісних взаємин (“ти взяла мене маленького за руку.., ти сказала.., ти збрехала.., ми не лукавили з тобою” (“Доля”), “Моя ти доле молодая! Не покидай мене), попри формально монологову форму зчитується глибоко проникливий діалог, їхня взаємопов’язаність і залежність, спонука до філософських ціннісно-орієнтаційних роздумів. Зрештою, цей міфологічний образ становить у поета окремий семантико-творчий блок, який поширює свою присутність далеко за лексично означені ним межі.

Окремого розгляду вартий образ-символ Слави, спрощене тлумачення якого здатне лише заплутати розуміння творчості Кобзаря, бо ніяк не узгоджується з його реальними життєвими домаганнями розуміння “слава заповідь моя” як прагнення широкого визнання, популярності на рівні життєвої мети, хоча на тлі, скажімо, Пушкіна “я пам’ятник себе воздвиг...” воно може й не видаватися таким контрастом. Проте варто заглянути до синонімічного ряду, як з’являються підстави наблизитися до справді поетового змісту. Вочевидь поверхове тлумачення поняття “слава” як синоніму популярності, свідчення наслідків загального схвалення чи осуду (дурна слава) є похідним від вигуку на означення бойового поклику, утвердження,

домагання свого, перемоги, піднесення на належний рівень на знак вагомості, істинності (“Слава тобі, Гамалію На весь світ великий.., Що не дав ти товариству Згинуть на чужині!”), етимологічно “православ’я” – утвердження закону Права пізніш у християнстві трансформоване у “Слава Богові”, “Слава Ісусу! – Навіки Слава!”). У такому контексті і поезія “Слава” набуває іншого звучання – “задрипанка, шинкарка, перекупка п’яна”, яка “з п’яними кесарями По шинках валялась” є завадою не до популярності, а до утвердження життєвих праведних домагань автора.

Впродовж всієї творчості Шевченка психологічний образ слави корелює з історичною пам’яттю, опредмеченою могилами як одухотвореними творіннями, ставлення до них – відповідне. Розрита могила – глум над історичними святинами, пам’яттю роду, спаллюженою честю. У своїх щоденниках він зазначає всю необхідність і корисність проведення археологічних розкопок, але тут же зауважує почуття прикраси від розкопування Савур-могили, відчуваючи якусь дивну, навіть нерозумну прив’язаність до безмовних, нічого не промовляючи могил, які піддають нарузі.

Базові збірні образи як своєрідні метасимволи одухотвореного світу ідеального несуть велике життєвизначальне навантаження. Як виразники способу буття і життя, уособлення “свого”, “рідного” на рівні життєвого ідеалу вони означають і розкривають сутність психологічного простору, у якому живуть і діють Шевченкові герої. За своїм змістом і взаємовпливами вони не є індиферентними – крізь призму авторського світовідчуження й розуміння дійсності цим типовим метасимволом надається відповідного семантичного спрямування, яке корелює з типовими характерами, мотивацією і змістом поведінки персонажів. Вони постійно звіряють свої дії і є досить виразно поляризовані на засадах ставлення до життєвих цінностей, народної долі, України. Незважаючи на велику кількість самотніх і помітних постатей у мистецькому доробку Шевченка, всі вони вписуються у систему життєвих орієнтацій автора, несуть цілком певне сенсотворче навантаження, об’єднуючись за ознаками типового у спільності життєвих цінностей, орієнтацій, домагань.

Аналізуючи творчість Т. Шевченка, не можна не згадати про гумор, який іноді пронизує деякі його твори.

Дійсно комічного ефекту в Журналі досягнуто завдяки гумору. Художньому мисленню поета взагалі був притаманний гумористичний нахил як невід’ємна частина ментальності українця [3]. Саме як індивідуальні особливості творчої манери Шевченка-щоденника розглянуто плавний перехід від лірики до народного гумору і навпаки. Журнал поетом не редагувався, в ньому власне його “жива” мова. Щодо мовного гумору, то

привертає увагу широке вживання слів і виразів, запозичених із античної міфології й історії. Вони мають пародійний характер і побудовані на контрасті між високим стилем і буденністю об'єкта визначення. Ту ж функцію виконують архаїзми (церковнослов'янізми). Поруч із визначеними двома способами утворювати стилістичний контраст є третій – наумисне запровадження до тексту жаргонізмів і “простонародних” висловів, серед яких трапляються українізми, які, очевидно, призначено на те, щоб контрастувати своїм лексичним забарвленням із виразами високого стилю, що стоять поруч. Це створює комічний контраст і підкреслює Шевченків національний гумор. Особливо часто трапляються комічно-експресивні застосування народних приказок і підсилювальних виразів.

Творчість поета виразно автобіографічна. Це твердження стає незаперечним, якщо під поняттям “автобіографічність” розуміти не тільки безпосереднє віддзеркалення у творі власного життя, а й вираження закодованого у підтексті духовного “я”, що його можна виявити, досліджуючи прихований психологічний зміст. Можна зауважувати психологічні причини, які спонукали писати про себе – поетичність світосприйняття. Шевченко прагнув глибше збагнути себе, оскільки через самопізнання він ішов до художнього пізнання інших людей і людини взагалі. Образ автора присутній у багатьох власних творах, у тому числі малярських.

Зокрема, Щоденник подає “надзвичайно влучний автопортрет поета і людини” і водночас є ключем до творчості Шевченка. Чітко простежується присутність автора-наратора, який змінює свої авторські маски. Ґрунтуючись на юнгівській концепції (Persona-маска), викладеній у праці “Психологічні типи”, читаючи Щоденник, спостерігаємо за діями персони-маски, яка виконує певну ситуативну роль. Загалом у тексті є дуже багато згадок про театр, навіть у фрагментах, безпосередньо не пов'язаних із ним. Автор вживає театральні терміни щодо певних ситуацій, означивши їх як “спектакль”, “водевіль”, “драма”, “комедія”, “балаган”, “вертеп”. Спробуємо пояснити причини, якими була викликана потреба такої внутрішньої гри. По-перше, свідомо чи підсвідомо Шевченком обрана модель поведінки, яку сучасні психологи назвали механізмом відсторонення. По-друге, поліваріантність “маскування” постаті автора-героя є засобом літературної гри, оскільки поет робив свої записи для того, щоб заповнити час очікування наказу про звільнення і вдовольнити своє прагнення писати.

Записи, які обіймають відносно короткий проміжок часу (один рік), відобразили перехідний душевний стан Шевченка – від переживання самотності до повнокровного сприйняття зовнішнього світу. В цей період занотовування щоденних подій стало для автора свого роду психотерапевтичним засобом, через Щоденник розряджалась психічна

напруга. У його основі лежить закон психологічної проекції, тобто знаходить вияв не виражений іншим шляхом склад психіки, а також підсвідома установка автора на задоволення душевних потреб.

Із психоаналітичних досліджень З.Фрейда та його школи випливає, що творчість поета – це один із видів “сну в дійсності” [1]. Дослідження демонструють те, що творчий потенціал “сонної фантазії” поета – потужний. Можна твердити, що сон подарував Шевченкові чимало творчих задумів, тем, мотивів і образів. Слід відзначити, що деякі з них він аналізував. Із загальної психологічної точки зору сні Шевченка цікаві своєю яскравістю, зримістю, оскільки він – митець. Для його сновидінь є типовим образ польоту людини на якихось невидимих крилах, ширяння у стані невагомості. Яскраво виступає двоїста природа сну – загальна (великі химерні сновидіння) та часткова (стан “дрімання”).

Сон на сторінках Щоденника проглядається як підсвідомий стан буття поета [5]. Те, що в Шевченка справді було в житті прекрасне, асоціюється зі сновидінням. Або навпаки, щось погане, неприємне перегукується в нього з “ложним” сновидінням. Характерною рисою його сновидінь можна вважати іронію та самоіронію (знаменує авторське самовідсторонення).

Шевченківський сон є емоційною проекцією нездійсненого в житті. Візії життя породжуються обставинами життя – це важливий нюанс у дослідженні творчості поета.

Список використаних джерел та літератури:

1. Куєвда В. Т. Праісторичні чинники формування етнопсихотипу в контексті методологічних проблем етнопсихології. Проблеми загальної та педагогічної психології // Зб. наук. пр. Ін-ту психол. ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. Максименка С. Д. – К., 2001. – Т. III, (ч. 2). – С. 46-60.
2. Роменець В. А. Вчинок і світ людини // Основи психології / За заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. – К. : Либідь, 1996. – 632 с.
3. Сніжко В. В. Природні психоетнічні настанови українців. Проблеми загальної та педагогічної психології // Зб. наук. пр. Ін-ту психол. ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. Максименка С. Д. – К., 2001. – Т. III (ч. 2). – С. 82-88.
4. Тимошенко Ю. Космологічна метафора-архетип у Шевченковому поетичному світі / Тарас Шевченко і європейська культура // Зб. пр. міжн. 33-ї наук. шевченківської конф. – Київ–Черкаси, 2000. – С. 148-152.
5. Халецкий А. М. Психоанализ личности и творчества Шевченко // История психоанализа в Украине. – Харьков : Основа, 1996. – С. 230-240.
6. Шевченко Тарас. Повна збірка творів. – у 3-х т. – К. : Держ. вид-во худож. літ-ри, 1949. – Т. III : Драматичні твори. Журнал. Листування. – 519 с.
7. Шевченківський словник. – у 2-х т. – К. : Головна ред. УР, 1978. – Т. I.

О. В. Добровольська,
вчитель
(м. Хмельницький)

ШЕВЧЕНКО – ТВОРЕЦЬ НАЦІОНАЛЬНОГО КОСМОСУ

Світ на порозі третього тисячоліття. Досі ми не полишаємо марних спроб віднайти в усьому причинно-наслідковий зв'язок, неодмінно узагальнити, систематизувати, визначити і т.п. Не обминули й Шевченка.

Дослідження життя, творчості Кобзаря давно вже стало окремою наукою. Кожне покоління намагалося відшукати виміри, що давали б змогу окреслити постать генія. Чимало таких спроб забуто, деякі відійшли в небуття, не залишивши й сліду.

Чи не найвагомішою для сучасного читача й досі є думка Бориса Грінченка: “Ми певні, що в українській літературі з'явиться ще багато діячів, рівних Шевченкові талантом, але не буде вже ні одного, рівного йому своїм значенням у справі нашого національного відродження: будуть великі письменники, але не буде вже пророків”.

На наш погляд, винятковість Шевченка не тільки в цьому. Він давно переріс ті критерії, за допомогою яких намагались чи намагаються й досі ввести в ту чи іншу систему координат. Раціоналізм виявився безсилим упоратися з цією проблемою.

Кобзар був і залишається донині абсолютом, орієнтиром, деміургом національного космосу, з яким співвідноситься духовна історія України. Це об'єктивна істина, яка, однак, стає суб'єктивним твердженням, коли з'являються спроби нав'язати розуміння творчості письменника, виходячи з кон'юктурних міркувань.

“Хтось вже давно сказав, що цитатами з Шевченка, як цитатами з Біблії, можна довести “все”. І кожна “ідеологія” чи “партія” у нас може – при допомозі тих цитат – з тріумфом проголошувати Шевченка “своїм”, – писав Євген Маланюк.

Услід за ним сучасні дослідники намагаються запропонувати новий підхід до сприймання творчості Шевченка. Частіше з'являється у монографіях О. Забужко, Г. Грабовича та інших слово “міф” як альтернатива раціоналізмові. Міф як спосіб осягнення світу уможливорює правомірність кількох підходів одночасно, що суперечить формально-логічному поглядові. На думку деяких учених, міф, міфопоетичне сприйняття є постійно діючим чинником історико-культурного процесу в Україні.

Шевченко – явище багатогранне, що існує в часі і просторі; з іншого боку, він – душа народу, що живе в постійно оновлюваному космосі.

Одним із ключових у творчості митця є мотив сотворіння світу, тобто перехід від хаосу до порядку, появи світу національного буття. При цьому людина, яка не усвідомлює своєї національної приналежності, гине разом із хаосом, а на її місце народжується нова, тобто відбувається метаморфоза, або нове народження.

Безперечно, саме тому дослідники вважають Шевченка руйнатором старого світу, а не творцем нового. Зокрема, Євген Маланюк у маловідомому “Посланні” писав:

*Шевченко лиш збудив хаос.
Що нерушимо спав над степом, –
Він не здійснив своїх погроз,
Він Гонти був, а не Мазепа.*

А у Шевченка читаємо: “Погибнеш. згинеш, Україно, не стане знаку на землі,” – тобто загине старий світ – світ хаосу, сотвориться новий, коли “правда оживе, натхне, накличе, нажене не ветхее. не древле слово...”. Слово, за Кобзарем, – творець нового світу, нової України.

Іншою важливою домінантою творчості Шевченка є ідея самопожертви в ім’я новоствореного світу. Перехід від хаосу до космосу, від звичайного світу до сакральною – явище складне, майже завжди пов’язане з соціальними катаклізмами. Самопожертва – засіб очищення новою світу, тому належить до найдавніших та найстійкіших зразків людської поведінки. Письменник зображує ліричного героя з його ідеєю самопожертви, випробуваннями, з його шуканнями та переживаннями, а не тільки згідно з правилами побудови словесного матеріалу:

*Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу.
Що проклену святого Бога,
За неї душу погублю.*

У цих рядках – уся душа поета, віддана Україні. Вогонь душі його не можна окреслити суто науковими вимірами. “Реєстрування” метафор чи ритмічних ходів, класифікування епітетів чи розгляд синтаксиси Шевченка – дає вже багато, але не дає (і не може дати) істотного.

“Скажу коротко і просто навчитися Шевченка не можна”. Важко не погодитись із думкою Євгена Маланюка. Шевченка треба любити всім серцем, як любити Україну та все, що є частиною її космосу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Грабович Г. До історії української літератури: дослідження, есе, полеміка. – К. : Основи, 1997. 2. Забужко О. Шевченків міф України / О. Забужко. – К. : Абрис, 1997. 3. Маланюк Є. Буряне поліття : Кн. спостережень / Є. Маланюк. – К. : Атіка, 1995. 4. Маланюк Є. До справжнього

Шевченка : Кн. спостережень / Є. Маланюк. – К. : Атіка, 1999. 5. Маланюк Є. До проблеми культурного процесу : Кн. спостережень / Є. Маланюк. – Торонто : Гомін України, 1966. – Т. 2. 6. Маланюк Є. Шевченко живий : Кн. спостережень / Є. Маланюк. – К. Атіка, 1995. 7. Маланюк Є. Шевченкові метаморфози : Кн. спостережень / Є. Маланюк. – Торонто : Гомін України, 1966. – Т. 2. 8. Маланюк Є. Шевченко в житті : Кн. спостережень / Є. Маланюк. – Торонто : Гомін України, 1966. – Т. 2. 9. Маланюк Є. Послання : Кн. спостережень / Є. Маланюк. – Торонто : Гомін України, 1966. – Т. 2. 10. Українська художня культура. – К. : Либідь, 1996.

Л. Г. Дубина,
кандидат педагогічних наук, доцент
Н. В. Філіпчук,
викладач-методист
С. В. Філіпчук,
викладач-методист
(м. Хмельницький)

МУЗИЧНА ГРАНЬ ТАЛАНТУ ВЕЛИКОГО КОБЗАРЯ

Весь світ знає Тараса Шевченка як геніального поета, мислителя, вченого, художника, національного пророка. Менш відомою широкому загалу є ще одна грань таланту великого українця – музична.

За свідченням його сучасників, Шевченко добре орієнтувався в класичній музиці, досконало знав музичне мистецтво, тонко відчував його естетичну цінність, по-фаховому розбирався у виконавській майстерності співаків та інструменталістів [2; 3; 11; 12; 16; 18]. Поет використовував таку музичну термінологію, яка свідчить про його глибоку обізнаність з музикою (тема, варіації, соната, каватина, дует, квінтет, увертюра, ораторія, серенада, лад тощо). Він був академіком Академії мистецтв, а просто так це звання не давалося.

Шевченко спілкувався з видатними вченими, літераторами, музикантами, часто відвідував концерти, вистави. Численні музичні враження перлами розсіпані в його творчому доробку.

Із “Щоденника” [17] дізнаємося про його враження від концертів, оперних вистав тощо. Поет знав багато опер, які тоді ставилися на сценах російських театрів, інших визначних творів вітчизняного і зарубіжного професійного мистецтва. Вчитуючись у його оцінки музичних творів, помічаємо не тільки кваліфікованість суджень, але й надзвичайно тонке

відчуття музики і вміння правильно визначити її цінність. Так, коли деякі аристократичні кола Росії досить холодно поставилися до опери М. Глінки “Іван Сусанін”, називаючи її “кучерською”, Т. Шевченко, як і передові діячі російської культури, сприйняв її зовсім по-іншому і з захопленням писав: “Гениальное произведение! Бессмертный М. Глинка!”. Його натхненні рядки про музику переконують, що вона для Т. Шевченка була життєво необхідною й давала велику духовну насолоду.

Тарас грав на кобзі, торбані та бандурі і дуже любив задушевний м’який тембр віолончелі. Автор навчального посібника “Українська гармоніка”, засновник музею гармоніки І. Сухий підготував цікаву літературну розвідку на тему “Тарас Шевченко і гармоніка”.

Захоплення Т. Шевченка музикою перепліталось з його літературною творчістю. Таке захоплення мало вплив і на поезію Шевченка, і особливо на прозу. В його повістях дуже часто зустрічаються різноманітні музичні символи. Так, уривок з повісті “Музикант” відкриває Шевченка як романтика [15]. Тут він автобіографічно пише про свою особисту ніжну любов до віолончелі. “Арновський привіз віолончель. Боже, що ж то за іграшка! Це лиш одна душа людська може так співати і плакати, як співає і плаче цей дивовижний інструмент. Майстер, що його зробив, мабуть, був сам Прометей. Я лягаю спати і кладу його біля себе. Це моє життя, моє друге я. І якби я був двічі рабом, я б за цей інструмент продав себе втретє в рабство”. Ці слова вражають і наводять на думку, що якби Шевченко не був поетом, він неодмінно став би Великим Музикантом.

Символічно, що ці слова проголошує герой його повісті на ім’я Тарас. Єдиний раз Шевченко називає літературного героя своїм власним іменем – таки музиканта, навіть не художника. Саме в цій повісті Шевченко використовує прийом, яким потім користуватимуться наступні покоління письменників. Певні події в творі мають свою музичну символіку. Коли Шевченко хоче показати духовну вищість слуг від своїх панів, він проводить таку паралель: пани розважаються під новомодні німецькі танці, а слуги насолоджуються музикою Шопена, що грає їм Тарас.

У повісті “Музикант” згадується про відомого німецького віолончеліста і композитора Б. Ромберга (1767–1841), а також про знаменитих бельгійських музикантів – скрипалів і композитора Анрі В’єтана (1820–1881) та віолончеліста і композитора А. Серве (1807–1866), які гастролювали в Петербурзі у 1860 році. Надзвичайно символічно, що головний герой цієї повісті – скрипаль Тарас, має багато спільних рис із самим Шевченком, включно з іменем.

У своїх щоденниках Шевченко записував спостереження над музичними шедеврами таких композиторів, як Дж. Россіні, В. Белліні,

Ф. Шуберт, Ф. Мендельсон, К. Вебер, Дж. Верді, Ф. Ліст та інші. Його записи свідчать про тонкий художній смак і надзвичайно ніжну чутливу душу Шевченка.

Великий Кобзар дуже любив музику Гайдна, Моцарта, Бетховена, постійно до них звертався. Обожнював Шопена, Мендельсона, добре знав тогочасних віртуозів: Паганіні, Серве, В'єтана, в його творах згадуються десятки прізвищ мистецьких талантів.

Ідеалом гармонії для поета залишався Вольфганг Амадей Моцарт. В його “Щоденниках” є кілька характерних спогадів, що стосуються Моцарта. Коли Тарас Григорович повернувся із заслання, здавалося б, треба шукати собі притулку, думати про свою долю, а він пише, що випадково потрапив у товариство, де був присутній чоловік, який геніально грав Моцарта. Він аж здивувався, одразу забув про все, що відбувалося, – сидів і насолоджувався цією музикою. Йому не треба було карт, п'яного товариства: важливим було те, що раптом знайшовся той, хто вмів грати Моцарта.

Невипадковим у Шевченка було захоплення музикою Шопена. Вона приваблювала його, насамперед, щирістю ліричного висловлення, яскравою мелодійністю польської народної інтонації та щемливою тугою за Батьківщиною. Все це говорить про те, що Шевченко – інтелігент надзвичайно високого художнього смаку.

Серед різноманітних творчих контактів Шевченка особливе зацікавлення викликає багатолітня дружба із знаменитим українським співаком (бас) і композитором Семеном Гулаком-Артемовським. Одну із своїх пісень “Стоїть явір над водою” композитор присвячує Тарасу. Гулак-Артемовський був одним з небагатьох близьких Шевченкові людей, хто не відцурався від нього в роки заслання. Зберігся лист поета, надісланий з далекої неволі, в якому Шевченко пише: “Благородніший ти з людей, брате-друже, мій єдиний Семене!... Ну скажи по правді, – чи є де така великая душа на світі, окреме твоєї благородної душі, щоб згадала мене в далекій неволі та ще й 15 карбованців дала?... Благодарю тебе всім серцем і всім помишленієм моїм”.

З музичних знайомств Шевченка необхідно відзначити і братів Якова та Федора Лизогубів. Вони були щирими патріотами України і так само, як і Гулак-Артемовський не покинули свого друга в неволі і постійно допомагали йому матеріально.

Отже, спілкування Шевченка з музикантами свого часу сприяло розширенню музичного світогляду поета. Він був дуже чутливим, тонким музикантом-інтерпретатором, вдумливим музикантом-критиком, музикантом-мислителем. На думку видатного українського музикознавця М. Гордійчука, Тарас Шевченко – наймузикальніший поет у світовій літературі.

Найулюбленішою для Т. Шевченка була українська народна пісня.

Рідна з дитинства, вона слугувала для нього порадицею, розвагою і натхненницею творчості. Майже в кожному спогаді про Шевченка знаходимо, що він був незрівнянним виконавцем народної пісні; що Шевченко був з тих поетів, які складаючи вірші, внутрішньо співають... (М. Рильський); що “Інколи можна подумати, що він слухає співи сфер, так заносила його звична й світла дума в простори, йому одному відомі й доступні. Він палко любив природу й співи. Співи він міг слухати годинами, в якомусь вдячно-молитовному настрої. Слухаючи сумні мотиви України, він плакав” [12, с. 320].

Як свідчать його сучасники, Т. Шевченко мав добрий голос – приємного тембру баритон (за іншими свідченнями – тенор) – і так співав народні пісні, що “брав за душу”. П. Куліш писав: “Такого або рівного йому співу не чув я ні в Україні, ні по столицях”.

Шевченко глибоко знав душу українського народу, його радощі й болі, його пісню й умів ту пісню проникливо відчувати і майстерно заспівати. У 1860 р. народні пісні у виконанні Тараса слухав художник Л. Жемчужников, який писав: “...І тоді, коли співав покалічений страждалець... у кожній нотці відчувалась душа співця-художника, справжнього народного співця” [9].

У народній пісні Шевченко знаходив розраду і відчував вітиху і задоволення. Поет згадує своє сирітське безрадісне дитинство у вірші “А. О. Козачковському”:

*Там собі у бур'яні,
Щоб не почув хто, не побачив,
Виспівую та плачу* [14, с. 58].

Палку любов до народної пісні Шевченку прищепили йому мати, яка співала колискові, дід – історичні (про Коліївщину), батько – чумацькі, сестра Катерина – ліричні пісні. За свідченнями сучасників, Шевченко міг слухати співи годинами в якомусь вдячно молитовному настрої. Спів для Тараса був органічною потребою. П. Куліш згадував, що “коли Шевченко співав, усі довкруг замовкали і зачаровано слухали, дехто плакав, а він співав людям на вітиху та собі самому ще й на більшу...” [11].

Шевченко співав серцем і був визнаний справжнім народним співцем України. Його улюбленою піснею була “Ой, зійди, зійди, зіронько та вечірня”. Родич поета Варфоломій Шевченко згадував: “Я не знав людини, яка б любила наші пісні більше, ніж Тарас... Кожне слово в його пісні зливалось з таким чистим, щирим почуттям, що не знаю, чи зміг би який-небудь артист-співак виконати краще, ніж Тарас!.. Ніби і зараз бачу, як при кінці пісні тремтить його голос і на довгі вуса котяться сльози з очей”.

Високу оцінку Шевченкові-співаку дав відомий фольклорист М. Максимович: “...заслухувались ми співаючого Шевченка – цієї мистецької натури, що так багато відбилась у живопису, віршуванні, а найсильніше і

найкраще в співі українських пісень”. Спів Тараса вражав щирістю, а його м’який, сповнений суму голос торкався найпотаємніших струн душі. Обдаровані композитори-аматори брати Яків та Федір Лизогуби – земляки і друзі Шевченка – згадували, що він співав приємним голосом з глибоким почуттям, проникливо.

Шевченко знав дуже багато народних пісень. Ліричні пісні були співзвучні його вразливій, ніжній душі. До інших улюблених пісень поета належать “Та нема в світі гірш нікому”, “Тяжко-важко в світі жити”, “Ой, у степу могила”, “Та забіліли сніги”, “Тече річка невеличка”.

“Велику втіху приносили Шевченкові селянські діти, які в селах звичайно цілі дні проводять на вулиці. Тарас Григорович не раз сідав з ними в коло і, підбадьоривши полохливе товариство, розповідав їм казки, співав дитячих пісень, яких знав безліч, з серйозним виглядом робив пишики і невдовзі завойовував прихильність усіх дітлахів”, – так згадував про Шевченка Афанасьєв-Чужбинський [11, с. 102].

Шевченко все життя збирав і записував українські народні пісні, а деколи і сам створював мелодії до своїх віршів (пісня “Ой, повій, вітре, з великого лугу та розвій нашу тугу”). Поет записував тексти пісень, а щодо мелодій, то завдяки своїй природній музичній обдарованості, швидко їх схоплював і засвоював напам’ять. Він був одним з перших фольклористів, який зумів побачити в народній пісні феномен української нації:

*Наша дума, наша пісня
Не вмере, не загине...
От де, люде, наша слава,
Слава Україні! [13, с. 120].*

Такі рядки могла написати лише людина, музичний талант якої закорінений глибоко в душі.

Поетична спадщина великого Тараса виросла з української народної пісні. Нікому до Шевченка і після нього не вдавалося так щиро, палко і повно передати почуття народу, його волелюбний дух, ніжну, мрійливу душу та сподівання на кращу долю. Про глибокий органічний зв’язок поезії Шевченка з народною творчістю свідчить той факт, що назва “Кобзар”, яку дав Тарас невеликій ранній збірці своїх творів, перейшла на весь поетичний доробок митця. Особливо припали до душі поета думи у виконанні славного бандуриста Остапа Вересая. З вдячності за високе кобзарське мистецтво Шевченко передає йому свій “Кобзар” з дарчим написом, а також гроші. Цікаво відзначити, що деякі свої поезії Шевченко підписував ім’ям Кобзар Дармограй.

Підтримуючи пісенно-епічну концепцію історії України, Шевченко закликає українських письменників та істориків прислухатись до живих

звуків: “Прочитайте ви думи, пісні, послушайте, як вони співають, як вони говорять меж собою...” [8, с. 207].

Шевченко не уявляв собі життя без пісні. Навіть малюючи картину, він завжди тихенько наспівував народні пісні, чаруючи друзів і свого учителя “великого Брюллова”, як називав Шевченко Карла Брюллова. Зі спогадів самого Тараса дізнаємось, що під час роздумів про майбутню картину “хто його зна – відкіль несеться, несеться пісня, складаються вірші, дивись, уже і забув, про що думав, а мерщій запишеш те, що навівалось...” [11].

У період заслання українська пісня стала для Шевченка розрадою для його стражденної душі. Навіть ліричні поезії тоді були створені у жанрі народної пісні (“Зацвіла в долині”, “Якби мені черевики...”). А в поезії “І знов мені не привезла” (1848) Тарас пише:

*Та розважу своє горе,
Та Україну згадаю,
Та пісеньку заспіваю...* [13, с. 404].

Українські народні пісні та думи стимулювали також художньо-образну сферу поетичної спадщини Шевченка, а яскраво виражена їх мелодійність, наспівність перейшла і в поетичне слово Кобзаря. Тарас майстерно поєднав народну ритміку з класичною. Він розробив нову форму ритмічної організації вірша (так званий Шевченковий вірш).

Корифей західно-української професійної музики Станіслав Людкевич відзначав: “Поезія Шевченка співна, ... повна логічної простоти і симетрії, мелодійних повторень, рефренів, відзвуків – за всіма психологічними правилами вривається в пам’ять, ... бо промощує собі дорогу до людського організму не лиш очима, т. є. діланням поетичних образів і красок на уяву, але й слухом, т. є. впливом ритмічно модульованих звуків... ...його поезії надаються, таки – просяться до співу, до покладення на музику” [2].

Народні пісні, які згадує Шевченко у своїх поезіях, є часткою духу самого поета, його внутрішнього світу. Музичальність особи Т. Шевченка, нерозривність з народною піснею яскраво відбилися на його поетичній творчості. А це в свою чергу сприяло широкому втіленню його поезії в музиці (дослідники нараховують понад дві тисячі композицій на слова Т. Шевченка). І не дивно, що першим його інтерпретатором став народ, якому поезія Т. Шевченка була близькою і рідною. Важко знайти у світовій літературі поета, твори якого вилилися б у таке широке море народних пісень. “Кобзарем” не тільки зачитувались, а й співали його.

Ще за життя Т. Шевченка розпочали писати твори на тексти поета і професійні музиканти. Цей процес був постійним і триває до наших днів.

Наспівність, мелодійність поезії Шевченка дала поштовх до написання численних музичних композицій майже всім українським композиторам. На

слова “Заповіту” музику писали М. Лисенко, М. Вербицький, його тема звучала в кантаті С. Людкевича, в симфонічній поемі Р. Глієра, в кантатах Б. Лятошинського, В. Барвінського, в творах П. Демущого, Я. Степового, до нього зверталися О. Спендіаров, Д. Аракішвілі. Загалом відомо понад шістдесят музичних втілень “Заповіту”. Найбільш вдалою є мелодія Г. Гладкого.

Одним з перших професійних композиторів, що писав музику на слова Тараса Шевченка, був П. Сокальський. Ще в 1862–1863 роках він використовував слова Шевченка в своїй незакінченій опері “Богдан Хмельницький”, потім створив солоспіви і романси, як “Єсть на світі доля”, “Полюбила молодого козака”, “Утоптала стежечку”. І відтоді кожен український композитор вважав справою честі прилучитися до кобзарєвого слова.

Українська музика завдяки поезії Т. Шевченка збагатилася новою соціальною тематикою, новим революційно-демократичним змістом, широкою галереєю народних образів. Саме своєю соціальною і національною проблематикою, революційним заклик до боротьби і своєю глибокою народністю поезія Т. Шевченка була зразком для українських композиторів. Особливо яскраво це помітно починаючи з творчості М. Лисенка – основоположника національної композиторської школи на Україні. М. Старицький згадував, що молодий М. Лисенко “був особливо вражений і зачарований музичною звучністю й силою простого слова” поезії Т. Шевченка. Усе життя працював М. Лисенко над втіленням поезії Т. Шевченка у музиці, написав на його тексти понад 80 творів різних жанрів (кантати, хорові поеми й хори, пісні і романси, вокальні ансамблі).

Паралельно з цим М. Лисенко протягом усього життя збирав і музично опрацьовував українські народні пісні. І чим глибше композитор проникав у народні джерела, тим більше його музика зливалася з поезією Т. Шевченка. Народність стала для М. Лисенка одним з основних принципів творчості.

Одним з перших друкованих музичних творів на текст Шевченка є солоспів “Сирота” (“Нащо мені чорні брови”), автором якого став друг поета Микола Маркевич (1847 р.). Першою оперою на Шевченкову тематику стала “Катерина” Миколи Аркаса (1891 р.), а першим балетом – “Лілея” Костянтина Данькевича (1939 р.).

Пророче слово Тараса Шевченка є невичерпним джерелом натхнення для багатьох поколінь українських композиторів. Його значення для розвитку української музики важко переоцінити. Два корифеї української професійної музики – М. Лисенко і С. Людкевич стверджували, що мудре, відважне, сильне, вольове, полум’яне слово Тараса Шевченка та його страдницьке життя зробило їх українцями і мало вирішальне значення у тому, що вони стали на

важкий, але почесний шлях служіння рідному народові. Людкевич писав: “Коли б не поезія Шевченка, я, мабуть, взагалі не став би композитором”, а Лисенко – дворянин, син полтавського поміщика, власника кріпацьких “душ”, схилив свою голову у побожному поклоні перед сином кріпака і беззастережно віддав його могутньому слову свою співучу душу митця. Отже, без Шевченка не було б у нас ні Лисенка, ні Людкевича, а точніше – української національної професійної музичної школи.

Шевченко став духовним провідником української нації. Його могутній голос розбудив в українців почуття національної гідності і вказав шляхи подальшого історичного розвитку – до створення власної, незалежної, соборної держави. Народна інтуїція стосовно унікальності постаті Шевченка підказала українцям те, що до нашого Кобзаря люди часто зверталися: “Батьку, Тарасе!”. Такого звання не удостоювались ні У. Шекспір, ні О. Пушкін. Дуже актуально звучать сьогодні пророчі поетові рядки:

*Свою Україну любіть,
Любіть її... Во время люте,
В останню тяжкую минуту
За неї Господа моліть!*

Список використаних джерел та літератури:

1. Билинская М. Л. Шевченко и музыка. – К. : Музична Україна, 1984. – 129 с.
2. Біографія Т. Г. Шевченка за спогадами сучасників. – К., 1958. – 437 с.
3. Воспоминания о Тарасе Шевченко. – К. : Дніпро, 1988. – 605 с.
4. Дзюба І. М. Тарас Шевченко: Життя і творчість. – К. : Києво-Могилянська академія, 2008. – 718 с.
5. Дорошенко К. Слово про Великого Кобзаря. – К., 1965.
6. Касперт А. Шевченко і музика. Нотографічні та бібліографічні матеріали (1861–1961). – К., 1964.
7. Костенко А. Шевченко в мемуарах. – К., 1965.
8. Передмова до нездійсненого видання “Кобзаря” / Тарас Шевченко : Зібр. тв. у 6-ти т. – К., 2003. – Т. 5. – С. 207.
9. Правдюк О. А. Т. Г. Шевченко і музичний фольклор України. – К., 1966.
10. Ревуцький Д. Шевченко і народна пісня. – К., 1939.
11. Спогади про Тараса Шевченка. – К. : Дніпро, 1982. – 546 с.
12. Спогади про Шевченка. – К. : Вид-во худож. літ., 1958. – 656 с.
13. Тарас Шевченко : Зібр. тв. у 6-ти т. – К., 2003. – Т. 1 : Поезія 1837–1847. – С. 119-121; С. 404; С. 623-628.
14. Тарас Шевченко : Зібр. тв. у 6-ти т. – К., 2003. – Т. 2 : Поезія 1847–1861. – С. 58-61.
15. Тарас Шевченко : Зібр. тв. у 6-ти т. – К., 2003. – Т. 3 : Драматичні твори. Повісті. – С. 178-239.
16. Шевченко в воспоминаниях современников. – М. : Худож. лит., 1962. – 512 с.
17. Шевченко Т. Г. Повне зібр. тв. : у 12-ти т. / [Редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін.]. – К. : Наук. думка, 2001. – ISBN 966-00-0625-X Т. 5 : Щоденник.
18. “Я дуже щиро Вас люблю...”. Шевченко у розповідях сучасників. – Х. : Прапор, 2004. – 350 с.

С. М. Єсюнін,
кандидат історичних наук,
провідний науковий співробітник
(м. Хмельницький)

ПЕТРО ЧУЙКЕВИЧ – ТОВАРИШ Т. ШЕВЧЕНКА: МАТЕРІАЛИ ДО БІОГРАФІЇ

У статті розглянуто архівні документи, що висвітлюють біографічні відомості із життя Петра Чуйкевича (1818–1874) – педагога та етнографа, товариша Т. Шевченка.

Ключові слова: етнограф, педагог, гімназія, Кам'янець-Подільський, Глухів, П. Чуйкевич, Т. Шевченко.

Чуйкевич Петро Омелянович – педагог, етнограф, фольклорист. Народився 15 грудня 1818 р. у містечку Вороніж Глухівського повіту Чернігівської губернії (нині селище міського типу Шосткінського району Сумської області). З дитинства товаришував з Пантелеймоном Кулішем (народився в тому ж містечку 7 серпня 1819 р.), разом з яким вчився у Новгород-Сіверській гімназії. У 1843 р. закінчив філософський факультет Київського університету, де навчався разом з В. Білозерським та Д. Пильчиковим. Учителював у гімназіях Рівного (1843-1846) та Кам'янця-Подільського (1846-1853). Був близько знайомий з М. Костомаровим, О. Бодянським. У червні 1843 р. в Києві познайомився з Т. Шевченком, який згодом (1846 р.) купився у нього в Кам'янці. Крім педагогічної діяльності П. Чуйкевич займався етнографічними дослідженнями, збирав український фольклор, був членом Кирило-Мефодіївського братства, за що притягався до слідства, але був звільнений через брак доказів. У 1870 р. П. Чуйкевич очолив щойно засновану в Глухові чотирикласну прогімназію. Але, 1874 р. діяльність Петра Омеляновича на посту директора обірвала його смерть.

На сьогодні біографія П. Чуйкевича доволі повно досліджена. Зокрема, привертають увагу публікації В. Горбатюка [2], Є. Назаренко [8], В. Терлецького [9; 10]. Проте, у фондах Державного архіву Хмельницької області (ДАХМО) зберігаються документи [3] (див. додатки 1-4), які лише частково введено у широкий науковий обіг, але, які суттєво доповнюють біографію відомого педагога та етнографа.

Як відомо, до тепер, не у всіх виданнях впевнено вказується на походження Петра Омеляновича з старовинного старшинсько-дворянського роду Чуйкевичів. Принаймні, частина дослідників обережно вказують, що "...на думку українського історика Олександра Оглоблина, Петро Чуйкевич належав до старовинного старшинсько-дворянського роду" [1, с. 594]. Сумніви

про дворянське походження П. Чуйкевича розвіює “Малоросійський родословник” В. Модзалевського [7, с. 47-60], а підтверджує свідоцтво 1828 р. від маршала (предводителя) дворянства Глухівського повіту, яке зберігається у ДАХМО [3, арк. 2-2зв.]. В ньому чітко вказано, що батько Петра Омелян був сином бунчукового товарища Прокла Чуйкевича, онуком бунчукового товарища Федора Чуйкевича, правнуком полтавського полкового писаря Олександра Чуйкевича (див. додаток 1). Останній, як відомо, був сином Никифора Чуйкевича – родоначальника згаданого старовинного старшинсько-дворянського роду.

Зберігається у ДАХМО ще один цінний документ – Атестат Петра Чуйкевича про отримання 21 серпня 1845 р. звання дійсного студента філософського факультету Київського університету Св. Володимира [3, арк. 5]. Нагадаємо, що у царській Росії звання “дійсний студент” існувало у 1819–1884 рр. – його надавали рішенням університетських рад особам, які закінчували університети без відзнаки. Це звання було важливим для подальшої державної служби, адже надавало право на цивільний чин 12-го класу (губернський секретар) або можливість почати військову кар’єру в обер-офіцеському чині. У тексті атестату також згадано про закінчення П. Чуйкевичем 2-ї Київської гімназії, зазначено роки навчання в університеті Св. Володимира (вересень 1838 – липень 1843) та успішність по окремих предметах (див. додаток 2).

Останні два документи засвідчують переведення по службі П. Чуйкевича із Рівного до Кам’янця-Подільського. Зокрема, зберігся наказ директора Рівненської гімназії П. Аврамова про переміщення 15 липня 1846 р. Петра Омеляновича Чуйкевича з посади молодшого вчителя латини Рівненської гімназії на посаду молодшого вчителя географії Кам’янець-Подільської гімназії [3, арк. 1-1зв.], а також “Билет” на проїзд [3, арк. 3]. Цінність названих документів в тому, що можна точно визначити дату переїзду П. Чуйкевича із Рівного до Кам’янця-Подільського – найближчі дні після 15 липня 1846 р. (див. додатки 3, 4). Даний факт важливий у світлі події, що відбулась у житті П. Чуйкевича буквально за два місяці – зустріч з Т. Шевченком.

З біографії П. Чуйкевича відомо, на початку 1846 р. Петро Омелянович увійшов у конфлікт із директором гімназії П. Аврамовим через інцидент щодо покарання учня Казимира Піотровського. Офіційно це стало чи не основною причиною переведення Петра Чуйкевича в червні того ж року на посаду молодшого вчителя географії Кам’янець-Подільської чоловічої гімназії. Але, можна припустити, що справжньою причиною було інше: з вересня 1845 р. у Рівненську гімназію прибув на роботу давній друг П. Чуйкевича П. Куліш [6]. Думаємо, директору була не до вподоби поява таких друзів пожиттю та однодумців в українській справі, отож він й скористався вищеназваним

інцидентом та швидко домігся перевodu П. Чуйкевича із Рівного у Кам'янець.

Прибувши до Кам'янця-Подільського молодий вчитель оселився у службовій квартирі, що знаходилася в навчальному корпусі гімназії [4, с. 339]. Щойно почалося навчання, як у жовтні 1846 р. П. Чуйкевичу пощастило приймати в у місті над Смотричем Тараса Шевченка, якого за завданням Тимчасової комісії для розгляду давніх актів (відомої ще як Київська археографічна комісія) відрядили на Київщину, Волинь і Поділля збирати народні перекази, оповідання, легенди, пісні, записувати історичні відомості про визначні могили й урочища. Зазначимо, що знайомство з Кобзарем відбулось ще у червні 1843 р., коли Петро закінчував університет, а 29-річний поет і художник Тарас Шевченко прибув до Києва. У Києві поет познайомився з Михайлом Максимовичем, Василем Білозерським, Пантелеймоном Кулішем. Саме в Пантелеймона в червні 1843 р. відбулася перша зустріч Тараса Шевченка та Петра Чуйкевича. Отож, коли Т. Шевченко приїхав до Кам'янця-Подільського, він знав до кого звернутись за допомогою по справах археографічної комісії. Далі відбувся відомий факт: 3 жовтня 1846 р. П.Чуйкевич записав в альбом Т. Шевченка три українські народні пісні. В альбомі Тараса Шевченка за 1846–1850 рр., який зберігається в Інституті літератури імені Т. Шевченка Національної академії наук України, під текстом пісні “Пливе шука з Кременчука...” зазначено: “3 окт. 1846 г. Каменець-Подольский. П. Чуйкевич”, а під текстом пісні “Ой, Кармелюче, по світу ходиш...” – “Кам'янець. 1846 літа, 3 октябрю. Од Петра Чуйкевича”. Між цими двома піснями в альбомі вклинився текст пісні “Зійшла зоря ізвечора...” без дати та місця записання. На підставі попереднього та наступного записів учені зробили однозначний висновок: цю пісню в альбом поета теж записав Петро Чуйкевич, і теж 3 жовтня 1846 р. в Кам'янці-Подільському [5] (див. додаток 5).

У Кам'янці-Подільському Петро Чуйкевич пропрацював сім років. У жовтні 1853 р. повернувся до Рівненської гімназії.

Останні роки життя П. Чуйкевич провів на батьківщині. У 1870 р. він очолив щойно засновану в Глухові чотирикласну прогімназію. Діячі Глухівського земства високо оцінили внесок першого директора прогімназії: “Учена діяльність Чуйкевича добре відома земству. Перше триріччя він був гласним і брав дієву участь у заснуванні прогімназії”. 1874 року діяльність Петра Чуйкевича на посту директора обірвала його смерть, але ті справи, що етнограф і педагог встиг зробити за життя заслуговують на повагу, як на Глухівщині, так й в Україні.

Виявлені у ДАХМО документи можуть бути використані як джерела для наукових досліджень, а їх копії – у в музейних експозиціях м. Києва, Сумської, Рівненської та Хмельницької областей. У додатках подаємо тексти названих документів мовою оригіналу з урахуванням норм сучасного правопису та

пунктуації зі збереженням морфологічних та стилістичних особливостей тексту оригіналу.

Додаток 1

Малороссийско-Черниговской Губернии Глуховского повета Маршала
Дворянства
№206

Свидетельство

Из доказателей дворянства жительствующий Глуховского повета в местечке Воронеже отставный подпрапорщик – Емельян Чуйкевич, поданным мне прошением просил выдачи сыну его Петру, имеющему от рождения десять лет, для определения в поветовое училище к продолжению наук, надлежащего о происхождении и несостоянии его в подушном окладе засвидетельствования. А с имеющейся при делах маршалских копии Виписи из малороссийскаго дворянскаго собрания 1798 года мая 31 дня за № 183 оному Емельяну Проклову сыну Чуйкевичу выданной явствует, что по представленным от жен умершаго бунчуковаго товарища сына Прокла Татьяны, и войсковаго товарища Осипа Екатерины Чуйкевичевых в бывшее новгородско-северское дворянское собрание о том: что дед мужей их Александр, и отец Федор Чуйкевичи были бунчуковыми товарищами, и о них о надаче за службы Федору от бывшаго Гетмана Разумовскаго в местечке Воронеже подданических дворов с землями, доказательствам – определением оного собрания 1790 года марта 15 дня учиненным заключено: род их Чуйкевичевых с потомством, в числе коих по оному определению значится и проситель Емельян Чуйкевич, внесен в шестую часть дворянской родословной книги, с прописанием сего, и что он Емельян и сын его Петр Чуйкевичи, в числе обложенных подушным окладом не состоят, дано от меня сие Свидетельство 1828 года июня 1 дня.

Маршал дворянства (підпис).

(Печатка).

Писмоводитель Титулярный советник и Кавалер (підпис).

Губернский Секретарь Хоменко.

[3, арк.2-2зв.]

Додаток 2

Аттестат

№2071

Предъявитель сего Петр Чуйкевич сын дворянина Черниговской губернии Емельяна Чуйкевича имеющий отроду 27 лет, вероисповедания православного, получил первоначальное воспитание во 2-й Киевской гимназии в следствие его прошения по испытанию принят был в Университет Св. Владимира, где состоял в числе своекоштных студентов по 1-му

отделению философского факультета с сентября 1838 г. по 15 июля 1843 года; на окончательном испытании в науках сего отделения оказал успехи: в богословии догматическом и правоучительном, церковной истории и каноническом праве /хорошие/, в философии /хорошие/, в русской словесности /отличные/, в римской словесности /хорошие/, русской истории /хорошие/, во всеобщей истории /хорошие/, в греческой словесности /посредственные/, в новейших языках /посредственные/, в политической экономике и статистике /хорошие/, в сочинениях по русскому языку /-/; в бытность свою в университете поведения был хорошего. Почему, согласно удостоению Совета университета Св. Владимира, 1845 года августа 21 дня, Г. Попечителем Киевского учебного округа утвержден в звании Действительного студента 1-го отделения философского факультета, со всеми правами и преимуществами, Всемилостивейше дарованными Действительным студентам русских университетов. Почему он 1) при вступлении в гражданскую службу утверждается в чине 12 класса, со старшинством со дня вступления в действительную службу; 2) при производстве в чины пользуется правами чиновников первого разряда, и 3) на основании пункта II ст. 503 Устава о службе по военному ведомству Свода военных постановлений, в случае определения в военную службу, если при таком определении соблюдены все условия, законом определенные, производится в обер-офицерский чин, по выслуге шести месяцев в унтер-офицерском звании, со времени действительной службы, и тогда, хотя бы в тех полках, в которых он находится будет, вакансии в то время не состояло, если только действительно достоин будет производства познанием службы. В удостоверении чего, дан ему Петру Чуйкевичу сей Аттестат от Совета Императорского Университета Св. Владимира, за надлежащею подписью и с приложением казенной печати. Киев, ноября 30 дня 1845 года.

Ректор Университета (підпис) В.Федоров

За декана 1-го отделения философского факультета (підпис)

Ор. Новицкий

Секретарь Совета (підпис)

У сего Аттестата, печать Совета

Императорского Университета

Св. Владимира.

(печатка)

[3, арк.5]

Додаток 3

Министерство народного просвещения

Киевский учебный округ

от Директора Ровенской гимназии.

Ровно.
15 июля 1846 года.
№ 413

Г. исполняющему должность младшего учителя латинского языка
Чуйкевичу

Господин Попечитель Киевского Учебного Округа от 4 сего июля за
№3640 уведомил меня, что Его Превосходительство из подведомой мне
гимназии переместил Вас к исправлению должности младшего учителя
географии в Каменец-Подольскую гимназию.

Вследствии сего предписываю Вашему Благородию немедленно
отправиться к новому месту Вашего назначения в Каменец-Подольск, на
каковой переезд препровождаю Вам надлежащий билет за № 412.
Предварительно же выезда Вашего имеете сдать в гимназическую библиотеку
все книги и учебные пособия, буде таковые находятся у Вас.

Директор гимназии П. Аврамов.
Письмоводитель Павловский.
[3, арк.1-1зв.]

Додаток 4

Билет

№412

Предъявитель сего Исправляющий должность младшего учителя Петр
Чуйкевич, перемещенный на службу из Ровенской в Каменец-Подольскую
гимназию отправляется к месту своего назначения, посему в проезде его в
Каменец-Подольский благоволено было чинить свободный и
беспрепятственный пропуск. Во уверение сего и дан г. Чуйкевичу из Дирекции
Ровенской гимназии за надлежащею подписью и с приложением казенной
печати сей Билет.

г. Ровно. Июля 15 дня 1846 года.
Директор гимназии Коллежский Советник и Кавалер П. Аврамов.
Письмоводитель Павловский.
[3, арк.3]

Додаток 5

Пісні до альбому Чуйкевича

“Зійшла зоря ізвечора, да й не назорилася...”

Зійшла зоря ізвечора, да й не назорилася,
Прийшов милий із походу, я й не надивилася.
Переночуй, мій миленький, хоч нічку зі мною.
Ой рад би я ночувати ще й другу з тобою,

Да боюся, моя мила, щоб походу не втерять.
Ти думаєш, мій миленький, що я рано не встаю,
А я тебе, мій миленький, чуть на зорі ізбужу:
Устань, устань, мій миленький, вже на дворі біли[й] день.
А вже ж твої вороні коні поосідлані стоять,
А вже ж твої молоді слуги поубирані сидять.
Ой гиля, сірі гуси, да на жовтий пісок,
Зав'язала головоньку, я ж думала на часок.
Ой гиля, сірі гуси, ой гиля на ріку,
Зав'язала головоньку, не розв'яжу довіку;
Ой гиля, сірі гуси, ой гиля на Дунай,
Зав'язала головоньку, тепер сиди та й думай.
Ой гиля, сірі гуси, ой гиля на море,
Зав'язала головоньку, горе ж мені да й горе!

Примітки: Джерело тексту: запис рукою П. О. Чуйкевича в альбомі Шевченка 1846–1850 рр. [5, арк. 8 зв. – 9]. Запис не датований. Датується на підставі попереднього і наступного записів в альбомі пісень “Пливе шука з Кременчука, тече собі стиха... “ та “Ой, Кармелюче, по світу ходиш...”, зроблених рукою П. Чуйкевича, датованих “Каменец-Подольский. 3 окт[ября] 1846 р.” та “Кам’янець. 1846 літа, 3 октября”, орієнтовно: 3 жовтня 1846 р., Кам’янець-Подільський.

“Ой, Кармелюче, по світу ходиш...”

Ой, Кармелюче, по світу ходиш,
Не одну дівчину ти з світу зводиш,
Не одну дівчину, не єдну вдову,
Та білолицю ще й чорноброву.
Ой ти, дівчино, ти чорнявая,
Ой десь ти мене причаровала,
Ой десь ти мені принаду дала!
Бодай ти знав так з сіней до хати,
А як я знаю, чим чаровати;
Єсть в мене чари, оченьки карі,
Єсть в мене трута – в городі рута.
Пішов Кармелюк до куми в гості,
Покидав броню в лісі при мості;
Ой кумцю, кумцю, посвоїмося,
Меду-горілочки та нап’ємося.
Ой рада! рада! ходім до саду!
Нарвемо грушок повен хвартушок;

Сядемо любо під яблунею,
Будемо пити мед з горілкою.
Будемо пити, будем співати,
Прийде чорнява, підемо гуляти.
Скажи, дівчино, як тебе звати?
Щоб я утравив до тебе в хату.
А мене звати Магдалиною,
А моя хата над долиною,
А моя хата в самій долині,
Прийди, Кармелюк, в єдній годині;
А моя хата снопками шита,
Прийди, Кармелюк, хоч буду бита,
Хоч буду бита, знаю за кого,
Пристало серденько моє до твого.
Ой сам я дався з світу згубити,
Що я ісказав кулі святити;
Сама ти дала до двору знати,
Щоб мене вбили у твоїй хаті.
Кам'янець. 1846 літа, 3 октябрю.
Од Петра Чуйкевича.

Примітки: Джерело тексту: запис рукою П. О. Чуйкевича в альбомі Шевченка 1846–1850 рр. [5; 11, 11 зв.] з правками в тексті, припискою та датою рукою Шевченка. Дата запису: “Кам'янець. 1846 літа, 3 октябрю. Од Петра Чуйкевича”. Датується: 3 жовтня 1846 р., Кам'янець-Подільський.

“Пливе шука з Кременчука, тече собі стиха...”

Пливе шука з Кременчука, тече собі стиха,
Хто не знає закохання, той не знає лиха;
Пливе шука з Кременчука, луска на ней сяє,
Хто не знає закохання, той щастя не знає;
Пливе шука з Кременчука, підстрелена з лука,
А вже ж мені, серце моє, з тобою розлука.
Тече річка невеличка, тече собі стиха,
Хто не знає закохання, той не знає лиха;
Тече річка невеличка, схочу – перескочу,
Оддай мене, моя мати, за кого я схочу;
Тече річка невеличка, кінь не хоче пити,
Приступило до дівчини, не хоче любити.
Як не хочеш, дівчинонько, мні вірною бути,
То дай мені того зілля, щоб тебе забути.

Єсть у мене таке зілля близько перелазу,
Як дам тобі напитися, забудеш одразу.
Буду пити, буду пити, капельки не впускаю,
Тогді я тебе забуду, як очі заплющу.
3 окт[ября] 1846 г.

Каменец-Подольський. П. Чуйкевич.

Примітки: Джерело тексту: запис рукою П. О. Чуйкевича в альбомі Шевченка 1846–1850 рр. [5, арк. 7 зв. – 8]. Датується: 3 жовтня 1846 р., Кам'янець-Подільський.

Список використаних джерел та літератури:

1. Білокінь С. Чуйкевичі // Довід. з історії України. – К. : Генеза, 1999. – Т. 3. – С. 594.
2. Горбатюк В. І. З-під трави забуття. Подільські шляхи українських письменників / В. І. Горбатюк. – Хмельницький, 2011. – 222 с.
3. Держархів Хмельницької обл., ф.117, оп.1, спр. 94.
4. Задорожнюк А. Б. Старий Кам'янець: від єзуїтського колегіуму до історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (архітектурний і освітній аспекти) / А. Б. Задорожнюк // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2009. – Т. 13: Присвячено 90-річчю Кам'янецької доби УНР. – С. 337-346.
5. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, відділ рукописів, ф. 1, № 108, арк. 7 зв. – 11 зв.
6. Кожушко Н. Рівненські гімназійні колеги П. О. Куліша / Н. Кожушко // Наук. запис. [Рівненський обласний краєзнавчий музей]. – Рівне : вид. Олег Зень, 2009. – Вип. 7. – С. 14-21.
7. Модзалевський В. Л. Малоросійський родословник. – К. ; СПб. : Вид-во ВІРД, 2004. – Вип. 4. – Т. 5. – 80 с.
8. Назаренко Є. Формуляр Петра Чуйкевича / Є. Назаренко // Подільські вісті. – 2007. – 17 квіт.
9. Терлецький В. Слово про Кобзаря: Глухів поета. Шевченкознавчі розвідки / В. Терлецький. – Суми : Собор, 2002. – 208 с.
10. Терлецький В. Шляхами сіверян по Волині (дорожні нотатки. Факти історії) / В. Терлецький // Сіверянський літопис. – 2006 – № 6. – С. 83-93.

К. В. Завальнюк,
кандидат історичних наук
(м. Вінниця)

ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА НА ВІННИЧЧИНІ В ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1920 рр.)

Напевне, з часу першого видання безсмертного “Кобзаря” (1840 рік) постать геніального Пророка українського народу Т. Шевченка є предметом

гострої та безкомпромісної полеміки між національно-патріотичними та чорносотенно-проімперськими силами, традиції яких нині активно продовжують різного роду українофоби та псевдodemократи. Що й казати, коли навіть такий полум'яний “революціонер-демократ”, як В. Белінський в листі до П. Анненкова писав: “Наводив я справки на Шевченка і переконався остаточно, що поза релігією віра нікуди не годиться. Ви пам'ятаєте, як віруючий друг мій говорив мені, що він вірить, що Шевченко – чоловік достойний і прекрасний. Віра робить чудеса, творить людей з ослів і дубни, і очевидно вона може і з Шевченка зробити навіть мученика свободи. Але здоровий розум повинен бачити в Шевченкові осла, дурня і соромітника, а крім того гіркого п'яницю, любителя горілки по патріотизму хахлацькому... Я почуваю особисту ненависть до такого рода лібералів. Це вороги всякого успіху”. І далі: “Шевченка послали на Кавказ (насправді, в Оренбург. – Авт.) солдатом. Мені не жаль його: будь я його суддею, я зробив би не менше” [12].

Намагалися не відставати у цькуванні великого Кобзаря і місцеві доморощені “патріоти”.

Ось один з характерних документів тієї епохи – секретний циркуляр голови Подільської єпархіальної училищної ради від 12 лютого 1914 року про заборону святкування роковин Т. Шевченка. Надійшов такий циркуляр 16 лютого 1914 р. і до шкільної ради Майдано-Трепівської двокласної церковно-учительської школи (нині – с. Кам'янка Літинського району Вінницької області): “Указом Святейшего Синода, от 31 января сего года за № 9, предписано Его Преосвященству сделать распоряжение о недопущении в епархии служения торжественных панихид по случаю исполняющегося 25 сего февраля столетия со дня рождения малороссийского поэта Шевченко, а равно устройства чтений, посвященных памяти названного поэта.

Об этом Епархиальный Училищный Совет сообщает Совету школы для сведения и надлежащего исполнения” [3, арк. 35].

Лише в добу Української національно-демократичної революції 1917–1920 рр. постать Т. Шевченка стає відправним пунктом для подальшого піднесення національної свідомості в Україні. Яскравим прикладом такої ситуації була українська маніфестація 11 травня 1917 р. у м. Вінниця в пам'ять Кирило-Мефодіївського товариства, на яку зійшлося понад 20 тисяч чоловік, і яка тривала біля 4 годин (більшість демонстрантів складали мешканці навколишніх сіл та солдати Південно-Західного фронту). Один із свідків цієї події, Терентій Давидюк, так описував цю подію: “Парубки у вишитих сорочках. На голові в смугелих шапках, широких запорізьких штанах, вправлених в начищені до блиску чоботи. Дівчата у вишитих сорочках, на голові вінки, до котрих закріплені багато різнокольорових стрічок, звисаючих на плечі і спину, обуті деякі в чорні, а інші в коричневого кольору чоботи...

В місті на головній вулиці Миколаївського проспекту люди групувались в колони. Будинки міста були прикрашені різнокольоровими прапорами: червоними, жовто-блакитними та російськими трьохкольоровими. На червоному фоні транспарантів білими літерами написано: “Вся влада Радам”, “Хай живе свобода всіх трудящих”, “Геть царя, геть буржуазію й капіталістів”. На інших транспарантах: “Хай живе самостійна Україна!” Попереду великий портрет великого мислителя Т. Г. Шевченка.

По всій вулиці гомін, вигуки, співи народних пісень та на слова Т. Шевченка – “Заповіт”, а також націоналістичну пісню, котра до цього ще була надрукована в листівках і розповсюджена серед населення – “Ще не вмерла Україна”...

Основну частину маніфестації склав хресний хід під жовто-блакитними прапорами та мітинг [9, с. 66].

До речі, вже 7 листопада 1917 р. до усіх адміністративних установ Поділля надійшов обіжник за підписом помічника Подільського губернського комісара Григорія Степури про необхідність спілкування на роботі українською мовою, розміщення на чільних місцях портретів Шевченка, а також співпраці з “Просвітою” [9, с. 193].

Взагалі, на думку А. Машталіра, саме просвітяни (члени “Просвіт” у містечках Браїлів, Гнівань, Печера, Немирів, Вороновиця, Кіблич, Ладижин, Бершадь, Янів, Верхівка, Тульчин та ін.) одні з перших звернулися до шевченківських заповітів, присвячуючи йому велику кількість національних свят, маніфестацій і, взагалі, жодне дійство не проходило в краї, щоб вони не згадали геніального сина України.

Так, досить показовою була діяльність “Просвіти” в с. Курашівці Могилівського повіту Подільської губернії, де відбулось свято, присвячене Т. Шевченкові, в якому взяла участь більша частина населення села [10 с. 362].

Про всенародну любов та шанобливе ставлення до Шевченківських заповітів, до пам’яті великого Кобзаря населення нинішньої Вінниччини розповідає цілий ряд документів, що зберігаються у фондах Державного архіву Вінницької області.

Зокрема, один з найраніших документів часів Української революції 1917–1920 років з шевченківської тематики, що зберігаються у фондах Державного архіву Вінницької області, це звернення комітету “Калина” по збудуванню в с. Кирилівці гімназії пам’яті Т. Шевченка до керівництва Жмеринської жіночої гімназії О. Лукашевич від 18 травня 1918 р. (зареєстровано документ у Жмеринці 3 жовтня 1918 р.). У зверненні громадського комітету “Калина” (голова – Л. Мізецький, члени – П. Шевченко, він же писар, А. Цвітанов, Л. Осадчий, С. Власенко, М. Веризуб, К. Іщенко, Г. Боревиц, Є. Скрипник, Д. Кириченко, М. Баньківський та

М. Філіппенко) зазначалося: “Кирилівський комітет “Калина” звертається до Українського громадянства і всього населення вільної Росії з щирим братерським закликом відгукнутись на добре діло і грошовими засобами (підписуючись на цьому листі) допомогти нам збудувати на батьківщині Українського поета, в селі Кирилівці “Українську гімназію імені Тараса Григоровича Шевченка”.

Заздалегідь тішимо себе надією, що заклик не лишиться без уваги” [1, арк. 25].

Не залишалися в стороні від благородної справи вшанування пам’яті великого українського поета і подільські кооператори. Зокрема, на чергових зборах уповноважених Подільського Союзбанку (почесний голова – відомий український письменник та громадський діяч Дмитро Васильович Маркович) 12–13 липня 1918 р. отриманий прибуток кооператори розподілили наступним чином: “На впорядкування могили Т. Шевченка 1000 крб.; на Подільський краєзнавчий музей 1000 крб.; на 2 стипендії в Кришинецькій сільськогосподарській школі 1200 крб.; Вінницькій “Просвіті” на утримання української гімназії 5000 крб.; допомога Вінницькому дитячому притулку 1000 крб.; на впровадження курсів українознавства для вчителів початкових шкіл Поділля 10000 крб.” [13, с.192-193].

Окрім цього, Вінницьким союзом споживчих товариств (голова правління – П. Журавель) восени 1919 р. було виділено 5 тисяч крб. на спорудження пам’ятника Т. Г. Шевченку у м. Вінниця. Також член правління Подільського Союзбанку Володимир Сидорович Мачушенко в кінці жовтня 1919 р. пожертвував із своєї зарплати 1000 гривень на український дитячий захист імені Т. Шевченка і закликав наслідувати його приклад свого колегу Йосипа Петровича Пшоника [7, с. 49, 50].

На вшанування пам’яті Т. Шевченка Гайсинська міська дума 31 січня 1919 р. прийняла постанову про заснування “2-х стипендій в 600 карб. імені великих синів народностей України” [4, арк. 28зв.]. Одна з цих стипендій сумою в 300 крб. носила ім’я великого українського поета, інша – місцевого громадського діяча Ш. Рабиновича [4, арк. 29].

Окрім цього, Гайсинська міська дума відгукнулася на заклик Роменської “Просвіти” від 1 січня 1919 року про відшкодування боргів у розмірі 20000 крб., що виникли після спорудження першого в Україні пам’ятника Т. Шевченку (його вартість свого часу обійшлася замовникам у 60 тис. крб.): “Не маючи більше де взяти ніяких коштів, Рада Просвіти вирішила звернутись до всіх громадських установ на Україні. І от, звертаючись до Вас, як до Гайсинської Думи, уважно прохаємо асигнувати якусь кількість і надіслати, що можете на сей Перший пам’ятник тай помогти нам викупити батька Тараса з боргів” [5, арк. 95].

16 лютого 1919 р. Подільський губернський комісар Григорій Степура видав наказ за № 861 такого змісту: “Наказую всім державним та громадським інституціям святкувати роковини Тараса Шевченка, які відбудуться 11-го березня. В сей день пропоную: 1) відправити службу Божу по всіх церквах, 2) заняття в школах, громадянських та державних інституціях відмінити, 3) улаштувати скрізь лекції, спектаклі, вечерки та інш. Виконання цього покладаю на Повітових Комісарів Поділля” [2, арк. 169зв.].

19 лютого 1919 р. Вінницький повітовий комісар Є. Теравський надіслав депешу із зазначеним наказом на розгляд Вінницької повітової земської управи. Остання на своєму засіданні 27 лютого 1919 р. ухвалила: “До відома і виконання повідомити волосні управи” [2, спр. 169зв.].

Одними з перших на Поділлі Шевченківські роковини почали відзначати мешканці м. Ямпіль. Місцева газета “Селянин”, орган Ямпільської повітової філії Українського Національного Союзу у номері за 10 березня 1919 р. повідомила: “Сьогодні, 10 березня, всі школи м. Ямпіля святкують роковини Т. Шевченка. В 10 годині рано для учнів всіх шкіл на площі коло собору буде відслужено панахиду по Т. Шевченкові. В 3 годині дня учні української гімназії, учительської семінарії і вищих початкових шкіл святкують спільно в клубі; інші школи святкують окремо в себе” [14, с. 13]. До речі, № 18 вищезгаданого часопису за 10 березня 1919 року був тематичним. Він повністю присвячувався “пам’яті найбільшого нашого поета й оборонця прав і волі народньої – Тараса Шевченка”.

Відкривався часопис “Селянин” безсмертним твором великого українського Кобзаря та Пророка “Заповіт” [14, с. 1]. Також у номері були надруковані поезії Т. Шевченка “Суботів (Могила Богданова)” та “Холодний яр” [14, с. 4-6]. Про життя і творчість Кобзаря розповідала розлога вступна стаття “Тарас Шевченко”, підписана анонімним автором під псевдонімом “Недобитий” [14, с. 2-4]. Інший анонім (“Байда”) у статті “Тарас Шевченко і панщина” відзначав антикріпосницький і волелюбний характер поезії Т. Шевченка, його віру у краще майбуття українського народу:

*“Спочинуть невольничі
Утомлені руки,
І коліна одпочинуть
Кайданами куті”* [14, с. 6-7].

Окрім цього, в часописі були надруковані спогади про Т. Шевченка його нащадка (поет доводився йому дядьком по батькові його батька), записані Ф. Шевченком [14, с. 8-9]. Ось лише кілька штрихів із цих спогадів, які показують нам Т. Шевченка як веселу, життєрадісну, доброзичливу людину: “На перший погляд здавався якийсь суворий: вуса довгі, густі, чоло високе зморщене, аж страшно ніби. Але коли ближче придивишся, а ще як

заговорить, то перше вражіння зовсім зникає – так гарно та приємно з ним.

Любив дуже малих дітей, і всі дні проводив в їх товаристві. Йдуть оце люди на панщину, а він позбирає всіх дітей з цілого кутка до нашої хати тай бавиться з ними цілий день. Накупить, ото було, цукерків багато – багато, збере коло себе дітей тай каже: – “А ну, діти, за мною!” Ідемо в садок. А в садку в нас були великі та густі буряни. Вибере, було, де найбільший бурян, набере повну жменю цукерків тай: – “А ну, хто праворніший” – тай кине в бурян. Дітвора вся суне туди – сміх, регіт, а часом і плач. А дядько тішитися. Потім знову збирає всіх до купи й показують діти, скільки хто знайшов цукерків. Хто більше знайшов, того дядько похвалить за сприйнісь (спритність. – Авт.) і дасть йому ще цукерків” [14, с. 9].

Завершує шевченківську тематику в часописі “Селянин” вірш – присвята Володимира Самійленка (у 1919 році поет як урядовець УНР перебував у Вінниці) під назвою “На роковини смерті Тараса Шевченка” [14, с. 9]. У цьому творі поет висловлює щирю віру у невмирущість шевченківських заповітів та їх здійснення у незалежній Українській державі:

*“Його душа в святих його словах
Одбилася акордами смутними;
Вона живе і в тих благих сльозах,
Що над його піснями пролили ми;
Вона живе, вітає проміж нас
Надією на щастя, на свободу;
Любить народ навчас кожний час –
Поет живе в серцях свого народу!”*

У Вінниці з 1919 року також перебував деякий час відомий український хоровий диригент, композитор, співак та педагог Григорій Митрофанович Давидовський (1866–1952), який організував тут хорову капелу. 24 серпня 1919 р. в місті над Бугом вона дала свій перший концерт. Під час третього концерту капели, що відбувся 7 вересня 1919 р. в літньому театрі товариства “Просвіта”, вперше виконувалися твори Г. Давидовського “Б’ють пороги” та “Заповіт” на слова Т. Шевченка [15].

Організована Г. Давидовським капела з великим успіхом виступила у Вінниці і 9 та 10 березня 1920 р. на святкуванні роковин Т. Шевченка. Разом із капелою у святкуванні також брали участь режисер Вінницького драмтеатру Гнат Юра та художник Іван Драк. 9 березня капела виступала в Народному домі перед червоноармійцями, а 10 березня – в міському театрі та перед робітниками трамвайного депо (виконувалися твори Т. Шевченка “Заповіт”, “Іван Гус”, “Великий льох”). Губернська газета “Вісти”, орган Подільського губревкому та губпарткому КП(б)У у ці дні писала: “Великолепно пел хор под управлінням Г. Давыдовского. Писать о нем значит лишний раз повторить то,

что о нем писали газеты Петербурга, Москвы, Киева, Ниццы, Неаполя” [8].

Свій внесок у пошанування пам’яті Т. Шевченка зробила і визначна українська громадська діячка та педагог – науковець Софія Федорівна Русова (1856-1940). У 1919 році у Вінниці вийшла укладена нею “Коротка історія українського письменства, де йшлося й про життя та творчість Т. Шевченка [11, с. 76-77].

Ще один документ, що безпосередньо стосується постаті Т. Шевченка, датується 30 січня 1922 року. Вже після поразки національно-визвольних змагань виконавчий комітет сільради с. Столипіне (колишнє козацьке село Іцька) проявив свою громадянську позицію, прийнявши ухвалу про перейменування села (до речі, батьківщини відомого повстанського отамана початку 20-х рр. ХХ ст. Матвія Цимбалюка) на Тарасівку. Серед ініціаторів цього заходу значилися мешканці села Лук’ян Духовнян, Артем Дерев’яга, В. Мальгота, Никифор Балюк, Давид Баніст, Пилип Танцюра, Іван Дерев’яга та Андрій Коваль [6, арк. 263].

Таким чином, у фондах Державного архіву Вінницької області зберігається цілий ряд справ, які показують, що навіть в умовах важкої боротьби за утвердження власної державності український народ завжди пам’ятав та шанував заповіти свого Великого Пророка, який свято вірив у величне майбутнє України:

*“Встане Україна
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить
І помоляться на волі
Невольничі діти”.*

Список використаних джерел та літератури:

1. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВіО). – Ф. Д-173, оп. 1, спр. 28. 2. Там само. – Ф. Д-255, оп. 1, спр. 133. 3. Там само. – Ф. Д-284, оп. 1, спр. 22. 4. Там само. – Ф. Д-286, оп. 1, спр. 44. 5. Там само. – Оп. 3, спр. 11. 6. Там само. – Ф. Р-925, оп. 2, спр. 499. 7. Завальнюк К. В. Життя в ім’я України / К. В. Завальнюк. – Вінниця : СПД Данилюк В. Г., 2007. – 140 с. 8. Лев-н Е. Вечер годовщины Т. Г. Шевченко / Е. Лев-н // Вісти. – 1920. – 14 берез. 9. Логінов О. В. Вінниця у 1917 році: Революція у провінційному місті / О. В. Логінов, Л. І. Семенко. – Вінниця : ДП “Держ. картографічна фабрика”, 2009. – 272 с. 10. Машталір А. І. Вплив постаті Т. Г. Шевченка на діяльність Подільської “Просвіти” (1917–1920 рр.) / А. І. Машталір // Матер. XIII Подільс. іст.-краєзн. конф. – Кам’янець-Подільський : Абетка, 2010. – С. 361-366. 11. Подолинний А. М. Тарас Шевченко і Вінниччина: іменний словник / А. М. Подолинний. – Вінниця : Едельвейс і К, 2012. – 104 с. 12. Плевако пр. Шевченко і критика/ пр. Плевако // Наш Шлях. – 1920. –

9 берез. 13. Рекрут В. П. “З людьми і для людей...” (Дмитро Маркович в українському національно-визвольному русі: кінець XIX – початок XX ст. / В. П. Рекрут. – Вінниця : ПП Балук І. Б., 2006. – 408 с. 14. Селянин. – 1919. – 10 берез. 15. Шлях. – 1919. – 7 верес.

УДК 94 (477.43/44)

Л. А. Іваневич,
кандидат історичних наук
(м. Хмельницький)

К. ШИРОЦЬКИЙ ПРО УКРАЇНСЬКИЙ ТРАДИЦІЙНИЙ СТРІЙ У ШЕВЧЕНКОЗНАВЧИХ ПРАЦЯХ

Стаття присвячена висвітленню визначних праць Костя Широцького про дослідження художньої спадщини великого митця України Тараса Григоровича Шевченка, в яких підкреслено внесок Кобзаря в розвиток української традиційно-побутової культури та етнографії, зокрема українського народного вбрання.

Ключові слова: шевченкознавчі праці, Кость Широцький, Тарас Григорович Шевченко, художня спадщина Кобзаря, українська традиційно-побутова культура, етнокультура, етнографія, народне вбрання, традиційний костюм, українці Поділля.

Грунтовний творчий доробок Т. Шевченка є невичерпним і актуальним джерелом для пізнання сутності й особливостей української традиційно-побутової культури та етнографії. Зацікавленість Кобзаря українськими етнокультурою, етнографією, самобутніми народними звичаями й обрядами, багатющим фольклором, колоритними комплексами традиційного строю та оригінальними зображеннями вишиванок повноцінно відображена у спадку митця впродовж всього періоду його творення.

Однак перші цілеспрямовані інтереси Т. Шевченка українською традиційно-побутовою етнокультурою пов'язані з його планами видання збірки “Живописна Україна”. У зв'язку з чим 1843 року Тарас Григорович приїжджає в Україну та подорожує містами і селами Київщини, Полтавщини, Черкащини та Чернігівщини, записуючи народні пісні й легенди та замальовуючи місцеві красиви, народні типажі, житло і вбрання. Через три роки за завданням Археографічної Комісії поет з тією ж метою відвідує села Волинської, Київської та Подільської губерній. Попри зацікавлення історичною минувиною цих територій, він змальовує давні церкви, монастирі, типи селянських хат, зразки народної ноші й способи їх

оздоблення. Варто підкреслити, що у процесі своїх етнографічних студій Т.Шевченко згідно вимог тодішньої народознавчої науки доповнював етнографічні описи зарисовками та записами місцевої термінології [7, с. 85-86].

З огляду на вагомість впливу української етнокультурної традиції на творчість національного генія, історіографія дослідження цієї теми неодноразово порушувалася вченими, починаючи з другої половини XIX ст. Першим зв'язок творчої спадщини Т. Шевченка з українською традиційно-побутовою культурою висвітлив М. Сумцов у своїй праці “О мотивах поэзии Т. Шевченко” (1898) [18]. Дослідник глибоко проаналізував вплив української етнографії безпосередньо на поезію митця.

Грунтовну характеристику етнографічного матеріалу про побутову та звичаєво-обрядову культуру українців у літературному, а також малярському доробку поета вперше подано у науковій праці О. Кравець “Діяльність Т. Шевченка в галузі української етнографії” (1961) [2]. Автор глибоко розкрила внесок творчої спадщини Т. Шевченка як різноаспектного і правдивого джерела у розвиток української етнографії, матеріальної й духовної народної культури. Крім цього вона дослідила участь Кобзаря у діяльності Археографічної комісії (Тимчасової комісії для розгляду давніх актів) та підкреслила важливе наукове значення його художньо-етнографічного альбому “Живописна Україна”.

Змістовну оцінку репрезентації саме української народної носії у малярському і літературному спадку Т. Шевченка здійснила вітчизняний науковець Г. Скрипник у дослідженні “Етнографічні аспекти творчості Тараса Шевченка” (2000) [6]. Автор зауважує, що в альбомах мистця у вигляді зарисовок представлені оригінальні експонати традиційного як зимового так і літнього жіночого й чоловічого вбрання передусім першої половини XIX ст., а також Козацької доби. Крім цього відображені способи їх декорування, носіння та поєднання у цілісні комплекси, вимальовані окремі складові костюма та їх цікаві деталі, зокрема у картинах “Гурт селян”, “Дві дівчини”, “Зарисовки одягу літніх жінок”, “Козацький банкет”, “Постаті селян”, “Селянин у кобеняку з відлогою”, “Селянська родина” та ряд інших. Разом з тим, на думку вченої, Т. Шевченко достовірно передав характерні риси крою, оздоблення, орнаментики й колористики зразків національного строю. Інформацією про народну термінологію складників традиційного убрання, згідно аналізу Г. Скрипник, насичені поетичні та прозові твори національного пророка, в яких найчастіше згадується саме вишита сорочка як основний компонент натільного одягу українців, наприклад: “І княжні своїй маленькій / Сорочечки шила/ І маленькі рукавчата / Шовком вишивала” (“Княжна”); “У неділю / На призьбі вдвох собі сиділи/ Гарненько, в білих сорочках”

(“Наймичка”) тощо [6, с. 9].

Серед ряду вітчизняних дослідників історії малярської спадщини Т. Шевченка важливе місце посідає К. Широцький (1886–1919) – визначний український історик культури та мистецтва, шевченкознавець та етнограф, родом із Поділля. Під час навчання та роботи у Петербурзі в 1906–1917 рр. Кость Віталійович детально ознайомився з архівними документами про життєдіяльність Кобзаря й безпосередньо з його картинами, що зберігалися в місцевій Академії Мистецтв. Наукові надбання вченого з історії художньої творчості Кобзаря налічують понад 20 праць й два рукописи і на превеликий жаль до сьогодні є маловідомими широкому загалу, що й посилює актуальність нашого дослідження [1, с. 179-190]. Взагалі автор мав намір “дати повний огляд всіх художніх робіт Шевченка” [3, арк. 7], про що писав у листі до М. Грушевського. Однак реалізувати повноцінно задумане йому не вдалося, оскільки доля вділила нашому земляку лише 33 роки життя. Поряд з тим Кость Широцький, не зважаючи на заборону Шевченківських святкувань у Росії на початку XX ст., брав активну участь у підготовці й відзначенні ювілеїв національного генія у Петербурзі в 1911 і 1914 рр. та часто виступав із рефератами з шевченкознавчої проблематики на засіданнях “Гуртка Українознавства” при Петербурзькому університеті [4].

Аналізуючи шевченкознавчу спадщину К. Широцького, хочемо зазначити, що Т. Шевченка, як митця учений трактував досить глибоко та різноаспектно, зокрема у ролях художника, гравера, скульптора, карикатуриста, ілюстратора й певною мірою досвідченого етнографа, весь час наголошуючи на ідейно-художній і емоційно-психологічній виразності його творів та змістовне осягнення художньої майстерності українського генія з доленосним впливом на духовне життя нації, його традиції і побут. Недарма вітчизняний науковець І. Удріс підкреслювала, що шевченкознавчі публікації К. Широцького стали одними з найцікавіших досліджень малярського доробку Т. Шевченка в дожовтневому мистецтві [8, с. 83]. Тому нами у рамках даної роботи висвітлюється внесок К. Широцького в шевченкознавчу науку і, насамперед, презентацію традиційного строю українців у цілому та подолян зокрема, з огляду на тривалі польові дослідження Т. Шевченка території Поділля.

Вивчаючи історію малярської творчості Т. Шевченка та її стиль, К. Широцький звернув особливу увагу на його портретну майстерність у праці “Деякі портрети роблені Т. Шевченком” (1911) [10], перевидану пізніше російською мовою під назвою “Портретныя произведения Т. Шевченка” (1914) [20]. У своєму мистецтвознавчому дослідженні професор вказав на значну популярність Тараса Григоровича в Петербурзі як відомого портретиста вже у 1839 р. Завдяки цьому Т. Шевченко познайомився з поміщиком П. Мартосом,

котрий першим звернув увагу на його ще невідомі поезії та спонукав поета у 1840 р. видати свій знаменитий “Кобзар”. Першою художньою збіркою, завдяки якій митець набув слави знавця історичних портретів, учений назвав видання 12 портретів російських військових. Дослідник відзначив, що Т. Шевченко зумів розкрити у зображеннях їхніх облич основні риси характеру цих людей та їх внутрішню суть, “видно, що Шевченко був не лиш звичайним фотографом лиця, а ще вливав у свої малювання те життя, яке характеризує портрети ліпших художників” [20, с. 3]. Крім цього, К. Широцький виділив портрети із зображеннями відомих українських діячів, які поділив на картини, виконані за молодих років мистця з характерними обтяжливими елементами у вигляді пейзажних фонів, та пізніші портрети художника (Б. Хмельницького, І. Мазепи, А. Войнаровського, Кочубея), котрі були звільнені від пейзажних прикрас та вирізнялися натуральністю, прагненням до правдивого відтворення фігур і особливого живого виразу облич, що створювало цілковитий, справжній та конкретний настрій всієї постаті та характерний тому періоду український традиційний стрій. Крім портретів історичних осіб дослідник звернув значну увагу на портрети сучасників, карикатури Т. Шевченка на своїх друзів, фігури натурщиків та автопортрети виконані олійними, акварельними фарбами або олівцем, подавши їх змістовний історико-художній аналіз. Серед них науковець виокремив реалістичні портрети батька Кобзаря, жіночі портрети з легкими, граційними і рельєфними, неначе живими фігурами та автопортрети різних вікових періодів, написаних під впливом голландської та фламандської шкіл “впевненою рукою, з різними контурами, де світлотінь б’є на пластичну передачу форм” [20, с. 2] і з наслідуванням стилю Рембрандта. Саме через ці впливи автор відзначив невелику самостійність портретів Тараса Шевченка, підкресливши разом з тим важливу роль його художніх робіт в історичному розвитку не лише українського та російського мистецтва, але й європейського, завдяки їх реалістичності. К. Широцький стверджував, що одним із засновників цього напрямку в портретному живописі був саме Тарас Григорович.

Дослідник у праці “Заняття Т.Шевченка старовиною” (1911) [12] звернув увагу на особливу, виокхану ще з дитинства, любов українського генія до історії, етнографії й традиційно-побутової культури свого народу, яку він пізніше вкладав у власні літературні й художні твори. К. Широцький, проаналізувавши роботи майстра, вважав цю любов основою його збірки історичних, побутових і пейзажних картин під назвою “Живописна Україна” (1844). Чільне місце дослідник відвів картинам Т. Шевченка “Дари в Чигирині 1649 року”, “Смерть Хмельницького” і “Смерть Мазепи”, для написання котрих митець вивчав архівні документи, портрети у фондах Академії

Мистецтв та антикваріат. Іншою стороною цієї любові вчений назвав участь Тараса Шевченка у науковій програмі з метою широкого ознайомлення усіх верств населення України з цікавими стародавніми мистецькими пам'ятками та в київській “Комисии для разбора древних актов” [12, с. 3]. Саме ця діяльність, наголосив Кость Віталійович, спонукала Тараса Григоровича побувати в 1847 р. разом з професором М. Іванишевим на археологічних розкопках могили “Перепетихи” біля Фастова у Васильківському повіті для здійснення її замальовок. Крім того, вчений подав важливі відомості про відвідування митцем багатьох міст і сіл України, зокрема й Поділля, за дорученням цієї комісії у 1846 р. з метою зібрання українських народних легенд, пісень, казок та замальовування різноманітних стародавніх предметів побуту, історичних могил, а також зразків народної ноші. Серед відображених поетом історичних місць дослідник відзначив Почаїв, Кам'янець-Подільський, Вербку біля Ковеля (могила А. Курбського), Сакун – могила Климента, Густинський монастир, Суботів (будинок і церква Б. Хмельницького), Чигиринський і Мотронинський монастирі, Канів, Гнилі Будиці, Переяслав, Вюнищі, резиденцію українських єпископів в Андрушах, Батурин (руїни палацу І. Мазепи), Лубни, Ніжин та Прилуки. До занять Кобзаря старовиною Кость Широцький відніс і його захоплення написання копій з церковних ікон таких стародавніх майстрів, як Мурільйо і Рембрандта [12, с. 2-3].

Працю К. Широцького “Релігійні мотиви в картинах Шевченка” (1911) [15] нам віднайти не вдалось. Проте автор торкнувся цієї теми в іншому своєму дослідженні “Шевченко – художникъ. Schevtschenko comme peintre” (1914) [22], підкресливши, що до релігійних сюжетів митець звертався у важкі хвилини життя, коли хотів загоїти і заспокоїти свої душевні й фізичні муки, адже з Біблією ніколи не розлучався. Перші спроби написання релігійно-старозавітних образів Іезикія та Йосифа Т. Шевченко робив ще, навчаючись в Академії, у звичному класичному стилі, а пізніше під час заслання – звернувся до змалювання новозавітних сюжетів у реалістичному стилі часто з використанням характерних антропологічних рис українців, елементів їх народного вбрання, вишивки та побуту. Серед їх числа дослідник виділив гравюри “Розп'яття Христа” і “Воскресіння Христа”, масляні ікони “Різдва Богородиці в Седнівській церкві”, “Цариці Олександри”, “Спасителя” та “Виведення апостола Петра з темниці”. Сюди ж Кость Широцький відніс офорти-копії Т.Шевченка “св. Сімейство” Мурільйо, “Євангельська притча про виноградаря” Рембрандта і “Вірсавія” К. Брюллова, котрі вважав абсолютно не гіршими від оригіналів у способі зображення, реальності світлотіні й палітрі кольорів [22, с. 42-44].

У своєму дослідженні “Ілюстратори Т. Шевченка” (1911) [13] Кость Віталійович Широцький відзначив важливу роль мистецьких творів Кобзаря,

які разом із його поезіями дали величезний поштовх українським художникам, а також викликали широке зацікавлення у російських майстрів тематикою українського народного життя, природи, побуту, звичаїв та надзвичайної краси традиційного вбрання, разом з тим, написання ілюстрацій до віршів і повістей Кобзаря. У праці вчений провів детальний огляд ілюстраторів творів Тараса Григоровича та подав глибокі характеристики їх ілюстративних робіт, аналіз їх відповідності змальованим творам Кобзаря. Найбільш близькими по духу до поезій Т. Шевченка, що відображали їх справжню сутність та були насичені винятковою чутливістю до творів поета й народної краси, що ховалась у них, дослідник вважав ілюстрації художників І. Їжакевича, П. Мартиновича, М. Мікешина, О. Сластіона, К. Трутовського, Б. Чернишова, В. Штернберга та ін. Хоча, на думку науковця, і в них іноді зустрічались “анахронізми у формі етнографічних відзнак” через недостатнє знання української природи й народу. Серед російських художників, яких творчість генія спонукала звернутися до малювання українських мотивів, він виділив М. Бодаревського, В. Маковського, М. Пимоненка, Х. Платонова та І. Рєпіна, підкресливши, що “які б вони не були своїм змістом, запасом естетичних вражень, що скупчені коло цих первотворів копій, вже забезпечено подальший інтерес до України і від своїх майбутніх майстрів ми вже маємо підставу чекати дальшого розвинення нашого національного мистецтва й піднесення його до самого найвищого рівня” [13, с. 2]. Окрему увагу К. Широцький звернув на декілька власних ілюстрацій Т. Шевченка до своїх творів, серед них, “Катерина”, “Гамалія”, “Русалки”, “Вірсавія”, які особливо яскраво відображали характерні особливості складових елементів народної ноші українців, зокрема способів їх крою, декорування, носіння й поєднання у ансамблевих комплекси. Більш детальній характеристиці цих творів та їх художнього професіоналізму вчений присвятив дослідження “Т. Шевченко як ілюстратор” (1914) [17].

Аналізом теми захоплення Тараса Григоровича стародавніми українськими могилами стала праця Костя Широцького “Могила й смерть в картинах Т. Шевченка” (1911) [14], яку він висвітлив на прикладі картини художника “Казка про смерть”. У цій роботі вчений відзначив особливість зображення митцем смерті у вигляді “костища з косою” в українській жіночій плахті, пов’язаною традиційною наміткою, яка жартує з людьми на фоні вітряків та села з біленькими хатками в зелених садках. Дослідник зауважив, що змальована сцена картини при яскравому світлі сонця, яке підкреслило рівновагу фігур й предметів вражала “гармонійністю та спокоєм” і одночасно своєю реальністю, а образ смерті нагадував йому аналогічні образи з картин сієнської і флорентійської школи “Тріумф смерті”, німецької – “Танці смерті” з поезій Петрарки XIV ст., з церковних картин на тему “Страшного суду”, з українських літературних творів та народного повір’я про смерть, яку хотів

обдурити москаль. Однак учений зазначив, що багаторазове зображення Т. Шевченком у своїх творах в неперевершеному народному колориті могил, цвинтарів із хрестами, що заросли травною підтверджувало думку поета “про невмирущість життя, про вічність людського духу” [14, с. 2]. До таких картин К. Широцький відніс полотно “Старий цвинтар коло Богданової церкви”, “Дустанові могили” в Середній Азії, “Ханчабаські надгробки над Каспієм”, “Сторож на цвинтарі” та “Жебраки на кладовищі”. Ніби підсвідомо відчувуючи, підкреслив вчений, Т. Шевченко часто змальовував місце свого поховання, сидячи в Петербурзі на Смоленському кладовищі. А в одній із ілюстрацій до “Історії графа Суворова” М. Полевого 1840 р. митець зобразив канівський берег Дніпра, де пізніше знайшов собі спочинок [14, с. 3].

Дослідження К. Широцького “Гравюри Т. Шевченка” (1914) [19] відображає етапи боротьби між фарбами та графікою, що відбувалася на протязі всієї художньої творчості Тараса Григоровича. Науковець подав детальний аналіз десятилітнього процесу оволодіння митцем навичкам графічного мистецтва й удосконалення його майстерності протягом подальшого життя, вважаючи гравюри Т. Шевченка найкращим художнім доробком, в якому “його цільний мальовничий погляд на природу і мистецтво зовсім не потерпів” [19, с. 50]. Перехід художника від малювання олією, акварелями до малюнку олівцем та офорту, а також від класичного стилю зі штучною красою до реалістичного, ближчого до дійсності відбувся, як зазначив дослідник, саме під час його заслання. Кость Віталійович назвав найпоширеніші сюжети й окремі елементи гравюр Т. Шевченка, поділивши їх за стилем виконання на ранній період з явним Брюлловським впливом і пізній – із певним правдивим напрямком, глибокою виразністю, твердістю ліній зображень та особливою світлотінню, контрастами якої за допомогою відповідного напрямку штрихів він виділяв фігури на своїх гравюрах, що нагадували за стилем гравюри голландських і фламандських майстрів та характерні риси гравіювальної техніки Рембрандта. Крім цього, вчений відзначив, що саме Тарас Шевченко перший запропонував гравіювати різцем і міцними рідинами, а під час друку піддавати дошки виправленням та винайшов спеціальні інструменти для гравіювання, якими потім для здобуття ритмічності ліній користувалися інші майстри. Тому К. Широцький вважав, що Т. Шевченко зробив з одного боку знаряддя культури української нації нашу солов’їну мову, а з іншого боку життя, побут, звичай й традиційний стрій нашого народу – предметом великого мистецтва.

У праці “Шевченко – художник” (1914) [21], яка була повторно видана в російському часописі під заголовком “Шевченко – художник. Schevtschenko comme peintre” (1914) [22], Кость Широцький подав змістовну історію становлення Тараса Шевченка, як художника та формування його мистецького

стилю і манери письма. Дослідник, розділивши малярську спадщину Кобзаря на два періоди до і після заслання, висвітлив основні погляди, котрі були характерними для кожного етапу творчості майстра та їх стильові ознаки на конкретних прикладах. Зокрема, у художньому доробку митця до заслання вчений відзначив присутність традиційного класицизму, штучних театральних поз, біблійних і класичних сюжетів із відповідними “мертвими” символами й алегоріями. Поїздку Тараса Григоровича до України К. Широцький влучно назвав періодом історичного романтизму, який допоміг йому поступово звільнитися від “упередженого академізму” Брюлловської школи. Науковець подав змістовну оцінку багатьом картинам митця, відзначив найцікавіші портретні та пейзажні роботи Т. Шевченка, вважаючи, що лише під час заслання художнє самовизначення майстра набуло реального змісту з живими внутрішніми характеристиками облич. Учений вказав на намагання художника за допомогою своїх граверних творів у стилі Рембрандта наблизити простий український народ до справжнього мистецтва. Кость Широцький підкреслив, що саме мистецька творчість поета стала для багатьох художників початком широкого захоплення українською традиційно-побутовою культурою та етнографією. Вона поєднала у собі естетичні методи староукраїнського мистецтва із особливими елементами різних напрямків живопису учителів митця, створивши власний неповторний і самобутній, наближений до українського народного мистецтва стиль [22, с. 47].

Праця Костя Віталійовича “Скульптури Т. Шевченка” (1914) [16] розкриває маловідомі грані творчої діяльності Тараса Григоровича. До заняття скульптурою митця спонукала заборона малювати й писати під час заслання в 1853 р., що привернуло увагу вченого. Він висвітлив перші спроби скульптурного мистецтва майстра та його творіння, а також подальшу працю в цьому напрямку, яка, за дослідженнями К. Широцького епістолярної спадщини Т. Шевченка, тривала протягом трьох років. Так, згідно з віднайденими ним відомостями про скульптурні роботи митця (на жаль, жодна з них не збереглась), дослідник основними їх сюжетами назвав релігійні образи. Усі скульптурні вироби, наголосив учений, у вигляді живописного рельєфу і барельєфного типу виразно свідчили про схожість їх сюжетів з картинними, де помічалися натуралістичні народні сцени й релігійні мотиви в класичному та романтичному українському з традиційними мотивами стилі [16, с. 3].

Праця К. Широцького “Документи про Т. Шевченка. З архіву С. Петербурської Академії Художеств” (1917) [11] є одним з історико-біографічних досліджень про Кобзаря. У ній учений, на підставі матеріалів архівної справи Петербурської Академії Мистецтв “Діло про Т. Шевченка”, висвітлив та опублікував 32 найцінніших для майбутніх дослідників

документи про життя, художню й поетичну творчість Т. Шевченка. Десять з них Кость Віталійович видрукував вперше, а саме: різноманітні прохання Тараса Григоровича до уряду Академії, постанови Академії про його нагородження за успіхи в науці срібними медалями і похвалами, відпускні білети з Академії й Петербурга в Україну, а також після заслання – в Київську, Чернігівську та Полтавську губернії для малювання етюдів і покращення стану здоров'я, атестат художника від 10 грудня 1845 р. Дослідник виділив матеріали, що стосувались діяльності митця після заслання, його другого перебування в Академії завдяки клопотанню віце-президента графа Ф. Толстого та отримання Т. Шевченком, як талановитим учнем професора К. Брюллова, звання академіка, а також участь у роботі Археографічної Комісії. Значну цінність для сучасних науковців складають, оприлюдненні К. Широцьким, піклування радника М. Лазаревського, щодо передання йому наявної в Академії спадщини та майна Т. Шевченка. Крім того вчений відзначив, що частина спадщини Кобзаря перебувала в Нижньому Новгороді у нащадків М. Лазаревського [11, с. 60].

Етнокультурні інтереси Т. Шевченка мали значний вплив безпосередньо і на творчість самого К. Широцького, зокрема його етнографічних досліджень народної ноші, української орнаментики та колористики [1, с. 136-148]. Крім цього влітку 1914 р. Кость Віталійович організував у парафії свого батька в с. Білоусівка Гайсинського повіту Подільської губернії (тепер Тульчинський р-н Вінницької обл.) розпис місцевої церкви. Науковець вважав, що в уцілілих староукраїнських стінописах, іконографіях і декоративному мистецтві нашого народу міститься цінний матеріал для відновлення й відродження українського живопису та етнографії в національному дусі. Всі свої спостереження і спогади про безпосередню участь у розписі Білоусівської церкви, вчений передав у праці “Білоусівська церква” (1915) [9]. Відомий вітчизняний культурно-просвітницький і громадський діяч А. Серeda підкреслював, що К. Широцький, як справжній подвижник українського культурного відродження, організувавши гурт молодих художників на чолі з Г. Золотим для розпису церкви в Білоусівці й взявши у цьому участь як ініціатор, організатор і маляр, намагався на реальному прикладі переконати суспільство в існуванні самобутнього українського стилю із відображенням святих з антропологічними рисами облич українців у традиційному вбранні та при багатій народній традиційно-побутовій обстановці [5, с. 129].

Таким чином, різнобічний спектр етнокультурних явищ, виплечаних і відтворених у мистецькій спадщині Т. Шевченка, дає можливість вважати її не лише художнім здобутком національної культури, але й важливим джерелом для пізнання української етнографії у цілому й особливостей народного строю зокрема. В свою чергу вагомий шевченкознавчий доробок К. Широцького

дозволяє сучасним науковцям краще зрозуміти й осмислити масштабність та значення малярської творчості Великого Кобзаря. Своїми дослідженнями Кость Віталійович змістовно розкрив багатющий потенціал і витончений талант Т. Шевченка не лише в літературній, але й у художній діяльності.

Вчений чітко прослідкував прояви морально-емоційної боротьби духу майстра за свободу в його поступовому переході від класицизму та романтизму до реалізму й натуралізму в зображуваних ним сюжетах портретного жанру, побутової картини, станкової графіки, скульптур і карикатур з використанням українських мотивів. Дослідник виразно висвітлив основні джерела формування малярського письма і палітри, визначну роль художнього внеску Т. Шевченка в популяризацію правдивих ознак української природи, побуту, способів крою, оздоблення, носіння та komponування традиційної ноші, котрі в майбутньому стали закономірними для всього прогресивного мистецтва, а також його внесок в історію українського, слов'янського та європейського живопису XIX ст. Тому праці К. Широцького з означеної тематики складають важливе історичне значення для шевченкознавців і сучасних дослідників етнокультури, етнографії й національного костюма українців у загальному та подолян у тому числі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Іваневич Л. А. Кость Широцький (1886–1919) : науковець, просвітник, педагог : Монографія / Л. А. Іваневич. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2011. – 232 с. ; 18 с. дод. 2. Кравець О. М. Діяльність Т. Г. Шевченка в галузі етнографії / О. М. Кравець. –К. : Вид-во Академії наук Української РСР, 1961. –108 с. 3. Листи К. Широцького до М. Грушевського // Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАУК). –ф. 1235, спр. 835, арк. 1-21. 4. Лист-запрошення К. Широцькому на збори “Гуртка Українознавства” з проханням прочитати доклад про Т. Шевченка як художника // Ін-т рукопису Нац. бібліотеки України ім. В. Вернадського Нац. академії наук України (ІР НБУ НАНУ). – ф. 152, од. 105, арк. 1. 5. Серeda А. Кость Віталійович Широцький / А. Серeda // 3б. секції мистецтва Укр. Наук. Т-ва. – К., 1921. – С. 126-130. 6. Скрипник Г. Етнографічні аспекти творчості Тараса Шевченка / Г. Скрипник // Етнічна історія народів Європи : 3б. наук. пр. – К. : УНІСЕРВ, 2000. – Вип. 4. – С. 4-12. 7. Тарас Шевченко : документи і матеріали ... – К. : Вид-во Академії наук УРСР, 1951. – Т. 1. – 613 с. 8. Удріс І. Концепція української мистецької класики Костянтина Широцького / І. Удріс // Київська старовина. – 1994. – № 4. – С. 82-86. 9. Широцький К. Білоусівська церква / К. Широцький // Основа. – 1915. – Кн. II. – С. 44-59. 10. Широцький К. Деякі портрети роблені Т. Шевченком / К. Широцький // Рада (Київ). – 1911. – № 76. – 3 квіт. – С. 3-4; № 77. – 5 квіт. – С. 2. 11. Широцький К. Документи про Т. Шевченка. З архіву С.Петербурзької Академії Художеств / К. Широцький //

ЗНТШ. – 1917. – Т. СХІХ–СХХ. – С. 59-76. 12. Широцький К. Заняття Т. Шевченка старовиною / К. Широцький // Рада (Київ). – 1911. – № 49. – 2 берез. – С. 2-3. 13. Широцький К. Ілюстратори Т. Шевченка / К. Широцький // Рада (Київ). – 1911. – № 147. – 1 лип. – С. 2. 14. Широцький К. Могила й смерть в картинах Т. Шевченка / К. Широцький // Діло (Львів). – 1911. – Ч. 54. – 10 берез. – С. 1-3. 15. Широцький К. Релігійні мотиви в картинах Шевченка / К. Широцький. – Львів, 1911. 16. Широцький К. Скульптури Т. Шевченка / К. Широцький // Рада (Київ). – 1914. – № 48. – 28 лют. – С. 3. 17. Широцький К. Т. Шевченко як ілюстратор / К. Широцький // Шевченківський збірник за ред. О. Грушевського. – СПб., 1914. – Т. І. 18. Сумцов Н. Ф. О мотивах поэзии Т. Г. Шевченко / Н. Ф. Сумцов // Киевская старина. – 1898. – Т. 60. – № 2. – Отд. 1. – С. 210-228. 19. Широцкий К. Гравюры Т. Шевченка / К. Широцкий // Укр. жизнь. – М., 1914. – № 2. – С. 49-57. 20. Широцкий К. Портретныя произведения Т. Шевченка / К. Широцкий // Искусство въ Южной России : живопись, художественная промышленность. – К., 1914. – № 1-2. 21. Широцкий К. Шевченко – художник / К. Широцкий // Русская библиотека. – СПб, 1914. 22. Широцкий К. Шевченко – художник. Schevtschenko comme peintre / К. Широцкий // Русский Библиофилъ. – СПб, 1914. – Ч. 1. – С. 28-47.

Л. А. Иваневич

К. ШИРОЦКИЙ ОБ УКРАИНСКОЙ ТРАДИЦИОННОЙ ОДЕЖДЕ В ШЕВЧЕНКОВЕДЧЕСКИХ РАБОТАХ

Стаття посвящена отображению выдающихся работ Костя Широцкого об изучении художественного наследства великого мастера Украины Тараса Григоровича Шевченко, в которых подчеркнут вклад Кобзаря в развитие украинской традиционно-бытовой культуры и этнографии, в отдельности украинской народной одежды.

Ключевые слова: шевченковедческие работы, Кость Широцкий, Тарас Григорьевич Шевченко, художественное наследство Кобзаря, украинская традиционно-бытовая культура, этнокультура, этнография, народная одежда, традиционный костюм, украинцы Подолья.

L. A. Ivanevych

K. SHIROTSKY ABOUT UKRAINIAN TRADITIONAL CLOTHES IN THE SHEVCHENKO'S EXPERT WORKS

The article is dedicated learning of the important works of Kosty Shirotsky about research of the artistic inheritance of a great Ukrainian artist – Taras Grigorovich Shevchenko, in which he underlined the contribution of Kobzar to the development of Ukrainian traditional-way culture and ethnography and individually Ukrainian national attire.

Key words: *Shevchenko's expert, Kost Shirotsky, Taras Grigorovich Shevchenko, artistic inheritance of Kobzar, Ukrainian traditional-way culture, ethnoculture, ethnography, national attire, traditional costume, Ukrainians from Podillya.*

Л. А. Іваневич,
кандидат історичних наук
(м. Хмельницький)

А. М. Трембіцький,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
(м. Хмельницький)

ТАРАС ШЕВЧЕНКО ПРО БЕРЕСТЕЦЬКУ БИТВУ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ

У статті розкрито погляд геніального українського поета Тараса Шевченка на найбільшу історичну битву в період Національно-визвольної війни українського народу 1648–1657 рр. – Берестецьку битву. А також відношення поета до гетьмана Богдана Хмельницького та наслідків цієї битви для українського народу.

Ключові слова: *Тарас Шевченко, Богдан Хмельницький, Берестецька битва, 1651 р.*

Інтерес відомого українського поета Тараса Шевченка, – пише З. Кузеля (1956), – “виходив далеко поза саму літературу” чи “письменство”, він “цікавився дуже історією й залюбки читав історичні твори”. Зокрема, займаючись українською історією, “знав усю важнішу тогочасну літературу, особливо “Історію Руссов”, “Історію Малої Росії” Бантиша-Каменського (1782), “Краткую літопись Малия Россіи” Рубана (1777), “Історію Малороссіи” Маркевича (1842–1843) та читав усе, що появилось з-під пера Бодянського, Костомарова, Максимовича, Куліша і других”. Про це свідчать його “Щоденник” і “Листи”, де часто натрапляємо “на згадки про поодинокі історичні теми або твори (напр., “Чтенія” Бодянського, працю Костомарова “Богдан Хмельницький”, працю Максимовича про Конашевича Сагайдачного, літопис Величка, Записки о Южной Руси)”. Це свідчить про “глибоке зрозуміння і відчуття” поетом української історії, яку він черпав із “народних дум і переказів” [1, с. 4], у т. ч. й про Берестецьку битву (28 червня – 10 липня 1651), про найбільший бій між Військом Запорозьким під командуванням Б. Хмельницького та союзним йому кримськотатарським військом Ісляма III Герая з одного боку та армією Речі Посполитої під командуванням Яна

Казимира II з іншого [2]. На сьогодні, пише Ю. Шумовський (Нью-Йорк, 1983), містечко Берестечко стало “найбільш відомим історичним місцем битви за волю України”, адже тут відбулася “страшна і велика подія в нашій історії” [3, с. 10]. Далі він пише, що “Тарас Чупринка, генерал нового покоління колишніх лицарів – написав невмирущі і правдиві слова до нас і нашого покоління: “Я певний, що зброї, яку ви одержали з рук Нації, не посоромите і прийдешнім поколінням передасте своє ім’я, вкрите безсмертною славою” [3, с. 12].

Богдан Хмельницький розбивши польське військо під Жовтими Водами й Пилявою, на жаль, “не вмів використати політично своїх воєнних осягів”, – пише знаний історик І. Кедрин (Нью-Йорк, 1950), – і “замість піти вглиб її земель та в її столиці подиктувати Польщі її нові кордони й остаточно визволити український нарід», він “завернув в Україну”. Це була його “найбільша помилка”, яка невдовзі “страшенне помстилась” “у дводенній битві під Берестечком”, після якої гетьман “був примушений підписати ще гіршу умову під Білою Церквою” [4].

Геніальний український поет і маляр Тарас Шевченко, – пише відомий український літературознавець Л. Білецький (Вінніпег, 1953), – “ціле до останнього віддиху життя своє боровся проти московського поневолення українського народу. Його найбільшим бажанням було бачити український нарід вільним у незалежній українській соборній державі. І вся його творчість була скерована на те, щоб український нарід піднісся у своїй національній свідомості, став великою, об’єднаною Нацією і визволився із-під московської і польської окупації та був повним господарем своєї землі” [5, с. 3].

Для Тараса Шевченка “найсвітлішою сторінкою української історії” була українська “героїчна минувшина, козацька військова сила і боротьба козацтва за українську прадідівську віру і за українську державу”. Поет-пророк добре усвідомлював, що лише українська “велика і стародавня культура, українська національна традиція, українські народні звичаї” є тією великою духовною і моральною силою народу, що “тримає український нарід, як зовсім окрему і відрубну націю, виховує його і не дає йому, як нації, занепасти, де б він не жив і в яких би тяжких умовах він не перебував. І ця його духовна сила виведе нарід на чисті води державного відродження” [5, с. 4]. В праці “Творчість Шевченка в Кос-Аралі” Л. Білецький пише, що Кос-Аральська доба “в поетичнім доробку поета одна із блискучіших у вияві поетичного таланту по глибині тих переживань, що в цій поезії відбилися”. В цей період він створив відомі поеми: “Варнак”, “Марина”, “Сотник”, “Титарівна”, “Царі”, “Чума” й ін., головним лейтмотивом яких є думка поета про те, що там “де нема святої волі, не буде там добра ніколи” [5, с. 33].

Проте поет, не дивлячись на такі глибокі і тяжкі переживання, ані на

хвилину не переставав думати про Україну та її долю, про що й пише у вірші “Заросли шляхи тернами...”:

*“... О, Господи!
Дай мені хоч глянуть
На нарід той убогий,
На тую Україну”* [6, с. 191],

а далі в поемі “Тайдамаки” Тарас Шевченко пише:

*“...Поховали дітей наших,
І нас розривають”.
Ревуть собі й ревітимуть.
Їх люде минули;
А Україна навіки,
Навіки заснула.
З того часу в Україні
Жито зеленіє:
Не чуть плачу, ні гармати,
Тільки вітер віє,
Нагинає верби в гаї,
А тирсу на полі.
Все замовкло. Нехай мовчить;
Така Божя воля”* [7, с. 189-190].

У своїх мріях під час зимівлі Аральської описової експедиції 1848–1849 рр. на Кос-Аралі [8, с. 638] часто згадував Т. Шевченко “кожний клаптик рідної землі, де ступали його чи дитячі, чи парубочькі ноги”. Перед його внутрішнім зором вставало й минуле України, він “продумував і переживав найтрагічніші моменти з її історії”. Але найбільш глибоко переживав поразку Б. Хмельницького “круг містечка Берестечка” [5, с. 34]. Про Берестецьку битву поет на думку дослідників, міг довідатися з “Истории русов”, “Запорожской старины”, історичних праць Д. Бантиша-Каменського, М. Маркевича, народних пісень [8, с. 639], або ж під час своїх відвідин в 1846 р. Берестечка [5, с. 449]. Перебуваючи на засланні, поет не один раз згадував свою подорож до Берестечка і в елегії “Ой чого ти почорніло...” [5, с. 554] у “найтяжчі хвилини своїх роздумувань вилив поет оті свої найсумніші переживання” [5, с. 450]:

*“Ой чого ти почорніло,
Зеленє поле?
– Почорніло я од крові
За вольную волю.
Круг містечка Берестечка
На чотири милі*

*Мене славні запорожці
Своїм трупом вкрили.
Та ще мене гайворони
Укрили з півночі...
Клюють очі козацькі,
А трупу не хочуть.
Почорніло я, зелене,
Та за вашу волю...
Я знов буду зеленіти,
А ви вже ніколи
Не вернетеся на волю,
Будете орати
Мене стиха та орючи
Долю проклинати” [5, с. 213; 8, с. 143].*

Проте в рукописному варіанті ця елегія, присвячена битві гетьмана Б. Хмельницького з поляками під Берестечком 28–30 червня 1651 р., розпочиналася запитом до українського народу: “Ой, коли ти почорніло...” і як свідчить копія Жемчужнікова і Богданенка, мала “заголовок “Берестецьке поле” [5, с. 553]. Загалом цілий вірш аж до кінця, це відповідь персоніфікованого поля на той запит народу. Л. Білецький пише: “Почорніло поле вчора звечора у боротьбі за волю народу від козацьких трупів, що вкрили поле навколо Берестечка аж на чотири милі. Почорніло воно і від гайвороння, що його вкрило з півночі і клює очі козацькі, а трупів не хоче. І далі, поле заповідає, що воно знову зазеленіє, а нарід український – уже ніколи не вирветься на волю. Буде орати поле у кайданах і свою долю проклинати”. На думку літературознавця, в цім короткім і стислім змісті елегії виходить Т. Шевченко “ніби від центральної події, що закінчила тріумф Хмельницького у боротьбі за українську державу найтяжчою катастрофою всіх прагнень українського народу і вирішила чи передрішила дальшу похилу площу, по якій покотилась Україна й докотилась до Переяслава й до угоди з Москвою” [5, с. 450].

Перед поетом, що “бачив далеко вперед, оці сумні історичні факти освітлили всю дальшу долю України”. Він “побачив у образі “зеленеє поле” цвітучу зелену Україну, осяяну тріумфальними успіхами у своїй визвольній боротьбі. Але те зелене поле, та вся героїчна Україна покрита козацьким трупом”. Адже “на так знеможену Україну з півночі насувається московська сила (чорне гайвороння з півночі): чого ще не dokonala Польща, все те ясне, світле, національну душу (“клюють очі козацькі”) докльовує Москва, забирає все доценту, увесь видючий світ, усе найдорожче, “а трупу не хочуть”, цебто “мертві душі” можуть залишитись в Україні, щоб Москва могла легко

опанувати Україну, для того вона забрала нею козацьку провідну силу (старшин і козаків) – очі й вуха нації, розум її, національно-політичну свідомість. А живі трупи, невідільницькі покірні душі можуть залишитись в Україні” [5, с. 450].

Дуже символічно змальовує Т. Шевченко трагедію України, але й водночас пророкує надію на відродження, але тільки для поля: “Я знову буду зеленіти, а ви (нарід, нація) вже ніколи”. Таку далеку перспективу повної безнадії на відродження України розкриває він у цьому маленькому історичному вірші значення Берестецького поля бою для майбутньої долі українського народу, як нації і державної сили. Водночас цей вірш “насичений ущерть високомистецькими образами, що розкривають увесь внутрішній сенс таких глибоких і таких сумних переживань поета при одній лиш згадці про історичну роль Берестецького поля. Це візія генія і пророчий підсумок одного історичного моменту, як трагедії народу”, як майбутньої долі “нації і державної сили”. Поет вірить, що “земля українська відродиться, знову зазеленіє, як робоча, хліборобська сила, а духовна нація, вільна і самостійна Україна не відродиться ніколи” [5, с. 451; 9, с. 3]:

*“А ви вже ніколи
Не вернетесь на волю,
Будете орати
Мене стиха та орючи
Долю проклінати”* [5, с. 213; 8, с. 143].

Знаний літературознавець Л. Білецький пише, що Тарас Шевченко в своїй елегії “Ой чого ти почорніло...” віддзеркалює своїми настроями фатальну для України битву гетьмана Б. Хмельницького з поляками під Берестечком, яку українське козацтво прогало. Після Берестецької поразки “український нарід уже не міг оправитись і після 1654 р. попав поступово у московську неволю” [5, с. 554]. Цей вірш не переказ історичних подій, як вони відбувались в дійсності, а “лише лірична рефлексійна реакція поетових настроїв, як наслідок його переживань усієї доби Хмельниччини за цих п’ять років свого життя (1843–1848) із її найсумнішим фіналом попередніх блискучих боїв під головним проводом гетьмана у Берестечка, фіналом, що закінчилося найтрагічнішою, яка тільки була в історії України, угодою його з Москвою 1654 року в Переяславі” [5, с. 449]. “Зелене поле” в розумінні поета, – це “українська земля цвітуча колись, а тепер почорніла від козацької крові і від тяжкого підневільного життя. Зелене поле – у вірші персоніфікований образ української землі”. Берестечко, – це містечко біля якого був бій і де загинуло багато козаків, і тому поет пише, що на “4 милі довкола “козаченьки своїм трупом крили” [5, с. 554]. В цьому бою Б. Хмельницький потерпів велику поразку через зраду кримського хана Іслам-Гірая, яка призвела

26 вересня 1651 р. до підписання з поляками в Білій Церкві мирного договору “на умовах, некорисних для України”. Проте “полковники Богун та Джеджалій встигли щасливо врятувати головні козацькі сили й артилерію, але при тому багато козаків загинуло” [5, с. 449]. За цим договором число реєстрового війська зменшувалось до 20 тис. чол., а козацьку територію було обмежено тільки до Київського воєводства, польський шляхті повернуто її давні володіння, а українські селяни мали повернутися на панщину. Однак битва під Берестечком не стала завершенням війни, а Білоцерківський договір, який так і не був затверджений сеймом, не тривав і року, а 2 червня 1652 р. відбулась нищівна для польського війська Битва під Батогом [2].

В. Сімович і Л. Білецький єдині в тому, що в Шевченковій поезії “Тайворони з півночі”, що “клюють очі козацькі”, – це москалі які “з півночі добивають, докльовують” те, чого Польща не добила, забираючи все ясне – “очі козацькі, що ще добре, а на Україні лишаються трупи” [5, с. 554; 9, с. 3]. Зокрема В. Сімович у зрадагованому ним “Кобзарі” вказує, що москалі стараються зробити “живих видющих козаків (українців) невидючими, сліпими, щоб вони не бачили того дійсно сумного стану України”. Москалі “не хочуть” трупів, а трупи в Т. Шевченка, – це національно несвідомі народи [9, с. 3], як про це поет писав у поезії “Бували війни й військові свари” (1860), де трупами є “няньки, дядьки отечества чужого” [10, с. 368]. “... не вирветься на волю” – волі козакам та Україні більше не буде, такий найоптимістичніший погляд Т. Шевченка [5, с. 554]. Цей вірш, – це немовби розмова сучасників Тараса Шевченка із “зеленим полем”, тобто Україною. В його поезії “поле” досить часто персоніфікують з українською землею [9, с. 2], адже вони “не вернуться вже на волю”, а Україна “знов буде зеленіти” [9, с. 3]. Знаний літературознавець В. Сімович (Ляйпціг, 1921) пише, що поезія “Ой чого ти почорніло, зеленее поле”, – це “найбільш чорний із цілого “Кобзаря” погляд про те, що волі нам уже не мати” [11, с. 303]. Проте цей вірш не є песимістичним, адже “зеленее поле” (Україна) заявляє, що воно “знов буде зеленіти”, хоча “національно несвідомі сучасники поета ніколи вже не побачать волі” [5, с. 451; 9, с. 3]. В своїх творах “Гайдамаки”, “До Основ’яненка”, “Тарасова ніч” поет каже, що “не вернеться козаччина”, що “минулося” – але водночас скрізь почувається надія. У вірші “Чернець” [12] поет з великими сподіваннями висловлює, “наче каменем припечатав”, надію – “А я, брате, таки буду сподіватись” [11, с. 303] про майбутнє України:

*“... Було колись... І ніколи
Не вернеться, що діялось,
Не вернеться сподіване,
Не вернеться... А я, брате,
Таки буду сподіватись,*

*Таки буду виглядати,
Жалю серцю завдавати ...” [12, с. 49].*

Проте той, хто уважно читав Шевченкового “Кобзаря”, напевно переконався, що Тарас Шевченко не був песимістом і все своє життя вірив, що “встане Україна”. Академік С. Смаль-Стоцький про поезію “Ой чого ти почорніло...” пише, що поет признає правду тих, які чваняться, що “Польщу колись завалили” (“Послання”), а у “Великому Льоху” українська ворона чваниться, що: “спалила Польщу з королями”. Проте “Почорніле поле” відповідає сучасникам Шевченка на запит, чому воно “почорніло” та “за вашу волю”, “за вольную волю” України, значить і за волю тих українців, які з ним розмовляють. Адже поет вважав, що битва під Берестечком таки причинялася до здобуття волі Україні [9, с. 3]. Л. Луців у статті “Шевченко не був песимістом (Про вірш “Ой чого ти почорніло”)” (Нью-Йорк, 1960) пише, що цей прекрасний вірш “деякі шевченкознавці не вірно пояснюють, додаючи в ньому песимістичний погляд українського поета на долю України”, але вони чомусь не звертають уваги на те, що “великий український поет і перед 1848 р. і пізніше вірив” [9, с. 2], що

*“...Встане Україна
І розвіє тьму неволі.
Світ правди загнітить.
І поможуться на волі
Невольничі діти!...” [13, с. 328; 14, с. 192].*

Не видно песимізму і у вірші “Не додому вночі йдучи” (1848), де поет писав, що

*“... У неволі жити;
Та й там живуть, хоч погано,
Що ж діяти маю?
Треба б вмерти. Так надія,
Брате, не вмирає” [15, с. 169].*

Про свою віру в Україну він писав і в поезії “Лічу в неволі дні і ночі” (1850):

*“... Нехай як буде, так і буде.
Чи то плисти, чи то брести.
Хоч доведеться розп’ястись!
А я таки мережать буду
Тихенько білі листи” [16, с. 210].*

Не має песимізму в Т. Шевченка і в його “Ісаія. Глава 35” (1850):

*“... І люде темнії, незрячі,
Дива Господнії побачать.
І спочинуть невольничі*

*Утомлені руки,
І коліна одпочинуть,
Кайданами куті!..” [17, с. 283].
“... Оживуть степи, озера.
І не верстовії,
А вольнії, широкії
Скрізь шляхи святії
Простеляться і не найдуть
Шляхів тих владики,
А раби тими шляхами,
Без твалту і крику,
Позіходяться докупи,
Раді і веселі.
І пустині опанують
Веселії села” [17, с. 284].*

Деякі з науковців твердять, що в цих поезіях не згадується про Україну, але й вони не можуть заперечити, що оті “раби”, які “позіходяться до купи раді і веселі” – це не є українці чи слова “і пустині опанують веселії села” не відносяться до України. Так, у “Подражанні Іезекіїлю” (1850) поет з вірою в майбутню вільну Україну пише, що:

*“...Уже потроху і минають
Дні беззаконія і зла” [18, с. 331].*

У вірші “І тут і всюди – скрізь погано” (1860) Т. Шевченко ясно висловився:

*“...Сонце йде
І за собою день веде.
І вже тії хребетносили,
Уже ворушаться царі...
І буде правда на землі” [19, с. 362].*

“Правда” в розумінні поета, – це те саме, що й “воля”, як він писав у поемі “Кавказ” (1845):

*“... Встане правда! Встане воля!
І тобі одному
Помолиться всі язики
Вовіки і віки.
А поки що течуть ріки,
Кровавії ріки!..
І вам, лицарі великі,
Богом не забуті ...” [20, с. 344].*

де кличе кавказькі народи:

*“... Борітеся – поборете,
Вам Бог помагає!
За вас правда, за вас слава
І воля святая!..” [20, с. 344].*

Про те, що “буде правда між людьми”, ствердно пише поет незадовго до своєї смерті в поезії “О люди! Люди небораки!” (1860):

*“О люди! люди небораки!
Нащо здалися вам царі?
Нащо здалися вам псарі?
Ви ж такі люди, не собаки!..”
І де та правда!? Горе! Горе!..
Чи буде суд! Чи буде кара!
Царям, царятам на землі?
Чи буде правда меж людьми?
Повинна бути, бо сонце стане
І осквернену землю спалить” [21, с. 363].*

Тарас Шевченко, – пише С. Смаль-Стоцький, – був твердо переконаний, що “Україна знову буде зеленіти” від тих “зелених паростів старого діда”, що “ростуть і виростуть” – від тих, що в повній свідомості причин недолі України по-козацьки дбають про її визволення з-під панування Московщини. При цьому поет виразно пише “кліють”, а “це ще не значить, що гайворони вже повикльовували геть усі очі козацькі; вони тільки кліють, де можуть”. А слово “козацькі” не звичайний epitheton ornans, а “має зовсім конкретне значіння зі своїм багатим змістом який лежить у тих козацьких ідеалах, як їх розуміє Шевченко” [22, с. 119]. Свою надію на кращу долю України поет висловив у поезії “Бували війни й військові свари” (1860), яку написав перед своєю смертю:

*“... А од коріння тихо, любо
Зелені парості ростуть,
І виростуть. І без сокири
Аж зареве та загуде.
Козак безверхий упаде,
Розтрощить трон,
порве порфіру.
Роздавить вашого кумира,
Людській шашелі...
А ми помолимося Богу.
І небагатії, не вбогі” [10, с. 368].*

До теми Берестецької битви Т. Шевченко повертався не одноразово. Так, у містерії “Великий льох” третій лірник говорить, що він знає пісню про

“містечко Берестечко”:

*“... – А хто, братця,
Співа про Богдана?
Я співаю. І про Яси,
І про Жовті Води,
І містечко Берестечко...”* [13, с. 325].

В поемі “До Основ’яненка” (1839) поет турбується тим, що “обідрана Україна, сиротою понад Дніпром плаче”:

*“... Тяжко-важко сиротині,
А ніхто не бачить...
Тільки ворог, що сміється...
Смійся, лютий враже!
Та не дуже, бо все гине –
Слава не поляже ...
Не вмере, не загине...
От де, люде, наша слава,
Слава України!”* [23, с. 120].

Хоча, на думку Т. Шевченка, Переяславська угода Б. Хмельницького з Москвою стала могилою України, проте він вірив, що “тільки глибока національна свідомість народу, однастайність, гідний політичний і державницький провід і козацька організована сила зможуть встати, перемогти неволю і визволитись” [5, с. 449]. Він не вважав битву під Берестечком за “кінець української волі, як це дехто невірно розуміє”, а вірив у майбутню волю України й закликав до боротьби [9, с. 3]. Зокрема, в своєму “Заповіті” поет-пророк Т. Шевченко звертається до українського народу:

*“... Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров’ю
Волю окропіте...”* [24].

“Берестечко, – це жахлива поразка”, – стверджує відомий український історик М. Грушевський. Проте ці твердження, на думку Ю. Тис-Крохмалюка (Мюнхен, 1954), не вірні, адже вони зроблені без “уваги на воєнну сторінку доби Хмельницького” і тому такі “оцінки односторонні та кидають на наше минуле невірне світло. Для воєнної історії важливі не тільки блискучі ефективні перемоги, але теж і тверді бойові чини, от хоча б як Берестечко, з яких майбутні покоління довгими віками могтимуть черпати для себе цінний досвід і науку. Ні Хмельницький, ні старшина, ні теж козацтво не почувалися переможеними після Берестечка. І тому й до берестецької кампанії стосуються слова Наполеона, що гордо говорив про своїх вояків: “Вони, хоч і відступають, та ніколи не відчувають себе переможеними” [25].

Саме тому, всім тим сучасникам, які й досі продовжують здійснювати україноненависницьку політичну програму Петра І, більшовиків і московських шовіністів щодо знищення українського народу як самостійної нації, усім тим, що

“... за шурхит паперового рубля.

Ладні розтерзати Україну,

Догоджаючи чиновникам Кремля...”,

(З ненадрукованого. Анатолій Трембіцький, 2000)

варто нагадати, що їм це не вдасться. Геніальний український поет-пророк Т. Шевченко в поемі “Послання (І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє)” писав до своїх сучасників і до своїх нащадків, щоб вони не забували:

“... Діла не забути

Дідів наших....

Отака-то наша слава,

Слава України” [26, с. 353].

Список використаних джерел та літератури:

1. Кузеля З. Освіта Шевченка / Зенон Кузеля // Свобода (Нью-Йорк). – 1956. – Ч. 45. – 9 берез. – С. 2, 4. 2. Битва під Берестечком // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ. : <http://uk.wikipedia.org/wiki/> (18.02.2014). – Назва з екрану. 3. Шумовський Ю. В пам'ять поляглих і на згадку козацької слави / Ю. Шумовський // Наше життя (Нью-Йорк). – 1983. – Ч. 1. – січ. – С. 10-12. 4. Кедрин І. Богдан Хмельницький (3 нагоди роковин повстання) / Іван Кедрин // Свобода (Нью-Йорк). – 1950. – Ч. 126. – 2 черв. – С. 2. 5. Тарас Шевченко. Кобзар / Редакція, статті й пояснення д-ра Леоніда Білецького. – Вінніпег : Видавнича спілка “Тризуб”, 1953. – Т. 3. – 576 с. 6. Тарас Шевченко. Заросли шляхи тернами... // Тарас Шевченко. Збір. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 2: Поезія 1847–1861. – С. 191. 7. Тарас Шевченко. Гайдамаки // Тарас Шевченко. Збір. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 1: Поезія 1837–1847. – С. 128-190. 8. Тарас Шевченко. Ой чого ти почорніло... // Тарас Шевченко. Зібрання творів: У 6 т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 2: Поезія 1847-1861. – С. 143. 9. Луців Л. Шевченко не був песимістом (Про вірш “Ой чого ти почорніло”) / Л. Луців // Свобода (Нью-Йорк). – 1960. – Ч. 197. – 13 жовт. – С. 2-3. 10. Тарас Шевченко. Бували воїни й військові свари // Тарас Шевченко. Збір. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 2: Поезія 1847–1861. – С. 368. 11. Шевченко Тарас Григорович. Кобзар / Т. Г. Шевченко. – К. ; Ляйпціг : Українська накладня, [1921]. – 724 с. 12. Тарас Шевченко. Чернець // Тарас Шевченко. Збір. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 2: Поезія 1847–1861. – С. 49-52. 13. Тарас Шевченко. Великий Льох (Містерія) // Тарас Шевченко. Збір. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 1:

Поезія 1837–1847. – С. 314-328. 14. Тарас Шевченко. Суботів (Стоїть в селі Суботові ...) // Шевченко Т. Г. Кобзар : [Вибр. поетичні тв.]. – К. : МАУП, 2005. – С. 191-192. 15. Тарас Шевченко. Не додому вночі йдучи... // Тарас Шевченко. Зібр. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 2: Поезія 1847–1861. – С. 168-169. 16. Тарас Шевченко. Лічу в неволі дні і ночі... // Тарас Шевченко. Зібрання творів: У 6 т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 2: Поезія 1847–1861. – С. 208-210. 17. Тарас Шевченко. Ісаїя. Глава 35 // Тарас Шевченко. Зібр. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 2: Поезія 1847–1861. – С. 283-284. 18. Тарас Шевченко. Подражання Іезекіїлю // Тарас Шевченко. Зібр. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 2: Поезія 1847–1861. – С. 330-331. 19. Тарас Шевченко. І тут і всюди – скрізь погано // Тарас Шевченко. Зібр. тв.: у 6-ти т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 2: Поезія 1847–1861. – С. 362. 20. Тарас Шевченко. Кавказ // Тарас Шевченко. Зібр. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 1: Поезія 1837–1847. – С. 343-347. 21. Тарас Шевченко. О люди! Люди небораки! // Тарас Шевченко. Зібр. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 2: Поезія 1847–1861. – С. 363. 22. Смаль-Стоцький С. Т. Шевченко : інтерпретації / Степан Смаль-Стоцький // Запис. Наук. Т-ва ім. Шевченка / За ред.: В. Стецюк, Б. Кравців. – Нью-Йорк ; Париж ; Торонто: Накладом Наук. Т-ва ім. Шевченка в ЗДА, 1965. – Т. CLXXIX. – С. 114-127. 23. Тарас Шевченко. До Основ'яненка // Тарас Шевченко. Зібр. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 1: Поезія 1837–1847. – С. 119-121. 24. Тарас Шевченко. Заповіт // Тарас Шевченко. Зібр. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 1: Поезія 1837–1847. – С. 371. 25. Тис-Крохмалюк Ю. Бої Хмельницького. Військово-історична студія / Юрій Тис-Крохмалюк ; Наук. і літ. ред.: доц. д-р О.Горбач. – Мюнхен : Вид. Брат-ва кол. вояків 1-ої Укр. дивізії УНА, 1954. – 181 с. + 6 с. мап. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ. : <http://www.exlibris.org.ua/chmielnicki/index.html> (18.02.2014). – Назва з екрану. 26. Тарас Шевченко. Послання (І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє) // Тарас Шевченко. Зібр. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 1: Поезія 1837–1847. – С. 348-354.

І. В. Кондратюк,
студентка
Науковий керівник:
О. Д. Королевська,
викладач
(м. Хмельницький)

ШЕВЧЕНКО – ДУХОВНИЙ ПРОВІДНИК У МАЙБУТНЄ

*Скільки вже тих весен, як нема Тараса!
Україні гордість, слава та краса -
Щирі його думи зіркою ясною
Нам стають рідніші з кожною весною !*
[5, с. 69]

Із покоління у покоління постать Кобзаря набуває великої популярності в Україні та далеко за її межами. Немає жодної людини, немає національності, яка б не знала великого українського творця, поета Тараса Григоровича Шевченка. Шевченка знають як непримиренного борця проти будь-якого гноблення людини людиною. Ідеї висунені поетом на сьогодні є актуальними, є над чим замислитися та перейняти багато цінного з його творів. Сьогодні звучать безсмертні Шевченкові слова:

*“Свою Україну любіть,
Любіть її... во время люте,
В останню тяжкую минуту
За неї Господа моліть”.*

Як геніальний народний поет України, як поет-гуманіст світового значення Т. Шевченко в історії людської культури знаходиться поряд із О. Пушкіним.

Українські та зарубіжні вчені звертаються до першоджерел Шевченка, що свідчить про його популярність, зокрема І. Дзюба, В. Чабаненко, О. Руденко, Ю. Віргінія, Е. Войнич та інші. Присвячені Т. Шевченку, поезії Г. Комарівни “Т. Г. Шевченко”, Г. Лозенка “Пам’яті Великого Кобзаря”, Олеся Юхнівського “Тарас Шевченко у Петербурзі”, Михайла Чигиріна “Торбан”.

Визнання поета демонструє те, що його іменем названо населені пункти, вулиці, площі, навчальні заклади та інші організації України. Національний музей Тараса Шевченка знаходиться у Києві, його філією є Літературно-меморіальний будинок-музей. В Торонто (Канада) існує музей, присвячений виключно Шевченківській тематиці.

Твори Т. Шевченка перекладені більш як 130 іноземними мовами. Починаючи з 2008 року, в Кембриджі поезію Шевченка вивчають в оригіналі українською мовою студенти факультету середньовічних і сучасних мов, репродукції його картин прикрашають стіни цього факультету з 2011 року. А з 2013 року з’явилася вулиця імені українського поета Шевченка та встановлено меморіальний знак. “Шевченко – один з найбільш безкомпромісних і унікальних “голосів” у сучасній європейській культурі, і цей голос стає все більш почутим і впізнаним у Великобританії”, – сказано на офіційному сайті Університету Кембриджу” [8].

Відтепер дітей з діаспори запрошують вивчати Шевченка через Skype. З нагоди ювілейного року 200-ліття Тараса Шевченка для українських дітей

зарубіжжя розпочинається проект “Пізнаємо Шевченка разом!”, який передбачає інтерактивних зустрічей через інтернет із авторитетними викладачами та дослідниками Шевченка з України. Мета проекту полягає у збагаченні знань українських дітей за кордоном, зближення і консолідація українців навколо постаті Кобзаря, поглиблення діалогу між українськими школами за кордоном та Україною [9].

Шевченко зрозумілий кожній людині, кожному хто бореться із злом, гнітом, свавіллям. Цікаві факти, які переконують нас про силу творів Т. Шевченка. До віщого слова прислуховуються усі народи. А саме, під час другої світової війни в Алжирі, під час привалу у загоні, який складався із людей різної національності, українці заспівали “Реве та стогне Дніпр широкий...” та їх одразу підтримали, росіяни, поляки, а потім і увесь загін. Ця пісня закликала на бій із рабством. Також відомий факт коли у Москві святкували 150-річчя від народження поета, африканець зацікавився невеличкою книжечкою, це був “Заповіт” перекладений різними мовами. Африканець читаючи “Заповіт” англійською мовою несподівано заплакав та промовив: “У цій книзі заклик до мого народу... Людина, що написала ці вірші, велика!” [6, с. 126]. Так, дійсно “Заповіт” унікальний поетичний твір, адже українська і світова культура не знала досі такої глибокої, емоційної поезії, у якій письменник висловив би всі свої болі та мрії і дав би настанови нащадкам.

Незважаючи на те, що Шевченка ми знаємо, проте перечитуючи його твори знову і знову поглиблено пізнаємо його – невичерпного, нескінченного.

І. Дзюба у творі “Вічний як народ” пише: “Шевченка розуміємо настільки, наскільки розуміємо себе – свій час і Україну в нім. І наша доба, як і кожна попередня, прагне наблизитись до розуміння Шевченка. Та, щоб краще збагнути його як нашого сучасника, треба повніше збагнути його як сучасника людей, проблем, суспільства ХІХ ст. Шевченко сам приходив у наш час. Проте й ми повинні йти в його час. Тільки так між нами і ним глибшатиме взаєморозуміння” [2, с. 5].

Чабаненко В. у творі “Моя Шевченкіана” зазначає: “Шевченко страждав і мучився болями не тільки милої його серцю України. Йому було до сліз образливо за те, що “од молдаванина до фіна на всіх языках все мовчить, бо благоденствує”; він не міг без душевних мук дивитися на те, як з вини неситих псарів ллється кров кавказьких горців і російських солдатів; він нарікав на гірку долю кочівників-казахів; він пишався подвигом чеха Яна Гуса; він звертався до друзів-поляків з закликом забути давні чвари, винуватцями яких були магнати і об’єднатися в боротьбі проти спільного ворога – ненависного самодержавства” [6, с. 127].

“Шевченко як явище велике й вічно живе – невичерпний, нескінченний

і незупинний. Волею історії його ототожнено з Україною, і разом з її буттям триває Шевченкове, вбираючи в себе нові дні й новий досвід народу, озиваючись до нових болів і дум, стаючи до нових скрижалей долі” [2, с. 5].

Творчість Шевченка проникнена добротою і добротворенням, любов’ю до України, до народу. Тепло, ніжно із любов’ю описує поет майбутнє щасливе життя на Україні:

*“Між горами старий Дніпро,
Неначе в молоці дитина,
Красується, любується
На всю Україну.
А понад ним зеленіють
Широкії села
А у селах у веселих
І люди веселі”.*

Шевченко описував свої мрії, мрії пов’язані із українським народом у віршах: “Садок вишневий коло хати” – Сім’я вечеря коло хати, Вечірня зіронька встає. Дочка вечерять подає, А мати хоче научати, Так соловейко не дає; “В казематі” – Та не однаково мені, Як Україну злії люде Присплять, лукаві, і в огні Її, окраденую, збудять... Ох, не однаково мені”.

До найволелюбніших книг усіх часів належить “Кобзар”, вірші вивчали напам’ять. Ім’я цієї людини є уособленням волі, сили духу, пророчого дару, він наскрізь просякнутий прагненням свободи, передчуттям її неминучості. Важливий заклик “І чужого научайтесь, і свого не цурайтесь!” свідчить про всебічний розвиток особистості.

“Три літа” є вершиною творчості Т. Шевченка як глибоко народного, національного українського поета. Жахливі картини життя українського села малював Т. Шевченко. Поет активно заперечує кріпосницьку дійсність:

*“Чорніше чорної
Блукають люди; повсихали
Сади зелені, погнили
Біленькі хати, повалились
Ставки бур’яном поросли.
Село неначе погоріло,
Неначе подуріли,
Німі на паничину ідуть
І діточок своїх ведуть”.*

І. Франко писав: “Він був сином мужика, – і став володарем у царстві духа. Він був кріпаком, і став велетнем у царстві людської культури. Він був самоуком, і вказав нові, світлі і вільні шляхи професорам і книжним ученим. Десять літ він томився під вагою російської солдатської муштри, а для волі

Росії зробив більше, ніж десять переможних армій. Доля переслідувала його в житті, скільки лиш могла, та вона не зуміла перетворити золота його душі у ржу, ані його любові до людей в ненависть і погорду... Доля не шкодувала йому страждань, але й не пожаліла втіх, що били із здорового джерела життя. Найкращий і найцінніший скарб доля дала йому лише по смерті – невмирущу славу і всерозквітаючу радість, яку в мільйонів людських сердець все наново збуджуватимуть його твори...” [1, с. 260].

Ніколи і ні в чому не підносив Шевченко свій народ над іншими, взагалі не шукав у ньому рис, які були б властиві лише йому і більш нікому. Він був не націоналістом чи інтернаціоналістом, а просто Людиною в родовому значенні цього слова, – при тому, що був сином свого часу і свого народу, поділяв їхні вади в малому, але у великому, значному йшов на цілу епоху попереду. Знав свій обов’язок перед уселюдською сім’єю народів, але мав мужність і тій сім і народів нагадати про її вселюдський обов’язок перед своєю знеславленою нацією, без рівноправного утвердження якої світ буде неповний і несправедливий, отже, і не матиме виправдання перед совістю й розумом. Не про гординю чи самозвеличення йшлося, не про суперництво з кимось, а про правду і справедливість [1, с. 11].

І. Дзюба пише, що Шевченко був пророком у біблійному значенні слова – тобто поборником добра і справедливості, голосом істини й совісті, гуманістичним обличителем світового зла, як і зла соціального та національного, вад власного народу: в цьому місія біблійного пророка. Але він був безмежно багатший і людяніший за пророків, бо пророцьке палання духу і нещадна вимогливість до свого племені й роду людського, затятість на високий меті доповнювалася і просвітлювалася в нього глибшим розумінням людини, звучанням усіх струн людської душі, повнотою людського. Він був і ніжним ліриком, і поетом [1, с. 12].

Шевченко належить не тільки Україні, а всьому людству, хоч кожне його слово – про Україну. Тут відбувається часте в історії літератури перетворення: поезія, народжена злобою дня, живе вічно; поезія, зміст і характер якої безпосередньо національні, поєднуючись із світовими змаганнями, набуває загальнолюдського значення, виростає до загальнолюдських масштабів [1, с. 14].

Постать Тараса Григоровича Шевченка – це символ чесності, правди і великої любові до людини. Вся його творчість зігріта палкою любов’ю до Батьківщини, пройнята ненавистю до ворогів і гнобителів рідного народу. Шевченківська творчість пронизана вірою в незнищенність людини, вірою в те, що людина ніколи не змиритися з безправством, рабство ніколи не визнає за норму існування. Філософський характер творчості Т. Шевченка відображає її народність, коли кожне явище життя розглядається мовби очима народу, з

позицій народу, кожна подія минувшини чи сьогодення вимірюється мірою народної моралі, чистотою й цнотливістю душі трудової людини. Завдяки народності виявляє себе оригінальність шевченківського бачення світу, інтенсивність його світосприймання.

Ім'ям поета названо Національну премію України в галузі культури, літератури і мистецтва – найвищу творчу відзнаку в незалежній Україні. У галузі літератури щорічно присвоюється Шевченківська премія, першими лауреатами якої були Олесь Гончар, Павло Тичина і Платон Майборода.

П. Зайцев написав книжку про життя і творчість Тараса Григоровича Шевченка: “Він буде так довго безсмертний, як довго існуватиме Україна. Це ж бо він сказав своєму народові все, що йому треба знати, щоб увійти “в народів вольних коло”, щоб досягти повної самостійності. Але заповіт його ще не здійснений! Він, що сам себе заکляв, стоїть над Дніпром і над широкополими ланами обох його берегів і жде того “слухного часу”, коли від закляття звільнить його, свого пророка – вождя, український народ” [4].

Таким чином, Шевченко вічний та нескінченний, інтерес до нього та його творів завжди буде, ще не одне покоління українських та зарубіжних вчених звертатиметься до його творчості. Твори Т. Шевченка об'єднують народ. У кожній хатині, переконана, є бодай один твір відомого митця слов'янства. Він залишив по собі безцінний скарб – вірші, в яких живе любов до України, до рідного народу.

Вірю, що ідеї та слова Шевченка закарбовуються у серцях не лише окремих людей, а цілого народу. Т. Шевченко був і буде провідником у майбутнє.

Список використаних джерел та літератури:

1. Вічний як народ: сторінки до біографії Т. Г. Шевченка : навч. посіб. / авт.- упоряд.: О. І. Руденко, Н. Б. Петренко. – К. : Либідь, 1998. – 272 с. 2. Дзюба І. Тарас Шевченко : життя і творчість [Текст]. – К. : Києво-Могилянська академія, 2008. – 720 с. 3. Донцов Д. І. Незримі скрижалі Кобзаря (Містика лицарства запорозького) [Текст]: факсимільне вид. / Д. І. Донцов. – Стрий : РІЙ, 2008. – 231 с. 4. Зайцев П. Життя Т. Шевченка. – 2-ге вид. – К. : Обереги, 2004. – 480 с. 5. Маремпольський В. Шевченко на Запоріжжі [Поема] // Кетяг калини: Поезії. – Запоріжжя : Хортиця, 1997. – С. 68-74. 6. Чабаненко В. Моя Шевченкіана / Віктор Чабаненко. – Запоріжжя : [б. в.], 2006. – 170 с. 7. Шевченко Т. Г. Кобзар [Текст]: вірші та поеми. – Донецьк : ТОВ ВКФ “БАО”, 2008. – 480 с. 8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ. : <http://www.expres.ua/world/2013/10/16/95428-kembrydzh-tzh-vulyuca-tarasa-shevchenka>. – Назва з екрану. 9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ. : <http://vidia.org/2013/17357>. – Назва з екрану.

С. В. Костюк,
директор музею
(м. Тернопіль)

“КОБЗАР” У ШЕВЧЕНКІАНІ ФОНДОВОЇ ЗБІРКИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

У науковий обіг вперше вводиться інформація про приватну книгозбірню “Кобзарів” заслуженого працівника культури України Венедикта Лавренюка, що стала надбанням фондів Тернопільського обласного краєзнавчого музею.

Ключові слова: “Кобзар”, книгозбірня, фондова група.

Упродовж багатьох років заслужений працівник культури України (1993) Венедикт Лавренюк [1, с. 310] колекціонував Шевченкіану. Серед літератури тематичного зацікавлення, зокрема, – “Кобзар”. Станом на 14 лютого 2014 року зафіксовано 20 примірників однокнижки (каталожна шухлядка – “Матеріали В. А. Лавренюка”, каталожний роздільник – “Книги” – С.К.) [2]. Хронологічно бібліографічний перелік охоплює 1921 – 1994 роки видрукування:

1. Шевченко Тарас. Кобзар. – Катеринослав, 1921. – 430 с. Народне видання доповнено поясненнями та примітками д-ра Василя Сімовича, здійснено заходами Євгена Вирового. Основу склало видання Доманицького (1907), використано відміни варіанту Богдана Лепкого: 22х15 см, відсутня частина обкладинки, решта поклеєно скотчем, краї перших та останніх сторінок надірвані, папір пожовклий, час надходження – 2003 р. (ТКМРК – 8364).

2. Шевченко Тарас. Кобзар. – Харків : Література і мистецтво, 1934. – 428 с. Вступне слово Я. Хвилі. Більшість творів ілюстрованої книги доповнено коментарями та примітками, прикінцево подано алфавітний покажчик: 22,4х15,2 см, краї обкладинки надірвані, витерті, надірвані корінець та сторінка 5, папір пожовклий (ТКМРК – 5071).

3. Шевченко Тарас. Кобзар. – К. : Дніпро, 1976. – 114 с. Передрукування 1840 року (Санкт-Петербург): 20,5х12 см, збережено, час надходження – 1996 р. (ТКМРК – 5000).

4. Шевченко Тарас. Кобзар. – К. : Дніпро, 1980. – 612 с. Вступ. ст. О. Гончара : 20х13 см, збережено, час надходження – 1996 р. (ТКМРК – 5040).

5. Шевченко Тарас. Кобзар. – К. : Дніпро, 1982. – 648 с. Вступ. ст. О. Гончара : 20х13 см, корінець угорі частково потертий, час надходження – 1996 р. (ТКМРК – 5046).

6. Шевченко Тарас. Кобзар. – К. : Дніпро, 1982. – 542 с. Вступ. ст. О. Гончара. Ілюстрації В. Куткіна: 26,5х18 см, корінець суперобкладинки надірвано, час надходження – 2003 р. (ТКМРК – 8291).
7. Шевченко Тарас. Кобзар. – К. : Дніпро, 1983. – 646 с. Передм. Л. Новиченка. Російськомовне видання: 20х13 см, папір пожовклий, час надходження – 2003 р. (ТКМРК – 8287).
8. Шевченко Тарас. Кобзар. – К. : Дніпро, 1984. – 606 с. Видання ювілейно-подарункове (до 170-річчя від народження Т. Шевченка). Ілюстрації Олександра Данченка. Вступ. ст. О. Гончара: 22х15 см, збережено, час надходження – 1996 р. (ТКМРК – 5041).
9. Шевченко Тарас. Кобзарь. – М. : Художественная литература, 1984. – 240 с. Видання серії “Классики и современники”: 16х11см, збережено, час надходження – 1996 р. (ТКМРК – 5044).
10. Шевченко Тарас. Кобзарь. – М. : Художественная литература, 1984. – 230 с.: 16,5х11см, збережено, час надходження – 2003 р. (ТКМРК – 8290).
11. Шевченко Тарас. Кобзар. – К. : Дніпро, 1985. – 640 с. Вступ. ст. О. Гончара: 20,7х13,5см, краї обкладинки потерті, час надходження – 2003 р. (ТКМРК – 8288).
12. Шевченко Тарас. Кобзар. – К. : Дніпро, 1986. – 542 с. Вступ. ст. О. Гончара. Ілюстрації В. Куткіна: 25,7х17,5 см, час надходження – 1996 р. (ТКМРК – 4979).
13. Шевченко Тарас. Кобзар. – К. : Дніпро, 1988. – 773 с.: 18х11 см, збережено, час надходження – 1996 р. (ТКМРК – 4997).
14. Шевченко Тарас. Кобзарь. – М. : Книга, 1989. – 230 с. Ілюстрації В. Гордійчука. Післямова В. Бородіна, російськомовне: 17х11 см, збережено, час надходження – 1996 р. (ТКМРК – 5042).
15. Шевченко Тарас. Кобзар. – К. : Дніпро, 1989. – 542 с. Видання ювілейно-подарункове (до 175-річчя від народження Т. Шевченка): 24х14 см, збережено, час надходження – 1996 р. (ТКМРК – 5045).
16. Шевченко Тарас. Малий Кобзар. – Дніпропетровськ : Промінь, 1990. – 294 с. Упорядкування та примітки Є. Кирилюка, В. Шубравського. Вступ. ст. Є. Шаблійовського. Художник вибраних поезій для дітей середнього шкільного віку Т. Кудіш: 20,7х12,6 см, кути обкладинки потерті, час надходження – 2003 р. (ТКМРК – 8286).
17. Шевченко Тарас. Кобзар. – К. : Знання, 1992. – 384 с. Передрукування 1957 року (Київ) – скорочене. Упоряд.: Ю. Сиволоб. Вступ. ст. А. Москаленка: 20х12,5 см, час надходження – 2004 р. (ТКМРК – 8289).
18. Шевченко Тарас. Кобзар. – К. : Вид. Всеукр. Т-ва “Просвіта” ім. Т. Шевченка, 1993. – 510 с. Ілюстрації В. Лопати. Видання подарункове: 30х20 см, суперобкладинка частково надірвана (вгорі), час надходження –

1996 р. (ТКМРК – 5043).

19. Шевченко Тарас. Кобзар. – К. : Просвіта, 1993. – 510 с. Художник В. Лопата: 29,7х20,6 см, суперобкладинка місцями потерта, титульну сторінку доповнює дарчий напис: “В День народження В. Лавренюку, з побажанням добра, щастя і здоров’я. 12. XII.98. П. Криськів”, час надходження – 2003 р. (ТКМРК – 8226).

20. Шевченко Тарас. Кобзар. – К. : Дніпро, 1994. – 687 с. Ілюстрації І. Марчука (цикл “Шевченкіана”). Видання ювілейне (до 180-річчя від народження Т. Шевченка): 24х16 см, збережено, час надходження – 1996 р. (ТКМРК – 5039).

Щороку згадані видання складають основу тематичних виставок фондів матеріалів нових надходжень Шевченкіани.

Запропонований бібліографічний список народної Книги ілюструє хронологію та періодичність видання, знайомить із авторськими колективами, подає обсяги конкретного тому, фіксує стан збереження тощо.

Л. Д. Кравчук,
*старший вчитель
(м. Красилів)*

ФЕНОМЕН Т. ШЕВЧЕНКА: ПОГЛЯД КРИЗЬ СТОЛІТТЯ

Про письменника, чиї мистецькі осяги на українському небосхилі вже понад півтора століття залишаються недосяжними ми, здається, знаємо все.

Однак, у котрий раз хочеться спинитися перед величию генія, вчитися і вдуматися, вслухатися і вчутися в його незнищеного, безсмертного “Кобзаря”.

Йдеться не про те, щоб сьогодні говорити Шевченковими словами, хоч вони й витають над нами і часто дуже доречно просяться на уста, йдеться про таку відповідальність за долю мови й народу, яку мав Тарас Шевченко, про духовність, чистоту душі й мови.

Очима Тараса український народ правдиво побачив себе – праведника й кривдника, убогого й багатого, героїчного й уярмленого, трагічного й комічного, і його устами заговорив. Слово Шевченка утвердилось як норма єдиної української літературної мови. Він використав усі джерела розвитку й збагачення української мови (живомовні, розмовні, фольклорні, Святе Письмо, літописні, давньоукраїнські, книжні та “бібліотеку життя людського”).

Великий Кобзар показав українську людину в радості і печалі, у величчі духу і в нищості, в минулому та сучасному, в селі та місті.

Він був і залишився на почесному місці при всіх змінах влад, в усіх українських іконостасах – саме через міфологічний, ірраціональний, ціннісно-культурний характер своєї влади над українськими душами.

Отже не дивно, що народ найбільше привертається до поета Шевченка, бо це – він сам український народ, втілений в його постаті.

Творчість Т. Шевченка займає значне місце у програмі для загальноосвітніх навчальних закладів і дає багатий матеріал для естетичного і морального виховання. Його твори вчать любити свій народ, свою Україну, з повагою ставитися до історичного минулого.

Українець по крові, істинний син свого великого народу він своїм генієм належить усьому людству – сучасному людству, яке у важкій наполегливій боротьбі виборює право на життя, право на чисте небо над головою, на безтурботний сміх дітей. Його [Шевченкове] обличчя звернуте до нас, і його голос лунає між нами.

Згадаймо славне ім'я Т. Шевченка. Ні цар, на жандармські посіпаки не змогли заглушити могутній голос могутнього поета, який писав: “Караюсь, мучусь, але не каюсь!”.

Т. Шевченко був великим патріотом, знавцем рідного краю, Україна для нього чиста, широка, свята. Любити рідний край закликав і сучасників, і нащадків. Він різко осудив тих, хто захоплювався культурою і мовою інших народів, забуваючи свою рідну.

Сьогодні ми знаємо, хто ми, чиї сини і дочки, яких батьків, а був час, коли ми просто не звертали на це увагу. Тому забулася бабусина народна пісня, козацька слава. Великий Кобзар благословив нас добру славу оживити, оживити народні звичаї і традиції. Роде наш красний, скільки лиха тобі довелося зазнати, але ти вижив завдяки духовності, завдяки любові до життя і волі:

*“Обніміться ж, брати мої,
Молю вас, благаю!”*

Шевченко й Україна – нероздільні поняття. Волею історії він ототожнений з Україною. Шевченка ми розуміємо настільки, наскільки ми розуміємо себе, свій час і Україну в ньому. Він сам приходить у наш день, але й ми повинні йти в його час.

Постать Шевченка – велична й пророча, сучасна. Слова великого Кобзаря є актуальними для кожного покоління українців, вони є ілюстрацією нашого сьогодення, як в Україні так і світі.

*“Учітесь, читайте,
І чужому научайтесь,
Й свого не цурайтесь....
Чужі люди проганяють,*

*І немає злomu,
На всій землі безконечній
Веселого дому”.*

Скільки українців нині за кодомом у пошуках кращої долі, і вони не хочуть повертатися в Україну, в якій безліч проблем. А скільки українців цураються рідної мови, розмовляючи російською і, зневажливо ставлячись до своїх традицій, духовних святинь.

Дійсно, Україно, це наша проблема. Адже ми, українці, так і не зможемо знайти те, що нас об’єднує, але, не дивлячись на це, ми вічні, ми неповторні. І саме це довів Шевченко у посланні “І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм...”:

*“Розкуйтеся, братайтеся!
У чужому краю
Не шукайте, не питаєте,
Того, що немає”.*

У своєму посланні Шевченко дає три накази: вчіться, пізнайте правду і обніміть найменшого брата, або, іншими словами: просвіта, наука і братерство – це ліки на нашу тяжку національну недугу.

Поет, не шкодуючи своїх сил і серця, прагне переконати українців: доля ваша у ваших руках, дбайте про неї і свою Україну, вчіться на помилках історії і думайте про майбутнє.

Примирення, єднання українців – це, на думку поета, єдиний шлях на здобуття державності. Створити вільну, незалежну Україну можна тільки завдяки єдності всіх соціальних сил суспільства, лише тоді, коли вищі верстви переймуться національною ідеєю. Цей висновок, зроблений два століття тому, актуальний і нині. Біль і розпач, що Україна втратила свою незалежність, зрада національних інтересів, частини правлячої еліти – ось, що непокоїть поета. Все це можна знову передати словами Шевченка:

*“Доборолась Україна,
До самого краю.
Гірше ляха свої діти
Її розпинають”.*

Нині Україна самостверджується для себе і для світу під знаком Шевченка. А Шевченків ідеал України – великої сім’ї, “вольної, нової”, України без зла і сьогодні є для нас взірцем.

Сьогодні, молоде покоління припадає спраглими устами до животворних криниць своєї історії, джерел рідної мови, піднімається з колін, щоб справді бути рівними і вільними у колі народів Європи.

Шевченко, народ, минуле, сучасне, майбутнє – це Україна, це – ми. Адже саме творчість Шевченка дала українському народові розуміння його долі, потреб і завдань перед обличчям майбутнього. Поезія Шевченка давно стала нетлінною і важливою частиною ества українського народу. Шевченко для нас – це не тільки те, що вивчають, а те, чим живуть, з чого черпають сили й надію. А ми повинні пам'ятати поетові заповіді.

Т. Г. Шевченко – наш сучасник, наш ровесник, духовний батько, творець і рятівник нації, який зробив незриме в історії зримим у слові, дав народному духові точку опори і повернув самоповагу українцям.

Ми – частинка українського народу і пишаємося тим, що наш народ заявив про себе в усьому світі. У нас з'явилася надія на краще майбутнє. З тривогою і хвилюванням спостерігаємо за подіями на Майдані Незалежності. Люди цілеспрямовано йдуть до своєї мети, не зламав їх ні холод, ні голод. Багато нелегких днів вони простояли на Майдані, виборюючи свої права. Не забудуть слова пісні, які звучали на Майдані:

*“Не спи, моя рідна земля!
Прокинься, моя Україно!”*

І вона прокинулася, моя Україна. І народ довів, що гідний бути сином держави, яка розташована в серці Європи.

Шевченко – це митець, художник, який відкрив для української нації двері в безкінечність. Він є гарантом нашої вічності, він розбудив, розкрив нам очі, повернув націю на шлях свободи й національного визволення, він об'єднав українців в один великий український народ. Ми – народ.

“Кобзар” Шевченка – одна з найунікальніших і найуніверсальніших книг у світовій літературі. Він був джерелом натхнення для багатьох художників. Його перекладали на свої мови поети, про нього писали прозаїки – усіма мовами світу звучать твори полум'яного Тараса.

Шевченків “Кобзар”... це Біблія українського народу, це книга, якій судилося бути безсмертною, бо сам народ визнав її своєю книгою. Народ, який має такого поета, як Шевченко, і таку вічну книгу, як “Кобзар” – безсмертний. У ній переплелися доля селянки-кріпачки з долею всієї неньки-України, боротьба гайдамаків та козаків з боротьбою народу за щастя і волю. Автор зібрав в ній кожну сльозину, найменший стогін болю кріпака. Духовну велич і красу народу він підніс на найвищу височину, чим збагатив увесь світ.

У багатьох оселях українців сьогодні побачиш портрет Тараса Шевченка, завітаний вишитим рушником. А на столі, поряд з хлібом, лежить його книга поезій – “Кобзар”.

“Кобзар” підтримував українців на засланнях, на каторгах. Люди читали цю книгу, і їм легше було зносити тяжке невольницьке життя. В'язні, відбувши

своє покарання, передавали “Кобзаря” іншим: нехай, мовляв, він полегшить і їхню долю; нехай згадують українці “лани широкополі, і Дніпро, і кручі”, і “садок вишневий коло хати”, і рідний край.

Слава Тараса росте з дня на день, а дяка земляків стає надзвичайно щирою.

Жоден народ не згадує своїх визначних синів так сердечно, як українці – Т. Шевченка. Він для нас не гордість народна, а просто видатний і кожному дуже близький родич.

Навіть той величезний відлік часу, який розділяє нас із Т. Шевченком не завадить нам зрозуміти і побачити актуальність його творів. Нам у наш час не завадив би такий прекрасний поет як Тарас Григорович Шевченко, він би підняв на новий рівень сучасну українську писемність. Його твори досить актуальні у наш час. Багато хто досліджує його творчість, захоплюється його творами, адже справді є чим захоплюватися. Він був людиною титанічної праці, написавши велику кількість таких чудових творів, Тарас залишив нам величезну спадщину як літературну, так і художню. Проте переважало в нього перше, основне й головне покликання – поета, мало сказати – новатора, а поета особливої, незвичайної сили думки, глибини почуття, могутньої революційної пристрасті.

Творчість Т. Шевченка відкрила новий, вищий напрям у розвитку української культури. Ним був стверджений критичний реалізм в українській літературі, започаткований її революційно-демократичний напрям.

Ім'я Шевченка вперше стало відомим на просторах Російської імперії, коли півтора століття тому в Петербурзі вийшла невелика книжечка “Кобзар”. В історії України автор цього видання був винятковим явищем – він вийшов з найглибших надр трудового народу і здобув всесвітню славу.

Тарас Шевченко був і залишався вірним народові, ніколи не розривав з ним зв'язку і в кінці життя з гордістю писав: “...я плоті і духу син і рідний брат нашого безталанного народу”.

Творчість Шевченка повстає не найвидатнішим і світовим явищем, бо саме Шевченко вперше в історії порушив тисячолітню дрімоту соціальних поезій, тому “Кобзар” має і планетарне значення.

Минуло двісті років від дня народження Тараса Григоровича Шевченка – славного сина українського народу, але й сьогодні його слово живе між нами. Генії не вмирають, бо доки житиме український народ, доти житиме в народі гнівна й ніжна муза Шевченка. Шевченко – це наша душа, наша мудрість, це наша сила. Якби нещастя і муки не випадали на долю народу, він вистійть, якщо з ним буде Тарас Шевченко, його “Заповіт”. Він завжди підтримував і підтримуватиме нас, додаватиме наснаги.

Тож нехай “Заповіт” Великого Кобзаря стане заповітом для нас –

зберегти мову народу, його звичаї, пісні й пронести все це через віки.

Нехай кожен із нас часткою свого серця торкнеться Шевченкового генія, бо нам потрібна його свята і незрадлива любов до України, до нашої слов'янської мови і пісні.

Нехай вогонь його душі запалить у наших серцях іскру Віри, Надії, Любові до рідної землі, свого народу.

А ми повинні пам'ятати поетові заповіти. Серед цих заповітів перший і останній:

*“Свою Україну любіть,
Любіть її... во время люте,
В останню тяжкую минуту
За неї Бога помоліть”.*

Список використаних джерел та літератури:

1. Слово просвіти. – 2009. – № 16. 2. Тайны прошлого. – 2011. – № 24.
3. Кониський О. Тарас Шевченко – Грушевський / О. Кониський. – К. : Дніпро, 1991. – 701 с. 4. Лепкий Б. Про життя і творчість Тараса Шевченка / Б. Лепкий. – К. : Україна, 1994. – 172 с. 5. Мельничук Б. Тарас Шевченко на Тернопільщині / Б. Мельничук, І. Дуда. – Тернопіль, 1998. 6. Осадчук П. Кобзарєва зоря / П. Осадчук. – К. : Рад. письменник, 1984. – 253 с. 7. Пістун Т. Свою Україну любіть / Т. Пістун. – Тернопіль : Навч. кн. – Богдан, 2004. – 174 с. 8. Федченко Л. Тарас Григорович Шевченко / Л. Федченко. – К. : Наукова думка, 1989. – 300 с. 9. Шевченко Т. Кобзар / Т. Шевченко. – К. : Рад. шк. ,1987. – 606 с. 10. Чуб Д. Живий Шевченко [Текст]: біографічні та літературознавчі доповіді / Д. Чуб. – 2-ге. – К. : Ярославів Вал, 2007. – 200 с.

М. М. Кульбовський,
діяч культури
(м. Хмельницький)

ПОЕТ ВСЕСВІТУ

*“Є поети одного села, міста,
а є поети нації й Всесвіту”.
Назим Хікмет,
турецький письменник*

Тарас Шевченко надто могутній і величний у своїй самодостатності, щоб кожний пересічний міг глибоко й проникливо осягнути весь обшир та об'ємність його творчості. Бо разом з літературною та образотворчою спадщиною він залишив нам етнографічні, археографічні та історичні праці в альбомах “Живописна Україна”, в “Археологічних нотатках-замальовках” як член “Тимчасової Археографічної комісії для розгляду давніх актів, збирання і видання історичних документальних матеріалів та дослідження археологічних пам'яток”, створеної у 1843 році при Київському генерал-губернаторстві.

За висловом Григорія Ключека Шевченко був “елітарним митцем-мислителем”. Тож не кожному був зрозумілим і доступним. (Особливо теперішній олігархічно-бюрократичній хунті архіварварів-скоробагачків, що здобули свої мільйони в шахрайський спосіб). Бо не кожен здатний підвестися до рівня осягнення дум та ідейних прагнень Апостола духу. А його “Кобзар” потребує новітнього “розкодування” при прочитанні. Та й спотворений радянщиною образ Шевченка потребує сучасної реконструкції у відповідності до викликів часу та соціокультурних змін в Україні.

Творча парадигма Шевченка наділена феноманальною здатністю з плином часу “оновлюватись”. На це не раз звертали увагу видатні шевченкознавці: в кожную епоху деякі Шевченкові рядки здавалися застарілими, а потім враз по-новому звучали в людських душах. (Особливо тепер, коли для України настали чорні часи!)

Отже, в кожній новій епосі його поезія стає гостро актуальною, повнозвучною. Бо це є своєрідний тест для визначення національної свідомості (і не тільки українців). Про це нам ще раз нагадали події Євромайдану-2013, спричинені антиукраїнськими, антинародними діями нинішньої влади. Тож Шевченкове слово гримить і сьогодні:

*“Доборолась Україна
До самого краю ...
Гірше ляха свої діти
Її розпинають...”*

А чи свої?!.

Радше “...раби, підножки, грязь Москви... ясновельможній гетьмани”.

З гіркотою на серці можна констатувати: за 200 років (від дня народження Шевченка) нічого не змінилося! Хіба не про сьогоднішні Шевченкові слова:

*“Не так ті вороги,
Як добрі люди-
І окрадуть, жалкуючи,
Плачучи, осудять...”*

Шевченкова ідея державотворення (“...в своїй хаті й своя правда, і сила, і воля”), ідея соборності земель України, яка звучить майже у кожному його творі, дихає вулканічною енергією боротьби:

*“Розкуйтеся, братайтеся!..
У чужому краю
Не шукайте, не питаєте
Того, що немає...”*

І, разом з тим, поет з нищівною відвертістю картає темні плями нашої недолугої ментальності: “...славних прадідів великих правнуки погані...і на престолі, і в неволі...”.

Весь світ визнав, що Шевченко був геніальним поетом, мудрим Пророком. І ясна річ, така яскрава особистість не могла розминутися з Академією мистецтв (згодом здобув звання академіка!) Не міг він розминутися з мистецькою елітою тодішньої Росії.

Ще навчаючись в Академії мистецтв (1838–1845) у всесвітньо відомого художника Карла Брюллова (Брюлло), молодий Шевченко був “своїм” у середовищі петербурзьких митців. І саме те петербурзьке мистецьке товариство й стало “стартовим майданчиком” молодого генія у високий світ російської культури. Саме серед тогочасного мистецького бомонду недавній кріпак відчув *дух свободи*. Відчув себе рівним серед вільних митців. А вже на час з’яви першого видання “Кобзаря” (1840) 26-річний Шевченко цілком сформувався як національно зрілий поет. Зауважте, це відбулося протягом якихось *двох* років життя на волі!

Талант Шевченка визнала не тільки петербурзька мистецька еліта, але й чисельна українська громада Північної Пальміри, називаючи його *українським Бояном*. І слава його розпростерлась по всій покріпаченій Україні. (Особливого звеличення його ім’я набуло після перепоховання у Каневі – 1861).

Але Шевченкова слава множила не тільки чисельність його прихильників, але й ворогів. (Навіть у роки Незалежності України отруйними поганками з’являлися всілякі “бузиністи”, що паплюжили ім’я Генія). Хоча в

народі кажуть: “Скільки не плій на Сонце, воно світитиме й грітиме наші душі!” Про це і пише у своїй поемі-симфонії Іван Драч:

“...І сонце Генія

Над ним стоїть в зеніті!”

Бо його “Кобзар” – “...це море, де бунтують хвилі – думи і слова”.

Ще декілька слів про “бузинізм” в іншій личині:

Погляньте на перший варіант 100-гривневої купюри з зображенням Шевченка-селяка у високій баранячій шапці, у сірому кожусі з чорним смушковим коміром та ще й з затуманеним поглядом... Це випадковість, бездумність, чи продуманий далеко йдучий задум?..

Ще в царські й радянські часи декому з шовіністів дуже “свербіло” протиставити аристократа Пушкіна “крепостному Шевченку в тулупе”, щоб принизити нашу національну гідність через спотворений образ носія Слова Божого, хоча вже на ті часи “Кобзар” став Біблією для українців. А сам автор був євангельським світильником.

Побачивши ту 100-гривневу купюру, Іван Драч з гнівом вигукнув: “Зніміть з Шевченка шапку та ще й того кожуха!”

Але “бузиністи” виправдовуються: “В останні роки свого життя Тарас Григорович дійсно багаторазово фотографувався у кожусі та в баранячій шапці – дивіться фото за 30 березня 1858 року”.

Зробимо маленький екскурс у той 1858 рік:

Повернувшись після 10-річної каторги до чужого й холодного Петербургу виснаженим і хворим дідусем (і це в 44 роки!), Шевченко не мав “ні хатини, ні свитини...”. А той кожух і шапку подарувала йому, зглянувшись над нещасним, дружина віце-президента Академії мистецтв Анастасія Іванівна, яка разом з чоловіком Федором Петровичем Толстим першими розпочали клопотання про звільнення поета з неволі. Вона раніше збрала і надіслала Шевченку на заслання 500 карбованців, весь час підтримувала його дух своїми листами. Недарма ж Шевченко у листах-відповідях та в своєму “Щоденнику” називав її “сестрою”, “святою заступницею”. А згодом в знак вдячності подарував їй декілька своїх художніх творів.

Можливо, ходіння Шевченка в кожусі й баранячій шапці було своєрідною демонстрацією своєї незалежності від високих чинів самодержавства, перед якимигнули спина усі в елегантних костюмах і краватках?.. Може він хотів підкреслити таким своїм видом, що він – істинно народний український поет!

Бо ж влітку того ж 1858-го Тарас Григорович декілька разів фотографувався у світлому костюмі з тростинкою та капелюхом у руці і без бороди. Є світлина Шевченка без головного убору, в білій сорочці і темному

піджаку.

Дехто стверджує, що Шевченко при створенні офортного автопортрету використав літографічний свій портрет, виконаний відомим тоді французьким літографом А. Муйероном. Себто, сам собі сподобався в кожусі. А чому б не мотивувати це першим і другим реноме – протест і утвердження себе народним поетом?

До речі, комусь з хмельницьких владних “совків” теж заманулося встановити в парку імені Т. Шевченка пам’ятник українського Пророка в кожусі й баранячій шапці. Тому у 1992 році замовив його у київських скульпторів Валентина та Івана Зноби, навіть не задумуючись, що на Поділлі Шевченко побував 32-річним (1846), яким ми його бачимо нині на новій 100-гривневій купюрі (автопортрет 1842 р.) з дуже виразними рисами його мужнього характеру. Хоча за ними вгадуються надзвичайна доброта і м’якість, навіть романтичність натури. Вгадується подиву гідна правдолюбність і прямота вдачі, що граничили в ньому з почуттям самозречення заради ідеї служіння своєму народові. (Доречно зауважити, що в ті 40-ві роки він одягався досить вишукано, бо мав великі прибутки за намальовані портрети петербурзьких вельмож).

Саме за ці риси жертовності заради волі свого народу й полюбив нашого Генія весь світ. Для інших народів він теж став символом нескореності людського духу. Тому й стоять в багатьох столицях країн світу пам’ятники Шевченку (понад 1000). А його “Кобзар” читається ледь не на всіх мовах світу.

Безперечно, різні народи світу мають своїх класиків, основоположників національних літератур: росіяни – Пушкіна, поляки – Міцкевича, англійці – Байрона, німці – Гете. А от такої книги, як Шевченків “Кобзар”, не створив жоден поет у світі!!

Г. П. Кухтюк,
вчитель-методист
Л. С. Ополянчук,
вчитель-методист,
(м. Хмельницький)

ДУХОВНИЙ ПРОМЕТЕЙ НАЦІЇ

Кожна цивілізована країна світу має свого провідника, який надихає націю. Зазвичай це поети. Англієць Байрон, німці – Гете і Шиллер, поляк Адам Міцкевич, угорець Шандор Петефі, болгарин Христо Ботев, росіянин

Олександр Пушкін... Для українців такою зіркою є Тарас Григорович Шевченко – фундатор нової української літератури. “Я не знаю іншого поета, який би так повно поєднав у собі поета національного і поета народного, як Шевченко”, – писав російський письменник Вікентій Вересаєв. Це влучна і точна характеристика постаті Кобзаря і його значимості для України. У своїй творчості, у страдницькому житті, навіть у зовнішності своїй Тарас Шевченко повно відбив прекрасну, багатостраждальну Україну. Саме це дає нам право назвати поезію Шевченка новаторською.

Словенець Йосип Абрам на початку ХХ ст. назвав Шевченка справжнім велетом. Це “поет могутнього духу, залізної волі, високих ідей, поет з дуже вразливим, ніжним, благородним серцем і водночас непримиримий, грізний, полум’яний борець за правду і справедливість – чудовий, великий, непохитний поет, великий як людина, чудовий як високий ідеал патріота, ідеал слов’янина. Так, Шевченко є великою гордістю і славою для братів українців. І не тільки для них, а й для всіх слов’ян взагалі”, – стверджував Абрам [4, с. 214].

Це насправді так, адже в своїй творчості геніальний український поет, наш поет, закликав до слов’янської єдності. Він мріяв про братерство всіх слов’янських народів, а цьому могли посприяти саме такі, як він, діячі слов’янського відродження.

Наш Кобзар був людиною висококультурною і добре орієнтувався в поточному літературному житті Європи.

Звідки це в Шевченка, з яких джерел? Насамперед слід врахувати те, що поет виріс на ґрунті народної творчості. Він буквально дихав повітрям українського пісенного фольклору. Українська народна пісня була для нього “і поезією, і історією, і батьківською могилою” [4, с. 209]. Це і є колиска поетичного таланту Шевченка. Він прийшов в українську поезію, щоб сказати нове слово, стати першим виразником народних інтересів, “влити скарби українських дум у загальний потік людської культури” [4, с. 209].

Отож, символіка народної пісні, буйна уява народної міфології, голос інтуїції, скарби знань, що відкрилися допитливому й працелюбному Тарасу, а ще книжки – все це й стало тим ґрунтом, на основі якого і завдяки якому вдосконалювався поетичний талант Шевченка.

Згадаймо слова Пантелеймона Куліша, товариша Шевченка, який вказував на постійну самоосвіту Тараса – “не було книжок, щоб йому в руки не попали” [1, с. 13].

Російська література тих часів, на думку Шевченка, була неоригінальною, у великій мірі позначена наслідуваннями, але поет широко використовував її перекладні багатства.

Тарас Григорович мав сталі й широкі зв’язки з поляками. Ще в ранньому дитинстві він навчився польської мови. Це й відкрило йому дорогу у

світ західної літератури.

Знання французької, мабуть, було таке, що давало змогу читати французькі твори в оригіналі, інші було прочитано в перекладах.

Академік О. Білецький на підставі повістей, листування і “Журналу” Шевченка склав реєстр авторів, з творами яких Шевченко був обізнаний. Якщо співвіднести це з програмними творами світової літератури, що вивчаються в середній школі, то отримаємо наступне: з античних авторів – це Гомер, Вергілій, Горацій, Овідій; з письменників нової Європи: італійці – Данте, Петрарка, Боккаччо; німці – Гете, Шіллер; французи – Вольтер, Бальзак, Гюго.

Літературні скарби минулого і сучасного були для Шевченка тим підґрунтям, на якому виростала велика культура стилю, вишуканість його естетичних критеріїв. Поет постійно вдосконалював себе свідомо й інтуїтивними зусиллями свого творчого генію. Слід відзначити, що Шевченко не вкладався у рамки якогось одного літературного стилю. В основному це був романтизм, крізь який проростали могутні парості яскравого реалізму.

Глибинне проникнення Шевченка у світ романтизму і своєрідність становища в ньому помітні, коли ми звертаємося чи до окремих образів Шевченка, чи до цілих творів і їх груп.

Візьмемо образ античної літератури, який до цього часу цікавить красне письменство. Це вічний герой-титан Прометей. Хто такий Прометей в античній літературі? Борець проти свавільного захоплення влади олімпійськими богами, який, прагнучи розвіяти пітьму в свідомості людей, осяяв їх світлом розуму. В боротьбі з титанами Прометей підтримував богів, покладаючи надію на те, що Зевс зверне увагу на творіння його рук – людей, яких він зліпив із глини та сліз, а душу дав з небесного вогню, укравши кілька жаринок із сонячної колісниці. Коли сподівання виявились марними, Прометей оголосив війну Зевсу, і той покарав його. Багато страждань випало на долю Провидця. Він знав, що лиха доля спіткає і мужнього громовержця, знав, що йому самому доведеться довго страждати, однак мужньо зносив все, допоки не прийшов час його звільнення Гераклом.

Прометей відкриває галерею так званих вічних образів, до яких постійно звертається людство. У переносному значенні Прометей, як і поняття “прометеїзм”, “прометеїв вогонь”, є уособленням прагнення досягти високої мети.

Як трактує образ Прометея просвітитель Гете? Його Прометей – борець з тиранією, якому противне рабство, його не можуть купити владою. Він мудрий, адже на його стороні Мінерва. Він благородний, друг людей, яких вчить мислити і працювати. На його думку, не людям слід славити богів, а навпаки, тому що саме люди вершать подвиг, створюючи своєю працею всі блага життя. Немає тут містики і песимізму. Прометей не підкорився Зевсу,

який у Гете – жорстокий тиран, котрий зневажає людей, вважаючи їх хробаками, що примножують рабів.

Особливої популярності образ Прометея набув за доби романтизму, який був породжений передгрозовою і післягрозовою обстановкою революційних бур. Це “стало результатом суспільних надій і розчарувань у можливостях розумного перетворення суспільства за принципами свободи, рівності та братерства” [3, с. 59]. У центрі зображення романтиків – духовне життя особистості, тому міфічний герой став символом непокори, тираноборства і людинолюбства.

Для Байрона Прометей, улюблений ще з дитячих років, – це борець-індивідуаліст. Зрозуміло, що поет на перше місце висуває особисті переживання й думки ліричного героя, тому пряме звернення автора до Прометея сповнене розуміння й співчуття. Автор цінує титана за його подвиг в ім'я людства. Страждання Прометея, його стійкість у випробуваннях долею роблять героя ближчим до смертних. Звинувачуючи в усьому богів-олімпійців, котрі суворі й нещадні до людини, байдужі до мук, які терпить титан, Байрон захоплюється силою духу героя. Прометей Байрона – світла душа, що потерпає від жорстокого світу, його образ та несправедливості.

В образі байронівського Прометея підкреслені такі риси, як: незламна мужність, волелюбність, гордий дух непокори, цілеспрямованість, співчуття до долі ближнього. Байрон прагне перебороти мотиви смутку, скорботи, протиставляючи їм ідеал героїчної особистості, яка спроможна кинути виклик несправедливостям світу.

*“Хай доля зла тебе скувала,
Та виклик твій, борня зухвала,
Завзяття вогняне твоє,
Твій гордий дух і непокора,
Що їх і небо не поборе,
Для смертних прикладом стає”*

Прометей в поемі представлений як громадський ідеал служіння людству. Дуже важливі слова поета, звернені до героя: “Ти боротьбу обрав, титане...”, “прийняв ти муки без вагань...”.

Отже, прометейський дух непокори й бунтарства, свободоловства й боротьби з тиранією, на думку Байрона, ця трагедія самотності та “світової скорботи” – взірці для прийдешніх поколінь.

Поема Шевченка “Кавказ”. Чому “Кавказ”? За легендою, саме тут був прикутий мужній Прометей. Створений Шевченком образ Прометея має символічний характер. Міфічний образ тираноборця був цікавим для поета настільки, що він висвітлює героя по-своєму, з новими відтінками значення цього образу, а саме: політичного протестантизму. У творі Шевченка титан –

символ нескореного народу, серце якого довбе двоголовий орел царизму. Кати знущаються над людьми, вгодовані пани позбавляють їх шматка хліба, кують кайдани, у ярма запрягають “братів незрячих, гречкосіїв”, хоча брехливо твердять, що “по закону апостола” люблять брата. Все це – рани на тілі Прометей-народу. А коли Тарас з боєм запитує, “за кого ж розіп’явся, Христе, сине Божий?”, відчуваємо, що поет вірить у щирість Христової жертви, та круг себе бачить чимало христопродавців. Невольа панує у царській імперії: голодна дитина вмирає під тином, люди “німі на панщину ідуть”, пани “кайданами міняються, правдою торгують”. Інакше кажучи, “усі ми в золоті і голі”. І на Кавказі царські сатрапи “застукали сердешну волю”. Пролилося море сліз і крові, у якому можна було б утопити всіх імператорів. Великий Кобзар все ж вірить: “Встане правда! Встане воля!” Надія на те, що прийде Геракл, визволитель Прометей, не повинна заспокоювати: не можна чекати, слід й свої зусилля докласти до справи визволення. Як заповіт прийдешнім поколінням, звучать слова:

*“Борітеся – поборете!
Вам Бог помагає!
За вас правда, за вас слава
І воля святая”*

Поет впевнений у тому, що “неситий не виоре на дні моря поля”, не вип’є двоголовий орел народної крові, тому “серце оживає і сміється знову”.

Лунає над світом живе слово Кобзаря. Ідуть роки, минають століття, а слава нашого національного генія не меркне і не в’яне. Його творчість віддзеркалює історичну долю українського народу. З його іменем пов’язані наші сподівання, з його творів черпаємо силу духу. З цього приводу Пантелеймон Куліш писав:

*Наш еси, поете, а ми нарід твій
І духом твоїм дихатимемо
во віки і віки*

Шевченко був не тільки геніальним українським поетом. Він поєднав у своїй творчості високий ідейний зміст з досконалою поетичною формою і високою майстерністю. Прославляючи свій народ, був послідовним, незламним і непримиренним борцем за правду. Він вчив, що свободу для всіх людей і народів можна завоювати, приклавши до цього чималі зусилля.

Завдяки перекладам на різні мови світу, творами нашого Пророка нині живуть люди у різних країнах. Їм близькі ідеї свободи, гуманності і демократії. Правда Бога Любові, жива правда життя, пов’язана нероздільно з братньою любов’ю – найвищим на світі добром.

У 1916 році в столиці Австрії вийшла книга шведського славіста Альфреда Єнсена, де вперше творчість Шевченка розглядалась у

загальноєвропейському контексті. Для автора книги Шевченко – один з найбільших поетів людства. Це стало визнанням духовної рівноправності України з іншими європейськими народами. “Це справжня апологія українського мистецтва та української культури” [4, с. 219].

Ми звертаємося до Шевченкового “Кобзаря” як до Біблії, тому що цей поет – наша духовна криниця, невичерпне джерело.

У 1949 році в газеті “Промінь”, яка видавалась в Австрії, був надрукований вірш поетеси Ніни Туз “Нам голосу Шевченка треба”. Ця поезія актуальна і в наші дні. Відзначаючи 200-літній ювілей Шевченка, ми відчуваємо велику відповідальність за долю країни та народу.

*“Нам голосу Шевченка треба.
Громами серце щоб озвалось,
Щоб думка линула до неба
Й на землю в блискавках верталась.
Щоб Україна коли-небудь
І нами, грішними, пишалась
А гріх у нас такий великий:
Не зберегли ми свою Мати...
О, вдар, Тарасе, в серце криком,
Поклич до кари, до відплати.
Дай осушить нам крові ріки
І рідну хату збудувати.
І ми спокутуєм провину,
Що зараз в серці, як ридання,
Коли вернемо в Україну
У час ранкового світання.
І Мати визволим з загину,
І утолим її страждання.
І ти прийдеш, Тарасе, з нами
Крізь біль, страждання і руїни.
О, йти нам тернами – шляхами,
Де кров, хрести і домовини...
Ми вірим:
Сонце України
Засяє знову над ланами!”*
[4, с. 224].

Отож, “нам голосу Шевченка треба” тому, що саме цей поет – наш навчитель і порадник. Пам’ять про Шевченка вічна, а його поезія безсмертна.

“Любити Шевченка – любити Україну. Любити Україну – любити Шевченка” [5, с. 247].

Серце світу зараз в Україні, на її Майдані, як відзначив экс-президент Грузії М. Саакашвілі. “Небесна сотня”, за Шевченком, це титан Прометей, адже ці люди – з народу і полягли вони за майбутнє своїх рідних українців, за гідне місце України у світі.

В переддень 200-літнього ювілею Шевченка ми вкотре переконаємося, що він – Пророк нації. На Майдані звучать вірші невмирущего Тараса...

Список використаних джерел та літератури:

1. Буйко М. Творчість Тараса Шевченка на тлі західноєвропейської літератури / М. Буйко. – Мюнхен. : [б. в.], 1956.
2. Гончар О. Вічне слово // Тарас Шевченко. Кобзар. – К. : Дніпро, 1980.
3. Лук'янов С. Культура українська та зарубіжна : навч. посіб. – Х. : вид. група Академія, 2000.
4. Мегела І. У світі вічних образів // Статті та дослідження. – К. : вид. Вадим Карпенко, 2008.
5. Українська мова та література. Комплексний довідник. – Х. : вид-во Весна, ФОП Співак В., 2010.
6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.e-reading.co.uk/chapter.php/67826/39/Yung_-_Psihologicheskie_tipy.html. – Назва з екрану.
7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrlib.com.ua/essay/printout.php?id=6&bookid=10>. – Назва з екрану.
8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lessons.com.ua/svoyeridnist-obrazu-prometeja-v-poezi%D1%97-bajrona-prometej>. – Назва з екрану.
9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lib.misto.kiev.ua/UKR/TVIR/SHEVCHENKO/shevchenko104.txt>. – Назва з екрану.
10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrlib.com.ua/shpora/answer.php?id=42&bookid=4>. – Назва з екрану.

УДК 061.22(477.4)“19”:821.161.2.001.83–Шевченко

Г. Г. Кучеров,

*кандидат історичних наук
(м. Кам'янець-Подільський)*

В. Д. Коцюк,

*кандидат історичних наук
(м. Хмельницький)*

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ТВОРЧОСТІ Т. ШЕВЧЕНКА У ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКИХ “ПРОСВІТ” ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ (1920–1922 РР.)

У статті на основі архівних матеріалів розкривається процес популяризації творчості Т. Шевченка в діяльності сільських “Просвіт” Правобережної України у 1920–1922 рр.

Ключові слова: *Т. Шевченко, “Просвіта”, товариство, Правобережна Україна, свято, діяльність, радянська влада.*

Вагомий внесок у процес формування самосвідомості українського народу зробила громадська організація “Просвіта”. Із відомих причин тема просвітницького руху в Україні початку ХХ ст. була практично закритою для широкого загалу протягом багатьох десятиліть. Змістовно історію цих організацій висвітлювали у своїх роботах сучасні дослідники. Варто відзначити праці А. Середяк [1], О. В. Лисенка [2], Л. І. Євселевського [3], С. Я. Фарини [3], О. М. Германа [4], Л. В. Кравчука [5], С. А. Масюк [6], Т. С. Осташко [7], О. В. Малюти [8], В. С. Лозового [9], В. А. Нестеренка [10], А. І. Машталіра [11] та інших. Об’єктом уваги сучасних істориків стали переважно великі просвітницькі осередки. Це і зрозуміло, адже більшість відомих архівних матеріалів, історичних документів містять інформацію саме про такі “Просвіти”. У той же час низові організації, як-то: сільські, волосні, приміські – залишилися поза увагою. Відтак, метою нашої публікації є дослідження діяльності сільських “Просвіт” Правобережної України, зокрема їх участь у популяризації творчості Т. Шевченка.

Перш за все, варто наголосити на тому, що сільські “Просвіти” Правобережної України, як і у попередній період Української революції, називали свої осередки іменем Великого Кобзаря. З одного боку, такі кроки популяризували його ім’я, а з іншого, давали зрозуміти місцевому населенню, на яких засадах буде працювати дане товариство.

У 1919–1920 рр. на території регіону час від часу панували більшовики. Їх політика в українському селі полягала у тому, щоб зміцнити своє становище і привернути селян на свій бік у боротьбі з Директорією УНР. В умовах нестабільної політичної ситуації в Україні радянська влада, зважаючи на сумний досвід 1917–1918 рр., намагалася лояльно ставитися до українців та їх культурно-освітніх прагнень. Підтвердження цього можна знайти у ноті кам’янецького уряду Директорії до Антанти, де говорилося про те, що А. Денікін “робить те, чого не дозволяли собі робити навіть наші вороги, московські комуністи” [12, с. 344]. Водночас більшовики не мали в Україні достатньо активістів, на яких можна було б опертись, а політпрацівників було обмаль. Тому відразу відмовитися від “петлюрівських” “Просвіт” було неможливо. Через це робітничо-селянська влада терпимо ставилася до товариств, тим паче, що вони мали значну підтримку і авторитет у населення. Народний комісар освіти УСРР В. Затонський висловився за подальше продовження діяльності “Просвіт” [13, арк. 31]. Різним організаціям, у тому числі і просвітницьким, надавалася можливість “...вільного існування, розвитку і здійснення позашкільної просвітницької роботи, оскільки вона... не направлена проти радянської влади” [14, арк. 28]. У зв’язку із цим, у 1920 р.

місцеві ревкоми отримали розпорядження від керівних органів влади сприяти всім “починанням культурно-просвітницького характеру та допомагати в організації всякого роду концертів та видовищ” [15, арк. 24].

Слабкість влади більшовиків в Україні на початку 20-х років, до певних меж непопулярність серед народу спричинили її відповідну політику. Радянський режим не лише задекларував своє шанобливе ставлення до української мови й культурних установ, а й спочатку дотримувався цього на практиці, що мусили визнати навіть його опоненти. Зокрема, прем’єр-міністр УНР І. Мазепа писав у листі до С. Петлюри на початку лютого 1920 р. з Кам’янця-Подільського: “Щодо української культури взагалі, то більшовики додержуються фактичного її визнання і про переслідування ними українських культурних установ або української мови цей рік не чути” [16, арк. 10]. Так само радянська влада ставилася до діяльності “Просвіти” та їхньої діяльності, плануючи використовувати товариства у своїх цілях, зокрема, поширювати соціалістичні ідеї серед мас.

У 1920 р. радянська влада продовжила попередній курс, направлений на відзначення роковин народження та смерті видатних діячів України, зокрема, Т. Шевченка. Губернські відділи освіти отримали розпорядження від Г. Гринька – народного комісара освіти організувати урочисте вшанування пам’яті “великого борця за соціальне і національне визволення трудящого люду” і проявити максимум активності [17, арк. 3]. Наприклад, у с. Троянівка Волинської губернії 14 березня 1920 р. під час організації свята на честь Т. Шевченка виступив голова товариства Гінківський з промовою. Збори просвітян ухвалили рішення присвоїти “Просвіті” ім’я Кобзаря. Після цього хор виконав кілька номерів: “На смерть Шевченка”, “Ой біда чайці”, “Вкраїно, мати”, дует “Тополя”. У перервах між співами виступило кілька декламаторів із творами поета: “Тополя”, “До мертвих і живих” та ін. Свято завершилося виконанням “Заповіту”. Проведення таких заходів передбачало значні фінансові витрати. Це ілюструє фінансовий звіт “Просвіти”, з якого видно, що на влаштування свята було витрачено 8410 крб. (див. табл. № 1):

Табл. 1.

Фінансовий звіт “Просвіти” с. Троянівки Волинської губернії про кошти, витрачені під час організації свята на честь Т. Шевченка

№ з/п	На що витрачено	Скільки витрачено (крб.)
1.	На прибирання помешкання	200
2.	Шпагат	1600
3.	Газ по 400 крб.	1600
4.	Газ по 500 крб.	2500

5.	Крейда	180
6.	Папір	750
7.	Цвяхи	600
8.	Фітіль для лампи і скло	600
9.	Фарба, крейда...	380
	Всього	8410

[18, арк.75]

Під час вшанування пам'яті Кобзаря інколи виникали непорозуміння. Так, представники політуправління були невдоволені тим, що протягом заходу у згаданому с. Троянівка не пролунав “Інтернаціонал”. На ці закиди керівник хору пояснив, що хор існує всього тиждень і за цей час знайти ноти революційної пісні не вдалося. Незважаючи на такий аргумент, керівництво “Просвіти” було звинувачено у “самостійницьких тенденціях”. І все ж таки спогади про свято у населення залишилися приємними. Зросла зацікавленість товариством. Після свята до осередку записалися біля 50 осіб – головним чином селянської молоді [19, арк. 64].

На початку 20-х років, незважаючи на сприяння радянської влади у проведенні святкування шевченківських роковин, їх відзначення дозволялося лише за затвердженням “згори” сценарієм. Так, олександрівсько-слобідська “Просвіта”, що на Київщині, влаштувала концерт. Після виконання “Інтернаціоналу” і “Заповіту”, традиційних для таких заходів, просвітяни виступили із доповіддю, декламували вірші, виконували пісні на вірші Т. Шевченка. На концерті були присутні близько 250 осіб [20, арк. 15].

Вшануванню пам'яті великого Кобзаря велику увагу приділяли на просвітницьких форумах. 15 лютого 1921 р. відбувся з'їзд “Просвіт” Волинської губернії. На ньому, зокрема, була ухвалена резолюція: звернутися до українського вчителства та інтелігенції із закликом, щоб дні народження та смерті Т. Шевченка були “достойно вшановані з поясненням по школах дітям і населенню великого значіння для України діяльності Т. Шевченка” [21, арк. 64]. Зрозуміло, що на прикладах поета можна було прищепити у населення почуття гідності, патріотизму, відповідальності за свою державу.

Ознайомлення із постаттю Кобзаря займало чільне місце у діяльності сільських “Просвіт” Правобережної України. Зокрема, просвітяни часто читали селянам лекції про його життя і творчість. Цьому сприяло видавництво деякими товариствами книг, брошур, буклетів про Т. Шевченка та його твори [22, с. 39, 100]. Окремі товариства ухвалювали рішення встановити йому пам'ятник. Яскравим прикладом того, як використовували у своїй діяльності ім'я Кобзаря була жидичинська “Просвіта” Луцького повіту. Щоб селяни краще сприймали високі ідеї, товариство обрало зрозуміле їм та водночас

піднесене й патріотичне Шевченкове слово. Окрасою кожної селянської хати став портрет Т. Шевченка, а улюбленою книгою – шанований у народі “Кобзар”. “Просвіта” прищеплювала інтерес до суспільної і творчої діяльності поета. Вечори пам’яті Кобзаря у дні його народження також стали традиційними. Наскільки змістовними були свята, присвячені пам’яті Т. Шевченка, можна зробити висновок, прочитавши програму свята, організованого 11 березня 1921 р. просвітницьким театральним гуртком. Наводимо дослівний текст із незначними скороченнями: “І. Ще не вмерла Україна (виконав хор). Хто такий Т. Шевченко – реферат (прочитав учитель жидичинської школи М. Ляцкій). II. Декламування: “До живих і мертвих”; “Слава України” (Мал. Кобзарик); “Любіть Україну” (Мал. Кобзар); “Іван Підкова”; “Вечір на Україні” (М. Кобзар); “До зорі” (М. Кобзарик); “Розрита могила”; “Чернець; III. Співи: “Реве та стогне Дніпр широкий”, “Така її доля, о Боже мій милий”, “На що мині чорні брови”, “Сон”, “Над Дніпром (М. К.)”, “І досі сниться (М. К.)”, “Село (М. К.)”, “Мені 13-й минав”, “Човен”, “Чума”, “За байраком байрак” та ін. [23, арк. 25]. Виконання пісень на слова Кобзаря, декламування його віршів розвивало в односельців навички культури читання, декламаторські здібності.

Табл. 2.

Кошторис на організацію літературно-драматичного вечора на честь Т. Шевченка пісковською “Просвітою” Житомирського повіту
[26, арк. 14].

з/п	Назва предметів	кількість	Ціна крб.	Разом крб.
1.	Газ для освітлення	3 хн.	5000	15000
2.	Цвяхи	2 хн.	4000	8000
3.	Шпалери	2 ком.	2000	4000
4.	Мальований папір для квіток і прапорів	1 дес.	300	7200
5.	Шпагат	1 кл.	3000	3000
6.	Дріт	1 хн.	5000	5000
7.	Непередбачені витрати			5000
	Разом			47200

Загальне керівництво у популяризації творчості Т. Шевченка було покладено на губернські політосвіти. Для цього вони могли використовувати ресурси “Просвіт”. Зокрема, у 1921 р. “Просвіти” Будаєвської волості Київської губернії отримали розпорядження надіслати у волость для святкування 10 березня Шевченківського свята трьох представників. Вони повинні були взяти участь у читанні віршів, рефератів тощо. Волосний відділ

народної освіти просив просвітницьких хористів обов'язково прибути у повному складі. У населених пунктах, де не проводилися святкові заходи, пропонували припинити навчання з 10 по 14 березня і у ці дні проводити читання творів Кобзаря та бесіди з учнями і населенням [24, арк. 29].

Інформація про відзначення роковин поета надходила до органів влади у вигляді звітів товариств. Згадувана вже олександрівсько-слобідська “Просвіта” надіслала звіт за березень 1921 р. Відповідно до нього, 18 березня відбувся концерт пам'яті Т. Шевченка, на якому після виконання “Інтернаціоналу” та “Заповіту” просвітяни декламували вірші Кобзаря, а також виконували пісні на його слова. Присутніми були до 250 осіб [25, арк. 15]. Як бачимо, на свята збиралася досить велика кількість людей, що свідчило про їхній інтерес до діяльності просвітницьких осередків із популяризації творчості поета.

Для проведення днів пам'яті Кобзаря сільські товариства регіону у міру своїх можливостей використовували різноманітне матеріально-технічне забезпечення. Це видно з кошторису на організацію пісковською “Просвітою” Житомирського повіту літературно-драматичного вечора на честь Т. Шевченка, який голова осередку Г. Стефанів направив до Левківського волосного відділу народної освіти.

Крім цього, серед витрат осередків можна побачити й інші, зокрема, у держархіві Житомирської області зберігається розписка Олефір Марії, яка свідчить, що вона отримала від троянівської “Просвіти” Житомирського повіту 200 крб. за прибирання приміщення після проведення урочистого засідання на честь Т. Шевченка [27, арк. 66].

Значне місце у поширенні Кобзарєвого слова належало керівникам “Просвіт” та активним просвітянам. Вони заохочували населення брати активну участь у проведенні днів пам'яті поета, відігравали консолідуючу роль. Варто відзначити голову високопільського товариства Житомирського повіту О. Миська, який проявляв ініціативу, підтримував просвітництво, сприяв єднанню членів осередку, за що отримав подяку від просвітян, зокрема, від В. Штуля [28, арк. 5-7]. 10 березня 1921 р. високопільське товариство відзначало роковини смерті українського поета. Зокрема, під час концертного відділу були виконані пісні, декламувалися вірші. О. Мисько вимовив промову на тему “Перший Український Пророк Революції”, а його заступник – М. Столяр – “Значення Т.Г. Шевченка в українській літературі” [29, арк. 6].

У 1922 р. радянське керівництво суттєво змінило своє ставлення до просвітницьких організацій. На початку року на території Правобережної України влада проводила консультації з керівництвом “Просвіт” щодо їх залучення до “політосвітнього руху” [30, арк. 24]. У випадку відмови передбачалося закриття нелояльних товариств. У межах такої політики

просвітяни відчували інтенсивний тиск із боку влади. 11 лютого у центральній газеті “Вісті ВУЦВК” була опублікована стаття В. Коряка “Просвітянство”. У ній давалася характеристика “Просвітам”, зокрема, виділялися “червоні” і “петлюрівські, контрреволюційні” товариства. Останні, на думку автора, мали зв’язки із “бандами і закордонною еміграцією”. Загалом В. Коряк висловив думку про непотрібність просвітницьких організацій, які є “гальмом на шляху духовного розвою на селі, і в цьому його шкідливість” [31, с. 1]. Подібне судження було висловлено у лютому 1922 р. на Всеукраїнській нараді завідувачів відділами губкомів партії: “Репрезентуючи інтелігенцію, ці “Просвіти” являють собою величезну загрозу Радянській владі і всьому пролетаріатові на селі” [32, с. 111].

У зв’язку із цим, практично всі товариства краю у 1922 р. переживали скрутні часи. Вони мали обмежені джерела прибутків, засоби для активізації своєї діяльності. За все: літературу, декорації, інші речі, які надходили від держави, – “Просвіти” сплачували гроші. Тому вони звертались у повітові центри із проханням, щоб влада звернула увагу на той факт, що за статутом осередки мали право на державну допомогу. Проте підтримку радянських органів отримувала невелика кількість товариств, що діяли виключно на комуністичних засадах. До того ж нова економічна політика спричинила певну затримку реалізації культурно-освітніх завдань на селі, оскільки просвітяни залучалися до проведення продовольчої роботи [33, арк. 9]. Сільські товариства залучалися також до різного роду господарських робіт у межах свого села і навіть повіту, що призводило до обмеження діяльності “Просвіт”.

Проте і за таких важких умов товариства проводили Шевченківські свята. В лютому 1922 р. вийшла відозва завідувача відділу народівити Лискуна та інших чиновників до завідувачів волвіднародівити, “Просвіт”, культосвітніх і політосвітніх установ Кам’яначчини. У ній автори поставили питання про належне святкування поета, зокрема, про необхідність залучити якомога більше людей, довести до населення зміст поезії та життя Т. Шевченка [34, с. 4]. Як наслідок зазначеного розпорядження, сільські товариства урочисто відсвяткували Шевченківські дні. Ці свята відвідали керівники повітвиконкому, зокрема П. Буценко. Урочисто пройшло свято, наприклад, у Балині, де просвітницький осередок організував у школі літературні читання творів Т. Шевченка, П. Куліша, С. Руданського. Але з іншого боку, досить часто сільські ради обходили увагою такі заходи. Так, у с. Заліссі жоден місцевий чиновник не прийшов на Шевченківські свята. І такі випадки не були поодинокими [35, с. 50].

5 березня 1922 р. за ініціативою інструктора політосвіти у с. Стрільниках Ямпільського повіту було організоване просвітницьке товариство ім. Т. Шевченка. Його головою був М. Шкурин, секретарем –

П. Кардашевський, скарбником – П. Браток. При цьому просвітянам довели до відома, що осередок відчиняється лише з дозволу політосвіти і підпорядковується тільки йому [36, арк. 1-2]. В умовах такого тотального контролю з боку радянської влади про ефективність просвітницької роботи говорити марно.

При святкуванні днів Кобзаря радянська влада використовувала й освітні заклади. На початку березня 1922 р., зокрема, заввідділом повітнаросвіти Київської губернії направив усім волосним відділам народної освіти розпорядження провести святкування дня народження Т. Шевченка у всіх школах. Пропонувалося залучити до цього, крім учнів, і “Просвіти”. Програма свята визначалася централізовано для всіх товариств: “Заповіт”; Шевченко та його твори; декламування творів поета; вірші; хор; декламування; “Заповіт”; “Інтернаціонал” [37, арк. 14].

Під час проведення Шевченківських днів “Просвіти” могли отримати допомогу від повітових органів влади. Скажімо, сільські осередки Германівської волості Київського повіту могли отримати безкоштовно відповідну літературу [38, арк. 14].

Навіть наприкінці своєї діяльності у 1922 р. сільські “Просвіти” також намагалися проводити Шевченківські дні. Так, лянцкорунська “Просвіта” Кам’янецького повіту на свято роковин народження та смерті поета вистави “Назар Стодоля” та “Безталанна”. Не маючи для постановки відповідних костюмів, керівництво осередку просило завповітполітосвітою допомогти своїм поручительством отримати на прокат необхідні костюми [39, арк. 220].

Отже, важливою віхою діяльності сільських “Просвіт” Правобережної України була популяризація серед населення творчості Т. Шевченка, пропаганда насамперед тих творів, в яких були відображені сторінки історії України. Аналіз особливостей підготовки й проведення ювілейних святкувань Т. Шевченка дає змогу осмислити їхній механізм, фінансові можливості, питання залучення членів товариств та населення сіл для їх проведення. Відзначення Шевченківських днів набуло загальнодержавного значення (всеукраїнського характеру), оскільки за рахунок їх проведення формувалася національна свідомість українців, сприяло консолідації нації, вихованню молодого покоління, збереженню історичної пам’яті народу тощо. Вшануванням пам’яті Кобзаря “Просвіти” підвищували свій авторитет серед сільського населення. Загалом, надбання сільських “Просвіт” краю сьогодні впроваджуються у діяльності відродженого 1990 р. Всеукраїнського товариства “Просвіта” імені Тараса Шевченка.

Список використаних джерел та літератури:

1. Середяк А. Товариство “Просвіта” в період першої світової війни, визвольних змагань українського народу і їх поразки (1914–1928) / А. Середяк

// Нарис історії “Просвіти”. – Львів–Краків–Париж : Просвіта, 1993. – С. 42-52.; Середяк, А. Товариство “Просвіта” за межами Галичини / А. Середяк // Нарис історії “Просвіти”. – Львів–Краків–Париж : Просвіта, 1993. – С. 64-74.

2. Лисенко О. В. “Просвіти” у суспільно-політичному і культурному житті Наддніпрянської України (1905–1916 рр.). : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Лисенко Олександр Васильович. – К., 1998. – 169 с. 3. Євселевський Л. І. “Просвіта” в Наддніпрянській Україні: історичний нарис / Л. І. Євселевський, С. Я. Фарина. – К. : Всеукр. т-во “Просвіта” ім. Тараса Шевченка, 1993. – 128 с.; Фарина С. Я. Роль “Просвіт” в українському національно-культурному русі на початку XX століття. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Фарина Сергій Якович. – Кременчук, 1993. – 233 с. 4. Герман О. М. Діяльність товариства “Просвіта” на Поділлі наприкінці XIX і в першій половині XX століття : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Герман Олег Михайлович. – Чернівці, 1995. – 228 с. 5. Кравчук Л. В. Культуротворча діяльність та просвітницький рух в період Української державності 1917–1920 рр. : автореф. дис. ... канд. іст. наук / Л. В. Кравчук // Чернівці, 1996. – 23 с. 6. Масюк С. О. Діяльність товариств “Просвіта” в Україні (березень 1917–1920 рр.). : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / МасюкСвітлана Олександрівна. – К., 1997. – 143 с. 7. Осташко Т. Товариство “Просвіта” – осередки українського національно-освітнього руху за доби Центральної Ради / Т. Осташко // Центральна Рада і український державотворчий процес (до 80-річчя створення Центральної Ради) : (Матер. наук. конф., 20 берез. 1997 р.) / В. А. Смолій (ред.), НАН України, Ін-т історії України. – К., 1997. – Ч. 2. – С. 272-280. 8. Малюта О. В. Шляхи, політи кров’ю. Про діяльність осередків подільського товариства “Просвіта” в першій половині XX століття / О. В. Малюта // “Просвіта”: історія та сучасність (1868–1998) : зб. матер. та док., присвячених 130-річчю ВУТ “Просвіта” ім. Тараса Шевченка / упоряд. ред. В. Герман. – К. : “Просвіта”; “Веселка”, 1998. – С. 329-332.; Малюта О. В. “Просвіта” у формуванні державницького потенціалу українського народу (друга половина XIX – перша чверть XX ст.) : автореф. дис... канд. іст. наук / Малюта О. В. – К., 2005. – 20 с. 9. Лозовий В. “Просвіта” на Поділлі в добу національно-визвольних змагань (1917–1920 рр.) / Лозовий В., Нестеренко В. // Просвітницький рух на Поділлі (1906–1923 рр.) (до 90-річчя Подільської “Просвіти”). – Кам’янець-Подільський : Кам’янець-Подільське міське т-во “Просвіта”; Історико-культурологічне Подільське брат-во, 1996. – С. 28-40. 10. Нестеренко В. А. Діяльність товариства “Просвіта” на початку 20-х років на Поділлі / В. А. Нестеренко // Поділля і Волинь у контексті історії українського національного відродження : наук. зб., присвячений 400-річчю від дня народження Богдана Хмельницького ; [ред. кол. : Баженов Л. В. (відп. ред.), Баженов С. Е., Винокур І. С., Костриця М. Ю.

та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Доля, 1995. – С. 158-160. 11. Машталіп А. І. Шевченківська тема у діяльності Подільської та Волинської “Просвіт” (1917–1920 рр.) / А. І. Машталіп // Подільська “Просвіта”: історія і сьогодення : зб. наук. пр. за підсумками регіон. наук.-краєзн. конф. (м. – Кам'янець-Подільський, 2–3 червня 2011 р.) / [редкол. : О. М. Завальнюк (гол.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2011. – С. 96-100. 12. Винниченко В. З історії української революції / В. Винниченко // Революція на Україні по мемуарах білих. – М.-Л. : Держ. вид-во, 1930. – С. 277-358. 13. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 166, оп. 1, спр. 809, 55 арк. 14. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, спр. 20, 65 арк. 15. Державний архів Житомирської області (далі – ДАЖО), ф.р.-1147, оп. 1, спр. 14, 73 арк. 16. ЦДАВО України, ф. 3809, оп. 2, спр. 9. 17. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, спр. 876, 181 арк. 18. ДАЖО, ф.р.-31, оп. 1, спр. 17, 123 арк. 19. Там само. 20. Державний архів Київської області (далі – ДАКО), ф.р.-94, оп. 1, спр. 87, 28 арк. 21. Державний архів Волинської області (далі – ДАВОЛ), ф. 36, оп. 1а, спр. 32, 100 арк. 22. Видання “Просвіт” Наддніпрянської України, 1906–1922 / Упоряд. С. Л. Зворський. – К. : Глобус, 1999. – Вип. 4. (Нац. Парлам. б-ка України). – 133 с. 23. ДАВОЛ, ф. 36, оп. 1а, спр. 32, 100 арк. 24. ДАКО, ф.р.-1031, оп. 1, спр. 37, 134 арк. 25. ДАКО, ф.р.-94, оп. 1, спр. 87, 28 арк. 26. ДАЖО, ф.р.-1983, оп. 1, спр. 15, 21 арк. 27. ДАЖО, ф.р.-2524, оп. 1, спр. 1, 319 арк. 28. ДАЖО, ф.р.-2524, оп. 1, спр. 134, 260 арк. 29. Там само. 30. ДАЖО, ф.р.-2524, оп. 1, спр. 165, 37 арк. 31. Коряк В. “Просвітянство” / В. Коряк // Вісти ВУЦВК. – 1922. – № 34. – 11 лют. 32. Трембіцький А. А., Завальнюк О. М. До історії Проскурівської “Просвіти” у 20-х роках ХХ століття / А. А. Трембіцький, О. М. Завальнюк // Місто Хмельницький в контексті історії України. – Хмельницький ; Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2006. – С. 110-113. 33. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО), ф.р.-254, оп. 1, спр. 40, 67 арк. 34. Відозва до Завідуючих Волвіднаросвіти, Просвіт, Культосвітніх і Політосвітніх установ Кам'яниччини // Червона Правда. – № 44(144). – 1922. – 23 лют. 35. В. Нестеренко “Просвіта” на Кам'яниччині в 1921–1923 рр. / В. А. Нестеренко // Просвітницький рух на Поділлі (1906–1923 рр.) (до 90-річчя Подільської “Просвіти”). – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільське міське т-во “Просвіта”; Історико-культурологічне Подільське брат-во, – Кам'янець-Подільський, 1996. – С. 41-56. 36. ДАВО, ф.р.-837, оп. 1, спр. 128, 4 арк. 37. ДАКО, ф.р.-1159, оп. 1, спр. 66, 30 арк. 38. ДАКО, ф.р.-1156, оп. 1, спр. 159, 146 арк. 39. Державний архів Хмельницької області, ф.р.-6, оп. 1, спр. 39, 286 арк.

*В статье на основе архивных материалов раскрывается процесс
популяризации творчества Т. Шевченка в деятельности сельских “Просвит”*

Правобережной Украины в 1920–1922 гг.

Ключевые слова: *Т. Шевченко, “Просвита”, общество, Правобережная Украина, праздник, деятельность, советская власть.*

В. І. Левчишина,
вчитель-методист

А. В. Тимошук,
*старший вчитель
(м. Хмельницький)*

СВІТЛИЙ ОБРАЗ КОБЗАРЯ – БЕЗСМЕРТІЙ

*Він був сином мужика і став володрем у царстві духа.
Він був кріпаком і став велетнем у царстві людської культури...*

І. Я. Франко

У першій половині ХІХ століття, в період загострення кризи кріпосницької системи, посилення поміщицького свавілля та жорсткої колоніальної політики, в історію світової літератури і культури увійшов Т. Шевченко. Увесь свій могутній талант він присвятив служінню народові:

“Історія мого життя, – писав поет, – становить частину історії моєї Батьківщини. “Шевченко не був світською людиною, він не міг відразу захопити вас. Зросту був середнього, коренастий, трохи вайлуватий, навіть незграбний. Обличчя відкрите, добродушне, високий лоб з великою лисиною, що надавало йому солідного вигляду; рухи повільні, голос приємний, говорив чудово, плавно...” – таким запам’ятався поет своїм сучасникам [2, с. 1].

Співучень Т. Шевченка по Академії мистецтв Ф. Ткаченко у своїх спогадах кинув коротку, але містку фразу: “Обличчя в Шевченка було непривабливим, але вираз його показував у цій людині присутність великого розуму” [2, с. 10].

Народна традиція величає Шевченка Кобзарем, великим поетом, гуманістом, демократом. Він і справді був яскравим носієм кобзарського хисту і так само, як ці народні співці, знав страждання, ніс через свою непросту долю палку любов до рідного краю, беріг пам’ять про минулу славу України і не давав забути про неї сучасникам.

Уся його творчість пройнята пафосом усеспелюючого гніву проти будь-якого гноблення, насилля, приниження людської гідності. У творчій спадщині Шевченка ми знаходимо правдиві картини під’яремного життя українського селянина, але понад ними, мов сонце, що сходить, піднімається священна віра в те, що встане Україна. І розвіє тьму неволі,

*Світ правди засвітить, і помоляться на волі
Невольничі діти!..
“Стоїть в селі Суботові”*

Шевченкова поезія – це вистраждані серцем думи, тяжкі думи про долю народу, що “стали на папері сумними рядами”.

Сокровенні рядки поет присвячує рідній Україні з її вишневими садками, розлогими степами, високими могилами й широким Дніпром.

*Воскресну нині! Ради їх,
Людей закованих моїх,
Убогих, нищих... Возвеличу
Малих, старих рабів німих!
Я на сторожі коло їх поставлю слово.
“Подражання ІІ псалму”*

Українські письменники, починаючи з Котляревського, використовували в своїх творах живу народну українську мову, скарби усної народної творчості, але це використання було ще обмеженим. Норми української літературної мови, створені на народній основі, дала поезія Шевченка. Основні мовні джерела великий народний поет черпав із скарбів фольклору і живої української мови.

Шляхом Шевченка пішли найвидатніші передові українські письменники наступного часу – Марко Вовчок, Панас Мирний, Іван Франко, Павло Грабовський, Леся Українка та ін.

Сьогодні в нашому Кобзареві ми бачимо незламного борця, якого не знищили ні царські тортури, ні духовне гноблення, що було чи не найстрашнішим. З словом він іде в народ, словом розбиває мури, мури зла і сягає найглибших куточків людської душі. Слово було його життям [4, с. 4]. “Бог” і “Душа” для Шевченка були найважливішими словами.

*Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос – більш нічого.
А серце б'ється – ожива, як їх почує!..
“Ну що б, здавалося, слова...”*

Слово – найцінніший діамант. Цей образ “дорогого діаманту” чи не найкраще дає можливість зрозуміти велич майстра, в руках якого мова засяяла, “як алмаз дорогий, як та зоря ясна”, висловився В. Самійленко в поезії “Українська мова (Пам'ять Шевченка)” [4, с. 4].

Шевченко, як і Скворода, як і поети наступних поколінь, йшов до людей. Це було його потребою, його призначенням, він повинен був віддати себе людям, як народний поет-пророк [4, с. 4].

*... Оживуть степи, озера, і не верстовії,
А вольнії, широкії скрізь шляхи простеляться...*

“Ісаія. Глава 35”

Шевченківське слово, наче промінь сонця, зазирає нам у вічі, у серце, запалює вогонь щирої любові до багатостраждальної нації, бажання боротися за її гідне, вільне життя.

Радуйся, ниво непоплитая!

Радуйся, земле, неповитая

Квітчастим злаком!

Розпустиись, рожевим крилом процвіти!

“Радуйся, ниво непоплитая!”

Кожне покоління знаходить для себе близьке і зрозуміле для серця в поезіях Шевченка чи не тому, що його твори говорили про вічні цінності – про добро і зло, про любов і ненависть, про вірність і зневагу...

Поезія Шевченка – поезія вічних питань, поезія болю і страждання, поезія боротьби, віри і волі... І все це віддзеркалилось у Слові [4, с. 5]. Слово – наймогутніша сила, найвірніший посланець з минулого в сьогодення і з сьогодення у прийдешнє.

Слово – мудрість, невмирущість народу, бо людина нездоланна, коли вічною працею береже світ, коли вирощує хліб на щастя людям, коли плекає мову!

Щоб слово пламенем взялось,

Щоб людям серце розтопило

І на Україні понеслось...

Шевченко як поет-філософ із універсальним баченням світу переходить межу соціально-побутових проблем і звертається до Всесвіту, до проблем буття в цілому. І в центрі буття, в центрі світу поет поставив людину, людина... а навколо неї природа [4, с. 5]. Слова з його поезії “Муза” прочитуються сьогодні як величний заповіт усім, хто йде в літературу:

Моя порадонько святая! Моя ти доле молодая!

Не покидай мене...

“Муза”

Творча спадщина Т. Шевченка – неповторне явище в історії української літератури і світової культури. Саме в його творчості повно розгорнулися ті начала, які стали провідними не тільки для передових українських письменників другої половини XIX, а й початку XX століття.

Великий подвиг Тараса полягає в тому, що він вивисив поняття про свій народ, повернув йому споконвічну гідність і підніс до загальнонародського рівня і відроджувану літературу цього народу [6, с. 8]. Український журнал “Основа” дав об’єктивну оцінку новій ситуації, яку створила поезія Шевченка і літературна праця великої групи людей, що об’єдналися навколо справи національно-культурного відродження, але українську літературу довго “не

визнавали”. Царський уряд вдавався і до обмежувальних циркулярів і до прямої заборони. Шевченко відстоював самостійність української словесності і давав достойну відповідь : “У них (росіян) народ і слово, і в нас народ і слово”.

Український поет щиро перейнявся долею інших пригноблених народів царської Росії, і ніякі заборони і бар’єри не стримували його братніх почуттів. Це не значить, що він був націоналістом чи інтернаціоналістом, а просто людиною, відстоював правду і справедливість, національну свідомість, прагнення до національного визволення. Такі мотиви притаманні багатьом літературам світу, а особливо літературам тих народів, що зазнавали національного гноблення. Ці мотиви, аналогічні Шевченковим, знаходимо у творчості Гюго, Лессінга, Шіллера, Гейне та інших поетів-демократів першої половини XIX століття. У російських – Герцена, Чернишевського, Салтикова-Щедріна, Курочкіна. Але найбільше у поетів національно-визвольної боротьби – А. Міцкевича, Ш. Петефі, Хосе Марті, Христо Ботєва [6, с. 11].

Душа Шевченка знайшла глибоке внутрішнє споріднення з багатьма поетами і діячами національного відродження народів Російської імперії (Абовян, Налбандян, Майроніс, Коста Хетагуров, Янка Купала, Якуб Колас, О. Туманян, А. Церетелі, І. Чавчавадзе), з просвітителями багатьох народів Російської імперії (татарин Каюм Насирі, башкир Акмулла; казахи Абай Кунанбаєв, Убрай Алтинсарин, Чокан Валиханов; таджик Ахмад Доніш, а пізніше Садридін Айні; узбеки Мукімі, Завкі, Фурхат; каракалпак Бердах, якут А. Кулаковський та ін. [6, с. 12].

Великий Кобзар був поборником добра і справедливості, голосом істини і совісті, гуманістичним обличителем світового зла, як і зла соціального та національного. Він був нещадно вимогливим до свого племені й роду людського. Він був і поетом кохання, і чи не найбільшим у світі співцем жінки й матері, дитячої невинності й дівочої краси.

У Шевченка було багато друзів. З. Сераковський зіграв велику роль у зближенні його з кращими представниками російського і польського народів.

В останні роки життя Шевченко виступав на літературних вечорах, став одним з фундаторів Літературного фонду. У ці ж роки спілкувався з українськими літераторами Петербурга – М. Вовчком, М. Костомаровим, П. Кулішем та ін., брав участь у виданні альманаху “Хата” та підготовці до видання журналу “Основа”. Справжня ідейна і особиста дружба встановилась між Шевченком і Марком Вовчком, якій він присвятив вірш “Марку Вовчку”:

Світе мій! Моя ти зоренько святая!

Моя ти сило молодая! Світи на мене і огрій,

І оживи моє побите убоге серце, неукрите,

Голоднеє. І оживу...

М. Вовчок писала йому з-за кордону: “Мій самий любий Тарасе Григоровичу! Чую, що ви хворієте і нездужаєте, а сама собі вже уявляю, як ви там не бережете себе...Я все це добре знаю та не побоюся сказати Вам: дуже Вас прохаю – бережіть себе!”.

Про зустрічі й розмови Шевченка з політичними однодумцями згадували Ф. Лазаревський та К. Герн: “Вечори наші минали непомітно. Пили чай, вечеряли, співали пісень...Були хвилини, коли сльози самі котилися з очей...”.

*Принаймні вкупі сумували,
Згадавши той веселий край,
І Дніпр той дужий, круторогий,
І молодеє теє горе!..
І молодий той грішний рай!
“Ми заспівали, розійшлись” [5, с. 75]*

Одним із найкращих друзів Шевченка був Осип Бодяньський, видатний етнограф, дослідник народної творчості, писемності та культури слов'янства. Перебуваючи у засланні, Шевченко передавав листи Бодяньському, у яких виливав свій невтішний біль, нарікав на нещасливу долю. Остання зустріч Шевченка з Бодяньським була 1858 року.

А. Козачковський – лікар, не відходив від хворого друга, намагався полегшити його страждання. Саме тут, під час хвороби, в кімнаті свого друга, при світлі свічки поет написав свій славнозвісний “Заповіт” [7, с. 131].

В останню дорогу на Україну і поховання на Чернечій горі здійснив досить відомий шевченкознавець Григорій Честахівський.

Однак настав час замислитися над тим, яким постає митець в уяві кожного українця нині. Вкотре перечитуємо його твори і усвідомлюємо, що Кобзар є не лише символом нації, її батьком, пророком, Месією, а й людиною. Людиною, котра мислила, мріяла, ненавиділа, розчаровувалась, любила [3, с. 38].

Кожна епоха творила свого Шевченка і говорила його рядками про себе від імені народу, прокладаючи з його допомогою шлях до влади, проте за гаслами і штампами часто не помічали справжнього Шевченка, серце якого завжди боліло за людей [3, с. 38]. Та щоб краще зрозуміти його, треба повніше збагнути його як сучасника людей, проблем, суспільства середини ХІХ ст. Шевченко сам приходить у наш час. Проте й ми повинні йти в його час. Тільки так між нами і ним глибшатиме взаєморозуміння [3, с. 38].

Вагомою видається оцінка постаті Шевченка та його творчості зарубіжними митцями та літературознавцями:

Грузинський поет А. Церетелі: “Я вперше зрозумів з його слів, як треба любити батьківщину й свій народ”.

Російський письменник Іван Бунін, лауреат Нобелівської премії: “Шевченко – абсолютно геніальний поет”.

Турецький поет Назим Хікмет: “Є поети одного міста, одного села, одного народу. Але є поети всіх міст, всіх сіл, всіх народів. Шевченко саме такий поет”.

Тарас Григорович Шевченко належить не тільки Україні, а всьому людству, хоч кожне його слово про Україну. Щоб знати Шевченка, треба заглибитися у його світ, спробувати на кілька хвилин стати самим поетом і насамперед побачити його гумор, веселу вдачу і не забувати, що він став академіком, людиною з європейською якістю освіти [3, с. 39].

Загальнолюдське значення творчості Шевченка не лише в тому, що він, як і кожен геній, збагатив духовний баланс людства, світ його ідей і почуттів, зробивши надбанням інших народів те, що пережив, передумав і зазнав народ український і чого він досягнув у царстві духу [6, с. 14].

Світове значення поезії Шевченка і в тому, що вона самому українському народові дала розуміння його долі, потреб і завдань перед обличчям майбутнього з погляду загальнолюдських завоювань розуму і духу [6, с. 15].

Поезія Шевченка жила, діяла, поширювалась в списках і російських та закордонних виданнях. Великий вплив мала творчість Шевченка на літератури слов'янських народів, що був виразно помітним уже в другій половині XIX ст.

Твори Шевченка перекладено більш ніж п'ятдесятьма мовами світу. Йому встановлено пам'ятники в Нью-Йорку й Вашингтоні (США), у Палермо (Канада) й Бухаресті (Румунія), у Парижі (Франція) й Тбілісі (Грузія), у Римі й Буенос-Айресі та ще в багатьох містах світу.

Про світову велич Шевченка висловились найпрогресивніші державні та громадські діячі світу:

“Я радий, що можу додати свій голос до тих, хто вшановують великого українського поета Тараса Шевченка. Ми вшановуємо його за великий внесок у культуру не тільки України, яку він так любив і так промовисто описував, а й культуру світу. Його творчість є благородною частиною нашої історичної спадщини”. Джон Кеннеді, Президент США [6, с. 261].

“Я американський художник і американець плотьтю і кров'ю, але те, що я бачив з творів Шевченка – художника, і те, що я знаю про нього як про поета, викликає найглибші почуття щирого захоплення його талантом і творчістю. Ваш Шевченко – це мій Шевченко. Я люблю і ціную Шевченка”. Рокуелл Кент, художник і письменник, США [6, с. 262].

“За глибиною істинно людського почуття, досконалістю слова Тарас Шевченко є не лише великим поетом України, а й одним з найбільш європейських поетів”. Вольфганг Джусті, професор Римського університету

[6, с. 264].

“Слава Шевченкова обійшла Європу і докотилася до Індії. Тепер, коли в нашій країні прогресивні сили індійського народу ведуть невтомну боротьбу проти реакційних сил, ми знаємо, що разом з нами великий революціонер і художник Тарас Шевченко. Його життя і творчість не померкнуть ніколи”. Дхарані Госвами, індійський письменник [6, с. 266].

“Цю скромну збірку я присвячую кріпаку Тарасові Шевченку, котрий за довго до скасування кріпацтва в Росії невтомно закликав до звільнення селян... Я присвячую свою працю Тарасові Шевченку та моїм страждаючим братам і сестрам”. Тейсук Сібуя, японський поет [6, с. 266].

“Праця над перекладами Шевченка була для мене справжнім святом... Я відкрив для себе велич і красу поезії Шевченка і, побувши в Києві, дізнався про його життя борця та мученика. Саме тоді й виникла ідея познайомити грецького читача з національним поетом України”. Янніс Ріцос, грецький поет [6, с. 267].

З 1918 року вшанування пам'яті великого Кобзаря стало в нашій країні щорічним і всенародним. Ім'я Шевченка – в назвах міст, сіл, вулиць, бульварів, площ, шкіл, наукових установ, пароплавів, інститутів, університетів. Він – головний герой народних свят. Про нього складають вірші й пісні, пишуть фундаментальні дослідження [5, с. 173].

Могилу великого Тараса оголошено заповідником. Починаючи з 1962 року щорічно присуджуються Державні (Національні) премії України імені Т. Шевченка в галузі літератури і мистецтва. Почесного звання Шевченківського лауреата удостоєні П. Тичина, О. Гончар, П. Загребельний, В. Сосюра, В. Герасимюк, В. Медвідь, Є. Таньковський та інші.

За рішенням ЮНЕСКО ювілеї Т.Г. Шевченка відзначаються в усіх державах світу.

Шевченко – явище унікальне. В ньому вся історія наша, все буття, ява і найпотаємніші думи. Сто мов світу повторюють його заклик, висловлений у “Заповіті”. Заклик, який хвилює людські серця в Європі й Африці, на азійському й американському континентах, в далекій Австралії.

І чи є такий українець, який би не знав великого співця свого народу. Отже, треба читати Шевченка, знати, думати, запитувати себе, брати в руки “Шевченківський словник” і знаходити відповіді. Шевченко невичерпний довіку. Нові й нові покоління приносять низький уклін і любов сердець тому, хто був “могутнім поетом... всеохоплюючим талантом”.

Світлий образ Кобзаря – безсмертний, як і сам народ, що породив його. Слово його – вічне.

Список використаних джерел та літератури:

1. Шевченко Т. Кобзар / Т. Шевченко. – Донецьк, 2008.
2. Чанін С. Великий рід людини : наук.-популяр. нарис / С. Чанін. – К. : ТОВ “ЕЛІБРЕ”, 2008.
3. Савчук В. Традиційні та нові акценти у вивченні життя і творчості Тараса Шевченка у школі / В. Савчук // Дивослово. – 2012. – № 3.
4. Шевчук О. Знати Шевченка / О. Шевчук // Відродження. – 1994. – № 3.
5. Большаков Л. Шляхами великої долі / Л. Большаков. – К. : “Веселка”, 1984.
6. Вічний як народ. Сторінки до біографії Тараса Шевченка. – К. : “Либідь”, 1998.
7. “Який я щасливий тою нелицемірною дружбаю!” / Хмельницьке міське Т-во укр. мови імені Тараса Шевченка “Просвіта”. – Хмельницький, 2013.

УДК 94 (477) “1917”:351

В. С. Лозовий,

*доктор історичних наук, професор
(м. Київ)*

**КУЛЬТ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА І УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНО-
ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ ПІСЛЯ ЛЮТНЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 РОКУ**

У статті висвітлено та проаналізовано процес поширення українським національно-визвольним рухом культу Тараса Шевченка після Лютневої революції 1917 р.

Ключові слова: *Тарас Шевченко, культ, пророк, революція, український національно-визвольний рух, автономія.*

Здобуття Україною суверенітету гостро поставило проблему висвітлення націо- та державотворчого процесів, зокрема, місця й ролі в них видатних представників українського народу. До числа таких особистостей належить Тарас Шевченко, постать якого набула особливої символіки в контексті боротьби за національне і соціальне визволення українського народу в добу революції 1917–1921 рр.

Тематика наукових праць, в яких досліджується роль Т. Шевченка в українській історії, досить значна, але питання формування культу Кобзаря та його впливу на націо- та державотворчі процеси в період революції 1917–21 рр. залишається недостатньо дослідженими вітчизняними науковцями. Окремих аспектів зазначеної теми торкалися у своїх працях С. Брижицька [1], А. Машталір [2], Ю. Чепела [3], О. Резниченко [4]. Однак у запропонованому ракурсі дослідницька проблема майже не розглядалася. Автор ставить за мету висвітлити та проаналізувати процес поширення українським національно-визвольним рухом культу Тараса Шевченка після Лютневої революції 1917 р.

У процесі формування національної свідомості та самоідентифікації важливу роль відіграє міфологізація героїв, створення їх культу. Культ героїв та знакових постатей українського минулого став важливою складовою пропаганди національно-визвольного руху революційної доби.

Після Лютневої революції 1917 р. та створення Центральної Ради у численних статтях, відозвах, промовах фактично завжди згадуються герої та героїчне минуле, відомі постаті української історії. Передусім фіксується увага на найбільш упізнаваних та знакових історичних діячах – Богданові Хмельницькому і Тарасові Шевченкові. Саме ці величні постаті уособлювали прагнення народу до свободи та державності. Цих діячів визнавали духовними батьками народу. Часто їх так і називали: батько Богдан, батько Тарас.

Однак, найзначнішим був культ Тараса Шевченка, який багато в чому мав сакральний характер. З перших днів Лютневої революції “залунали скрізь українські промови – на вулицях, в кесарнях, на фабриках, по залізничних вагонах, селах”. Про величезний вплив шевченківського культу на процеси націо- та державотворення писав відомий український революційний діяч Микита Шаповал: “Де був один “свідомий українець”, він виступав перед тисячами і казав, закликав: ми поневолені як нація! Вороги забрали наші землі і добра, скасували нашу автономію, знищили культуру, обернули нас в рабів, навіть ім’я наше відібрали! Хмельницький, Шевченко. Особливо Шевченко! Це ім’я залунало у всіх на устах...”

Але тут і виявилась сила слова і значіння того, що було зроблено для української культури раніше. “Кобзар” і театр, здається, найбільше насіяли зерна, що вибухом проросло в перші дні революції. Де була людина, що була запалена “Кобзарем”, там вже горів ніби новий український смолоскип, сипав іскри, осяював околицю темноту. І так по цілій Україні, ніби в ночі свічки. Вони незабаром розгорілись, злились в ціле полум’я, яке запалахкотіло по цілій селянсько-робітничій Україні” [5, с. 41].

Після падіння царизму досить часто будь-які урочисті заходи українців починалися з проголошення вічної пам’яті всім борцям за волю України на чолі з пророком її Тарасом. Численні з’їзди, зібрання, маніфестації починалися з ритуалу вшанування пам’яті Тараса Шевченка як “одного з кращих синів України, мученика за волю її” як такого, “хто перший сказав слово про права нашого народу, хто так страждав за нього”. Часто на заходах проголошувалося, що “серед нас витає дух борців наших, а на чолі їх Тарас Шевченко. Треба і нам боротись” [6, с. 19, 28, 30, 32].

Відзначення роковин Шевченка, яке співпало з початком революційних перетворень, сприймалося як своєрідний символ оновлення, можливість, яку українці повинні використати для докорінної зміни національно-політичної ситуації. Постать Шевченка спонукала до рефлексій з приводу виконання

українством його заповітів. С. Єфремов у статті “Сон – не сон. (З приводу останніх Шевченкових роковин)” зазначає, що воля, проповідувана Кобзарем, уже зовсім скоро запанує у людських оселях. “Події, що чарівним сном розгортаються тепер перед нами, великий накладають обов’язок на свідоме українське громадянство. Воно повинно зустрінути їх з мужньою силою, з повною свідомістю своїх національних завдань, з певним планом практичної роботи, яка мусить іти зараз, не основуватися на потім, без покладання на якісь інші “кращі” часи. Слушний час уже прийшов і ми мусимо його використати. Нашого діла за нас ніхто не робитиме, і ми самі мусимо подбати, щоб сон справдився. Наше покоління, на слабкі плечі якого впав може занадто важкий тягар національного пригнічення, двох революцій, світової війни, небувалої руїни, громадського занепаду – це покоління мусить виконати свій обов’язок: дожати ще копу на нашій національній ниві – “останню може”, щоб передати хоч і невеликі, але тверді здобутки на свіжі плечі наступних поколінь” [7, с. 6-7].

Постать Кобзаря, його дар пророка, здатність передбачати майбутнє, стала частиною народної міфології. Так, В. Щербаківський писав, що восени 1916 р. чув від золотоношських селян легенду, що Шевченкова душа “ходить між народом і віщує зміну” [8, с. 69].

В контексті революційних подій культ Тараса Шевченка став особливо важливим та актуальним, як культ пророка, який передбачив, провівистив відродження, становлення нової вільної України в сім’ї братніх народів, тобто в демократичній Російській федеративній державі.

Вже 19 березня 1917 р. у своїй промові на 100-тисячній демонстрації в Києві М. Грушевський говорив, що найкращі сини українського народу, серед яких Т. Шевченко, добивалися визволення України. Голова Центральної Ради використовує урочистий момент і поєднує сакральним актом обітничі Тараса Шевченка, як духовного провідника народу, сам народ і боротьбу за його свободу. “Перед лицем найкращого сина нашого народу, невмирущого генія нашого слова, великого пророка нашого визволення – присягнім в сю велику хвилю всі як один муж: одностайно й однодушно усім стати на велике діло і не спочити, і рук не спустити, доки не збудуємо тої автономної вільної України. Присягайте, браття, перед лицем народу нашого...”. У відповідь загальний клич “Присягаємо!” [9, с. 48]. Тобто, перед образом Тараса Шевченка, як батька народу, як провидця, який напроорокував Україні волю, перед лицем самого народу, дано урочисту обітницю боротися за свободу (автономію). У словах М. Грушевського вбачається телеологічний зв’язок: Великий Пророк Тарас знав, що український народ визволиться, нам залишається лише здійснити це пророцтво, об’єднатися і здобути волю.

Культ Шевченка панував на Всеукраїнському національному конгресі,

що працював 6–8 квітня 1917 р. і ухвалив політичну програму українського національно-визвольного руху. Після пленарного засідання внесли прапор з портретом Тараса і написом: “Слава невмирущому Кобзареві!”. Учасники зборів встали, виконали “Заповіт”. Промовці запропонували поставити пам’ятник Т. Шевченкові у Миколаївському саду навпроти університету, на місці пам’ятника цареві Миколі II [10, с. 52]. Урочистий настрій форуму описувала преса: “Велично, зворушливо до сліз справив Український Конгрес громадські поминки по померлих своїх і чужих за волю народу, особливо ушанував свого духовного провідника – Шевченка” [11, с. 2-3].

Ім’я Шевченка активно використовувалося у процесі державотворення, який, на той час полягав у становленні автономної республіки. Тому постать Кобзаря, як символу волі України, освячувала боротьбу за автономію, як політичне втілення поняття волі. Так, після вшанування пам’яті Тараса Шевченка в Лубнах, Тимчасовому уряду Росії надіслано телеграму з вимогою визнати національно-територіальну автономію України [6, с. 29].

Фіксувалися перші спроби віддати шану Тарасові Шевченку на інституційному рівні, що водночас слугувало актом заперечення минулого. У квітні 1917 р. на засіданні Ради при Звенигородському повіткомісарові ухвалено постанову, що замість царських пам’ятників та портретів треба поставити пам’ятники та портрети Великому Кобзарю [12, с. 302].

21 травня 1917 р. у Сумах, за участю представників усіх верств населення, відбулися велелюдні українські урочистості. У цих заходах “червоною ниткою проходило ім’я великого співця України Тараса Шевченка” [13]. 29 травня місцева “Просвіта” звернулася до міської думи з низкою пропозицій про увічнення пам’яті Тараса Шевченка.

Вечірнє засідання Другого всеукраїнського військового з’їзду, що відбувся 5 червня 1917 р., депутати розпочали із хвилини мовчання за Тарасом Шевченком. Після цього голова з’їзду виголосив доповідь про Кобзаря, зазначивши, що Шевченко не тільки “геніальний поет, він також великий пророк і борець за волю свого народу; він своїм пророчим даром передбачив, що український народ матиме волю, про це свідчать невмирущі слова з його “Заповіту” [14, с. 2].

І знову ж з іменем Кобзаря, як пророка, пов’язуються позитивні зміни, що відбувалися в Україні. На урочистостях, присвячених проголошенню І Універсала, С. Петлюра зазначив, що “вже минула срамотня година, про яку казав Тарас Шевченко, і настала прекрасна хвиля, оживає ненька-Україна” [6, с. 31].

Ставлення до образу Кобзаря підтверджує сакральність його культу. Так, очевидець маніфестації, влаштованої українською громадою на Зелені свята у Бахмуті, писав: “Треба було бачити ту побожність, з якою стрічають

прапори, як позирають на Шевченкові портрети, які несли, мов образи, як радо слухають рідні співи, як люди, що забули давно рідну мову тепер хоч неспіливо, але, радіючи, починають нею балакати” [15, с. 2-3].

Про величезний вплив життя та творчості Тараса Шевченка на розвиток українського національно-визвольного руху писав у книзі “Vita nova: Критичні нариси” (1918) А. Ніковський: “Українську переможну революцію зробив Шевченко, – не полководець, не герой, не цар, не дипломат і не німецький народний вчитель, – зробив Поет” [16, с. 180].

Таким чином, після Лютневої революції 1917 р. українським національно-визвольним рухом активно пропагувався та використовувався культ Тараса Шевченка як пророка, як батька народу, як співця волі, його заповіді сприймалися як своєрідна програма національно-політичних перетворень. Постать Тараса була вагомим складовим елементом формування національної ідентичності, боротьби за свободу та державність України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Брижицька С. “Я не самотній”. Національне самоствердження Тараса Шевченка та його вплив на становлення національної ідентичності українців (друга чверть ХІХ ст. – середина 20-х років ХХ ст.) / С. Брижицька. – Черкаси : Брама-Україна. – 2006. – 191 с.
2. Машталір А. І. Вплив постаті Т. Г. Шевченка на піднесення національної свідомості українців у 1917–1920 рр. / А. І. Машталір. – Освіта, наука і культура на Поділлі. – Т. 18. – С. 324-334.
3. Чепела Ю. Творення образу “батька нації”: Міжнародні Конкурси на проект пам’ятника Тарасові Шевченку в Києві у 1910–1914 рр. / Ю. Чепела // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : зб. наук. пр. / [гол. ред.: С. І. Посохов]. – Харків : Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2007. – Вип. 15. – 2012. – С. 159-166.
4. Резниченко О. Культ Шевченка в його історичній ретроспективі (додатковий період) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.media-obektiv.com/pages.php?gazeta_id=102&material_id=&page=14.
5. Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма / М. Шаповал. – Прага : Вільна спілка, 1928. – 325 с.
6. Український національно-визвольний рух. Березень-листопад 1917 року. Документи і матеріали / [Упоряд.: В. Верстюк (керівник) та ін.] – К. : Вид-во імені Олени Теліги, 2003. – 1024 с.
7. Єфремов С. Сон – не сон (З приводу останніх Шевченкових роковин) / С. Єфремов // ЛНВ. – Річник ХVІІІ. – К., 1917. – Т. 67. – С. 5-7.
8. Щербаківський В. Мемуари. 1917 рік. 1918 рік / В. Щербаківський // Пам’ятки України: історія та культура. Наук. часопис. Річник ХХХІХ. – 2007. – №4. – С. 69.
9. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали : у 2-х т. / [Упоряд. В. Ф. Верстюк (керівник), О. Д. Бойко, Ю. М. Гамрецький та ін.] – К. : Наукова думка, 1996–1997. – Т. 1. – 588 с.
10. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали : у 2-х т. /

[ред. кол.: В. А. Смолій, В. Ф. Верстюк, Ю. М. Гамрецький та ін.]. – 4 берез. – 9 груд. 1917 р. – К. : Наукова думка, 1996. – Т. 1. – 590 с. 11. Рідне слово. – 1917. – № 14. – 15 квіт. – С. 2-3. 12. Лободаєв В. Революційна стихія. Вільнокозацький рух в Україні 1917–1918 рр. / В. Лободаєв. – К. : Темпора, 2010. – 671 с. 13. Тарас Шевченко і Українська революція 1917–1920 років [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://history.sumynews.com/xx/1917-1918-ukrajinska-revoljutsiya-lyudi-podiji-dokumenti/item/7-taras-shevchenko-i-ukrainska-revoliutsiia-1917-1920-rokiv-za-materialamy-derzhavnoho-arkhivu-sumskoi-oblasti.html>. 14. Нова Рада. – 1917. – 7 черв. – № 57. – С. 2. 15. Бахмутська Українська Громада // Нова Рада. – 1917. – № 66. – 17 черв. – С. 2-3. 16. Одарченко П. Тарас Шевченко і українська література : 36. ст. / [Ред. О. Зінкевич]. – К. : Смолоскип, 1994. – 424 с.

The article highlights and analyzes the spread of Ukrainian national liberation movement of the cult of Shevchenko after the February Revolution of 1917.

Keywords: Taras Shevchenko cult prophet revolution Ukrainian national liberation movement, autonomy.

Д. О. Мамасва,
учениця
Науковий керівник:
Л. Д. Кравчук,
старший вчитель
(м. Красилів)

ГЕНІАЛЬНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ПОЕТ, ХУДОЖНИК, МИСЛИТЕЛЬ

*“Та не однаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її окраденую збудять...
Ох, не однаково мені” (Т. Шевченко).*

Т. Шевченко – центральна постать українського літературного процесу XIX ст. Його творчість мала вирішальне значення в становленні й розвитку нової української літератури, утвердивши в ній загальнолюдські демократичні цінності та піднісши її до рівня передових літератур світу. У своїй поезії Шевченко звернувся до тем, проблем та ідей (соціальних, політичних, філософських, історичних, художніх), які до нього ще не порушувалися в українській літературі або порушувалися надто неспішно й соціально

обмежено.

Збагачуючи українську літературу новими життєвими темами й ідеями, Шевченко став новатором і в пошуках нових художніх форм та засобів. Автор “Кобзаря” виробляв і утверджував нове художнє мислення. Його роль в історії української літератури більша, ніж роль Пушкіна в російській, Міцкевича – в польській літературі. Його значення в розвитку передової вітчизняної суспільної думки, соціальної і національної свідомості народу не менше, ніж в історії поезії.

*“Наша дума, наша пісня
Не вмере, не загине...
От, де люде, наша слава,
Слава України!
Без золота, без каменю,
Без хитрої мови,
А голосна та правдива,
Як Господа слово”.*

Тарас Григорович Шевченко народився 9 березня 1814 р. у селі Моринцях Звенигородського повіту Київської губернії у родині Григорія Шевченка та Катерини Бойко. Батьки Шевченка були кріпаками магната Василя Енгельгардта. Наступного року родина (у якій крім Тараса, було 6 дітей: старші – Катерина, Марія і Микита, молодші – Ярина, Марія і Йосип) переїздить до Кирилівки. У віці 8-ми років батько віддає Тараса до школи до дячка-вчителя Павла Рубана. 1823 р. помирає мати Тараса, а через два роки помирає і батько. Залишившись сиротою, малий Тарас спершу жив у дячка Павла (де пас свині, працював разом з наймитами), згодом був школярем-попихачем у дяка П. Богорського (де майже голодував), далі у лисянського диякона-живописця великими відрами носив воду з річки та розтирав фарби. З 1827 р. наймитує у кирилівського священника Г. Кошиця.

З ранніх років Тарас цікавився народною творчістю, у дяків він навчився читати і писати, також рано виявився у хлопця хист до малювання, який помітив маляр з села Хлипнівці, але Тарасу було вже чотирнадцять років і його зробили козачком Енгельгардта. В той час молодий Шевченко вперше закохався в дівчину Оксану. Родичі та знайомі закоханих були впевнені, що молоді одружаться, шойно досягнуть старшого віку, але надії були марними, бо восени 1829 р. разом з обслугою Енгельгардта Шевченко виїздить до Вільна. Розлука була несподівана і довга, усе своє подальше життя Шевченко буде з ніжністю згадувати ту дівчину, яку колись кохав. Помітивши у хлопця хист до малярства, Енгельгардт віддає Тараса вчитися до досвідченого майстра (можливо, Яна Рустемаса).

1831 р. Шевченко приїздить до Петербурга, а вже наступного року Енгельгардт законтрактував Шевченка на чотири роки Ширяєву – різних живописних справ майстру. 1836 р. Шевченко у складі артілі Ширяєва розписує театр у Петербурзі. Знайомиться з Іваном Сошенком, Гребінкою, Григоровичем, Венеціановим, Жуковським, Брюлловим. У лютому 1837 р. Товариство заохочення художників дозволило Шевченкові (неофіційно) відвідувати навчальні класи. Квітень 1837 р. Брюллов створює портрет Жуковського, який був розіграний у лотереї за 2500 карбованців – за ці гроші було викуплено Шевченка з кріпацтва, а 25 квітня 1838 р. Тарасу була вручена Жуковським відпускна.

Коли Шевченка було офіційно зараховано “стороннім учнем” до Академії мистецтв, він з великою жадобою слухає лекції в академії, багато читає, користується бібліотекою Брюллова, пише вірші, відвідує театр, виставки, музеї – швидко здобуває знання. Січень 1839 р. Тараса зарахували пансіонером Товариства заохочення художників, а вже у квітні нагородили срібною медаллю II ступеня за малюнок з натури. 1840 р. Шевченка нагороджено срібною медаллю II ступеня за картину олійними фарбами “Хлопчик-жебрак дає хліб собаці”.

Одночасно митця захоплює літературна творчість: пише баладу “Причинна” (1837 р.), поему “Катерина” (1838 р.), елегію “На вічну пам’ять Котляревському”, поезію “Тополя”, “До Основ’яненка” (1839 р.), 1840 р. побачила світ збірка творів Шевченка “Кобзар” (“Думи мої ...”, “Перебендя”, “Катерина”, “Тополя”, “Думка”, “До Основ’яненка”, “Іван Підкова”, “Тарасова ніч”). 1841 р. вийшов альманах “Ластівка”, де були твори Шевченка: “Причинна”, “Вітре буйний”, “На вічну пам’ять Котляревському”, “Тече вода в синє море...”, “Галайда”. У вересні 1841 р. Шевченка відзначено третьою срібною медаллю II ступеня за картину “Циганка-ворожка”.

З під рук Шевченка виходять малюнки “Козацький бенкет” (1838 р.), “Натурниця” (1840 р.), низка портретів, малюнки до художніх творів: “Марія” (до поеми “Полтава”, 1840 р.), “Зустріч Тараса Бульби з синами” (до повісті “Тарас Бульба”, 1842 р.). Визначним твором цього періоду є картина олійними фарбами “Катерина” 1842 р.

Захоплюючись театром Шевченко пробував свої сили і в драматургії: 1842 р. з’явився уривок з п’єси “Никита Гайдай” (російською мовою) та поема “Слепая”. 1843 р. Шевченко завершив драму “Назар Стодоля”. 1844 р. в Петербурзі окремим виданням вийшла поема “Тамалія”.

19 травня 1843 р. Шевченко разом з Гребінкою їде на Україну, де багато подорожує, у Києві виконує кілька малюнків історичних пам’яток, знайомиться з М. Максимовичем, П. Кулішем, Сенчило-Стефановським, О. Капністом, П. Лукашевичем, відвідує Запорізьку Січ, острів Хортицю, села

Покровське, Чигирин, Суботів. Згодом зустрічає Ганну Закревську, в яку закохується і присвячує вірш “Г. З.”. У вересні 1843 р. відвідує рідну Кирилівку, зустрічається з братами і сестрами, виконує малюнок “Хата батьків Т. Г. Шевченка в с. Кирилівці”. В Україні Шевченко зробив чимало ескізів олівцем до задуманої серії офортів “Живописна Україна”.

Згодом вирушає на Березань, де пише вірш “Розрита могила”. Деякий час поет живе в Ісківцях у Афанасієва-Чужбинського та робить спроби перекладати твори польського поета. Потім Шевченко живе в Яготині у Репніних, де робить на замовлення дві копії портрета М. Репніна, малює дітей Репніна, автопортрет, пише поему “Тризна”, яку присвячує Варварі Репніній. На початку 1844 р. Шевченко їде до Москви, де знайомиться з Бодянським та Шафариком. Пише поезію “Чигрине, Чигрине...”.

У лютому 1844 р. повертається до Петербурга закінчити навчання в Академії мистецтв (з академічних робіт зберігся малюнок “Натурщик”). У листопаді 1844 року побачив світ перший випуск “Живописної України”, до якого увійшли офорти: “У Києві”, “Видубицький монастир у Києві”, “Старости”, “Судна рада”, “Дари Богданові і українському народові”, “Казка”. 1844 р. закінчує поему “Сова”, створює поему “Сон”, поезії “Дівичії ночі”, “У неділю не гуляла...”, “Чого мені тяжко, чого мені нудно...”, “Заворожи мені, волхве...”, вірш “Тоголю”. У березні 1845 р. Шевченко закінчив навчання в Академії мистецтв, отримавши звання “некласного художника”.

У квітні 1845 р. Шевченко приїздить на Україну, щоб постійно тут жити і працювати. За дорученням Київської Археологічної комісії зарисовує історичні пам’ятки (на Звенигородщині, у Густинському монастирі, у Переяславі). Того ж року пише поезії “Не женися на багатій...”, “Не завидуй багатому...” та містерію “Великий льох”, поеми “Наймичка”, “Кавказ”, вступ до поеми “Єретик”. Завершені твори 1843–1845 рр. Шевченко об’єднав у альбом “Три літа”.

Незабаром Шевченка офіційно затвердили співробітником Київської Археологічної комісії. У грудні тяжко хворий Шевченко їде до Переяслава, де пише “Заповіт”. Згодом Тарас знайомиться з членами Кирило-Мефодіївського товариства: Костомаровим, Гулаком, Посядою, Марковичем, Пильчиковим, Тулубом. Подорожує по Поділля й Волині, збирає перекази і пісні та описує історичні пам’ятки.

Наприкінці березня 1847 р. почались арешти членів Кирило-Мефодіївського товариства, Шевченка заарештували 5 квітня 1847 р. на дніпровській переправі, коли він повертався до Києва, в нього відібрали збірку “Три літа”. 17 квітня 1847 р. Шевченка привезли до Петербурга і ув’язнили в казематі “Третього відділу”, тут він створює цикл поезій “В казематі”. Його участь у Кирило-Мефодіївському товаристві не була доведена, але документом

для обвинувачення був альбом “Три літа” і Шевченка заслали рядовим до Окремого Оренбурзького корпусу, з заборонаю писати й малювати. 8 червня 1847 р. Шевченка доставили в Оренбург, а незабаром відправили в Орську фортецю. Цей шлях він описав у повісті “Близнець”. Шевченко пише нові вірші: “Думи мої, думи мої...”, “Згадайте, братія моя...”, поеми “Княжна”, “Сон”, “Москалева криниця”, поезії “N. N.” (“Мені тринадцятий минало”), “Іржавець”, “А. О. Козачковському”, “Полякам”. У кінці 1847 р. відновлює листування з друзями й знайомими, зближається з багатьма польськими засланими: Фішером, Завадським, Крулікевичем, Вернером. У першій половині 1848 р. в Орській Фортеці Шевченко написав чотири твори: “А ну мо знову віршувати”, “У бога за дверми лежала сокира”, “Варнак”, “Ой гляну я, подивлюся...”.

У березні 1848 р. Шевченко, як художник Аральської описової експедиції, малює “Пожежа в степу”, “Джангисагач”, “Укріплення Раїм. Вид з верфі на Сирдар’ї”, “Урочище Раїм з заходу”, “Укріплення Раїм”, “Спорядження шхун”, “Пристань на Сирдар’ї”... 23 квітня 1850 р. Шевченка заарештували за доносом офіцера Ісаєва, під час обшуку було знайдено листа Левицького про симпатії молоді до Шевченка. Поета відправили в Орськ, згодом перевели у віддалене Новопетровське укріплення. Знову почалася жорстока муштра, за поетом встановили посилений нагляд. Тут Шевченко читав періодичні видання, зустрічався з ученими й мандрівниками, які відвідували укріплення, листувався із знайомими, малював.

1857 р., завдяки клопотанню друзів, поета звільнили з заслання. Чекаючи дозволу на звільнення, Шевченко почав вести “Щоденник”. 2 серпня 1857 р. Шевченко відбув з Новопетровського укріплення, одержавши дозвіл від коменданта Ускова їхати до Петербурга. Дорогою Шевченко малював краєвиди і портрети. Прибувши до Нижнього Новгорода, довідався, що йому заборонено в’їзд до обох столиць. Доброзичливий медик засвідчив хворобу Шевченка, що дало йому можливість прожити усю зиму у Нижньому Новгороді. За зиму 1857–1858 рр. Шевченко створив багато портретів, малюнків, редагував і переписував у “Більшу книжку” свої поезії періоду заслання, написав нові поетичні твори: “Неофіти”, “Юродивий”, триптих “Доля”, “Муза”, “Слава”.

Одержавши дозвіл на проживання в столиці, 8 березня поет залишив Нижній Новгород і через два дні прибув до Москви. Тут він зустрічається з друзями, знайомиться з діячами науки і культури. 27 березня Шевченко прибув до Петербурга. Тут востаннє закохується в 19-річну Лукерію Полусмак (зваблює її дорогими подарунками, однак вона не захотіла залишати столичного життя й покинула поета). Жив поет спочатку в Лазаревського, а потім в Академії мистецтв, у відведеній йому майстерні. Як художник

Шевченко після заслання найбільшу увагу приділяє гравіруванню. В жанрі гравюри він став справжнім новатором у Росії. 1856 р. почали з'являтися в пресі переклади деяких його творів. На початку 1859 р. вийшла збірка “Новые стихотворения Пушкина и Шевченко”. В травні 1859 р. Шевченко одержав дозвіл виїхати на Україну. За поетом встановили суворий таємний нагляд. Шевченко кілька днів жив у Кирилівці, бачився з рідними. В цей період він написав чимало поезій та малюнків, мав намір купити недалеко від с. Пекарів ділянку землі, щоб збудувати хату й оселитися на Україні.

15 липня поблизу с. Прохоровки його заарештували, звинувативши в блузнiрствi. Шевченка звільнили, але наказали виїхати до Петербурга. 7 вересня 1859 р. поет прибув до Петербурга. На початку 1860 р. вийшов друком “Кобзар”, двома накладами вийшов альманах “Хата” з дев'ятьма новими поезіями Шевченка, об'єднаними під редакційною назвою “Кобзарський гостинець”. 2 вересня 1860 р. Рада Академії мистецтв ухвалила надати Шевченкові звання академіка гравірування. 1861 р. Шевченко видав підручник для недільних шкіл, назвавши його “Букварь южнорусский”. На початку 1861 р. поет почував себе дедалі гірше. 13 січня він одержав від Білозерського два примірники першого номера журналу “Основа”, де на перших десяти сторінках вміщено його поезії під назвою “Кобзар”. У рецензії “Современника” на цей номер журналу підкреслено першорядну роль Шевченка в українській літературі, світове значення його творчості. В своєму останньому вірші “Чи не покинуть нам, небого” поет висловив впевненість, що його творчість не потоне в річці забуття.

10 березня 1861 р. о 5 годині 30 хвилин ранку помер Тарас Григорович Шевченко. Над домовиною Шевченка в Академії мистецтв виголошено промови українською, російською та польською мовами. Поховали поета спочатку на Смоленському кладовищі в Петербурзі. Друзі Шевченка одразу ж почали клопотати, щоб виконати поетів заповіт і поховати його на Україні. 26 квітня 1861 р. домовину з тілом поета поїздом повезли до Москви. На Україну труну везли кіньми. До Києва прах Шевченка привезли 6 травня увечері, а наступного дня його перенесли на пароплав “Кременчуг”. 8 травня пароплав прибув до Канева, й тут на Чернечій горі поета поховали. Над ним насипали високу могилу, вона стала священним місцем для українського та інших народів світу.

Ім'я Тараса Шевченка відоме в усьому світі: у багатьох країнах йому встановлено пам'ятники, його твори перекладені майже на всі мови світу, його ім'ям в Україні названо навчальні заклади, театри, площі, вулиці, міста [1].

Саме таким ми бачимо Тараса Григоровича Шевченка з його біографії, але ж яким він постає перед нами, коли ми починаємо читати його твори?

“Як умру, то поховайте

*Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Вкраїні милій,
Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий...”
25 грудня 1845 в Переяславі*

Скільки величі і мудрості в словах великого Кобзаря! Ми бачимо його насправді розумною та далекобачною людиною. Він продовжував створювати свої геніальні твори в часи поневолення та заслання, в часи коли цензури забороняли українську мову. Він не боявся, він боровся! Боровся до останнього подиху за свободу рідної землі, всяко намагався зарадити тим царям, що кожною своєю дією ущемляли волю і свободу людей.

Шевченко відіграв виняткову роль в українському національно-визвольному русі. Народившись у сім'ї кріпака, він завдяки своєму таланту і долі зумів здобути волю і глибоку освіту. Його здобутки як художника були значними. Але ще більшим виявився поетичний талант Шевченка. Збірка його поезій “Кобзар”, що побачила світ у 1840 р., стала однією з основ української ідеї та українського руху. Значення “Кобзаря” виходило далеко за межі літератури. Шевченкова мова була не просто відтворенням народної мови; він творив її на основі трьох українських діалектів (південно-східного, північного і північно-західного), елементів церковнослов'янської мови, а також мовного матеріалу ранніх українських літературних творів. Шевченко заклав міцні підвалини сучасної української літератури, а в широкому розумінні – і українського національного відродження. Ще більше значення мав політичний аспект його творчості. Поеми “Сон”, “Кавказ”, “І мертвим, і живим...” та “Заповіт” будили національні почуття, давали бачення майбутнього України як незалежної держави. Він, як ніхто інший до нього, звинувачував російських імператорів у поневоленні України. Іншою великою заслугою Шевченка було те, що у своїй творчості він поєднав два до того часу відокремлені струмені козацької традиції – простолюдний і старшинський. Поетова ненависть до соціальної несправедливості та вболівання за волю і гідність простої людини виводилися з його селянського походження. Але своїми інтелектуальними здобутками він завдячував впливам українського дворянства. Шевченка могли читати усі прошарки суспільства, знаходячи в його поезії відображення своїх інтересів. Шевченків заклик до національного і соціального визволення став ідеологічною основою нової України. Творчість Шевченка є визначальною у розвитку української ідеї. Вона заклала основи перетворення етнічної спільноти у політично свідому націю. Увесь пізніший український

національний рух тією чи іншою мірою виводився з його поезії. А його мученицька особиста доля стала джерелом для витворення сильного національного міфу, який надихав наступні покоління українських діячів [2].

Поезія, мистецтво слова поєдналися в його творах з соціальною боротьбою і становлять з нею суцільний органічний сплав. Боротьбою за визволення народу, за соціальну справедливість і духовне розкріпачення мас Т. Шевченко здійснив найвище суспільне призначення поета. В історію людської культури він увійшов не тільки як геніальний народний поет України, а й як найбільший, поряд з О. Пушкіним і А. Міцкевичем, поет слов'янства, як поет-гуманіст світового значення. Т. Шевченко виступав як поет-новатор, приніс з собою в українську літературу “слово нове”, новий світ поезії, неповторні образи, картини й барви, небачене раніше багатство й широчінь тем, ідей, мотивів, жанрових форм, вивів українську літературу на шлях реалізму й народності [3].

Список використаних джерел та літератури:

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pisni.org.ua/persons/30.html>. – Назва з екрану.
2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://t009.blogspot.com/2011/06/15-1814-1861.html>. – Назва з екрану.
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lnu.edu.ua/faculty/geology/All%20about%20students/Biography_Shevcenko.htm. – Назва з екрану.

М. В. Мартинюк,
*кандидат педагогічних наук
(м. Бердичів)*

ДО ПИТАННЯ МУЗИЧНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТВОРІВ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Напередодні святкування 200-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка ми все більше і більше усвідомлюємо, що він є явищем української духовності, могутнім джерелом національної самосвідомості, учасником історичного життя народу, порадником, пророком майбутнього та апостолом правди, символом України.

І дійсно, мабуть, немає такої сім'ї, яка б не мала збірки великого Кобзаря. Феномен цього явища полягає у тому, що Тарас Шевченко – це нація в мініатюрі, її душа. І ми схилиємося перед генієм великого поета, його громадянською принципіальністю та моральною чистотою, відданістю правді та свободі. Його безсмертна творчість – це вершина людського генія.

Гортаючи безсмертні твори Тараса Григоровича Шевченка, ми

помічаємо, що його вірші позначені мелодійністю, що сприяє їхньому втіленню в музиці, й розумієш, що життєву силу, творчу наснагу, незламну віру в майбутнє у найтяжчі хвилини свого життя поет знаходив у невичерпному, життєдайному джерелі – музиці, насамперед, народній пісні, яку він добре знав і цінував. Пристрасна любов до народної пісні супроводжувала поета все життя. Її відгомін, мотиви, інтонації, творче переосмислення пісенних образів знаходимо в багатьох поезіях Кобзаря. Народна пісня народжується у взаємозв'язку поезії та музики. Подібно до цього особливість поезії Т. Шевченка відзначається зв'язком не лише з поезією народу, а й з її музичною стороною як невід'ємною складовою частиною. Поет ніколи не записував мелодії та й навряд був спроможний це зробити, але ж як вражає його тонке музичне відчуття гармонії природи, її вічної музики! Часто оригінальні твори поета настільки наближались до народнопісенного варіанту, що досить швидко переходили у народні пісні.

Народна пісня, любов до якої поет проніс крізь усе життя, стала матір'ю його поезій. Вона виросла з фольклорної стихії, а потім продовжила побутувати в усній народно-співочій традиції. Переконливим свідченням того, як досконало він знав українське народне багатство в усіх його жанрах, є приміром вірш “Перебендя”, в невеликому уривку якого згадується 11 пісенних творів! Народну пісню він називав не інакше, як „моя задушевная песня” [6, с. 158]. А в повісті “Близнецы” наводить понад двадцять народних пісень, серед яких “Ой не ходи, Грицю, на ті вечорниці”, “Ой ішов чумак з Дону”, “У неділю вранці ішли новобранці”, “Стала хмара наступать”, “У степу могила з вітром говорила”, “Летить орел через море”, “Зійшла зоря із вечора” та інші.

Широка обізнаність Тараса Григоровича з пісенним фольклором спричинилася і до особливостей його поетичної мови. Саме музичність, мелодійність мовної майстерності пов'язані з особливостями української народної пісні. Пісні різних жанрів, записані під час подорожей по Україні за дорученням Київської археографічної комісії, згодом давали поштовх творчій фантазії поета та ставали історичною основою багатьох його поезій. В історичному минулому України він вбачав перспективу її майбутнього – звільнення від поневолювачів.

Особливість народнопісенної символіки, яку використовує Кобзар, – це її природність, відповідність традиціям. Саме співзвучність, близькість його поезій до народної творчості зумовили їх надзвичайну популярність, стали причиною широкого музичного втілення. Шевченко постійно вводив народні пісні (або хоч перші рядки з них, окремі куплети, пісеннодумну ритмоінтонацію) у чудове мереживо своїх оригінальних творів. Поет добре відчував життєдайний вплив народнопісенних засад на високе мистецтво

віршування. Могутнє епічне дихання в його поемах “Гайдамаки”, “Великий льох” здійснюється з історичного епосу; лірико-побутові пісні та балади стали основою його романтичних поем “Мар’яна-черниця” й “Катерина”; історичний контекст часів татаро-турецької навали в поемі “Сліпий”, а також ритмоінтонаційна пульсація розповіді споріднює твір митця з думами та народними баладами. Спорідненість оригінального віршування Шевченка із історичним епосом спостерігається у вільній побудові віршованої строфи, ліричних відступів, у досить часто діалогічній будові та ін. Увага до фольклорного епосу як істинного витoku щодо пізнання історії свого народу спричинилася до вміщення ним у букварі поруч з офіційно дозволеними молитвами та біблійськими текстами народних прислів’їв та дум. Тобто Т. Шевченко давав можливість дітям проинятися поезією свого історичного минулого, бо виховне значення фольклору ставив надто високо. Омузичена поезія Кобзаря є тим живим джерелом натхнення для сучасних дітей до якого вони припадають. При вивченні його пісенної творчості пріоритетними мають бути слова поета: “Пісня – то народне життя, його минуле й сучасне, його душа, мрія, сподівання, його біль і радість”.

На уроках музичного мистецтва тема “Шевченко та музика” вивчається досить ґрунтовно. Ці уроки – унікальна можливість більш глибоко досягнути Шевченківську поезію, проникнути в її сутність, збагнути таїну її величезного емоційного впливу на дітей, визначити критерії і вимоги щодо перекладу поетичного слова Т. Шевченка на мову музики. Адже завдяки надзвичайній мелодійності та ритмічній віртуозності своїх поезій Кобзар здобув славу одного з наймузикальніших поетів світу. Для більш глибокого сприймання твору “По діброві вітер віє” можна використати на уроках музики репродукцію поета “Циганка-ворожка”, за яку його, як учня Академії, нагородили срібними медалями 2-ї достойності.

...Дівчина переживає за долю свого милого і в розпачі звертається до ворожки. На репродукції обличчя дівчини неспокійне, тривожне, відвернуте від циганки – вона не вірить ворожбі, але це її останній шанс дізнатися про долю коханого. Сонце освічує дівчину, підкреслюючи внутрішнє переживання, простоту й чистоту помислів нещасної. Циганка ж зображена обличчям від світла, в тіні, як уособлення таємничого, незвіданого, з прихованим передчуттям біди. Фон теж допомагає передати сум’яття дівчини: блідо-голубе, світле сподівання непомітно переливається у насичену фіолетового кольору тривогу. Біда неминуча... [2, с. 55; 7, с. 142].

Таким поєднанням засобів виразності музики та образотворчого мистецтва досягається більш глибоке та свідоме розкриття смислу творчості великого Кобзаря. Для того, щоб стати зрозумілим представникам простого народу, Т. Шевченко повинен був увібрати в своїй поезії не тільки зміст, але й

усі елементи та форми народної пісні. Хоча його поезія і не була безпосередньо пов'язана зі співом, але всі ознаки співності української народної пісні перейшли у вірші поета. Багато з них мають таку ж ритмічну основу, як українська пісня. Тут доречно згадати слова відомого українського композитора-музикознавця С. Людкевича, який першим вивчив народнопісенну основу багатьох поезій Шевченка: “Він не складав, а виспівував свої поезії, хоч і без мелодії”, і визначив одну важливу особливість кобзарського вірша – вільний перехід від одного ритму до іншого. Іноді досить одного рядка народної пісні, щоб надихнути поета на багато оригінальних строф, які за своїм наближенням до народного пісенного джерела також сприймаються як народна пісня.

Т. Г. Шевченко – постать велетенська і унікальна. Серед світових геніїв важко назвати ім'я поета, вірші якого так природно переливались у музичні твори. Інтерпретація його поезії в музиці почалася ще за життя поета і триває в наші дні. Досить нагадати, що на початку ХХ ст. 227 поезій “Кобзаря” було втілено у понад 1500 музичних творах. Протягом століття творчість поета залишається живим джерелом натхнення композиторів у різних країнах. З плином часу ускладнюються засоби музичної виразності у втіленні її, розтинаються жанрові межі від народних та аматорських пісень до опер і ораторій. Інтерес до Шевченкової музи не згасає. Кожне покоління митців знаходить в поезії Шевченка все нові риси біблійської мудрості, отримуючи імпульси для творчості. Ми усвідомлюємо, що Тарас Григорович Шевченко є явищем української духовності, могутнім джерелом національної самосвідомості, учасником історичного життя народу, порадиником, пророком майбутнього та апостолом правди, символом України.

Сьогодні ними зроблено важливий крок до розуміння багатогранного та складного духовного світу Шевченка, і паростки їхньої творчості обов'язково знайдуть шлях до сердець та свідомості все нових та нових поколінь, до яких пророче слово Кобзаря донесе і його музична інтерпретація.

Список використаних джерел та літератури:

1. Шевченко Т. ПЗТ : в 10-ти т. / Т. Шевченко. – К. : Вид-во АН УРСР. – Т. 5. – С. 158, 195.
2. Мартинюк М. Музична Шевченкіана / М. Мартинюк // Педагогічна Житомирщина. – 2005. – № 2. – С. 54-55.
3. Шевчук В. Доля / В. Шевчук. – К. : Дніпро, 1993. – С. 142.
4. Шевченко Т. Поеми та повісті / Т. Шевченко. – К. : Дніпро, 1978. – С. 316.
5. Анісов В. Літопис життя і творчості Т. Шевченка / В. Анісов. – К. : Дніпро, 1976. – С. 162.

О. С. Мартинюк,
вчитель
(Полонський р-н)

УКРАЇНА ТА УКРАЇНЦІ В ТВОРЧОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ПОЕТА Т. Г. ШЕВЧЕНКА

*Ну, що б здавалося слова...
Слова та голос, більш нічого.
А серце б'ється, ожива,
Як їх почує!.. Знать од Бога
І голос той, і ті слова
Ідуть меж люди!*

Кожна національна література має свою центральну постать. Упродовж багатьох сторіч чи навіть тисячоліть існування літератури в кожній країні народилося багато видатних поетів і прозаїків, драматургів та філософів, творчість яких є національним та світовим здобутком, які залишаються в житті народу назавжди, а їхні твори цитуються і перечитуються ще багато віків. Але серед цих видатних мислителів та літераторів завжди виділяється постать, велич таланту якої виходить за межі мистецтва: ця людина стає духовним наставником, символом нації. У російській літературі таким поетом є, напевно, О. Пушкін, у польській – А. Міцкевич... В українській літературі та культурі національним поетом, беззаперечно, став Тарас Григорович Шевченко.

Коли хочуть щось добре сказати про народ, то величають його багатства: гори, ріки, ліси, землю. І згадують, яких великих людей дала ця земля світові. Українська земля дала світові геніального поета Т. Шевченка, який належить до найбільших народних поетів, яких тільки знає всесвітня історія літератури. Поезія Шевченка національна та інтернаціональна, гуманна і самобутня, загальнодоступна. Поет підніс не тільки тему українського народу, що стогнав під гнітом царизму, але й тему по-справжньому вільної людини.

*Возвеличу,
Малих отих рабів німих,
Я на сторожі коло їх
Поставлю слово...*

Тарас Шевченко народився і жив у непрості для України часи, коли її народ потерпав від кріпацтва, а сама країна – від принизливої імперської політики. Тяжка доля випала талановитому юнакові. Сам Шевченко народився в кріпацькій родині, зазнав гоніння та заслань, тяжких поворотів долі, але через все своє життя він проніс свій талант, палке серце та віру в краще

майбуття.

І сьогодні ми не перестаємо дивуватися актуальності його слова. Чистими устами поета сама правда говорить до нас. Звертається до нашого сумління, і немає сили уникнути влучності того слова. Право спитати нас він заслужив усім своїм життям. Життям довжиною в 47 років, з яких 24 пройшли в кріпацтві, 10 – у неволі. Його поезія стала причиною заслання поета – десять років солдатчини із забороною писати та малювати. Чи може бути дошкульнішою кара, ніж відлучення людини від справи, заради якої вона живе?

Шевченко пристрасно шукав обриси нового суспільства, всім серцем линув до тієї України, в ім'я якої боровся, жив, творив:

*І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син, і буде мати,
І будуть люди на землі.*

Його вірші увійшли в наше життя з дитинства, як материнське молоко, як повітря, як жива вода. Щоразу, коли беремо в руки “Кобзар”, і знову, ніби вперше, поринаємо в безмежний вир його поезії. Ця поезія не дає сприймати землю просто як територію, на якій ми народилися, живемо, для майбутнього якої працюємо, а робить її рідною землею, Батьківщиною. Де б не був поет, він завжди згадував село, поля з теплом і ніжністю, з гордістю говорив про героїчну історію рідного народу і всією душею рвався на Україну.

Для Шевченка Україна була священною. Він безмежно любив Україну, свій народ. Хотів бачити Україну вільною, щасливою. Але не чекав, поки народ сам звільниться від панського гніту, а боровся, боровся своїм словом, як воїн в бою б'ється мечем. У кожному вірші Шевченка відчувається біль серця за рідний розтерзаний край. Скільки любові в словах:

*Я так люблю
Мою Україну убогу,
Що проклену святого Бога,
За неї душу погублю.*

Мене до глибини душі вражає велика любов Шевченка до України. Він полюбив її, як син кохає неньку. Доля склалася так, що все своє свідоме життя провів поет за межами України. Та не зрікся, не забув її, не забув своїх поневолених братів і сестер, все життя боровся за їхню долю.

Живе він далеко від рідної землі, від своєї безталанної батьківщини. І сниться вона йому... У своєму “Щоденнику” поет згадує: “Переді мною розстилався степ, усіяний козацькими могилами. Переді мною красувалась моя прекрасна, моя бідна Україна у всій непорочній меланхолійній красі своїй. І я замислювався. Я не міг одвести свого духовного зору від тієї чарівної

принади”. І виливалися його думи на папір, серце рвалося від непомірної любові і жалю до свого знедоленого народу.

Грузинський поет А. Церетелі свідчить: “Зізнаюсь, що з Шевченкових слів я вперше зрозумів, як треба любити свою Батьківщину, свій народ”. Шевченко більш ніж любив свою Україну, але ніколи не піднімав свій народ над іншими. Своєю творчістю він піднімав питання: бути чи не бути його народу. Як сучасно звучить його безсмертне “І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє”. Наприкінці свого життя Тарас Шевченко пише:

І день іде, і ніч іде.

І, голову схопивши в руки,

Дивуєшся, чому не йде

Апостол правди і науки?

Він і не здогадувався, що сам є для України тим пророком.

Поет не дбав про своє особисте щастя, а думав про народ і творив для нього. Першу книгу, яка вийшла у 1840 році, поет називає “Кобзар”, щоб підкреслити свій зв’язок з народом, його духовністю. І ця збірка вразила читачів. В Україні його вчили напам’ять, до його слави поета, який виріс у батька народного, кожен хотів долучитися. Вірші Шевченка переписували, йому наслідували і співці-кобзарі, й інтелігенти. Сміливості та відвертості голої правди його лякалися навіть ті, хто метою свого життя ставив звільнення свого народу від кріпацтва. Костомаров згадує: “Тарас Григорович прочитав мені свої недруковані вірші. Мене охопив страх. Я побачив, що муза Шевченка роздирає завісу народного життя. І страшно, і солодко, і боляче, і захоплююче було зазирнути туди! Горе сміливцю-поету! Він забуває, що він людина... і може загинути”.

Поетичним вступом до “Кобзаря” є вірш “Думи мої, думи мої...” Його Шевченко адресує українському народу, посилає свої думки на далеку Україну, до простого народу. Шевченко вірить, що ненька-Україна привітає його “діток нерозумних, як свою дитину”. Поет вірить, що народ житиме, житимуть його думи-поезії. В роки лихоліття Шевченко сумує разом зі своїм народом, переживає його горе як своє власне. Тому й стають його думи на папері “сумними рядами”. Найвища нагорода для поета – знайти співчуття серед українців.

Але Шевченко і засуджував національну засліпленість народу. У поемі “Тайдамаки”, описуючи події Коліївщини, викликані соціальним і національним гнобленням, доводить ситуацію до абсурду, показуючи тупик, з якого вийти неможливо. Історія і сьогодення світу доводять правоту поета.

Багато часу Т. Шевченко поклав на досягнення різних знань, адже йому все треба було освоїти вже в зрілому віці. Він жадібно поринув у вивчення

історії, літератури, естетики, критики, філософії, природничих наук. Він володів польською мовою, відвідував лекції університету, вивчав французьку мову. Досконало знав російську, про що свідчать його прозові твори. За дуже короткий час Шевченко піднявся до рівня найосвіченіших людей свого часу. І тому поет підносить ідею патріотизму, намагаючись збудити в прогресивної частини “земляків” бажання захистити народ від утисків і поневолення, піднести його мову й культуру, не відмежовуючись при цьому і від культури інших народів:

*І чужому научайтесь,
Й свого не цурайтесь.*

Найщиріші, найтепліші почуття поет присвячує народові, а злими, іронічними словами картає панів, яких не цікавить доля народу, його історія і культура. До таких панів-безбатченків з поеми “І мертвим, і живим...” він звертається з гнівом:

*Нема на світі України,
Немає другого Дніпра,
А ви претеся на чужину
Шукати доброго добра...*

Поет засуджує тих, хто не знає історії свого народу, не знає рідної мови. Україна – велика руїна, сердешна, уярмлена і закована стара мати, яку “землячки” віддають на виучку німцям. Але Шевченко хоче бачити Україну оновлену, з доброю славою, з вільними устами і твердими руками:

*І оживе добра слава,
Слава Україні.*

Українці – це народ Шевченка. У кожній світлиці по наших селах на покутті під вишитими рушниками висів портрет Кобзаря, на нас дивилися очі нашого духовного батька. Кожна хата, де був “Кобзар” Шевченка, була твердинею духу народу. Сім’я входила у родину, родина – в рід, рід – у народ. Люди шанували не тільки геніального поета. Через нього вони усвідомлювали себе як народ. Нас просто не існує без Шевченка. У ньому вся історія наша, все буття і всі наші мрії та сподівання. Шевченко писав: “Історія мого життя складає частину історії моєї Батьківщини”. Шевченко – це Україна. Україна – це Шевченко. Уявити українцеві себе без Шевченка все одно, що бути без неба над головою. Він – вершина нашого родового дерева. Навіть тіло його вознесене на вершину, як він і заповідав поховати його

*“...на Вкраїні милій,
Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий”.*

Іншої такої могили на планеті немає. Вона – немов козацька вежа, біля якої палав вогонь при наближенні ворога. І цей вогонь не згасє – це народна пам'ять. Шевченко став кодом, національним, народним паролем.

Тарас Шевченко – насправді національний поет, як казали колись, – “велетень духу”... Народ давно визнав його як духовного батька нації. Чому саме Т. Шевченко став символом України, поетом-пророком, духовним вчителем нації? На це питання непростю відповісти. Та я вважаю, так сталося тому, що твори Шевченка охопили всі теми, які хвилювали і хвилюватимуть людину. Прекрасні історичні твори допомагають нам осмислити історичні події, а часом і просто знайомлять нас із чимось новим, чого ми досі не знали. Кажуть, жити треба сьогоднішнім днем, але, як на мене, це не зовсім так... Закоріненість в історії, палке переживання подій сьогодення та погляд у майбутнє – такою має бути справжня людина, таким був і Тарас Шевченко. Явища, які оточували поета, не залишали його байдужим: вийшовши з кріпацької родини, він не міг спокійно дивитися на страждання людей, найбільшою його мрією було скасування кріпацтва. Прикро, що це сталося вже після смерті поета...

Але цінність творчості Шевченка, як на мене, не тільки у відображенні історичних чи соціальних подій: адже доба кріпащини вже минула, історія посідає важливе, але ж не центральне місце в житті українців. Отже, ще щось приваблює нас, сучасних читачів. І, коли я познайомилася з інтимною лірикою та щоденниками Шевченка, я зрозуміла. Його інтимна лірика настільки глибока, що кохання, яке бринить у кожному слові поезій Т.Шевченка, здається нам позачасовим, вічним, а самі тексти – якби ми не знали дати їх написання – можна було б цілком прийняти за написані у ХХІ сторіччі... Думки і почуття поета, які він висловлює в своїх щоденниках, глибокі та непрості, більшість із них не втратила своєї актуальності. Хіба можуть втратити актуальність роздуми про облаштування держави та справедливий суспільний лад, про стосунки між людьми, про цінність людського життя? Ці проблеми й досі є нерозв'язаними! Бо вони стануть нецікавими тільки тоді, коли ми житимемо в ідеальному світі, в ідеальному суспільстві, в ідеальній державі.

Усі ми маємо неупереджено подивитись на геніальну постать Тараса Шевченка, дозволити собі побачити в його творах нове, досі невідкрите нами. Тоді ми відчуємо його як дивовижного літератора та мудрого філософа, а його твори, окрім звичних для нас “соціальних проблем ХІХ сторіччя”, містять стільки мудрості та глибини, що можуть стати “підручником життя” навіть для сучасної людини.

Нам і сьогодні потрібне шевченкове слово. Любляче і справедливе – до людини трудящої, згорьованої і втомленої, яка втрачає віру і надію. Гнівне –

до всіх, кому не дорогі наша пам'ять і наше життя, хто дбає не про людей, а про власну вигоду, хто забирає собі право вирішувати за народ і його зневажати. Станьмо віч-на-віч з Кобзарем, аби перевірити, чи не забули ми, “чия правда, чия кривда і чії ми діти”...

Список використаних джерел та літератури:

1. Анісов В., Середа Є. Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка. – 2-ге вид. – К., 1976.
2. Білецький П. О. Апостол України. Життя і творчість Шевченка. – К., 1998.
3. Жур П. Літо перше. З хроніки життя і творчості Т. Г. Шевченка. – К., 1979.
4. Зайцев П. І. Життя Т. Шевченка. – К., 1994.
5. Пахаренко В. Незбагнений апостол. Нарис світобачення Шевченка. – Черкаси, 1994.
6. Руденко О. І. Вічний як народ. Сторінки до біографії Т. Г. Шевченка / О. І. Руденко, Н. П. Петренко. – К., 1998.

Л. А. Машкіна,

*кандидат педагогічних наук, доцент
(м. Хмельницький)*

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ Т. Г. ШЕВЧЕНКА У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ РЕАЛІЙ

Тарас Шевченко (1814–1861) – геніальний український поет, мислитель, художник, громадський діяч. У його творах є глибокі думки про виховання, яке повинно виробляти громадянські переконання, відданість народові, нетерпимість до неправди, егоїзму.

Підаючи різкій критиці тогочасну систему виховання, Т. Шевченко мріяв про справжню народну школу, яка б давала учням міцні, глибокі знання і виховувала в душі любові до рідної мови. Покладаючи надії на недільні школи, він надавав їм всіляку допомогу та фінансову підтримку.

Його педагогічні погляди виражені у віршах, публіцистичних та художніх творах. З творів Т. Шевченка постає виховний ідеал – людина з багатогранними знаннями і високими моральними якостями, здатна застосовувати знання в житті, яка любить працю, вміє цінувати мистецтво. Він вважав, що такого ідеалу можна досягти належним вихованням. Заперечував вирішальну роль спадковості у вихованні дітей.

Шевченко як явище велике й вічне – невичерпний та нескінченний.

Великий український поет, художник, мислитель, відомий усьому світові як визначний гуманіст, Тарас Григорович Шевченко не був професійним педагогом. Проте у своїх творах він висловив дуже цінні думки з питань освіти і виховання дітей, чимало з яких не втратили актуальності й

нині, коли відроджуються народознавство і народна педагогіка.

Тарас Шевченко не писав спеціальних педагогічних праць, проте його проза, поетичні твори й живопис мають безперечне виховне значення. Їм властива глибока народність, гуманізм, любов до батьківщини, викривальний пафос, образність. У своїх творах Тарас Шевченко порушував морально-етичні теми, розмірковував про важливість родинного виховання, освіти й освіченості в житті людини, про роль народних традицій і фольклору в становленні високоморальної особистості.

Проблеми виховання й освіти Тарас Шевченко пов'язував з тяжкою долею поневоленого українського народу. Власне сирітське дитинство залишило глибокий слід у душі поета. Він бачив, що така доля судилася багатьом дітям кріпаків. Особисте життя Шевченка не склалося і його мрія мати власних дітей не здійснилася. Тому тема любові до дітей, страждання за їхню долю звучить в його поезіях і прозових творах як вираз особистого почуття і водночас як соціальний протест. А в повісті “Княгиня” зауважував, що “нічим не можна так швидко задобрити українського земляка, як пригорнути його дитину. Любов до дітей, на переконання Тараса Шевченка, притаманна всім хорошим людям: пристрасно любить маленьких дітей, а це вірна ознака серця лагідного, незлобивого. Поет любив дитяче товариство, охоче спілкувався з дітьми, читав їм, частував солодощами. У дитячому колі він відпочивав. Навзаєм діти платили йому щирою любов'ю і приязню. Щастя Шевченко ототожнює з сімейним затишком, з образами дітей і матері, доброї, люблячої дружини. У творах Тараса Шевченка багато дитячих образів, наділених яскравими психологічними характеристиками. Письменник докладно змальовує умови, в яких відбувається формування особистості, наочно показуючи, як безвідповідальне виховання морально калічить людину [1].

Під суспільним вихованням Тарас Шевченко розумів спілкування дітей з однолітками та дорослими, ознайомлення з навколишнім світом, працею, побутом. Велику увагу приділяв трудовому вихованню. Тільки в праці людина зможе знайти справжнє задоволення. Бездіяльність і пасивність – найбільше зло.

Засобами художнього зображення Тарас Шевченко визначає свій ідеал виховання особистості. Це людина з багатогранними знаннями і високими моральними рисами, чесна, працьовита, добра, з почуттям гідності та громадянськості, яка здатна застосовувати свої знання в житті, вміє цінити містечество, любить працю.

Тарас Шевченко прагнув поширення письменності серед народних мас, вбачав в освіті перший вільний промінь світла, що може проникати в здавлену колами невольничу голову. Він підкреслював, що загальна письменність

народу – величезне добро. Кобзар палко схвалював ідею створення недільних шкіл. Перебуваючи в Києві, він брав участь в обговоренні питання про їх організацію, як робив це й пізніше, повернувшись до Петербурга, дбав про створення для них навчально-педагогічної літератури. Оскільки ці школи існували на добровільні пожертви, поет призначив на їхню користь певну частину накладу свого “Кобзаря”, випущеного в 1860 р., та регулярно переказував частину своїх коштів. Він особисто цікавився харківськими недільними школами, листувався з діячами цих шкіл. У своїх листах, зокрема, Тарас Шевченко просив передати чималу кількість примірників “Кобзаря” для недільних шкіл [2].

Тарас Шевченко часто критикував недоліки навчання й виховання в різних навчальних закладах царської Росії. У повісті “Прогулка с удовольствием и не без морали” він підкреслював, що освіта повинна збагачувати, а не обкрадати людське серце. Засуджуючи тодішню систему освіти, Тарас Шевченко у повісті “Капітанша” писав, що нічого не знає аморальнішого й огиднішого за сільського писаря, який грабує бідного селянина. Писар – ледар і п’яниця – розбещує простодушного трудівника, тому що він читає святе письмо [5].

Він прагнув швидше змінити школу, побудувати навчально-виховний процес на нових засадах, мріяв про народну школу, яка б давала міцні знання, сприяла розумовому й фізичному розвитку дитини, а вчитель був би добрим наставником.

Великий Кобзар був упевнений, що навчання та виховання дітей має спиратись на рідну материнську мову, народні традиції, фольклор, на досягнення прогресивної демократичної педагогіки. Він постійно висловлював зацікавлення питаннями народної педагогіки, виховання підростаючого покоління, ролі матері і сім’ї, жіночої освіти та ін. Тарас Шевченко виступав за освіту жінки нарівні з чоловіком.

Великий Кобзар висловлював надію на те, що політичне і соціальне визволення народних мас стане природним наслідком широкого піднесення культурно-освітнього рівня народу. У міру своїх сил він прагнув долучитися до створення необхідних навчальних книг українською мовою. Почав зі створення букваря, призначеного не лише для навчання грамоти, а й щоб дати деякі знання. На жаль, окрім букваря, не встиг більше нічого написати. “Букварь Южнорусский” Тарас Шевченко написав уже будучи тяжко хворим. Це був передовий для свого часу підручник для недільних шкіл. Він містив алфавіт з великими та малими літерами, цифри і вправи на читання. За цим букварем уперше учні повинні були спочатку вивчити звуки і літери в алфавітному порядку. Після цього переходили до читання цілих слів [3].

Особливістю Шевченкового букваря була відсутність у ньому вправ на

читання окремих складів, які не з'єднуються в конкретні слова. Після вивчення абетки учні читали мікротексти, де слова поділялися на склади з позначенням наголосу. Потім переходили до зв'язних текстів, які становили ще одну відмітну особливість цього підручника. За обов'язкові для навчальної літератури того часу релігійні тексти правили уривки з “Псалмів Давидових”, перекладених Тарасом Шевченком, крім них, для вправлення в читанні автор вмістив у букварі народні думи, приказки та прислів'я повчального характеру.

Це перший підручник для навчання грамоти в українських школах, написаний рідною мовою. Він став значною подією в розвитку народної освіти. Тарас Шевченко старанно підготував структуру, зміст, методичний апарат підручника, у якому відбито передові педагогічні ідеї того часу, застосовуються принципи народності, доступності, зацікавлення. Ідеї, що їх утверджував Тарас Шевченко в своєму “Букварі”, увійшли до золотого фонду вітчизняної педагогіки [4].

Наведені у букварі Тараса Шевченка стислі, влучні, дотепні й дохідливі народні висловлювання сповнені мудрості і морального змісту. В них критикуються неробство, паразитизм, жадоба до збагачення, лицемірство, підступність. Пропагуються чесність, правдивість, почуття колективізму, дружба, взаємодопомога, працьовитість. Буквар відзначається жанровою різноманітністю матеріалу для читання. Його зміст спрямований на осуд моралі експлуататорських класів. Тарас Шевченко вміло поєднує вимоги народної та наукової педагогіки до навчання і виховання дітей. Навчальний матеріал букваря сприяв збагаченню лексики, розвитку мислення і мовлення, пам'яті, навичок, набуттю необхідних знань про суспільство і природу відповідно до вікових особливостей учнів.

Шевченко хотів зацікавити своїм “Букварем” не лише дітей, а й дорослих. Для цього він помістив у ньому дві великі народні думи – “Про Олексія Поповича” та “Марія Богуславська”, а також багато народних приказок та прислів'їв. Наприклад: “З чужим – борись, а з багатим – не судись”, “Брехнею весь світ пройдеш – та назад не вернешся”, “Казав пан: – “Кожух дам” – та й слово його тепле” та ін. Включаючи в свій “Буквар” зразки народної творчості, Шевченко цим самим надавав навчанню народного характеру, аби в школі діти спілкувалися рідною мовою. Бо, на його думку, існуюча освіта була не народною. Вона розвивала в людях не самосвідомість, а наслідування, і тому таку школу треба було “перешкодити” [4].

Буквар було випущено тиражем 10000 примірників. Кошти від його продажу спрямовувалися на розвиток недільних шкіл. Реакційні кола доклали чимало зусиль, щоб перешкодити поширенню цієї книжки в українських селах і містах, де вона могла принести найбільшу користь.

Т. Шевченко високо цінував роботу педагога, вважаючи, що до неї слід

допускати лише людей чесних, сумлінних. Відомо, що до заслання Тарас Шевченко сам мав намір стати вчителем малювання у Київському університеті. Його було затверджено на посаді, але стати до своїх обов'язків учителя і вихователя він не встиг.

Тараса Шевченка заслужено називають народним поетом. Його педагогічна спадщина також адресована народу. В ній роздуми про те, як просвітити український народ, як допомогти йому вибрати кращу долю, як виховати Людину в людині.

Шевченківська доба бунтарства дала життя тисячам визначних і відомих вчителів і просто щиросердечних трударів освітянської ниви, чия життя-подвиг не залишилось документально зафіксованим, але без нього неможливо було б підійти сьогодні до національної школи і національної педагогіки України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Артемова Л. В. Історія педагогіки України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Л. В. Артемова. – К. : “Либідь”, 2006. – 424 с.
2. Чавдаров С. Х. Педагогічні ідеї Т. Г. Шевченка / С. Х. Чавдаров. – К. : Рад. шк., 1953. – 207 с.
3. Зайцев П. Життя Тараса Шевченка / П. Зайцев. – К. : Обереги, 2004. – 480 с.
4. Шевченко Т. Г. Буквар Південноруський 1862 року / Т. Г. Шевченко. – К. : Веселка, 1991. – 63 с.
5. Шевченко Т. Г. Зібрання творів : у 6-ти т. / Т. Г. Шевченко. – К. : Наукова думка, 2003. – Т. 4: Повісті. – С. 208-326.

УДК 821.161.2.09:94(477.43)“1919”

А. І. Машталір,
*кандидат історичних наук
(м. Тернопіль)*

В. В. Галатир,
*старший науковий співробітник
(м. Хмельницький)*

ВИДАВНИЦТВО ЛІТЕРАТУРИ, ПРИСВЯЧЕНОЇ Т. ШЕВЧЕНКУ, НА ПРАВОБЕРЕЖЖІ В ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОСТІ (КВІТЕНЬ-ГРУДЕНЬ 1918 р.)

У статті розглядається видання шевченкознавчої літератури на Правобережній Україні в добу Гетьманату П. Скоропадського (квітень–грудень 1918 р.).

Ключові слова: Т. Шевченко, “Кобзар”, видавництва, місцеве самоврядування, Правобережна Україна, книжкова продукція, роковини.

У 2014 р. виповнюється 200 років від дня народження Т. Шевченка. Його роковини відзначатимуться в Україні на найвищому державному рівні. Одним із заходів, пов'язаних із вшануванням пам'яті визначного українця, вже традиційно є популяризація Шевченківського слова, шляхом публікування його творів, яка прослідковувалася протягом всього XX ст. початку XXI ст. Не був винятком й період Гетьманату П. Скоропадського.

Зазначену проблему дотично висвітлювали українські науковці, зокрема: О. Завальнюк [1], А. Боровик [2], Т. Ківшар [3], Т. Корсаєва [4] О. Комарницький [5], А. Антонішин [6] та інші, проте предметом окремого дослідження вона ще не була. На виправлення зазначеної прогалини спрямоване це дослідження.

Метою роботи є спроба розглянути видання шевченківської літератури на Правобережжі за часів Гетьманату П. Скоропадського (квітень-грудень 1918 р.).

Навесні 1918 р. Україна стала ареною складних політичних подій. Реальність поновлення більшовицької експансії, нездатність Центральної Ради стабілізувати ситуацію, наростаюча загроза перетворення України на німецьке генерал-губернаторство підштовхнули до консолідації несоціалістичні кола, які очолив генерал П. Скоропадський.

Після створення Української Держави було вирішено відновити поділ України на губернії, повіти, волості. Відповідно до адміністративно-територіального устрою встановлювалася й структура органів влади. Законом "Про перейменування губернських і повітових комісарів і їх помічників" з 17 травня 1918 р. зазначені посадові особи перейменовувалися в старост [7, с. 3].

У Правобережній Україні виконувати владні функції найперше доручили Волинському губернському старості. На цю посаду 4 травня 1918 р. призначили Д. Андрю [8, с. 3; 9 с. 2], помічником – О. Заремського [10 с. 138]. У Київській губернії на посаду губернського старости 9 травня 1918 р. призначили І. Чарторизького [11], помічником – П. Забугіна [12, с. 62]. З часом опозиція звинуватила І. Чарторизького у неприхильності до українського національного руху. Відтак 30 серпня 1918 р. його звільнили з посади. Виконувачем обов'язків старости призначили генерала П. Андріанова [13, арк. 1-2]. З різницею щонайменше в 10 днів (19 травня), порівняно з іншими губерніями Правобережжя, відбулось призначення на посаду губернського старости Поділля – С. Кисельова [14, с. 3], помічником призначили М. Лемені-Македона – 21 травня він приступив до виконання своїх обов'язків [15, с. 1].

У повіті, нижчій ланці адміністративного устрою, діяли повітові старости, замінивши повітових комісарів, які наглядали за дотриманням

законів, постанов і розпоряджень уряду місцевими органами управління і підлеглими органами самоврядування.

8 травня 1918 р. призначили тимчасово виконувачів обов'язків повітових старост у Правобережній Україні: у Київській губернії – 12, в Подільській губернії – спочатку 7, а з 20 червня – 13, у Волинській губернії – 12 [16, с. 93].

Створення управлінь губернських, повітових, сільських старост, волосних старшин, що відбулось у дуже короткий термін і за складних умов, не розв'язало проблем становлення системи місцевих органів влади Правобережної України. Проголошений урядом курс мав на меті організувати плідну діяльність не лише інституту старост, а й місцевого самоврядування.

У добу Гетьманату до системи органів місцевого самоврядування входили міські думи й губернські, повітові, волосні земські збори (представницькі органи, до яких входили гласні), також міські, губернські, повітові, волосні земські управи, волосні і сільські виконавчі комітети (виконавчі установи, до яких входили представник та члени, що обиралися зібраннями). До їх компетенції належали питання місцевого господарства, організація земської статистики, економіки, народної освіти і охорони здоров'я, податків, тощо [17, с. 18].

У містах органи місцевого самоврядування представляли думи та міські управи. Кількість відділів міських управ була різною. Так, Тульчинська міська управа мала три відділи : окладний, продовольчий і народної освіти [18, арк. 679]. Могилів-Подільська міська управа складалася з секретаріату, бухгалтерії, господарського, будівельного, розпорядчого, військового, окладного відділів, відділу народної освіти і сирітського суду [19, арк. 680-681].

Своєрідним був статус земських органів Правобережної України доби Гетьманату П. Скоропадського. Земства були напівгромадськими-напівдержавними установами, які виконували доручення уряду щодо управління місцевим господарством. До компетенції земських установ віднесли питання культурно-господарського розвитку своєї місцевості, зокрема, видання шевченкознавчої продукції. Політична діяльність земств заборонялася [20, с. 72]. Земськими справами відав відділ земського господарства при департаменті місцевого самоврядування МВС.

До структури земських установ входили земські зібрання. На чергових і надзвичайних сесіях зібрання затверджували програми заходів земства в різних галузях господарства. Кожне земське зібрання з свого складу обирало земську управу. Вся частина діяльності земських установ зосереджувалася в губернських і повітових земських управах, що працювали на постійних засадах. В управі формувалася канцелярія, яка поділялася на відділи. Кількість

відділів в управах різнилася. Так, Київська повітова земська управа складалася з розпорядчого, бухгалтерського, оціночного, інформаційного, статистичного, повинностей, технічного, шкільного, опікунського, лікарського, ветеринарного, агрономічного, кооперативного, телефонного, каси дрібного кредиту, лісорубного, обмундирування, реквізичного відділів [21, арк. 43]. Могилів-Подільська повітова земська управа складалася із розпорядчого, бухгалтерського, податкового, лікарського, сільськогосподарського (ветеринарного, кооперативного, продовольчого), дорожньо-будівельного, опікунського відділів, народної освіти і повинностей [22, арк. 687]. Ушицька повітова земська управа – з розпорядчого і повинностей, адміністративного, народної освіти, сільськогосподарського і шляхів, рахівництва, лікарського, податкового, телефонного, опікунського відділів і каси дрібного кредиту [23, арк. 690].

В 1918 р. на Правобережжі була гостра нестача української книжкової продукції, особливо шкільної. Розв'язати цю проблему взялася частина педагогічної громадськості, кооперативні товариства, українські громадсько-політичні діячі, меценати, влада. Рада Міністрів створила сприятливі умови для розвитку видавничої справи. Засноване у травні 1918 р. Державне видавництво було звільнене від податків, а у вересні уряд скасував податки з усієї виданої літератури. Завдяки державній підтримці, а також громадській та науковій роботі інтелігенції, число видань українською зросло в декілька раз. Так, за Гетьманату в Україні діяло 40 видавництв, з яких три розміщували на Поділлі. Свою продукцію подільському читачеві пропонував видавничий відділ Подільської губернської народної управи, друкарня вінницької “Просвіти” та видавництво “Зерно”, що діяло на кошти подільських кооперативів і розмішувалось у м. Вінниці [24, с. 172].

Після цього активно розпочалася робота по виданню національно-консолідуючої книжкової продукції. Як зазначає О. Янковська, насамперед видавалися твори класиків української літератури Т. Шевченка, І. Котляревського, Лесі Українки, І. Нечуя-Левицького, М. Коцюбинського, І. Франка, П. Грабовського та ін. [25, с.105-118]. Зазначимо, що твори Т. Шевченка в добу Гетьманату виходили масовими тиражами і поповнювати фонди бібліотек, включалися до навчальних програм, репертуару професійних і аматорських колективів [26, с. 202]. Так, за повідомленням газети “Відродження”, побачило світ повне зібрання творів (у трьох томах) Т. Шевченка з передмовою Б. Лепкого [27, с. 8]. Відповідно видавництво літератури належало до видавничих відділів губернських та повітових управ.

Підготовкою українських шкільних підручників займався видавничий відділ Міністерства народної освіти. Але до червня 1918 р. відділ не мав у своєму розпорядженні ні друкарні, ні коштів. Лише у середині червня 1918 р.

2 млн. крб. надійшло до видавничого відділу. У формуванні національного змісту освіти значну роль відіграли експертні комісії видавничого відділу. Вони займалися рецензуванням рукописів підручників, приймали рішення про придатність їх до друку та використання у навчальному процесі. Активну участь у відборі рукописів для друку брали С. Русова, П. Волинчук-Волинець, М. Гаркушенко, П. Холодний. Тільки експертними комісіями Міністерства освіти і мистецтва було проаналізовано зміст понад 90 підручників та рукописів, більше половини було визнано придатними для використання у навчальному процесі, серед них – видання присвячені Т. Шевченку [28, с. 179].

З метою забезпечення українських шкіл книжками навесні 1918 р. було засновано Всеукраїнське учительське видавниче товариство. Для покращення випуску підручників, особливо для нижчої школи при відділі народної освіти, було створено видавничий підвідділ. У м. Кам'янці-Подільському його штат становив 30 працівників, у філії – Вінниці – 8. Його очолив В. Сочинський. На видання книжок було асигновано 100 тис. крб., на утримання штату – 22400 крб. Крім того, передбачалось придбати власну друкарню за 600 тис. крб. [29, с. 54; 30, с. 26;].

Саме в навчальній літературі активно використовувалася творчість Т. Шевченка. Так, чимало українських педагогів-новаторів знайомили учительські колективи, учнівські контингенти з життям та творчістю Т. Шевченка. За редакцією Л. Білецького у 1918 р. вийшла брошура про відзначення роковин українського Кобзаря. У ній була коротка біографія поета, що мала виголошуватись на початку кожного свята, а також декілька коротеньких віршів: Чубинського, Кониського, Старицького, Самійленка, Чайченка, Лесі Українки та ін. [31]. Авторами навчально-методичних праць були В. Дурдуківський, О. Дорошкевич [32, с. 130-145]. та ін. Зокрема, відомий педагог директор першої Київської гімназії імені Т. Шевченка В. Дурдуківський наголошував, “культурне громадянство, перш за все діячі школи мають повернути нашому народові його історичну спадщину, мусимо знов зв'язати його [народ] з славним минулим, відновити національний фундамент” [33, с. 146]. Допоможуть у цьому, вважав він, шкільні свята, дитячі ранки і вечірки, присвячені національним діячам і великим історичним подіям, зокрема, Т. Шевченкові, який є: “... генієм, сонцем літератури, батьком нашої поезії, могутнім оборонцем рідного слова, великомучеником за волю і долю України, натхненним пророком і апостолом нашого національного відродження, він є наша краса, гордість і святиня” [34, с. 146]. Автор запропонував тематику ранків, поділених за віковою ознакою учасників. Наприклад, матеріали декламацій для нижчої школи (20 позицій), матеріали для вищої початкової школи (50 позицій), середньої школи – (33 позиції) та окремі вирази (99 позицій), що мали слугувати тематичною

основою свят [35, с. 149-156]. Цей своєрідний сценарій був успішного апробований у Першій Київській гімназії імені Т. Шевченка [36, с. 185-186].

За підтримки Всеукраїнської учительської спілки в 1918 р. вийшов ювілейний номер (№7) журналу “Вільна українська школа”, присвячений Т. Шевченку [37, с. 20]. Номер розійшовся миттєво. Як повідомляли матеріали періодичної преси, видавництво продовжило його реалізацію. У травневому номері газети “Нова Рада”, зазначалося, що продається ювілейний Шевченківський номер “Вільної української школи”, для більш широкого ознайомлення було подано зміст номеру [38, с. 4]. Авторами статей були С. Русова [39, с. 97-101; 40, с. 114-115], Ф. Сушицький [41, с. 101-113], П. Зайцев [42, с. 115-117], С. Гаєвський [43, с. 117-121], Н. Мірза-Авакянц [44, с. 122-130], О. Дорошкевич [45, с. 130-145], В. Дурдуківський [46, с. 145-156], Л. Білецький [47, с. 157-172], І. Юшишин [48, с. 172-182].

Одним з найпомітніших видань цього періоду був критико-бібліографічний часопис “Книгарь” (літопис українського письменства), який з неймовірними труднощами виходив щомісяця, упродовж усіх років української революції (1917–1920 рр.) у київському видавництві товариства “Час”. Цілком природно, що практично в кожному номері часопису, як невмирущий символ боротьби українського народу за національне і соціальне звільнення, був присутній Т. Шевченко, якщо не статтею чи рецензією на чергове видання або публікацію його творів, то принаймні бібліографічною нотаткою тощо. Найбільш активними популяризаторами Шевченкового генія у “Книгарі”, сумлінними аналітиками всіх тогочасних шевченкознавчих публікацій були С. Єфремов, П. Зайцев, С. Русова, В. Королів-Старий та ін. [49]. Так, зокрема П. Зайцев помістив у часописі рецензію на “Кобзаря” за редакцією В. Доманицького, що вийшов у видавництві “Криниця” 1917 р., зазначивши : “Кобзар” – книга, якої прагнуть сотні тисяч людей, з якою не розлучатимуться, яку вивчатимуть напам’ять” [50, с. 470-472]. У наступних номерах “Книгаря” містилися матеріали про життя поета, передруковані з видання “Життя Т. Шевченка” 1917 р. за редакцією того ж таки В. Доманицького. Рецензію написав біограф Т. Шевченка С. Єфремов, який визнав, що “Життя Т. Шевченка” одна з найкращих біографій поета [51, с. 656-657].

Дослідження про життя та творчість поета стали видаватися масовими тиражами, проте, за словами С. Єфремова, від того страждала якість продукції. Як приклад, автор наводить роботу С. Смаль-Стоцького “Діди, батьки і внуки у Шевченка. В цій роботі, якщо вірити назві, – пише С. Єфремов, – читачі мали б простежити генеалогію поета, а натрапили на характеристику творів з цілим рядом помилок [52, с. 657-658]. Про збірку драматичних творів під назвою “В Тарасову ніч” Олексі Варавви (псевдонім Олекса Кобець)

позитивно відгукнувся корифей українського побутового театру М. Садовський [53, с. 668]. Доктор М. Лоза, автор передмови до спогадів Олексі Кобця (жителя Канева) пише: "... Близькість могили Шевченка мала вирішальний вплив на формування душі хлопця і на кристалізацію його національної свідомості. Його доля була така подібна в дитячому віці до долі Шевченка! Хлопець був свідком щорічних прощ до канівської могили, слухав оповіді про неї, читав там забороненого "Кобзаря" [54]. Написаний ним драматичний твір був вперше виданий у Відні 1917 р., перевиданий у Києві товариством "Час". М. Садовський рекомендує усім товариствам "Просвіта", школам, аматорським гурткам, "які будуть відзначати пам'ять великого нашого поета Т. Шевченка, ставити цю драматичну картину в "Тарасові дні" [55, с. 668]. Чимало досліджень, присвячених Т. Шевченку, вийшли в різних видавництвах, окремими збірками, що дозволяло збільшити їх кількість, уривки з них публікувала періодична преса, а "Книгарь" друкував рецензії та огляди на ці праці. Прикладом такої співпраці можуть слугувати роботи Ф. Сушицького "Народність в творах Шевченка" [56, с. 101-113] та Л. Білецького "Виховання емоціонально-образного мислення і твори Шевченка" [57, с. 157-172], що вийшли окремими виданнями і також були включені до Шевченківського номеру у журналі "Вільна українська школа", а матеріали у "Книгарі" зазначали, що ці дослідження "... заслуговують увагу кожного педагога" [58, с. 732; 59, с. 732].

У добу Гетьманату значною популярністю користувався "Кобзарь" за редакцією В. Доманицького, передрукований декілька разів в Україні і за її межами. Як зазначає відомий шевченкознавець П. Зайцев, "... ці книжечки – величезна історична цінність, тисячі людей з жадовою й захопленням вперше дізналися з них про все те, чим страждав, чому вірив і навчав апостол нашої правди..." [60, с. 757-758]. Шевченків "Кобзар" поступово ставав для українського народу настільною книгою і нарешті міг зайняти своє особливе місце.

Д. Дорошенко подав до "Книгаря" рецензію на дослідження професора І. Шишманова з університету Софії (Болгарія) "Вплив Т. Шевченка на болгарських поетів перед визвольної доби," видане у Відні видавництвом Союзу Визволення України 1916 р. [61]. Рецензент відзначив, що І. Шишманов оглядово згадав переклади болгарською мовою творів Квітки-Основ'яненки, Марка Вовчка. Про поезію Шевченка І. Шишманов писав, що вона "перейнята протестом проти всякого гніту й неволі, повна глибокого патріотизму, знайшла щирий відгук в серцях болгарських поетів". Д. Дорошенко приходить до висновку: "... не дивно, що багато болгарських поетів перекладали твори Шевченка або наслідували його мотиви", згадує перший переклад творів Шевченка болгарською мовою у 1859 р. "Послание до Шафарика", вважає, що

знайомство болгар з Шевченком більшою мірою залежало від особистого зацікавлення.

Отже, видавнича діяльність шевченкознавчої продукції за участю державних структур, місцевого самоврядування, окремих осіб в добу Гетьманату П. Скоропадського у Наддніпрянській Україні набувала все більших масштабів. У період Гетьманату з'явилося закордонне тритомне видання робіт Кобзаря, упорядником та автором передмови був відомий український літературознавець Б. Лепкий. Українська громадськість продовжувала знайомитися з шевченкознавчими роботами С. Єфремова, П. Зайцева, С. Русової, В. Короліва-Старого та ін., як на сторінках літопису українського письменства “Книгарь”, так і окремими науковими працями.

Список використаних джерел та літератури:

1. Завальнюк О. М. Періодичні видання науковців, студентів і управлінців Кам'янець-Подільського державного українського університету: задум і реалізація (1918–1920 рр.) / О. М. Завальнюк // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський : Оіом, 2010. : Присвячено 65-річчю Великої Перемоги. – Т. 15. – С. 40-51.
2. Боровик А. Діяльність комісій видавничого відділу Міністерства освіти та мистецтв з підготовки підручників за гетьманату (квітень – грудень 1918 р.) / А. Боровик // Наук. записки Тернопіль. держ. пед. ун-ту імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія. – Тернопіль. – 2001. – Вип. 14. – С. 179-185.
3. Ківшар Т. І. Український книжковий рух: книговидавання та книгопоширення (1917–1923 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. іст. наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / Т. І. Ківшар. – К., 1996. – 36 с.
4. Кораєва Т. Р. Книговидавнича справа Поділля: тенденції розвитку (друга половина ХІХ – початок 30-х років ХХ ст.) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.08 “Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство ” / Т. Р. Кораєва – К., 2004. – 509 с.
5. Комарніцький О. Б. Ім'я Тараса Шевченка в житті містечок правобережної України (1917–1920 рр.) / О. Б. Комарніцький // Наук. пр. Кам'янець-Подільськ. держ. ун-ту. Філологічні науки – Кам'янець-Подільський : Оіом, 2005. – С. 84-88.
6. Антонішин А. П. Поділля в добу Гетьманату П. Скоропадського : дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / А. П. Антонішин. – К., 2009. – 236 с.
7. Закон про переіменування Губерніальних і Повітових Комісарів і їх помічників // Держ. вісн. – 1918. – 5 черв. – № 10. – С. 3.
8. Розпорядженням Гетьмана України // Волинь. – 1918. – 5 трав. – С. 3.
9. Засідання губернського продовольчого комітету // Волинь. – 1918. – 11 квіт. – С. 2.
10. Олуйко В. М. Історія влади / В. М. Олуйко. – Хмельницький : ФОП Сторожук О. В., 2012. – С. 138.
11. Державний архів Київської області (далі – Держархів Київської

обл.), ф. Р-2797, оп. 1, спр. 28, арк. 1-2. 12. Дорошенко Д. І. Історія України 1917–1923 рр. : у 2 т. / Д. І. Дорошенко / [упоряд. К. Ю. Галушко]. – К. : Темпора, 2002. – Т. 2 : Українська Гетьманська Держава 1918 року. – 2002. – С. 62. 13. Держархів Київської обл., ф. Р-2797, оп. 1, спр. 29, арк. 1-2. 14. Назначение Подольского губернского старосты // Слово Подолии. – 1918. – 19 мая. – № 5. – С. 3. 15. Накази Гетьмана // Держ. вiст. – 1918. – 10 верес. – № 46. – С. 1. 16. Галатир В. Становлення посад повітових старост на Правобережжі у період Гетьманату П. Скоропадського / В. Галатир // Матер. Всеукр. наук.-краєзн. конф. “Хмельниччина в контексті історії України”, 21 верес. 2012 р. / [ред. кол. : Баженов Л. В., Єсюнін С. М. та ін.]. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2012. – С. 93. 17. Галатир В. Місцеве самоврядування на Поділлі у період Гетьманату П. Скоропадського / В. Галатир // Відродження місцевого самоврядування у незалежній Україні : тези доп. круглого столу з нагоди 15-річчя статуту територіальної громади м. Хмельницького, 25 верес. 2012 р. – Хмельницький : ФОП Заколотний М. І., 2012. – С. 18. 18. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України, ф. 1793, оп. 1, спр. 204, арк. 679. 19. Там само, арк. 680-681. 20. Галатир В. Діяльність земств в Правобережній Україні у освітній та культурній сферах життя доби Гетьманату П. Скоропадського / В. Галатир // Наук. запис. Вінниц. держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Сер. : Історія : зб. наук. пр. / [за ред. П. С. Григорчука]. – Вінниця : видавн. відділ Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського, 2012. – Вип. 20. – С. 72. 21. Держархів Київської області, ф. Р-2794, оп. 1, спр. 10, арк. 43. 22. ЦДАВО України, ф. 1793, оп. 1, спр. 204, арк. 687. 23. Там само, арк. 690. 24. Антонишин А. П. Зазначена пр. – С. 172. 25. Янковська О. В. Культурне життя в Україні у період національно-демократичної революції (1917–1920 рр.) / О. В. Янковська // Укр. іст. журн. – К : Дієз-продукт, 2005. – № 2. – С. 105-118. 26. Мельниченко В. Вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка на Черкащині: зародження та розвиток традицій / Василь Мельниченко // Краєзнавство. – 2010. – № 1–2. – С. 202. 27. Приймається передплата // Відродження. – 1918. – 19 жовт. – Ч. 163. – С. 8. 28. Боровик А. Діяльність комісії видавничого відділу Міністерства освіти та мистецтв з підготовки підручників за гетьманату (квітень – грудень 1918 р.) / А. Боровик // Наук. запис. Тернопіль. держ. пед. ун-ту імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія. – Тернопіль. – 2001. – Вип. 14. – С. 179. 29. Соломонова Т. Р. Видавнича діяльність Подільського земства 1904–1920 рр. / Т. Р. Соломонова // Наук. зап. ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Серія : Історія : зб. наук. пр. – Вінниця, 2002. – Вип. IV – С. 54. 30. Проект кошторису видатків і прибутків Подільської губернської народної управи на 1919 рік. – Кам'янець-Подільський, 1918. – С. 26. 31. Білецький Л. Про Тараса Шевченка.

До шкільного святкування роковин Кобзаря України. / Л. Білецький – Умань : Вид-во Уманської Укр. учит. спілки. – 1918. – 16 с. 32. Дорошкевич О. Шевченко на лекціях літератури / Ол. Дорошкевич // ВУШ. – 1918. – берез. – № 7. – С. 130-145. 33. Дурдуківський В. Матеріали для шкільних ранків і вечірок в пам'ять Т. Шевченка. / В. Дурдуківський // ВУШ. – 1918. – берез. – № 7. – С. 146. 34. Там само. 35. Там само, С. 149-156. 36. Хроніка. Роковини Т. Шевченка в першій українській ім. Т. Шевченка гімназії // ВУШ. – 1918. – берез. – № 7. – С. 185-186. 37. Машталір А. І. Постать Т. Г. Шевченка за матеріалами педагогічного журналу “Вільна Українська Школа”(1918 р.) / А. І. Машталір // 36. наук. пр. молодих вчених Кам'янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2011. – Вип. 3. – С. 20. 38. Вільна українська школа // Нова Рада. – 1918. – 12 трав. (29 квіт.). – №. 74. – С. 4. 39. Русова С. Федеративна ідея в творах Шевченка / С. Русова // ВУШ. – 1918. – берез. – № 7. – С. 97-101. 40. Русова С. Шевченко і малі діти / С. Русова // ВУШ. – 1918. – берез. – № 7. – С. 114-115. 41. Сушицький Ф. Народність в творах Шевченка / Ф. Сушицький // ВУШ. – 1918. – берез. – № 7. – С. 101-113. 42. Зайцев П. До історії Шевченкового Букваря / П. Зайцев // ВУШ. – 1918. – берез. – № 7. – С. 115-117. 43. Гаєвський С. Біографія Шевченка в школі / С. Гаєвський // ВУШ. – 1918. – берез. – С. 117-121. 44. Мірза-Авакянц Н. Твори Т. Г. Шевченка як матеріал при навчанні історії України / Н. Мірза-Авакянц // ВУШ. – 1918. – берез. – № 7. – С. 122-130. 45. Дорошкевич О. Шевченко на лекціях літератури / Ол. Дорошкевич // ВУШ. – 1918. – берез. – № 7. – С. 130-145. 46. Дурдуківський В. Матеріали для шкільних ранків і вечірок в пам'ять Т. Шевченка / В. Дурдуківський // ВУШ. – 1918. – берез. – № 7. – С. 145-156. 47. Білецький Л. Виховання емоціонально-образного мислення і твори Т. Шевченка / Л. Білецький // ВУШ. – 1918. – берез. – № 7. – С. 157-172. 48. Ющишин І. Шевченко в галицьких школах / Ів. Ющишин. // ВУШ. – 1918. – берез. – № 7. – С. 172-182. 49. Гринівський Т. С. Часопис “Книгарь” як осередок вивчення видавничої справи в Україні періоду визвольних змагань (1917–1920 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. із соц. комун. : спец. 27.00.05 “Теорія та історія видавничої справи та редагування” / Т. С. Гринівський. – К., 2008. – 19 с. 50. Зайцев П. Х. Поезії. Т. Шевченко Кобзарь в редакції В. Доманицького. Вид. т-во “Криниця” Київ. 1917 р. XXXI+704 с. Ціна 3 карб. 50 коп. / Павло Зайцев // Книгарь. – 1918. – квіт. – Ч. 8. – С. 470-472. 51. Єфремов С. Біографії. В. Доманицький. Життя Тараса Шевченка. Вид. т-во “Криниця”. Ст. 31. К., 1917. Ціна 30 коп. / С. Єфремов // Книгарь. – 1918. – лип. – Ч. 11. – С. 656-657. 52. Єфремов С. Д-р. Степан Смаль-Стоцький. Діди, батьки і внуки у Шевченка. Вид-во “Дніпро”. Ст.15. Одеса, 1918. Ціна 50 коп. / С. Єфремов // Книгарь. – 1918. – лип. – Ч. 11.

– С. 657-658. 53. Садовський М. О. Кобець. В тарасову ніч (Драматичні картини визволення України). Вид. Т-ва “Час” у Києві. 1918 р. Ст. 16. Ц. 35 к. / М. Садовський // Книгарь. – 1918. – лип. – Ч. 11. – С. 668. 54. Кобець О. Записки полоненого (пригоди і враження учасника першої світової війни) / Олекса Кобець. [авт. передм. д-р М. Лоза] – Мюнхен : Дніпрова хвиля, 1959. – Вид. 4. – 177 с. 55. Садовський М. О. Кобець. В тарасову нічю... – С. 668. 56. Сушицький Ф. Народність в творах Шевченка / Ф. Сушицький // ВУШ – 1918. – берез. – № 7. – С. 101-113. 57. Білецький Л. Виховання емоціонально-образного мислення і твори Т. Шевченка / Л. Білецький // ВУШ. – 1918. – берез. – № 7. – С. 157-172. 58. Білецький Л. Виховання емоціонально-образного мислення і твори Шевченка. Київ. 1918 р. Ст. 16. Ц. 50 к. / Л. Білецький // Книгарь – 1918. – серп.-верес. – Ч. 12-13. – С. 732. 59. Сушицький Ф. Народність в творах Шевченка. Ст. 13. ц. 45 к. К., 1918 р. / Ф. Сушицький // Книгарь – 1918. – серп.-верес. – Ч. 12-13. – С. 732. 60. Зайцев П. Поезії. Т. Шевченко. Кобзарь. В редакції В. Доманицького. З життєписом та примітками. Херсон. 1918. Ціна 4 крб. 50 коп. С. XI+272+XIX. / П. Зайцев // Книгарь – 1918. – серп.-верес. – Ч. 12-13. – С. 757-758. 61. Шишманов І. Роля України в болгарськiм відроджені. Вплив Шевченка на болгарських поетів перед визвольної доби / Іван Шишманов – Відень : Союз Визволення України, 1916. – 14 с.

В статье рассматривается издания шевченковедческой литературы на Правобережной Украине в период Гетманата П. Скоропадского (апрель-декабрь 1918 г.)

Ключевые слова: *Т. Шевченко, “Кобзарь”, издательства, местное самоуправление, Правобережная Украина, книжная продукция, годовщины.*

О. М. Місінкевич,
кандидат філологічних наук
(м. Хмельницький)

МОВНА ОСОБИСТІСТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО ДИСКУРСУ

Важко не погодитися з тим, що постать Тараса Шевченка в українській національній науці, мистецтві, культурі, ба навіть, політиці завжди залишається актуальною, і кожне нове покоління намагається осмислити, прийняти, вмонтувати його у свій світ, залежно від викликів свого часу. Це щоразу актуалізує зацікавлення і особистістю самого Шевченка, і його творчістю, а також його мовою, що вийшла далеко за персональний ідіолект

письменника, стала мовним колом цілої нації.

Дійсно, суперечка про те, чи є геніальною постать Тараса Шевченка, така ж марна, як суперечка довкола того, що є першочерговим у феномені Тараса Шевченка – його поезія (проза, малярство).

Оскільки ми говоримо про значення творчості Тараса Шевченка у контексті сьогодення, вважаємо, що знайдемо односторонніх, коли скажемо, що в українському суспільстві у цілому ставлення до нашого національного поета залишається таки здебільшого штаповим, бездумно закостенілим та нетворчим.

З одного боку, це неонародницьке безкритичне поклонництво перед “іконою” Шевченка-кобзаря і “національного пророка”. Воно рідко підкріплене глибшим знанням і розумінням його поезії, а спирається на наборі стандартних цитат і на вельми загальній інформації про життя Шевченка і його творчість.

З іншого боку, це не менш догматичне і самообмежене заперечення Шевченка і його культу. Це, по суті, безкультурні, по-пропагандистськи однобічні спроби десакаралізації цієї “ікони” на зразок писань Олеся Бузини.

Звісно, існує ще третій (напевно, найбільший) конгломерат українського суспільства, який не має щодо Шевченка власної думки і ставиться до цього й інших питань власної ідентичності пасивно і байдуже.

Все це свідчить про необхідність більш глибокого прочитання та інтерпретації життєтворчості Тараса Шевченка.

Стосовно вищезазначеного, слушно зауважила у одному інтерв’ю українська письменниця, літературознавець, філософ Оксана Забужко зауважила, що у Шевченка потрібно не слова читати, а тексти, включати уяву. Це є мірою психологічної емпатії.

Однак потрібно сподіватися, що ця ситуація поступово мінятиметься під впливом праць дослідників-інноваторів Шевченкової спадщини. Найвідомішим інтерпретатором і пропагатором Шевченка у сучасній Україні, таки напевне, залишається Іван Дзюба. Із його книги “У всякого своя доля” (1989) так і почалася нова стадія Шевченкознавства в Україні.

Останній визнає, що не тільки людський образ Т. Шевченка, а й різні моменти його долі “набрали значення великих символів для українського народу в його історії”. Більше того, біограф навіть порівнює “Кобзар” із Біблією, але не з точки зору їхнього значення для розвитку української і інших літератур, а з точки зору їхнього націотворчого значення [1].

Не менш вагомими є академічні публікації: дослідження Оксани Забужко “Шевченків міф України” (1997), та майже одночасно “Проблеми індивідуальної міфології: міфотворчість Шевченка” Тетяни Мейзерської; “Доля – Los – Судьба: Шевченко та українські і польські романтики” Євгена

Нахліка (2003), Міхаеля Мозера “Тарас Шевченко і сучасна українська мова: спроба гідної оцінки” (2012) і т. п.

Коли ж ми говоримо про мовну особистість Тараса Шевченка як про наукову проблему сучасної лінгвістики і особливо лінгводидактики, то насамперед переслідуюмо основне завдання: формування мовної особистості молоді як надійного державотворчого діяча і успішного суспільно-політичного й культурного творця.

Нині у мовознавчій науці формується новий напрям лінгвістичних досліджень – *лінгвоперсонологія*, що займається описом типів мовної особистості, чинників її формування, становлення і розвитку окремого мовця як індивідуальної *національномовної особистості* на тлі своєї епохи, свого середовища, конкретної професійно-виробничої діяльності та творчості.

Мовна особистість – це особистість конкретної людини, означена мовою, виражена у мові і через мову у її дискурсах, текстах. Орієнтований опис мовної особистості передбачає аналіз таких складових компонентів:

- мовна особистість у своєму часі і на тлі доби;
- мотиви, інтенції, домінанти мовлення, особливості світовідчужання, сприйняття явищ, подій;
- реконструкція моделі світу (або фрагменту), відображеної у свідомості мовної особистості: тезаурус, концепти і концептосфери;
- характеристика семантичного рівня мовлення, опис відмінностей у семантиці аналізованого тексту;
- реконструкція асоціативно-вербальної сітки (які уявлення, образи асоціації, поняття і як саме виражаються цією особистістю, яким стилем, якими способами і засобами комунікації).

Поняття мовна особистість ніби відповідає на питання “яка людина?": “людина етична”, “людина естетична”, “людина талановита”, “людина вольова”, “людина інтелектуальна”, “людина емоційна” та ін.

Безперечно, у контексті творення інтелектуального ресурсу нації вивчення мовотворчості Тараса Шевченка є актуальним для нашого сьогодення.

Варто зауважити, що у часи Тараса Шевченка завершувалася епоха самооформлення націй, постання їхніх держав. Для письменника не було вільного вибору бути українцем чи росіянином. Російська імперія, заборонивши українську мову, літературу, культуру, зобов'язувала його русифікуватися, але доля українського народу сформувала йому етичну програму захисника й пророка рідного слова й право своєї культури. Пам'ятаєте, як у Євгена Маланюка: “Як в нації вождя нема, тоді вожді її поети”.

Т. Шевченко усвідомлював, що порятунок нації полягає передусім в

утвердженні народної мови шляхом надання їй статусу літературної. Перспективними, як на мене, логічно вмотивованими та інновативними за своїм змістом є думки Міхаеля Мозера. У своїй книжці “Тарас Шевченко і сучасна українська мова: спроба гідної оцінки” (2012) він описує, по-перше, зовнішню, територіально й інтелектуально позаукраїнську, рецепцію поета; і, по-друге, науково-критичне, нерадянсько-критиканське, осмислення значення й місця Тараса Шевченка у процесі становлення, за термінологією автора, модерної української літературної мови. Цей зовнішній, позаукраїнський, як ми його бачимо, кут зору й приводить до основного принципового висновку: “без Тараса Шевченка і без його творчості, зрештою, навіть сучасний національно-мовний, навіть національний поділ Центральної і Східної Європи міг би бути цілковито інакшим”. Такого позиціювання Шевченка годі шукати в сучасних вітчизняних мовознавчих працях, але важко з ним не погодитися.

Якщо говорити про поетичну творчість Шевченка, то вона стала вершиною українського мовного й літературного романтизму першої половини XIX ст., що цілком відповідало загальноєвропейській мовній традиції.

У той час, у 30-х роках XIX ст., у Німеччині, зокрема в гейдельберзькому гуртку романтиків, поширюється інтерес до слов'янського фольклору, особливо для української народної пісні, значного розмаху набуває перекладання українських пісень німецькою мовою.

Зауважимо, які цікаві думки висловлює німецький вчений Йоганн Георг Коль у книзі про Україну: “Українці є нація з власною мовою, культурою та історичною традицією. Тимчасово Україна роздерта між сусідами. Але матеріал для будови Української держави лежить готовий: коли не нині, то пізніше з'явиться будівничий, що збудує з тих матеріалів велику і незалежну Українську державу”.

Але, літературні і мовнокультурні інтереси Т. Шевченка формувалися не тільки на романтично-народницьких, історико-героїчних, пісенно-ліричних та народнопоетичних українських джерелах. Вийшовши з кріпацтва, він самотужки став високоосвіченою людиною свого часу. І цим також є унікальним прикладом для сучасної української молоді.

Зміст поняття “основоположник” нової української літературної мови, що закріпилося за Т. Г. Шевченком у лінгвістичній науці, розкривається через визначення і опис основних ознак його поетичної мови, що різко вивисшують його рівнем літературності над навіть такими великими попередниками, як І. Котляревський і Г. Квітка. Часові межі між появою “Енеїди”, “Марусі” і “Кобзаря” незначні для плину мови, але якісну різницю між мовою Шевченка і його попередників читач помітить. У мові попередників він відзначить наліт архаїки, діалектності і віддаленості, а у мові Шевченка – сучасність і

зрозумілість.

З цього приводу, згадуваний уже Міхаель Мозер обґрунтовує свій лінгвоукраїністичний, погляд: “Однак і Котляревський, і його послідовники, ще не піддавали сумнівові підвалин російської імперської культури. “По-малоросійському” стилізовану мовну й писемну культуру, яка не претендуючи на самостійну сутність, надавалася для статусу начебто провінційного різновиду загальноросійської культури й не чинила опору, пов’язаного із цим функційним та іншими обмеженнями, не лише толерували, а й часто підтримували і не тільки в царській Росії, а й Радянському Союзу” [3].

По суті, все це свідчило про тотальне неприйняття літературного статусу української мови і змушувало українських літераторів шукати свою нішу в російській літературі, а отже, втрачати творчі можливості для власного національного самовизначення.

Із появою Шевченка все стало по-іншому. Очевидно, ніхто не береться применшувати роль Івана Котляревського і його послідовників, але те, що ми й нині раз у раз стикаємося з “котляревщиною”, як провінційною стилізацією під когось “великого”, та комічною убогістю і не лише в мові, то заперечувати годі.

Неймовірно, що у контексті такої слабкої тоді лінгвістичної концептосфери української мови, коли в епоху її заборон пагони мовної науки пробивалися тільки у фольклористиці й етнографії, Т. Шевченко так високо піднявся до людинотворчої, націотворчої суті мови, виразив її в мовній формулі “животворяще слово”. Він усвідомлював, що єдиний порятунком від розчинення в середовищі російської культури і літератури полягає не просто у зверненні до рідної мови, а в творенні національної літератури національною мовою; з її допомогою – засобами національної літератури і мистецтва – необхідно формувати українську націю, визначити історичний сенс і перспективу її буття, етнокультурну унікальність українства.

Цілком логічно поміркувати над таким питанням. Як же бути з творами Тараса Шевченка, які написані російською мовою? Чи можемо ми говорити про їх національну приналежність?

Цікавими у цьому аспекті є наукові розвідки мовознавця Молчанової Ірини [3], яка пропонує власну загальну формулу національного твору. Виділяє 6 ознак-чинників приналежності твору до певної національної культури. Дає чиннику українську назву “родИнка”, як похідну від слів “рід”, “родина”, “рідні”.

Скорочений вигляд формули:

$$НТ = Н (Г+М+С+Ф+ІД+РА)$$

Розшифровується вона наступним чином.

$$НАЦІОНАЛЬНИЙ ТВІР = НАЦІОНАЛЬНІ (ГЕОГРАФІЯ + МОВА+$$

СИМВОЛІКА + ФОЛЬКЛОР + ІСТОРИЧНА ДОБА + РЕАКЦІЯ АУДИТОРІЇ ЯК НА РІДНЕ НАДБАННЯ, а не на екзотику)

Чому насамперед говоримо про НАЦІОНАЛЬНУ ГЕОГРАФІЮ, а не мову, символіку або фольклор? У літературі найменша географічна ознака може суттєво змінити наше уявлення про твір. Погодьтеся, достатньо сказати: “Герой лежав під калиною, березою, пальмою”, – і маємо три різні країни за місцем дії.

Під ІСТОРИЧНОЮ ДОБОЮ розуміємо весь комплекс історичних ознак, притаманних якійсь добі, – опис війн або миру, історичні постаті, ідеологія, побут. Зрозуміло, що за нормальних обставин ІД не може дорівнювати нулю: хоч по якійсь ознаці можна зрозуміти, коли відбувається подія.

РЕАКЦІЯ АУДИТОРІЇ на твір умовно може поділятися на три типи – позитивна, байдужа, негативна. Але найперше, на підсвідомому рівні аудиторія розрізняє твір за двома головними рисами: “свій” або “чужий” – і залежно від того сприймає їх зовсім по-різному. “Своє” захоплює за принципом впізнання рідного, відомого, улюбленого, хоча може мати як позитивний відгук (на твори Т. Шевченка), так і негативний (на книгу “Шевченко – вурдалак” О. Бузини). “Чуже” сприймається як знайомство з невідомим, незвичним, екзотикою, яке також можна або схвалювати, або намагатися позбутися. Наприклад, українська ментальність відторгає бандитські американські бойовики.

Висновок: максимально твір може мати 6 чинників-родИнок.

$$\max = 6 \text{ Р (родИнок)}$$

Мінімальна кількість ознак-родинок для визначення національності твору має бути від одної до двох.

$$1 \text{ Р} < \min \leq 2 \text{ р.}$$

Спробуємо використати запропоновану формулу для вирішення складних питань приналежності до української культури російськомовних оповідей Тараса Шевченка.

Власне, приналежність російськомовних повістей Шевченка до українства ні у кого не викликає сумніву. Річ у тім, що кожна робота просякнута українством по вінця у решті ознак-родИнок, крім мови. У всіх повістях розповідається про українців, які перебувають або на рідній землі, або у Петербурзі чи Оренбурзькій губернії, проте нерозривно пов’язані думками і подіями з Україною. Коли дія повісті відбувається в Україні (“Наймичка”, “Княгиня”, “Музыкант”, “Капитанша”, “Прогулка с удовольствием и не без морали”), то має 5 українських родИнок, крім мови. Утім і в цих російських текстах у Шевченка постійно зустрічаються українізм. Наприклад, в “Близнецах” Степан Мартинович каже: “Минутку бы подождали, я достал бы вам своего медку стильнычок” або наприкінці

оповідання: "...шепотом сквозь слезы повторяла: "Зосю мой! Зосю мой! Сыну мой единый!" У випадку, коли Шевченко описує місця поза Україною, по-перше, розповідь веде українець; по-друге, вона займає порівняно мало місця. У найостаннішому виданні (Тарас Шевченко. Зібрання творів у 6 томах. – К. : Наукова думка, 2003. – Т. № 3.) рахуємо: "Варнак" із 30 сторінок тексту вступ до укріплення "Соляная защита" займає 5 сторінок, тобто 1/6 частину, проте й там згадується українська хата, "женщина в малороссийском платне" тощо.

Маємо, УКРАЇНСЬКИЙ ТВІР = $У (1+0+1+1+1+1) = 5$ р. УКРАЇНСЬКИЙ

Окремо від інших сприймається повість "Художник", оскільки її дія відбувається у Петербурзі, відтак цей твір радше можна зарахувати до російських за символікою, фольклором тощо. Проте кожному відомо, що тут Шевченко описує свій викуп із кріпаччини, одночасно малюючи життя столичної художньої богеми і назавжди записуючи до історії Олексія Венеціанова, Івана Сошенка. Тому українці сприймають цю повість як літературну обробку автобіографії Кобзаря і зараховують до своїх хоча би по двох родинках: РА (реакція аудиторії)+ІД (історична доба кріпацького становища головного героя)

УКРАЇНСЬКИЙ ТВІР = $У (0+0+0+0+1+1) = 2$ р. УКРАЇНСЬКИЙ

Формула національного твору бачиться універсальною, математично-об'єктивною. Може стати зручним інструментом у вирішенні проблем національної приналежності робіт, створених будь-якою мовою, трохи допоможе навести лад у нашому заплутаному світі.

Підсумовуючи, зауважимо, Слово Тараса Шевченка – інтегральне, спрямоване у майбутнє, отже, наділене місією націєтворення через розгортання духовної історії України.

Йдеться не про те, щоб сьогодні говорити Шевченковими словами, хоч вони й витають над нами (справді – поставив насторожі!) і часто дуже доречно просяться на уста; йдеться про таку відповідальність за долю мови й народу, яку мав Тарас Шевченко, йдеться про духовність, чистоту душі й мови.

Список використаних джерел та літератури:

1. Дзюба І. Вічний як народ. – К. : Либідь, 1998. Передслово.
2. Молчанова І. В. Новий погляд на старі істини. Читиво для інтелектуалів. – Тернопіль : Мандрівець, 2009. – 220 с.
3. Мозер Міхаель. Тарас Шевченко і сучасна українська мова: спроба гідної оцінки / Переклад з нім. Володимир Кам'янець. – Львів, 2012 (Серія "Історія мови"). – 328 с.
4. Чуб (Нитченко) Д. Живий Шевченко. – К. : Ярославів Вал. – 2007. – 200 с.

Н. В. Нагула,
студентка
Науковий керівник:
О. Д. Королевська,
викладач
(м. Хмельницький)

“КОБЗАР” – СВЯЩЕННА КНИГА

*Думки думку обсідають,
І капають сльози
І хочеться сповідатись,
Серце розповісти,
І хочеться... Боже милий,
Як хочеться жити
І любити твою правду
І весь світ обняти...[4]*

У кожної людини є своя улюблена книжка: когось приваблюють пригоди, хтось віддає перевагу детективам, комусь подобається історія... Та є книжки особливі, які залишаються з нами завжди. Їх не просто любиш, їх вважаєш найкращими друзями й порадниками. Я впевнена, що для багатьох українців саме такою книгою є “Кобзар” Тараса Шевченка.

Дивовижна доля цієї книги. Поезії, що входять до неї, складались на тернистих дорогах поетового життя, писались то в мандрах, то в казематах, серед чужинців в холодних тюремних стінах.... Його переслідували, забороняли читати, писати, малювати. Та зламати його героїчний дух не вдалось: “Караюсь, мучусь, але... не каюсь!” – таким було життєве кредо Шевченка, поета, людини, революціонера-демократа. Під цими словами може підписатися тільки мужня людина альтруїстичних переконань, яка здатна на боротьбу і муки в ім’я щастя для всіх. Борис Грінченко писав: “Шевченко своєю національною свідомістю є геній, а своєю незмірною вагою, значенням у справі національного відродження свого рідного краю є явищем феноменальним, єдиним, може, на світі” [6].

Хоча більшість поезій написані поза межами рідного краю, наскрізно струменить у них світлий образ Дніпра і мріє синя далеч українських степів. На випадкових аркушіках паперу та в захлявних книжечках поетова рука прихвощем, покрадьки записувала рядки, що стануть дорогими для цілого народу, донесуть до нього крізь усі перепони віщі і вічні слова [5].

Книга формувалася поступово, рік за роком, формувало її саме поетове

життя, і все найістотніше із цього життя, з великого життя українського кріпака Тараса Шевченка – від його юності й до останнього подиху, – ввібрав у себе цей класичних розмірів томик, збірник поезій, що його в хвилину творчого осяяння було найменовано “Кобзарем”. Відтоді, впродовж багатьох десятиріч, книга ця буде настільною книгою кожного українця.

Уперше “Кобзар” видано 1840 у Санкт-Петербурзі за сприяння Євгена Гребінки. У збірку ввійшло всього вісім творів: “Перебендя”, “Катерина”, “Тополя”, “Думка” (“Нащо мені чорні брови”), “До Основ’яненка”, “Іван Підкова”, “Тарасова ніч” та “Думи мої, думи мої, лихо мені з вами”, що написана спеціально для цього збірника і є своєрідним епіграфом не тільки до цього видання, але і до усієї творчості Тараса Шевченка.

Пізніше І. Франко писав: “Поява шевченкового “Кобзаря” 1840 р. в Петербурзі мусить вважатися епохальною датою в розвитку українського письменства, другою після “Енеїди” Котляревського. Ся маленька книжечка відразу відкрила немов новий світ поезії, вибухнула мов джерело чистої, холодної води, заяснила невідомою досі в українському письменстві ясністю, простотою і поетичною грацією вислову” [7].

Після видання цієї збірки й самого Тараса Шевченка почали називати Кобзарем. Навіть сам Тарас Шевченко після своїх деяких повістей починав підписуватись “Кобзар Дармограй”.

У “Кобзарі” поет висловив насамперед самого себе, свою особистість, від першого й до останнього рядка книга виповнена індивідуальним поетовим почуттям. Тут його, Шевченків, темперамент, його щира й беззахисна у своїй відкритості душа. Тут думки – ним вистраждані, кривди – ним пережиті, тут картини саме його, Тарасового дитинства. І мова його, і тільки йому властивий тембр голосу. Тут не позичені знання, а його власний, у розвитку відтворений розум мислителя, могутній інтелект, що спрагло дошукується істини, простежує людське життя у всеоб’ємності – в конкретній долі сестри-кріпачки і в історичній долі цілих народів [2, с. 11].

Усе своє, особисто шевченківське, індивідуально забарвлене. Одначе мистецтво тому й мистецтво, що воно здатне творити чудо: особистий, внутрішній світ Тараса Шевченка, переллятий в литво мистецьких синтезів, постав у ліриці й поемах “Кобзаря” в таких художньо-образних виявах, у такій правдивості й глибині індивідуальних переживань, що в них і сам народ упізнав свою душу, прочитав свою історію, прозирнув у своє майбутнє.

Розглядаючи поетику “Кобзаря”, дослідники неодмінно підкреслюють її простоту, ясність, органічний зв’язок з народною пісенною творчістю. І це безсумнівно: народна пісня була матір’ю шевченкової поезії. До Шевченка український народ мав уже багатовікову культурну традицію, усну й писемну, мав скарби літописів, багатющий фольклор з величним епосом козацьких дум

та незрівнянною красою ліричної пісні, мав, нарешті, найбільше надбання своєї національної культури – мову, таку образну, співучу, яскраво поетичну, мову, що була ніби створена для поетів. Хіба могли не схвилювати юну уяву поета чуті з дитинства від дідуса перекази про чумаків та гайдамаків, хіба могло минути безслідно для його вразливої душі знайомство з літописом Величка чи з філософськими псалмами Григорія Сковороди, що лунали по корчах, по ярмарках.

Усі критики зійшлися на одноголосному визнанні поетичного хисту автора “Кобзаря”, а більшість із них не жалувала йому найвищих похвал; але одночасно ж більшість гостро заперечила рацію існування української літератури, висміювала українську мову та шкодувала, що такий талановитий поет пише бозна по-якому, марнує свій талант [6].

Серед таких письменників, які всіляко гнобили та зневажали творчість нашого Кобзаря було дуже багато російських письменників. Зокрема О. Сенковський просто прославляв Шевченка як поета. Він заявляв, що це неправда, ніби по смерті Пушкіна перевелися таланти. “Кобзар” був для Сенковського запереченням таких тверджень. “Чудові пісні” Шевченка Сенковський залічував до “радісних явищ, що носять на собі печать безсумнівного таланту”. Хоч як йому шкода було, що вірші Шевченка – не російські, хоч як уже просто по-блазеньському знущався він з літературної української мови. Він називав сучасну літературну українську мову “наріччям, що навіть не існує в Росії”, “гібридним діалектом”, “небувалою мовою, що її ні одна з усіх можливих Росій – ні велика, ні середня, ні мала, ні біла, ні чорна, ні червона, ні нова, ні стара – не можуть визнати за свою”, “мішаниною слів хохлатих і бородатих, голених і неголених, південних і північних”, проте все ж мусів ствердити про Шевченка, що “якою б мовою він не писав, він – поет. Він уміє відчувати й висловлювати відчуте гарним віршем; на кожному творі його лежить печать поезії, що йде просто до самого серця”. Але, закидаючи при цьому цілком безпідставно всім українським письменникам, що вони, “не церемонячись, переробляють російські слова і фрази на український штиб”, Сенковський і в поезії Шевченка знайшов “російської віршової фразеології значно більше, ніж народної української” [3, с. 3].

Геніальний вивкіт нашої класичної культури, мистецька гордість української нації, “Кобзар” з року в рік виростає у своїй світовій славі.

Шевченківський форум у Києві засвідчив, з яким подивом відкривають Шевченкову поезію в близьких і далеких країнах, яке враження справляє енергія “Кобзаря” на кожного, хто потрапляє в його силове поле. Проймаєшся таким почуттям, ніби перед тобою вулкан, – засвідчує один з іноземців, – вулкан, із кратера якого крізь масу розпеченої палаючої лави вилітають величезні нерозтоплені брили, каміння, скелі й гори гніву, ненависті, відчаю...

“Кобзар” називають явищем феноменальним, творця книги, що стала національною святинею українського народу, ставлять серед найславетніших поетів людства.

“Кобзаря” дуже багато видавництв перевидавало, майже з усіх куточків світу, і усі публікації мали дуже великий успіх. Після випуску цієї “вічної” книги у таких містах, як Чикаго та Канаді, Микола Денисюк писав, що “це тріумф української книжки на чужині. Появу всіх 14 томів повного видання Тараса Шевченка у нашому видавництві читачі сприйняли з великим вдовolenням і признанням” [7].

Кожен, хто, відкривши томик “Кобзаря”, вживеться в багатющий світ його образів, сягне в його розпечені надра, відчує, що книгу цю написала людина, яка воістину вистраждала свої відкриття, людина, яка по крутизнах життя піднеслась до вершин мудрості, на верхогір’я людського духу. Поетові з його творчих висот відкривались різні часи і народи, в “Кобзарі” мовби акумулювався духовний набуток поколінь, в ньому, крізь людський біль, крізь індивідуальне, раз у раз проступає вселюдське, біблейська далеч історії тут мудро гомонить із сьогоденням. У цьому розумінні “Кобзар” – книга невичерпна, книга – на віки. Нові прийдущі покоління знаходитимуть в ній синтез народного і вселюдського досвіду, як ми знаходимо його у книгах древніх, що вік їхній вимірюється тисячоліттями. Слово вічне, слово, невмируще своєю правдою, невідцвітне художньою красою, – це і є “Кобзар” [1 с. 15].

Можливо, не відразу можна збагнути значення цієї збірки віршів. Щороку ми вивчаємо їх, милуємося красою мови, співчуваємо героям шевченкових творів. І лише згодом приходить усвідомлення, що “Кобзар” – це велика поетична розповідь про людське життя, в якому є і горе, і радість, і страждання, і щастя. Це роздуми про те, як долати труднощі і жити – заради дітей, коханих, заради майбутнього.

“Кобзар” був і залишається унікальною книгою, яка в різні часи надихала письменників, науковців, композиторів, митців на дослідження та інтерпретацію геніальних творів українського Пророка – Тараса Шевченка. Якщо б зібрати написані про життєвий та творчий шлях Тараса Шевченка наукові, публіцистичні, прозові та поетичні твори, вони утворили б велику бібліотеку.

Список використаних джерел та літератури:

1. Дзюба І. Тарас Шевченко: життя і творчість [Текст]. – К. : Києво-Могилянська академія, 2008. – 720 с.
2. Шевченко Т. Г. Кобзар. – К. : Дніпро, 1985. – 480 с.
3. Анісов В. Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка / В. Анісов, Є. Середа. – вид. 2-ге, доп. – К. : Дніпро, 1976.
4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ. :

<http://oursong.narod.ru/kobzar/kobzar.html>. – Назва з екрану. 5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ. : http://www.t-shevchenko.name/uk/Studies/Zajcev/1838-43/Recensions_Kobzar.html. – Назва з екрану. 6. Чабаненко В. Моя Шевченкіана / Віктор Чабаненко. – Запоріжжя, 2006. – 170 с. 7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ. : <http://vidia.org/2013/10760>. – Назва з екрану. 8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ. : <http://www.kamenyar.com.ua/kataloh/12-shevchenko-taras-kobzar.html>. – Назва з екрану.

В. В. Олійник,
кандидат педагогічних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ВИХОВНА ДІЯЛЬНІСТЬ 1-Ї КИЇВСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ ІМ. Т. ШЕВЧЕНКА В ПЕРІОД УНДР (1917 – 1920 рр.); ЗМІСТОВІ АСПЕКТИ, ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ШЕВЧЕНКІВСЬКОГО СВЯТА

У статті розкрито змістові аспекти та особливості організації Шевченківського свята в 1-й Київській гімназії ім. Т. Шевченка у період УНДР (1917 – 1920 рр.).

Ключові слова: національне виховання, загальноосвітній навчальний заклад, В. Дурдуківський, шкільне свято, 1-ша Київська гімназія ім. Т. Шевченка, Шевченківське свято.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Наявні сьогодні трансформаційні процеси в суспільному житті держави, нові напрями реформування національної системи виховання спричинили необхідність пошуку шляхів виховання підростаючого покоління. Шкільне свято є одним із засобів виховання учнів. З огляду на це вивчення досвіду організації та проведення виховних заходів, зокрема Шевченківського свята, в початкових і середніх навчальних закладах України у період визвольних змагань (1917 – 1920 рр.) дає змогу творчо осмислити виховний процес сучасних загальноосвітніх навчальних закладів.

До вивчення даної проблеми звертаються сучасні українські вчені-педагоги, які в своїх працях розкривають окремі її аспекти: педагогічна діяльність В. Дурдуківського (В. Даниленко, А. Кравченко, О. Сухомлинська та ін.); навчальний процес 1-ї Київської гімназії імені Т. Г. Шевченка (Л. Березівська, В. Даниленко, А. Кравченко, О. Сухомлинська та ін.) [1; 2; 4, с. 114].

Формулювання цілей статті... Метою статті є розкрити змістові аспекти та особливості організації Шевченківського свята в 1-й Київській гімназії ім. Т. Шевченка у період УНР (1917 – 1920 рр.).

Виклад основного матеріалу... В період діяльності українських урядів, відомий педагог В. Дурдуківський бере активну участь у громадському житті – у створенні “Товариства шкільної освіти”, яке 18 березня 1917 р. з допомогою впливових людей відкрило в Києві українську гімназію. Нею стала 1-ша Київська гімназія ім. Т. Шевченка. Це був приватний заклад, але з правами державної гімназії. З дня її існування Володимир Федорович Дурдуківський працював спочатку учителем української мови і літератури, а невдовзі (в жовтні 1917 р.) став її директором [8, арк. 24-25]. Основою змісту і напрямку роботи закладу послугувала українська культура й особливо постать і творча спадщина Тараса Шевченка – гімназія жила його заповідями. У закладі одним з напрямів національного виховання було відродження народних традицій і звичаїв. Тут постійно влаштовувались літературні ранки й вечори.

Розробляючи проблему національного виховання, він обстоював думку, що зміст шкільної освіти і виховання мусить слугувати ідеї відновлення забутих і загублених історичних традицій і витворення міцного, твердого, надійного ґрунту для подальшого широкого, вільного, швидкого культурного розвитку українського народу. А для цього, вважав В. Дурдуківський, потрібно влаштовувати шкільні свята у формі дитячих ранків і вечірок, присвячених видатним українським діячам, визначним історичним подіям. Автор виокремив типи свят і рекомендував їх проводити в школах – відзначення подій з історії українського народу, ювілеїв українських діячів [3, с. 145, с. 146].

У статті “Матеріали для шкільних ранків і вечірок в пам’ять Тараса Шевченка” (1918), висвітлюючи організацію таких свят, педагог радив, щоб саме вчителі-фахівці розробляли програми і підбирали потрібний матеріал. Він наголошував, що така робота є корисною для всіх навчальних закладів, особливо для народних шкіл у селах, де немає українських бібліотек і дуже важко знайти потрібний матеріал для організації та влаштування свят. У згаданій праці В. Дурдуківський розкрив організаційні аспекти та форми проведення Шевченківського свята. Він наголошував: “По всій Україні не повинно бути ні одного куточка, ні однієї школи, де б не вшановували пам’ять нашого генія. Ці святі дні повинні стати нашими національними святами” [3, с. 146, с. 147].

В. Дурдуківський у сповіді “Мої останні щирі зізнання й каяття” (що зберігається в ДА СБ України) за кілька днів перед розстрілом у застінках НКВС, підбиваючи підсумки свого життя, розповів про навчально-виховну діяльність 1-ї Київської гімназії ім. Т. Шевченка. У документі велика увага

приділяється висвітленню виховного процесу закладу, зокрема, методики проведення свят. Вони набули такої популярності, що на них пускали відвідувачів за квитками, а зал завжди був переповненим. Готуючись до шкільних свят, діти не тільки розучували номери художньої самодіяльності, а й готували малюнки, плакати, випускали журнали й великі шкільні газети, присвячені темам шкільних свят. Під час заходів в окремих класних кімнатах влаштовувались виставки дитячих робіт, які завжди викликали велику цікавість. На святах у гімназії завжди було багато гостей. Приходили педагоги, художники, музиканти, композитори, письменники. Всі гості вітали педагогічний колектив та учнів, бажали їм творчих успіхів і подальшого розвитку навчального закладу. У сповіді зазначено, що присутні громадяни, а іноді й самі діти (дошкільного віку) після свята підходили з батьками до директора й просили прийняти їх до себе в гімназію [8, арк. 91-92].

Підкреслимо, викладацький склад, учні гімназії брали активну участь і в різних громадських заходах. Наприклад, у 1917 р. гімназисти були присутні на вечірці, присвяченій діяльності Бориса Грінченка, влаштованій Товариством грамотності, де учні декламували його байки [8, арк. 90]. Одного дня 1918 р. за пропозицією батьків учителів та учнів з прапорами, а кожен клас гімназії мав свій прапор окремого кольору, з піснями, у національному вбранні відправились на Шулявку (район м. Києва). Там, у місцевому театрі, учні декламували вірші, співали, танцювали, щоб продемонструвати досягнення закладу і переконати місцевих жителів у необхідності відкриття і в них української школи [8, арк. 90].

У загальноосвітньому навчальному закладі дітям прищеплювали любов до рідних українських мотивів у малюванні, музиці, хореографії. Стало доброю традицією прикрашати зали, коридори і класи в національному стилі. Особливо ретельно прикрашали гімназію перед великими шкільними святами, тоді вона виразно демонструвала кожному відвідувачеві свій український колорит і те, що в ній навчаються українські діти. Усе це сприяло вихованню української молоді в громадянському й національному дусі.

У розглядуваний період найпоширенішим літературним святом у школах було Шевченківське свято. Так, на засіданні шкільної ради при МНО 4 березня 1918 року було ухвалено опублікувати постанову міністерства про вшанування пам'яті Т. Шевченка в усіх навчальних закладах України. У цей день передбачалось, щоб учителі не проводили занять, а влаштовували шкільні вечори, присвячені пам'яті видатного поета [6, арк. 69-69 об].

Український педагог В. Дурдуківський запропонував методику організації та проведення Шевченківського свята. Окрім послідовної структурної підготовки до свята та підбору творів для декламування, учений вважав важливим вибір “гарних висловів” із творів Т. Шевченка для плакатів.

Він рекомендував: художньо оздоблені плакати розвішувати на стінах залу, робити з них прапорці; виставити дітей як почесну варту поряд з портретом Т. Шевченка; організувати святкову ходу дітей з прапорцями [3, с. 149].

25 лютого 1918 р. урочисто проходило Шевченківське свято в гімназії. Зауважимо, що в проведенні цього свята важливу роль відіграли його організатори – директор школи, педагогічний колектив, учні, які склали і розробили програму. Зміст програми включав такі елементи: віршування, малювання, співання. Як зазначено в документі, жваво й радісно проходила підготовка до свята в гімназії: одні учні вчили вірші поета, другі малювали, треті співали в учнівському хорі. Особливості проведення торжества: святкування розпочалось промовою директора В. Дурдуківського; учень прочитав реферат про життєвий і творчий шлях поета, а потім по черзі діти читали вірші, уривки із творів Т. Шевченка; учнівський хор виконав пісні. Після першої частини програми було зроблено перерву на півгодини, протягом якої діти пили чай. У другій частині програми учні читали та декламували твори видатного поета, а запрошений на свято кобзар (український народний співець, що супроводить свій спів грою на кобзі) проспівав кілька історичних білин [5, с. 185, с. 187].

У березні 1919 р. вшановування пам'яті Т. Шевченка в навчальних закладах відбулося у формі літературних ранків і вечорів. Наприклад, 9 березня дуже урочисто в 1-й Київській гімназії ім. Т. Шевченка був проведений літературно-музичний ранок. Програма торжества охоплювала: читання учнівських рефератів про життєвий і творчий шлях поета, його віршів; виконання членами драмгуртка колективної декламації з рухами “Чого мені важко”, “І тут, і всюди”; постановку учнівських п'єс “Мати кріпачка”, “Шевченко і діти”; виконання учнівським хором “Заповіту” [7, арк. 43].

Зазначимо, що матеріали для Шевченківського свята відбирала спеціальна комісія, до складу якої входив і директор школи В. Дурдуківський. Педагог розробив свою методику організації та проведення такого торжества, яку й пропонував учителям. Весь матеріал для декламації він брав виключно з “Кобзаря” і поділяв на три частини: для нижчої школи (дітей від 7 до 11 років), для вищої початкової школи (від 10 до 15 років) і для середньої школи (учні старших класів) [3, с. 149].

В. Дурдуківський вважав, що в загальноосвітніх навчальних закладах України шевченківські дні для дітей мають проводитися, по можливості, якнайкраще, з читаннями, концертами, виставами, дитячими ранками, вечірками, також повинні здійснюватися церковні відправи, організовуватися святкові походи, присвячені великому поетові.

Висновки... Отже, виховна робота закладу будувалася на національних (українська мова, культура, народні традиції і звичаї), гуманістичних (повага

до дитини, зв'язок школи з сім'єю), трудових (колективна творча праця учнів, учителів і батьків) засадах. Такі урочистості пробуджували в дітей почуття любові й пошани до Батьківщини, рідної мови, традицій, сприяли поглибленню літературних знань. Опрацьовуючи шевченківський матеріал, учні засвоювали знання з музики, живопису, що збагачувало їх морально й естетично, поглиблювало сприйняття світу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Березівська Л. Д. Освітньо-виховна діяльність Київських просвітницьких товариств (друга половина XIX – початок XX ст.) / Л. Д. Березівська – К. : Молодь, 1999. – 191 с.
2. Даниленко В. М. Володимир Дурдуківський – педагог, критик, громадський діяч (1874–1938) / В. М. Даниленко, А. А. Кравченко. – К. : Ніка-Центр, 2000. – 72 с.
3. Дурдуківський В. Матеріали для шкільних ранків і вечірків в пам'ять Тараса Шевченка / В. Дурдуківський // Вільна укр. шк. – 1918. – № 7. – С. 145-156.
4. Українська педагогіка в персоналіях : навч. посіб. : у 2 кн. / за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – Кн. 1. – 624 с. ; Кн. 2. – 552 с.
5. Хроніка. Роковини Т. Шевченка в першій українській ім. Т. Шевченка гімназії // Вільна укр. шк. – 1918. – № 7. – С. 185-187.
6. ЦДАВО України. Ф. 2581 Народне міністерство освіти УНР. 1917–1918 рр., оп. 1, спр. 1. Протоколи шкільної ради при міністерстві, 17 лип. 1917 р. – 24 квіт. 1918 р., 153 арк.
7. ЦДАВО України. Ф. 2582 Міністерство освіти УНР. 1918–1919 рр., оп. 1, спр. 45. Законопроекти, 1918–1919 рр., 174 арк.
8. ДА СБ України. Ф. 6 В. Ф. Дурдуківський, спр. 67098 фп., т. 50. Мої останні щирі зізнання й каяття, 07.09. 1929 р., 340 арк.

Т. М. Петрик,
*старший викладач
(м. Хмельницький)*

ШЕВЧЕНКО І СУЧАСНІСТЬ

Напевне, в Україні не знайдеться жодної людини, яка у своєму житті хоча б раз не перегорнула сторінок “Кобзаря” Тараса Шевченка. Творчість цього поета можна не любити, можна критикувати, можна ставитися до неї із великою любов'ю... У будь-якому випадку байдужим вона не залишає нікого.

У чому ж феномен нашого великого митця? Чому і сьогодні, майже через півтора століття після його смерті, твори, написані Великим Кобзарем, хвилюють, навчають, тривожать душі?

Син кріпака, сирота змалку, талановитий юнак, що не має змоги

розвинути свій талант художника... Про ці факти з життя Тараса Григоровича ми знаємо давно. Повторюємо їх як завчену раз і назавжди інформацію, анітрохи не замислюючись над їх справжньою сутністю: яку ж силу духу слід мати, щоб у таких умовах не зламатися, не збайдужіти душею, не зачерствіти серцем, а все думати і піклуватися про свій народ?

Знаємо і те, що Шевченкові не судилося спокійного життя до останніх днів, до останнього подиху. Знаємо, що більше десяти років провів він на засланні, переносючи щоденну муштру у солдатській казармі, потерпаючи від важких хвороб. Але, як не дивно, не звертаємо уваги на один промовистий факт, що, здається, лежить на поверхні. Маємо на увазі зовнішність нашого поета. Ми змалечку звикли до портретів похмурого дідуса у хутряній шапці та з густими вусами. Змалечку знаємо, що то – “дідусь Шевченко”. А чи замислювався хтось: а скільки ж років тому дідусеві? Тарас Шевченко помер у 47 років, отже, на тих славнозвісних портретах йому років 44–46 (зараз не настільки важливо встановити точну дату написання того портрета, бо ми говоримо дещо про інше). Так чому ж чоловік у розквіті своїх сил виглядає, як старенький дідусь? Відповідь, безперечно, теж проста: винні все ті ж роки кріпацтва, заслання, солдатчини, винні хвороби. І незважаючи на все це, Шевченко передусім піклувався про свій нещасний гнаний народ, про свою безталанну Україну.

Саме завдяки своєму народному характеру твори Великого Кобзаря і сьогодні живуть серед нас. І сьогодні є напрочуд актуальними. Думається, знайдуться люди, які посміхнуться після цих слів. Яка, мовляв, актуальність, якщо минуло 150 років, якщо кріпацтво давно скасовано, якщо Україна вже більше десятиліття є вільною країною?! Але можна сказати: твори Тараса Шевченка є актуальними і сьогодні.

Згадаймо його славнозвісне: “Кохайтесь, чорнобриві, та не з москалями, бо москалі – чужі люде, роблять лихо з вами”. Не думайте, що поет постає тут “росіяноненависником”, адже москаль для нього – не синонім росіянина, а солдат московської армії. І застерігає він тут тих дівчат, які довірливо віддаються першому коханню, ламаючи тим своє життя назавжди. Скажете, що жінка у XIX і XXI столітті має абсолютно різний статус, різні можливості, і ваша сучасниця може з гідністю вийти з ситуації, яка поставила б у глухий кут дівчину XIX століття? Не сперечаємося, однак трагедія обману тієї жінки і сьогодні викликає співчуття, тому багатьом дівчатам варто прислухатися до застережень поета.

До всіх народів світу, до цілого людства приходить нині Шевченко. Ми, українці, можемо пишатися тим, що пам’ять нашого великого поета в цьому – шевченківському – році буде вшанована міжнародно, вперше у такому масштабі. Ось так заборонене колись, каране й мордоване слово поета

здобуває нині світове визнання, ось так його поезія переступає сьогодні континенти. Можна уявити, як багато скаже ця жива, динамічна, невмируща поезія народам, що піднімаються в наш час на боротьбу проти колоніалізму, скільки вірних друзів знайде вона і в джунглях Африки, і в країнах Латинської Америки, і скрізь, де людина бореться за свої права.

Звідусіль, з близьких і далеких країн, линуть у ці дні на Україну вісті про тріумфальну ходу Шевченкових творів, про те, з яким радісним подивом і захопленням відкривають його для себе народи, що раніше про нього, може, й не чули. “Кобзар” виданий у Японії, твори Шевченка виходять у Парижі, схвилюваний голос про нашого поета долинає з далекої Австралії, слово його чує сьогодні Індія і молода вируюча Африка, що розламає кайдани колоніалізму. “Шевченко з його сонячним темпераментом, – пишуть про українського поета на Кубі, – це такий вогонь, який кидає свої відблиски на всі народи, що борються за справедливість і красу”.

Нев’януха художня спадщина Кобзарєва органічно входить у духовне життя радянського суспільства, яке ставить собі на меті виховати людину високих моральних якостей, людину трудолюбиву, мужню, чесну, вільну від обтяжливих пережитків минулого. Шевченко близький нам своїм ідеалом вільної людини, своєю всепоглинаючою любов’ю до рідного краю, своєю непримиренністю до всього, що людину принижує, сковує, нівечить; близьке нам поетове захоплення мужністю людською, лицарством подвигу і схилення його перед вічною пречистою красою материнства, – вона, ця краса, виспівана поетом в таких гармонійних тонах і з такою пронизливою ніжністю, що може рівнятися, мабуть, тільки з шедеврами доби Відродження.

Шевченкові властивий широкий погляд на світ, його поетична думка не обмежена вузько національними видноколами. Для нас він співець братерства народів, бо таким він був, хоч цього ніяк не хочуть визнати буржуазні тлумачі його творчості, які не зупиняються перед тим, щоб свої власні вимірйки і фальшиві доктрини спробувати нав’язати поетові.

Найбільша слава для кожного краю, для нації – це творити загальнолюдське; завдяки Шевченкові скарби української душі немов повною річкою влилися в загальний потік людської культури, що своїми хвилями пливе назустріч світлій будучності.

Л. П. Петрюк,
старший викладач
Н. В. Григорук,
викладач
(м. Хмельницький)

РОЛЬ Т. Г. ШЕВЧЕНКА У СТАНОВЛЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ВПЛИВ ЙОГО ПОЕТИЧНОГО СЛОВА НА ПІДРОСТАЮЧЕ ПОКОЛІННЯ

У статті розкривається роль Т. Г. Шевченка у становленні української дитячої літератури та аналізуються поетичні твори, що увійшли у коло дитячого читання.

Т. Шевченка можна по праву називати зачинателем української дитячої літератури. Спеціально для маленького читача Т. Шевченко не писав, проте його вплив на становлення і розвиток дитячого читання важко переоцінити. Ще за життя поета його твори широко стали входити в дитяче читання, а в перекладах на російську мову вони ставали відомі і дітям інших народів. Видатні педагоги включали твори Кобзаря в хрестоматії для початкових шкіл та рекомендували знайомити дітей з біографічними відомостями про Т. Шевченка.

Розвиток дитячої літератури в Україні нерозривно пов'язаний і з загальним розвитком української літератури, а з появою творів Т. Шевченка, зокрема поетичного доробку, який увійшов до збірки “Кобзар”, цей зв'язок стає, беззаперечно, довготривалим та надзвичайно тісним. Унікальна спадщина великого поета стала поштовхом до формування і розвитку дитячої літератури як окремої галузі української літератури.

Т. Шевченко як майстер поетичного слова вдало трансформував літературу про дітей у літературу для дітей. І вже сьогодні ми не можемо собі уявити становлення та розвиток підростаючого покоління без творів великого Кобзаря.

Найбільш доступною і близькою малому читачеві є пейзажна лірика Т. Шевченка. Вона захоплює дитину своєю простотою та мальовничими образами. Читаючи віршовані рядки твору “Садок вишневий коло хати”, відчуваєш, що ти не просто споглядаєш навколишнього світу, а безпосередній герой дійства. Дитина з легкістю уявляє собі хрущів над вишнями, і плугатарів, і співучих дівчат, і матерів, що ждуть вечеряти. Пейзажне захоплення простою картиною з селянського життя не тільки допомагає дитині познайомитися з минулим, але й викликає естетичні почуття від тихого весняного українського вечора.

Читання вірша пробуджує у юного читача шанобливе ставлення до праці, гордість за людину праці. В цілому вірш пройнятий ідеєю добра, любові до життя. Прочитане стимулює дітей до активної участі у справах дорослих: у сумлінній праці, у дбайливому ставленні до природи, один до одного між членами родини.

Невелика за розміром поезія “Тече вода з-під явора” ніби картина-продовження мальовничого шевченківського краю. Щойно бачили садок біля хати, а, пройшовши далі, зачаровані картиною водяного плеса, долини, червоної калини:

*Тече вода з-під явора
Яром на долину.
Пишається над водою
Червона калина [3, с. 104].*

Пестливі слова калинонька та качаточка надають твору виключно дитячого звучання.

Проте не лише зорові образи створюють цілісну картину поетичного твору, їх вдало автор поєднує і з слуховими відчуттями: діти “чують”, як тече вода, хлопчуться і перемовляються каченята:

*Хлопочуться качаточка
Поміж осокою.
А качечка випливає
З качуром за ними,
Ловить ряску, розмовляє
З дітками своїми [3, с. 104].*

Закінчити незвичайний дитячий поетичний триптих можна уривком із вірша “Зацвіла в долині червона калина”.

Почуття прекрасного, щирого, неповторного формують поетичні рядки поезії “Зацвіла в долині червона калина” [3, с. 107] через традиційні образи червоної калини як юної дівчини:

*Зацвіла в долині
Червона калина,
Ніби засміялась
Дівчина-дитина [3, с. 107].*

Символічна для українців рослина з ніжним цвітом не залишить байдужим юного читача.

У доступній для дитини формі Т. Шевченко розкриває тему змін пір року у вірші “Ой діброво, темний гаю!”. Використане автором уособлення (рік називає батьком, діброву-донькою) надає твору казковості, яка стає ще більш зрозумілою дитині:

Ой діброво – темний гаю!

*Тебе одягає
Тричі на рік....Багатого
Собі батька маєш [3, с. 105].*

Використовуючи метафори, поет створює характеристики діброви влітку (навесні), восени та взимку. Хоча в творі детально описуються лише три пори року, проте рядки, які стосуються змалювання літньої пори, можна віднести і до весняного опису:

*Раз укриє тебе рясно
Зеленим покровом –
Аж сам собі дивуєшся
На свою діброву... [3, с. 105].*

Змальовуючи навколишню дійсність, поезія Т. Г. Шевченка сприяє розвитку в дитини естетичних почуттів, розвиває вміння бачити у буденному прекрасне і милуватися ним.

Не приділивши значної уваги весняній порі року у вірші “Ой діброво – темний, гаю”, Т. Шевченко створює довершений опис пробудження весни в уривку із поеми “Гайдамаки” “Встала весна”. Читаючи строфи вірша, відмічаємо, що він наче загублена частина вірша про діброву.

Поезія передає зміни в природі у весняну пору:

*Встала весна, чорну землю
Сонну розбудила,
Уквітчала її рясом,
Барвінком укрила [3, с. 104].*

У процесі читання поезії малий читач знайомиться з українськими вісниками весни – жайворонком та соловейком, які приносить весну на поля, в гаї, ліси:

*А на полі жайворонок,
Соловейко в гаї –
Землю, убрану весною,
Вранці зустрічають [3, с. 104].*

Пейзажній ліриці Т. Шевченка властиво навіть у найбільш описових рядках передати настрої людини, філософське осмислення краси природи, через яке приходиться і розуміння почуттів ліричного героя, його патріотизму, любові до знедоленого краю.

Твори про долю дітей та материнство посідають у доробку Т. Шевченка одне з головних місць. Мотив безрадінного дитинства та мрії жінки-матері про краще майбутнє своєї дитини розкривається у таких віршах автора, як: “Сон” (“На панщині пшеницю жала”), “І виріс я на чужині”, “Якби ви знали, паничі” та ін.

Тема жінки-матері є невід’ємною від теми дитинства, так як і дитина

невід’ємна від матері:

*У нашім раї на землі
Нічого кращого немає,
Як тая мати молодая
З своїм дитяточком малим* [2, с. 138].

Т. Шевченко виявився неабияким знавцем дитячої психології. Як глибоко і тонко реалізує він свій задум (змалювати долю дитини-сироти) у поезії “На Великдень, на соломі”. З глибоким проникненням у дитячу психологію поет передав багатоголосу, безжурну дитячу розмову, яка несподівано закінчується контрастною за змістом, сповненою глибокого внутрішнього трагізму реплікою сироти: “А я в попа обідала” [3, с. 107], чим підкреслює трагізм становища селянських дітей-сиріт.

Зображувальні засоби із зменшено-пестливим значенням (“ручення сховавши в рукава” [3, с. 107], “сирітка” [3, с. 107], “сиріточка” [3, с. 107]) підкреслюють ніжне ставлення автора до маленької дівчинки і викликають у дітей співчуття.

Поезія збагатить словниковий запас читачів такими словами, як: стьожка, лиштва, чобітки шкапові, шапочка смушева, свитка тощо.

“Мені тринадцятий минало” – один із віршів про знедолене дитинство.

Аналізуючи вірш, важливо звернути увагу на особливості його побудови, що допоможе юному читачеві зрозуміти поведінку, внутрішні переживання ліричного героя.

Події відбуваються протягом одного погожого літнього дня, коли сонце вранці посилало на землю своє ніжне проміння (“тріло, не пекло” [3, с. 107]), вдень “запекло, почервоніло” [3, с. 107], а ввечері “помарніло” [3, с. 107].

У тісному зв’язку з тією чи іншою порою дня перебуває настрій хлопчика: “любо-любо” [3, с. 107] вранці не лише пастушкові, а й навіть ягнятї, зникають ці відчуття в обід, і зовсім по-іншому впливає на дитину вечірнє сонце – сум огортає серце сироти.

Відповівши на питання “Чому у вірші чергуються мажорні настрої з мінорними?”, з’ясуємо головну думку поезії: вечір не принесе сироті родинного тепла, бо ніхто його не чекає, не пригорне, не приголубить, не нагодує, не покладе спати.

Хоч твір не закінчується на оптимістичній ноті, та життєстверджуючі мотиви все ж переважають, і це захоплює юного читача, викликає стан емоційного піднесення.

На жаль, і в сучасному житті, як і в житті ліричного героя, бувають і сумні моменти. Їх треба пережити гідно. Бути терплячим, стійким до незгод життя – мотив завжди актуальний.

Отже, поезії, які увійшли у коло дитячого читання є джерелом

естетичного, морального, громадянського виховання маленьких громадян незалежної України.

Творчість Т. Шевченка та його послідовників тематично розширило літературу для дітей (замальовуються не лише село і життя селян, а вже розкриваються історичні теми, життя і праця робітників, не лише українських, а й зарубіжних та ін.), збагатило її і жанрово (повісті, оповідання, казки, загадки, п'єси та ін.).

Список використаних джерел та літератури:

1. Кіліченко Л. М. Українська дитяча література : навч. посіб. – К. : Вища шк., 1988. – 264 с.
2. Рідне слово. Українська дитяча література : Хрестоматія : у 2-х кн. / упоряд.: З. Д. Варавкіна, А. І. Мовчун, М. Ф. Черній. – К. : Либідь, 1999. – Кн. 1. – 400 с.
3. Українська дитяча література : Хрестоматія / Л. П. Козачок. – К. : Вища шк., 2002. – 519 с.
4. Українська дитяча література. Хрестоматія : у 2-х ч. ; навч. посіб. / упоряд.: І. А. Луценко, А. М. Подолинський, Б. Й. Чайковський. – К. : Вища шк., 1992. – Ч. 1. – 382 с.

О. Д. Понич,
*викладач-методист
(м. Вашиківці)*

БУКОВИНСЬКА ШЕВЧЕНКІАНА

Безбережним морем стала нині художня Шевченкіана, що увібрала й продовжує вбирати в себе незчисленні струмки віршів та оповідань, потоки поем і п'єс, річки повістей і романів з усіх континентів планети.

Разом з потужною рікою української Шевченкіани влилися до цього моря води потічка, що вродився у горах і долах нашої буковинської землі, на якій Шевченко ніколи не був, та яка відкрилася його поглядіві під час перебування поета в Кам'янці-Подільському золоті осені 1846 року і яка, можливо, ввижалась йому на засланні, коли виводив у “Варнакові”: “И в эту просеку далеко на горизонте синеют, как огромные бастионы, отрасли Карпатских гор”.

Біля витоків буковинської поетичної Шевченкіани стояв духовний син Великому Кобзарю Юрій Федькович. У 1859 році, перебуваючи з військовою частиною в Чернівцях, він уперше довідався від українських студентів про життя Тараса Григоровича Шевченка. Захопився творчістю поета, мріяв продовжити його справу. А тому часто наслідував Шевченків стиль, копіював його художні засоби, але поступово виробляв власний поетичний почерк. Федькович не раз організовував відзначення роковин поета, звертався до його

образу у віршах. Саме поезія Кобзаря допомогла Федьковичу глибше усвідомити і своє завдання як поета. Шевченко для нього був зразком справжнього митця.

“Нема в нас сонця, як Тарас”, – казав Федькович про великого Кобзаря [7, с. 51]. Письменник був добре обізнаний з творчістю Т. Шевченка. Так у поезії “Співацька добраніч. На скін Тараса Шевченка”, буковинський поет проголошує готовність продовжувати справу свого попередника:

*“Спи ж ти, руський соловію,
Я за тебе тужу.
А як тутки зазоріє,
Я тебе пробуджу”.*

Іван Якович Франко дав високу оцінку поезії “Тарас” (“Taras”), яку Федькович написав німецькою мовою. Він сказав, що тут вперше дається “концепція лірника, що своїм єством валить камінь із віковичних мурів і грозиться завалити цілу будову або й цілу Росію” [7, с. 52].

Під впливом творчості Шевченка у нашого славетного земляка викристалізуються думки, що художнє слово повинно стати зброєю в боротьбі проти ворогів, а завдання поезії – освітлювати шлях народу, “як сонце по великій ночі”.

У вірші “Нива” Ю. Федькович ставить перед собою завдання бути послідовником Т. Шевченка на ниві літературній:

*“Зорю гори і долину,
Зорю свою Буковину,
Як наш Тарас, як мій тато
Научив мене орати;
І віру, любов, надію
Буковинов скрізь посію”.*

І слова свого дотримав. Він стає невтомним сіячем Тарасових думок. Бо й життя саме так розпорядилось, що Федькович дебютував офіційно у літературі в рік смерті великого Кобзаря. Тож мов символ свого життєвого кредо, перейняв естафету Кобзареву і його пісню, його думу поніс до своїх земляків у зелену Буковину, у рідні гори барвінкові.

Дуже позначився вплив Шевченкових дум і на творчість письменника й композитора Сидора Воробкевича. Він популяризував поезію, виступав з промовами на шевченківських концертах у Чернівцях, допомагав перекладачеві Й. Обрістові в його роботі над перекладами творів Шевченка німецькою мовою. Хори Воробкевича на слова Шевченка стали одним із перших спроб музичної інтерпретації його віршів. Воробкевич створив

прекрасні хорові композиції “Ой чого ти почорніло, зеленє поле?”, “Та не дай, Господи, нікому”, “Три шляхи”, “Огні горять”, “Минають Дні”. Він також написав музику до віршів “Думи мої, думи мої, лихо мені з вами!”, “І широкою долину” та інші. У листі, датованому 16 лютого 1867 року, Воробкевич, як і Федькович, висловив свою думку про Кобзаря: “Шевченко нам просвітив дорогу, він нам зірвав з очей густу заслону, він нам показав, що наша мова здібна до відображення найвищих чувств і найвищих гадок – величаймо і по смерті того, котрий нам много прислужився; величаймо ж його не лиш споминками та панахидами, величаймо його, яко його щирі і вірні наслідники, такими ділами, щоб наша мова, наша дума, пісня чим далі розвивалась...” [1, с. 37].

Трохи пізніше, а саме у грудні 1876 році в Чернівцях, Сидор Воробкевич у вступному слові до альманаху “Руська хата” не тільки використав “Посланіє” Т. Шевченка як епіграф, але й запевнить, що справжні буковинські русини ніколи не цуратимуться заповіту віщого Тараса. Так воно і сталося.

В оповіданнях, повістях, сатиричних новелах, гуморесках часто згадував Шевченка, цитував його твори, крилаті вислови, перифрази Осип Маковей. У журналі “Шершень” (№ 8 за 1906 рік) надрукував гумористичний переспів “У тієї Катерини...” з підзаголовком “Пародія з Шевченка”. Проти спотворення образу поета, фальсифікації його спадщини спрямовано сатиричні новели “Твір штуки” (1911) і “Як Шевченко шукав роботи” (1912). Чимало цікавих суджень про Шевченка і його творчість є в інших публікаціях. Йому О. Маковей, зокрема, присвятив статтю “Світла й тіні. До 34-х роковин з дня смерті Т. Г. Шевченка” (1895), “Заповіт” Т. Шевченка. Кілька заміток до автографу поета” (1911).

Шанувала і активно популяризувала українською та німецькою мовами творчість поета наша славетна Ольга Кобилянська. Високо поцінувала вона Шевченка у своїх статтях “Дещо про ідею жіночого руху” (1894), “Марко Вовчок та її оповідання” (1903), цитувала його в художніх творах, зокрема “Царівні”, листах. У 1899 році вона відвідала могилу Шевченка.

З пізніших творів буковинських послідовників найбільшого поета України, перш за все варто згадати вірш Сильвестра Кричевського “Устань Прометею! (На спомин Тараса)”, датований 1903 роком. Цінність його не лише в підкресленні незрівняної ролі нашого Кобзаря як рятівника української нації: “і душу, і серце народу Він спас...” [1, с. 28]. Чи не вперше називаючи Тараса Прометеем та запитуючи: “Чи з неба отой характерник прийшов, що стільки вогню в своїм слові знайшов?” [1, с. 30], С. Кричевський підкреслював земне походження володаря цього незгасного вогню:

“Ах, з людю він вийшов –

новий Прометей,
то й скарби небесні
приніс для людей...”
та наголошував на його могутній мобілізуючій ролі:

*“Устань, Прометею
великий, устань,
живою душею
на ворога грянь!
Зростають у силу
вірлята нові,
до бою важкого
їх вести – Тобі,
Тебе призиваєм щохвили,
щодня
в свободи і правди,
і честі ім'я!”*

Про надихаючу силу Шевченкового слова йшлося й у вірші “Кобзареві», підписаному криптонімом К. М. (за цими ініціалами стояла, очевидно, Костянтина Малицька, співавторка знаменитої народної пісні “Чом, чом, земле моя”, що виступала під псевдонімом Віра Лебедєва) і надрукованому в другому номері чернівецького тижневика “Україна” за 1914 рік – саме тоді, як виповнилося століття від дня народження великого поета:

*“Сонцем нам Твоя
пісня засяла,
Серця скріпила,
душі підняла,
Й досі промінним
сонцем сіяє,
Дітям незрячим очі
втирає.
Бо ти, Кобзарю, слів
проречистих,
Був нам у пільмах
стовпом огнистим,
Ти за свій нарід виніс
гонення,
Шлях промостив нам
до воскресення”.*

Поет і літературознавець Дмитро Загул у статті “Шевченко і Галичина” (1920) показав вплив творчості поета на формування революційної свідомості галицьких селян. Він присвятив Шевченкові вірш “Читали ми твої слова”, в якому дає високу оцінку його творчості. Поет називає слова Кобзаря пророчими, щиро вірить, що вони завжди будуть стояти на сторожі. Тоді на уявленій румуно-королівськими окупантами землі Юрія Федьковича та Ольги Кобилянської ще добрих два десятки літ заставався актуальним Шевченків покликання до боротьби за визволення з ненависних пут:

*“Уже повстав найменший брат,
З рабів зробилися герої,
Стікає кров'ю вічний кат
Під громом кованої зброї.
Вже сонце волі устає,
Порозбігалися вельможі,
А слово праведне твоє
Стоїть одвіку на сторожі”.*

Відомий буковинський публіцист, письменник, педагог і громадсько-політичний діяч Сергій Канюк у 1920 році видає у Чернівцях збірку “Тарас Шевченко” з власною широкою передмовою і додатком найважливіших творів Кобзаря (“Заповіт”, “Мені однаково”, “Мені тринадцятий минало”, уривків із поеми “Сон”, “Кавказ” та інше).

Канюк підкреслює інтернаціональні мотиви у творчості українського поета, показує актуальність його творів у тогочасних умовах, коли Буковина перебувала під чоботом чужинців.

Наражаючись на небезпеки, слово Шевченка нагадувала кряням народна поетеса з Глибокої Домка Ботушанська:

*“Розкуйтеся!..”,
“Братайтеся!..” –
Казав батько наш Тарас.
А ми й досі
У кайданах...
Вже б і скинути їх час!
Вже пора нам,
Браття милі,
Гуртуватися пора!
І на місці
Світу злого
Спорудити світ добра.*

*В добрім світі
По-новому
Разом з правдою іти
Та під сонцем
Щастя й волі
Жити спільно, як брати”.*

За часів Радянської влади, потім буковинської Шевченкіани не змілів. До нього вплилися твори десятків літераторів різних поколінь. Тут цикли та окремі вірші тих, що вже пішли з життя, – Миколи Марфієвича (“Безсмертя Кобзаря” та “В сім’ї вольній”), Степана Будного (“Над Кобзарем”), Віктора Кушніра (“Ріцос перекладає Шевченка”). Так відома поетеса й вишивальниця Параска Амбросій присвятила Шевченкові такі поезії, як “На Україні милій” та “Коли я Шевченків портрет вишивала”. Тут і низка поезій тих, хто продовжує працювати на літературній ниві. Лауреат Шевченківської премії Михайло Ткач у поезії “Останній етап до свободи”, написаній до 180-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка, створив справжній образ великого генія:

*“Уже зойд-вест навітрів паруси,
Відкрилив “Ластівку” – поштовий човен
“Тарасе, чуєш, вільний ти єси”, –
У Пітер кличуть друзів голоси,
А він ще тут лишається. Чого він?
Хіба ще не напився дикий степ
Солдатських сліз, муштрованої туги?
Чи милосердя царського вертеп,
Де лиш верба без дозволу росте,
Не остогид за десять літ наруги?!
Уже давно, протруєну до дна,
Допив даровану монархом чащу.
Якби-то замість доброго вина
Ковтнув і цар із тої чаші частку –
Йому давно б за трон була труна.
Та поки мусиш виглядати з імлі
Наказу боязливого сатрапа.
Надіям поки м’яко не стели,
Бо так, як і тебе колись вели,
Ведуть твою свободу по етапах
Крутий норд-ост – господар в цім краю.
А зараз де він, той панівний вітер?
Невже у коронованім раю
Залізом тут оковано шлею*

*Йому на карк накинув тронний Пітер?!
О, як він легко із кінця в кінець
І швидко як сюди тебе конвоїв!
Хіба ж отой нікчемний папірець
Насправді важчий за людський терпець,
Що він ніяк не винесе з покоїв?
Не спить Тарас,
Морозить душу страх, –
Невже судилось вікувати з журбою? –
І вигляда норд-осту по ярах,
І вже розп'ятий в думах на вітрах
Впадає в сон під тихою вербою.
І спрагле серце хлюпає Дніпро,
Бере за руку вбога Україна:
“Ходім у поле, ти моя журо,
Тобі віддам усе своє добро,
Там в полі з вітром гомонить раїна...”
А вранці знов небажаний зюйд-вест.
Коли ж ту волю “Ластівка” поверне?
Та на етапах довголітніх верст
Його високості кривавий перст
Човнів надії закайданив стерна.
І чув Тарас:
“Свободу?.. На, бери!
Та доброту затьямити повинен.
Нехай, нехай помучать ще вітри,
Ще не одну гірку сльозу утри
І до кінця збагни вагу провини”.
Монарх тремтів за мурами двора,
В'язнили правду руки боягуза.
О, як боявся пензля і пера!
Вона була як провесінь добра,
Тарасова столеза муза!”*

Твори Т. Г. Шевченка допомагали вистояти і не тільки не деградувати за неймовірно тяжких обставин, а зрости інтелектуально, збагатитися духовно Михайлу Івасюку (батькові композитора Володимира Івасюка). Та письменник не залишився у боргу. Він присвятив Кобзареві вірш “На горі Чернечій”. А в щоденникових нотатках за 25 січня 1963 року читаємо:

“Я люблю Шевченка. Якби він жив, я б ходив до нього щоранку

прибирати кімнату і чистити його черевики. Я б щодня приносив квіти на його стіл і кланявся б поетові в ноги. Я ношу Тараса в грудях з дитинства, все життя молось до нього, бо він є творець мого світу. Люблю те, що любив Шевченко, ненавиджу те, що ненавидів Шевченко. Нічого іншого не знаю і знати не хочу” [4, с. 17].

Остання прижиттєва книжка Віктора Зубаря “До батька Тараса” (1993, Чернівці: Прут) та вірш “У світлиці” – це також доказ великої любові та поваги ще одного буковинського митця до творчості великого генія. Поет, використовуючи різні художні засоби, зображує світлу кімнату, в якій підбиті подушки, розписані стіни, а в кутку – портрет Т. Г. Шевченка. Така зворушлива картина світлиць буковинцям дуже знайома і близька, адже у багатьох оселях і сьогодні поряд з образами висить, прикрашений рушниками, портрет Кобзаря.

“Сокровенне” – так назвав свою поезію Василь Фольварочний, яку присвятив Шевченкові. В ній поет поділився з читачами найпотаємнішими почуттями до творчості улюбленого поета.

Рубці репресивного вихору та зубчаті колеса історії немилосердно прокотилися по душах покоління Тамари Севернюк. На їх долю Бог послав усі можливі біди та негаразди. Для них це був час загартування. Вони вистояли завдяки Лесі Українці, Оводу, Миколі Островському, Владиславу Титову, Ван-Гогу, Бетховену, Шевченку. Останньому поетеса присвятила поезії “При теплім полум’ї снігів”, “Поетова верба”. В поезії “На горі Чернечій” Тамара Севернюк запевняє, що :

*“І дух кобзарський ще не вмер,
І не погасла Слова суть.
І висоти найвищий вимір –
Ті душі, що її несуть”.*

До буковинської шевченкіани доторкнулася і муза Галини Тарасюк. Шевченкові вона присвятила поезію “І слова жар, що освятив Тарас”. Високі почуття любові до України, рідного народу звучать у її вірші “В день перепоховання Т. Г. Шевченка”. Вражає глибока змістовність і простота поезії. Поетеса звертається до тих, які все чують, бачать, могли б правду сказати людям, та їм “вуха заліплені, очі зав’язані, а рот задратований”:

*“Якби воскрес, якби ожив,
То б вдарив громом:
– Хто тобі вуха заліпив
іще живому?!*
*Якби ожив, коли б устав –
дощем заплакав:*

*– Хто тобі очі зав'язав,
гіркий сліпаку?..
Коли б воскрес, якби устав,
зотлів би в слові:
– Хто тобі рот задратував
по саму совість?!
Та не встає, не воскреса –
лежить у вишнях.
І судить нас на небесах
судом всевишнім”.*

Під магічним впливом Шевченкового “Кобзаря” виростав і формував свій поетичний дар Петро Палій, котрий від свого діда успадкував гени вільнодумства, а від Шевченка – дух нескореності. Поезія “Дорогами Тараса”, то щира дяка їм за добре виховання.

Особливої уваги заслуговує вірш Богдана Мельничука “Чотири поклони на Тарасовій горі”. В ньому поет реалізує бажання багатьох поколінь буковинців, котрим не судилося зробити це з різних причин, – вклоняється величі великого Пророка. Для нього, як і для них, “...Тарасова вічна гора – то найвища вершина України” [6, с. 238]. Так, Шевченко при житті не встиг побувати на Буковині, але Буковина його добре знає й любить, вчиться жити на його поезіях, бачить в ньому свого заступника:

*“Я приніс Вам, Тарасе поклони
Звідтіля, де потоків кипінь,
Де Карпатських верхів бастиони
На сторожі українських святинь.
Я за діда вклоняюсь Вам нині,
Бо він сам уклонитись не встиг,
Бо стриміли кордонів твердині
На шляху до поривів святих.
Я вклоняюся нині за тата.
Що у вирі пекельному згас:
Вогнемети фашистського ката
Перетнули дорогу до Вас.
Я від мами вклоняюсь – від птиці,
Що в дніпровській збиралась краї,
То недуги тяжкої гримниці
Покалічили крила її.
Я від себе вклоняюсь Вам, Витязю,
І гукаю схвильовано в світ:*

*– Як це добре, що можу вклонитися
За увесь, за карпатський мій рід!
А вклонившись доземно, у пояс,
Промовляю в притишену рань:
– Як це добре, що маємо полюс
Всенародних святих притягань!
Я вклоняюсь Вам гожої днини.
Я утвердивсь на кручах Дніпра:
Так, най вища вершина України –
То Тарасова вічна гора...”*

Вірш “На поминальному вечорі Шевченка” Віталія Колодія по праву можна назвати прозрінням і сповіддю. Так, ми дійсно пройшли важкий шлях до незалежності. Довжина цього шляху визначалася нашим прозрінням, нашим великим бажанням жити в єднанні та братолюбстві задля збереження миру і мудрості для утримання волі. В кожному новому поколінні буковинців палає незгасний вогонь Шевченкової любові, який живить віру в щасливий завтрашній день:

*“Ну що тепер молитися, тужити? –
“Був генієм... З вінком терновим жив...”
Мовляв, такі сучасні в нашім світі
Його слова, і біль його, і гнів.
Так мріялось: життя нове настане.
Так волі, волі ждалося в журбі...
Кайдани рвалися. Та знов були кайдани.
Були кати. І знов були раби.
Громи пройшли свавільні над землею.
Брат брата одицуравсь, – як ти й вістив.
І хлопці у новеньких портупях
Везли в Сибір нових єретиків...
О швидкоплинний! О летючий часе!..
Але ж чому, чому так довго йдуть
До нас твої апостоли, Тарасе?!
Ну посвіти їм, просвіти їм путь.
Ти муки мук терпів маленьких ради.
Убогим дарував свій страдний вік.
Ти на багаття сам себе спровадив,
Любовію на смерть себе прирік.
Горить вогонь на кожне покоління,
Бо нам і досі ще палаєш ти...”*

*Ми стоїмо. Ми вклякли на коліна.
Не молилось, а кажемо: прости”.*

Творчому генієві Шевченка присвячували свої твори також інші буковинські письменники й поети. Так, наприклад, Микола Бучко вірші “Вигнання” та “Шевченко у Вільно”; Георгій Шевченко – “В Умані”, “Найдіть мене”; Віра Китайгородська – “Шевченкові”.

Слід згадати про “шевченківські” вірші мовами російською (“Шевченко на Аралі”, “Кос-Аральська зустріч з Тарасом” Віталія Демченка) та молдавською (“Галузка з Тарасового дерева” Григоре Бостана), про молдавський переклад Федьковичевих “поменників”, здійснений Васіле Левицьким.

Звичайно, у цій роботі я назвала не всіх письменників і поетів Буковини, які присвятили свої твори великому синові українського народу. Моєю метою було відзначити розмаїтий ідейно-тематичний та художній спектр вищезгаданих творів. Адже у них найчастіше звучить думка про невмирущість і світову славу Тараса Шевченка, думка, яку спробую висловити перифразованими рядками з поезії Михайла Івасюка:

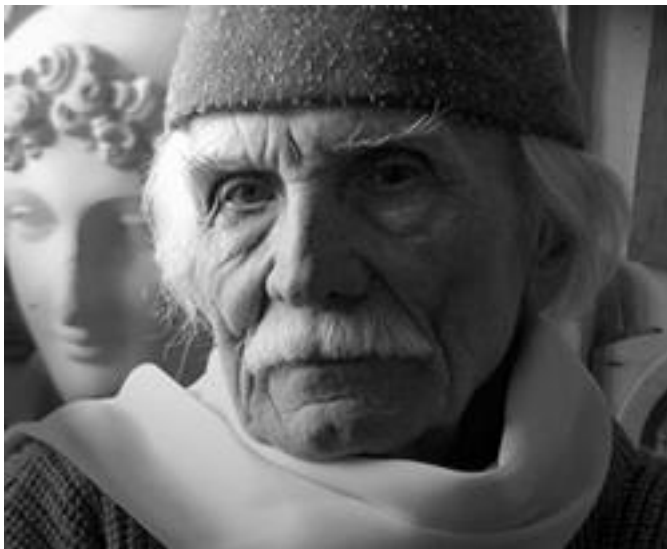
*“Проїшли роки,
Збагнули ми красу
високих дум,
що розцвіли у глибині
його чола,
і наші діти й онуки
нестимуть з трепетом
степами і Карпатами,
за океани і моря блакитні
луну Шевченкового імені і слова”.*

Список використаних джерел та літератури:

1. Березка Г. Література рідного краю / Г. Березка. – Чернівці, 1993.
2. Гусар Ю. Буковинська Шевченкіана / Ю. Гусар // Буковина. – 1999. – 9 берез.
3. Дуб Р. Й. Буковинська сторінка в біографії письменників / Р. Й. Дуб, М. А. Богайчук, С. С. Тодорюк. – Чернівці, 2004.
4. Івасюк М. Г. Елегії для сина: Поезії / М. Г. Івасюк. – Ужгород : Карпати, 1991.
5. Лисак Б. Нема в нас сонця, як Тарас / Б. Лисак // Буковинський вісн. – 2004. – № 5.
6. Мельничук Б. І. Письменники Буковини другої половини ХХ століття (1, 2 ч.) / Б. І. Мельничук, М. І. Юрійчук. – Чернівці : Прут, 1998. – 440 с.
7. Федькович Ю. Твори. – в 2-х т. – К. : Дніпро, 1984. – Т. 1: Поезії.

Л. Ф. Рожко-Павленко,
*мистецтвознавець, викладач
(м. Хмельницький)*

ПОРТРЕТИ Т.Г. ШЕВЧЕНКА В ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА АНДРІЙЧУКА



Михайло Омелянович Андрійчук

Про творчість заслуженого художника України Михайла Омеляновича Андрійчука – корифея сучасного українського мистецтва, написано достатньо. Короткі відомості подані в енциклопедичних та довідкових виданнях [1; 2; 3], інтерв'ю та спогади майстра друкувались на сторінках газет і журналів. Розміщені на інформаційних сайтах Інтернет, а також публікації, здійснені в пресі, в основному повторюють вже знайомі відомості або подають свіжі факти про виставкову і громадську діяльність митця. Певної уваги заслуговують матеріали всеукраїнських й обласних науково-теоретичних і практичних конференцій, де вміщено статті про художника [4; 5], збірник статей і матеріалів “Михайло Андрійчук” [6], приурочений до 75-ліття художника (2002 р.), а також розповіді про митця Миколи Кульбовського [7; 8]. Нинішня стаття присвячена одній з тем, яку впродовж 50 років розробляє М. Андрійчук.

Шевченківська тема стала близькою для Михайла Андрійчука, коли він

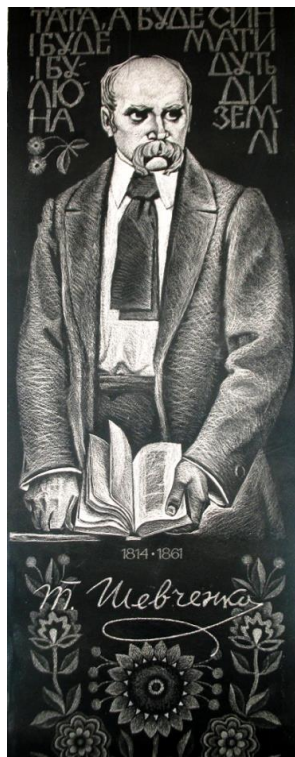
ще молодим художником (у 1963 р.) виконав дві свої перші роботи за мотивами поетичних творів Кобзаря: “Якби зустрілися ми знову...” та “А ти, всевидище око...”.

Потім він ще неодноразово повернеться і до поетичних творів, і до образу самого Тараса і кожного разу і особа, і поезія Великого Кобзаря будуть щиро виплескуватися на полотно і папір, відтворюючи андрійчукове власне розуміння Шевченкового генія.

Джерелами натхнення художника були, як і в Шевченка – рідна земля, українська пісня, жага до знань, прагнення в мистецький спосіб зробити світ та його людей кращими, класична література, художній досвід вчителів (зокрема, Василя Касіяна, котрий в різних графічних техніках проілюстрував майже всього Шевченка) і, звичайно ж, життя і творчість Великого Тараса.

Геній Шевченка торкнувся душі кожного українця. Надто, якщо ця душа поетична, творча. Колись Михайло Омелянович Андрійчук згадував: “Я не пам’ятаю, щоб у нашому домі “Кобзар”, але дух Шевченкового слова витав у ньому завжди” [9]. Отже, ще в дитинстві посіяне зерно поетової правди, збережені в пам’яті рядки віршів і поем Великого Кобзаря, знайомство з його творчою спадщиною, з роками проросли у М. Андрійчука непоборним бажанням передати їхню поетичну красу в своїх власних творах.

Загальновідомо, що геній Шевченка обіймає не лише поезію. Все своє юне і молоде життя він мріяв стати художником, хоча кріпацька доля довго пручалася, щоб поступитися спочатку талантові, який помітили у Тараса добрі люди, а потім і зовсім капітулювати перед душевню щирістю людей небайдужих, які прагнули допомогти цьому таланту відбутися і засяяти яскравим світлом, і вже вільному від кріпацтва дати можливість не тільки навчитись образотворчості, а й досягти звання академіка гравюри Імператорської Академії мистецтв (1860).



*“І на оновленій землі врага
не буде супостата...”*

Фрагмент. 1980 р.

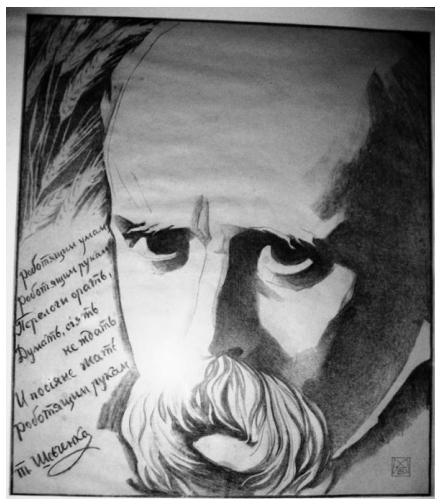
Сграфіто по левкасу.

*Хмельницька обласна
бібліотека для юнацтва.*

Тарас Григорович Шевченко, як і улюблений ним Рембрандт, виконав багато автопортретів, починаючи з 40-х років XIX ст. В різні часи багато художників звертались до образу поета. В творчому доробку художника Михайла Андрійчука є кілька портретних творів, присвячених Шевченку.

Вперше до цього образу Андрійчук звертається у 80-ті роки. Спочатку це був монументальний твір в техніці сграфіто, розміщений в інтер'єрі Хмельницької обласної бібліотеки для юнацтва (1980), потім рисунок в мішаній техніці “Роботящим умам, роботящим рукам...” (1989).

Наступним став портрет молодого Тараса під час його



*“Роботящим умам, роботящим рукам...”
Портрет Тараса Шевченка. 1989.*

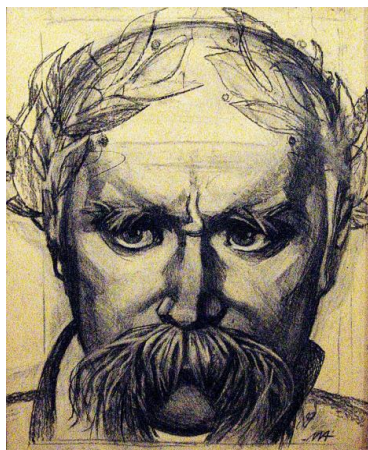
Папір, мішана техніка.

Хмельницька обласна бібліотека для юнацтва.

подорожі Поділлям (1992). Ця ж тема “Шевченко і Поділля” розкрита в олівцевій роботі, що зберігається в Хмельницькому обласному літературному музеї – “Т. Г. Шевченко у Кам’янці-Подільському” (1993).

Останній з виконаних М. Андрійчуком портретів Тараса Шевченка датований 2010 роком.

Величезні можливості портрета як жанру образотворчого мистецтва усвідомлені ще в часи Стародавнього Єгипту, де він зародився, потім вони постійно розвивались через ідеалізацію пластичних образів в епоху античної Греції та Риму, а далі все більше наповнювались реалістичними рисами з часів Ренесансу через класицизм до реалізму.



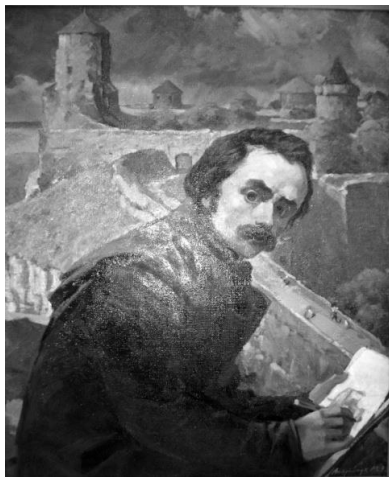
Тарас Шевченко. 2010. Папір, вугіль.

Всі портрети Шевченка, виконані Андрійчуком протягом цих тридцяти років – різні: по смисловому наповненню, манері, техніці виконання. Проте кожного разу він не лише створює певний образ, але й виражає свою власну індивідуальність. “Художник вживається в образ моделі, завдяки чому досягає духовну сутність людської індивідуальності. Таке осягнення відбувається лише в акті емпатії (перевтілення) в процесі злиття моделі і автора... Завдяки такому злиттю модель на портреті виглядає неначе вона дійсно жива” [10]. Цілком слушним це є і для нашого випадку – в творах нашого художника Шевченко – не скам’янілий пам’ятник, а думаюча, сумна, зосереджена або розважлива людина, в душі якої нуртуються і переплавляються у мистецтво слова і пластики всі болі і жалі, тягар недолі і неволі, що несе його багатостраждальний народ.

Важко не погодитись з мистецтвознавцем Людмилою Хилько, коли вона пише, що “Кожна епоха володіє своїм уявленням про героя часу – в плані ідеального і реального; це уявлення є уявленням епохи про саму себе” [11].

Власне в кожному з названих портретів Шевченка у виконанні Андрійчука відбиті ті чи інші думки і сподівання, якими жили ми з вами і той чи інший час, що зазначений у підпису під твором. Так, портрет 1980 року виконаний в так званому суворому стилі, де в плакатній виразності композиції втілювалось енергійно-вольове начало, а правдивість і суворі життєва правда протиставлялись фальші й офіційному пафосу “соціалістичного реалізму” [12; 13]. Тут Шевченка відрізняє сила і мужність, спокійна впевненість, він постає як пророк, особистість, що має право на правдиве передбачення долі українського народу. Добре обізнаний з народним мистецтвом: різьбленням, розписом тощо, Андрійчук тут дещо стилізує Шевченкову постать під витвори народних майстрів, доповнюючи зображальний ряд орнаментикою, чим самим роблячи її більш значущою, монументальною.

Еманация плакатного образу Шевченка 1989 року виправдана ідеєю, закладеною в творі. Шевченко тут постає ватажком, який націлює на дію, причому ця дія має бути творчою, про що говорять й атрибути – колоски у



*“Молодий поет на Поділлі” 1992.
Полотно, олія. Хмельницька обласна
бібліотека для юнацтва.*

верхньому лівому куті. Головним в портреті є обличчя, яке ми сприймаємо дещо знизу, що надає образу відтінку монументальності, а поворот у три чверті позбавляє зображуваного статичності. Лаконізм у відборі зображуваного (лише голова), включені допоміжні атрибути – цитата з вірша поета, колоски у верхньому лівому куті ще переконливіше доводять: зведення у чітку візуальну формулу, призначену сучасникам для висновків і конкретних дій, притаманне лише плакатному графічному мистецтву[14], використовується Андрійчуком як послання Поета для нащадків.

Дев'яності роки в нашому краї, як і в усій Україні, після розпаду Радянського Союзу, були сповнені утвердженням своєї ідентичності, пошуками зв'язків з тими, хто все життя боровся за долю України, за її волю і незалежність. В той час завдяки архівам, щоденниковим записам самого поета та іншим писемним відомостям вивчаються подільські шляхи Тараса Шевченка, якими він мандрував Україною в складі Київської Археографічної комісії, визначаються місця, де він зупинявся, ведуться пошуки замальовок художником пам'яток старовини. В цей час на Комендантській башті Меджибізького замку встановлюється пам'ятна плита про перебування там Шевченка; студент Національної академії мистецтв та архітектури скульптор Богдан Мазур працює над погруддям молодого Тараса, яким він був під час відвідин Кам'янця-Подільського; Михайло Андрійчук пише олією та виконує олівцем портрети Шевченка.

З якою любов'ю, теплотою і повагою написаний олівецевий портрет, що зберігається в Хмельницькому обласному літературному музеї! Тут відтворено час перебування поета на Поділлі у 1846 році. Про це повідують архітектурні пам'ятки славного міста Кам'янця, на тлі яких зображений Т. Г. Шевченко. У творі Андрійчука майбутній великий поет і художник зайнятий фіксацією однієї з цих пам'яток (на жаль, жодна із замальовок не дійшла до нашого часу). Як же треба перейнятися ідеєю, щоб так вдало, за допомогою лише білого і чорного кольорів передати весь зміст твору?! У молодого Тараса, недавнього випускника Академії, так завзято горять очі, вони на мить зупинились на подорожньому, але сам він не тут, він замальовує пам'ятки старовини і цим тішиться, адже йому так сподобалось Поділля, що він планував у квітні 1847 року знову, коли тут все цвістиме, знову навідатись до Кам'янця, проте – не судилося... Художник користується тут мінімумом виражальних засобів: від плавної лінії до насиченої плями. Йому також добре вдаються і тональні переходи, різні відтінки чорного – від легкого, ледь вловимого, прозорого – до глибокого, оксамитового, як ніч, темного.

Не дивно, що іконографія портретів Тараса Григоровича Шевченка доволі розлога: автопортрети художника, фотографії, яких також чимало, а також портрети, виконані як його сучасниками, так і художниками наступних

покоління. Загальновизнано, що кожний портретист прагне з максимальною точністю відтворити всі характерні анатомічні особливості голови, руху, проте пряма зовнішня схожість не завжди є доказом художньої подібності. Портретист заради досягнення емоційної подібності може відмовитись від деяких рис буквальної схожості [15]. Насправді ж подібність найчастіше є тим, що художник представив у якості узагальненого, важливого, відібраного з реальної множини, що являє собою людина.

Останній по часу портрет, виконаний у 2010 році, здається вмістив всю квінтесенцію і творчості Великого Поета, і творчості нашого земляка. Тут ми бачимо Шевченка, увінчаного лавровим вінком, проте образ Пророка, створений Андрійчуком, заглиблений в сумну думу, він ніби нагадує нам про нашу Україну, неначе перегукується в грізних словах самого Кобзаря: “Схаменіться, будьте люди!”, що є надзвичайно актуальним в наш такий непростий час. Таке відчуття, що Андрійчук зазирнув в саму душу Шевченка, яка щиро проглядає в очах поета. Душа, як правило, передається через вираз очей, через погляд, спрямований на глядача. “Застиглі і широко відкриті, вони [очі] призначені для сприйняття безмежного світу як впорядкованого космосу, де краса чуттєва займає своє певне, відведене їй місце”. А “погляд, направлений на глядача, звернений до всього людства” [16]. Що ж, дума Шевченка глибока, і він сам вже давно належить не тільки нам, українцям, а й всьому світу-Всесвіту.

Потрібно зазначити, що цей твір був представлений на Всеукраїнській художній виставці сучасного портрета “Історичні постаті майбутнього”, організованої Інститутом проблем сучасного мистецтва України, яка відбулась у Києві у 2011 року, і отримав високу оцінку глядачів. З ним знайомились на виставках у Хмельницькому, Вінниці, Києві, інших містах, де останнім часом пройшло багато персональних виставок, пов’язаних як з 85-літтям Михайла Омеляновича Андрійчука, так і відзначенням 200-річчя Тараса Григоровича Шевченка.



*“В дорозі”. 2002. Папір, мішана
техніка. Хмельницький обласний
художній музей.*

Шевченківська тема не вичерпується лише портретами Великого Поета, створеними Андрійчуком. Серія його ілюстрацій за мотивами поезій Т. Г. Шевченка, виконана в техніці автолітографії, надзвичайно вишукана й гнучка, неначе пісня, за своєю пластикою і поетикою, оригінальна і самобутня за композицією і за відбором ілюстрованих творів. Оскільки техніка літографії передбачає декілька відбитків і всі вони вважаються оригіналами, то з ними завжди можна познайомитись в Хмельницьких обласних художньому, літературному і краєзнавчому музеях, обласній бібліотеці для дітей імені Тараса Шевченка, на персональних і групових виставках, де сивочолий художник щиро і щедро ділиться своїми здобутками.

Михайло Омелянович Андрійчук пройшов довгий шлях, що був вщерть заповнений творчими зверненнями, проте ще снується нитка життя патріарха нашої образотворчості. Не всихає криниця, що живить його новими образами, він у вирі життя, яке підносить нові сюжети; очі зірко спостерігають за оточуючим світом, а руки вправно виконують свою справу – творячи нові й нові роботи. А твір “В дорозі” є своєрідним автопортретом, баченням себе в ролі мудрого старця, що продовжує справу Кобзаря; він завжди серед людей, серед молоді, якій передає свої знання і багатий досвід, співає свою думу, ввірену йому долею.

Список використаних джерел та літератури:

1. Митці України : Енциклопедичний довід. – К. : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1992. – С. 25.
2. Мистецтво України: Біографічний довідник – К. : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1997. – С. 20.
3. Голунський В. М. Андрійчук Михайло Омелянович // Енцикл. сучасної України. – Т. 1. – К., 2001. – С. 497-498.
4. Рожко-Павленко Л. Ф. Заслужений художник України Михайло Андрійчук // Проблеми духовного і національного відродження на Поділлі : [матер. всеукр. наук.-краєзн. конф.]. – Хмельницький–Київ, 1995. – С. 69-71.
5. Міцінська Т. Він воскрешає давнину пензлем і славить Україну (Художник М. Андрійчук – наш сучасник) // Хмельниччина в роки незалежності України: стан і перспективи : [матер. обл. наук.-теор. конф., присв. 10-й річниці незалежності України]. – Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2002. – С. 168-171.
6. Михайло Андрійчук : зб. [авт.-упоряд.: Л. Ф. Рожко-Павленко]. – Хмельницький : Пролісок, 2002. – 56 с.
7. Кульбовський М. М. Поезія у фарбах / М. М. Кульбовський // 3 Подільського кореня. – Хмельницький, 1999. – С. 162-165.
8. Кульбовський М. М. Дотримуючись заповідей Христа / М. М. Кульбовський // 3 Подільського кореня. – Кн. 2. – Хмельницький, 2003. – С. 177-181.
9. Бендюг А. [М. Андрійчук]: “Я не пам’ятаю, щоб у нашому домі був “Кобзар”...” // Проскурів. – 2000. – 21 квіт. – С. 12, фото.
10. Басин Е. Я. Портрет в изобразительном искусстве/ Энциклопедия Кругосвет /

[Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ. : http://www.krugosvet.ru/enc/kultura_i_obrazovanie/izobrazitelnoe_iskusstvo/PORTRET_V_IZOBRAZITELNOM_ISKUSSTVE.html?page=0,0. – Назва з екрану.

11. Хилько Людмила. Натан Альтман. Портрет А. Ахматовой / Людмила Хилько // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ. : <http://ars.donhilart.ru/altman.html>. – Назва з екрану.

12. Популярная художественная энциклопедия / Под ред. Полевого В. М. – М. : СЭ, 1986.

13. Искусство. Современная иллюстрированная энциклопедия / Под ред. проф. Горкина А. П. – М. : Росмэн, 2007.

14. Коллекция плакатов Музея дизайна в Цюрихе // Как. – 2001. – № 2 (16) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ. : <http://kak.ru/magazine/16/a293/>. – Назва з екрану.

15. Р. Дж. Коллингвуд. Отображающее искусство и искусство подлинное / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ. : <http://www.bellabs.ru/Books/Art/Art-03.html>. – Назва з екрану.

16. Лушников Б. В. Рисунок. Портрет : учеб. пособ. для вузов. – М., 2004. – С. 9-10.

Р. М. Рудюк,
вчитель
(м. Хмельницький)

Т. Г. ШЕВЧЕНКО ЯК ПОЕТ-ГУМАНІСТ СВІТОВОГО ЗНАЧЕННЯ

*“За глибиною істинно людського почуття, досконалістю слова
Тарас Шевченко є не лише великим поетом України,
а й одним із найбільших європейських поетів”.*
(ВольфгангДжусті,
професор Римського університету)

Не завмирало слово Шевченкове. Міцне коріння пустило воно в серцях і свідомості народів, триумфально йшло по рідній землі та з кожним кроком знаходило собі дедалі більше й більше прихильників у всіх кінцях світу. Сміливо воно переходило державні кордони, переходило без віз, бо правда народна їх не потребує. А може, й мало воно найвищу візу – візу генія, видану й застережену самою історією.

Мабуть знав чарівник-Кобзар надійний рецепт безсмертя: найкращий засіб звертання до майбутніх нащадків – добре та чесно говорити зі своїми сучасниками. Правдиве, своєчасне й потрібне слово Шевченко завжди вмів знаходити й говорити людям. Тим-то слово його пам’ятають і сприймають як живе внуки й правнуки [7, с. 296].

Шевченко завершив процес формування нової української літератури, розпочатий І. Котляревським, продовжений Г. Квіткою-Основ'яненком, Є. Гребінкою, поетами-романтиками. Розвиваючи кращі традиції попередньої української літератури, Шевченко підніс її на новий, не бачений раніше рівень, вивів її на шлях світової літератури. Він виступив як великий новатор, став основоположником нової української літератури [6, с. 238].

“Тон, яким заговорив Шевченко, був новий для нас і незвичний. Шевченко був серед перших умів, які почали вводити в поезію стихію народності, але не в тому вузькому значенні, якою вона є у Квітки і у великоросійських письменників тієї доби, а він заглядав уперед... Шевченко зачіпав такі струни народності, про існування яких Кольцов навряд чи знав. Ідея першого обіймала предмет і ширше і глибше. Пізніше, в Некрасова хіба, ми знаходимо те, що в перший раз прикувало нашу увагу ... в творах Шевченка. У своїх творах Шевченко захоплює справжню ідею народності, як кажуть, з коріння, з ґрунту, який живить це коріння. ... Ми були б абсолютно несправедливі, якби дорікнули йому [Шевченку] в тому, наче він своїми творами підтримував давню неприязнь народів... Він умів стояти вище вузького почуття неприязні будь до кого за гріхи і непорозуміння предків... [У Шевченка] не тільки не видно вузьких порухів виняткової національності, але на першому плані стоїть ідея загальнослов'янського єднання. ... Думи Шевченка знайшли собі славу не в одній Україні, а й у цілій Росії, та може бути, й далі...” (Д. Мордовець, журнал “Русское слово”) [1, с. 95]. Шевченко – творець в українській літературі, в духовному житті України того могутнього і нещадного духу національної самокритики, того “національного сорому”, який завжди є потребою і передумовою великого національного руху, всякого національного відродження. Такі мотиви знайомі багатьом літературам світу, а особливо літературам народів, які зазнавали національного гноблення, переживали катастрофу чи занепад і які піднімалися на велику справу національного відродження. Разючі аналогії до цих мотивів Шевченка знайдемо у творчості Беранже, Гюго, у Лессінга, Шіллера, Гайне, Займе, інших німецьких поетів-демократів першої половини XIX століття; у Герцена, Чернишевського, Салтикова-Шчедріна, В. Курочкіна. Але найбільше – у поетів національно-визвольної боротьби: Міцкевича, Петефі, Хосе Марті, Христо Ботєва. Але разом з тим Шевченко дуже специфічний у характері і майже недосяжний в енергії викривання “власного” панства, псевдо патріотизму, рабства, лакейства, громадянського лінівства, втрати традицій героїчної боротьби предків за свободу. Перед ним стояло питання не лише про те, яким повинен бути його народ, але й про те, бути чи не бути йому взагалі. І тут у нього є моменти глибокого споріднення з поетами та діячами національних відроджень ряду інших народів Російської імперії, як от Хачатур Абовян,

Мікаел Налбандян, Майроніс, Коста Хетагуров, Ф. Богусевич, М. Богданович, Янка Купала, О. Туманян, А. Церетелі, І. Чавчавадзе, Г. Тукай. Стрижнем його творчості є його переживання долі України, його переживання і долі народу українського, і нації в історичному розвитку, у всіх конфліктах і проблемах, які виникали і в історії України, і які стояли перед Шевченком і його сучасниками, і які, власне, уявлялися і на майбутнє [5, с. 10].

Згадуючи своє життя, Шевченко не міг не думати про кардинальну проблему: бути чи не бути його народові. Йшлося про його право жити, дихати повітрям своєї землі й говорити своєю мовою – про право бути собою і розвиватися нарівні з іншими.

І місію свою, свого слова Шевченко бачив не в тому, щоб напоумлювати інші народи, звертати їх з “ложного направлення” і прилучати до православної істини, – а в тому, щоб відродити, переродити власний народ, поставити його до бою за волю, за самого себе.

Національна самосвідомість – величезна духовна сила, яка здатна ефективно вплинути на державотворчі процеси, стимулюючи енергію народу задля винесення суспільного поступу на високу хвилю розвою. І як раніше, особливо в періоди історично зламні для українського народу, визначна роль у її формуванні належить поезії Шевченка, яка акумулювала історичний досвід нації і не втрачає сили народного самовираження.

Бувши плоттю від плоті і кров'ю від крові свого багатостраждального народу, безмежно люблячи його і належачи йому всією своєю істотою, Шевченко ненавидів у ньому те, що було виховане століттями соціального поневолення і національного розтління. Взявши від народу все краще і життєдайне, він відкинув гірше. Та він не лише взяв від народу – він йому сторлице віддячився. Він присвятився гуманістичній освіті, демократичному і революційному вихованню мас. Велика його заслуга перед українським народом насамперед, а потім і перед іншими народами – в тому, що він уперто вщеплював у його свідомість ідеї демократизму, народного самоврядування (з історичної традиції народу ж і виведені, але збагачені й поглиблені світовою думкою), соціальної та національної справедливості, правди і свободи (поняття правди і волі, що проймають усю його поезію, в специфічно шевченківському розумінні дуже широкі, дуже конкретні і дуже людські). Велика заслуга його і в тому, що, доклавши стільки зусиль для пробудження національного самоусвідомлення українського народу та виховання національної гідності, він спрямовував їх не в бік національної замкненості, винятковості чи ворожнечі, а в бік взаємопізнання та взаємоповаги, рівноправного спілкування, дружби та братерства народів.

Та Шевченко належить не лише Україні – всьому людству, хоч кожне його слово – про Україну.

Тут відбувається нечає в історії літератури, – але підвладне генієві, – щасливе перетворення: поезія, породжена злобою дня, живе вічно; поезія, зміст, характер, призначення якої безпосередньо національні, набуває загальнолюдського значення, виростає до світових масштабів, стає “родовим” явищем людського духу.

Загальнолюдське значення поезії Шевченка не тільки в тому, що він, як і кожен геній, збагатив духовний потенціал людства, світ його ідей та почувань, зробивши набутком, доступним для всіх народів, те, що пережив, передумав, скристалізував у слово народ український і чого він досягнув у царстві думки і духу. Загальнолюдське значення Шевченкової поезії і в тому, що вона самому українському народові дала розуміння його долі, його потреб та його завдань перед лицем майбутнього – з погляду загальнолюдської історії та боротьби, загальнолюдських завоювань розуму й духу, світового прогресу; з висоти найпередовіших ідеалів та уявлень свого часу. Давши людству краще з українського народного, він водночас дав українському народові краще із загальнолюдського. Говоримо, звичайно, не тільки про самого Шевченка, а про весь той рух духовного відродження і піднесення, що сконцентрувався навколо його імені, подвигу, творчості, пам’яті [4, с. 55].

Життя, діяльність, творчість Шевченка яскраво продемонстрували віковичну й глибинну закономірність творчості справжніх митців: чим більше вони брали в інших народів, черпали зі скарбниці світової культури, тим багатшими ставали самі, як і їхня національна культура, тим щедріше й більше вони віддавали іншим народам, тим вагоміший був їхній внесок у загальнолюдську культуру [7, с. 299].

Творчість Шевченка має інтернаціональне значення. У своїх творах поет виступав як співець дружби народів. Його поезія допомагала народам колишньої Російської імперії у боротьбі проти царату. Твори Шевченка відомі на усіх континентах земної кулі, звучать багатьма мовами [6, с. 239].

Багато відомих людей світу з повагою та шаною відгукуються про Тараса Григоровича Шевченка, усвідомлюючи велич цієї людини:

“Я радий, що можу додати свій голос до тих, хто вишановують великого українського поета Тараса Шевченка. Ми вишановуємо його за великий внесок у культуру не тільки України, яку він так любив і так промовисто описував, а й культуру світу. Його творчість є благородною частиною нашої історичної спадщини”.

Джон Кеннеді, Президент США

“До того часу, поки народи будуть воювати за свою національну незалежність і демократичні права, вірші Шевченка читатимуться різними мовами”.

Назим Хікмет, турецький поет

“Тарас Шевченко – це символ не лише країни, але й всіх, хто бореться за свою гідність будь-де в світі. Тарас Шевченко був рабом, що розлюбив свободу і виборів її. Вірші Шевченка завжди залишаються щирим виявом українського ества, виявом страждань і відваги його народу. Його поезія створювалась на мотивах, що дороги не лише Україні, а й усьому людству...”

М. Б. Малруні, прем'єр-міністр Канади

“Слово Шевченка возвеличує, облагороджує, формує наші душі... Безперечно, пророча місія Шевченка триває і нині, і він обходить “моря і землі”, своїм божественним словом кличе людей до добра та справедливості...”

Нафі Джусойти, осетинський письменник [2, с. 262]

“...Найбільша слава для кожного краю, для нації – творити загальнолюдське: завдяки Шевченкові скарби української душі немов повною річкою влилися в загальний потік людської культури, що своїми хвилями пливе назустріч світлій будучності”.

І ця могутня повноводна ріка ніколи не обміліє. Ніколи не згасне Шевченків “вогонь в одежі слова”, бо він потрібний завжди і всім, бо Шевченко – “поет всього людства”. Його заклик до братерства, до любові, до правди й справедливості, а над усе – до свободи, має вічне й всесвітнє значення” [7, с. 300].

Список використаних джерел та літератури:

1. Бородін В. Т. Г. Шевченко: Біографія / [Бородін В. та ін.]. – К. : [б. в.], 1984.
2. Вічний як народ: Сторінки до біографії Т. Г. Шевченка : навч. посіб. / [авт.-упоряд.: О. І. Руденко, Н. Б. Петренко]. – К. : Либідь, 1998. – 272 с.
3. Грязнова Н. “Кобзар” Тараса Шевченка 1860 р. Дещо з маловідомого й призабутого // Дивослово. – 2003. – № 3. – С. 66-68.
4. Дзюба І. Переднє слово “На вічному шляху до Шевченка” / І. Дзюба, М. Жулинський // Тарас Шевченко : Збір. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 1: Поезія 1837–1847. – С. 4-66.
5. Дзюба І. Передмова. На вічнім шляху до Шевченка / І. Дзюба // Вічний як народ – К. [б. в.], 1998. – С. 5-16.
6. Неділько Г. Я. Тарас Шевченко. Життя і творчість / Г. Я. Неділько. – К. : [б. в.], 1988. – 247 с.
7. Федченко П. М. Тарас Григорович Шевченко. – К. : Наук. думка, 1989. – 304 с.

Л. М. Савчук,
вчитель
(Чемеровецький р-н)

ТВОРЧИСТЬ Т. Г. ШЕВЧЕНКА НА УРОКАХ ЧИТАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Приходять і відходять у небуття людські покоління, залишаючи нащадкам результати своєї праці, духовні здобутки і проблеми, відображені в легендах, міфах, піснях і сагах свого часу.

Все у світі тлінне, а духовні радощі і тривоги вічні. З прилучення до них починається духовне прозріння окремої людини і цілих поколінь, які, пізнавши пошуки духу попередників, мають зробити новий крок на зустріч долі. Так проявляє себе характер вічного зв'язку часів і поколінь, неперервного поступу з минулого у майбутнє. А орієнтирами на цьому шляху виступають духовні сутності, відкриті найвидатнішими представниками народу, національними геніями, здатними в реаліях світу бачити причини трагедій і бід, передбачати майбутнє.

С велика таїна мистецтва і таїна геніальності, коли людина, що живе поруч, п'є з нами воду з однієї криниці, бачить те, чого не бачать інші. У творчості, в долі таких людей відображається талан, прагнення і надії народу, його дух. Тому і промовляють з гордістю англієць ім'я В. Шекспіра, росіяни О. Пушкіна, поляки – А. Міцкевича, українці – Т. Шевченка.

Важко переоцінити значення багатогранної творчості Тараса Шевченка для розвитку вітчизняної дитячої літератури. Власне, до Кобзаря ця галузь мистецтва слова ще перебувала у стадії зародження й формування, і сааме унікальна спадщина поета сприяла утвердженню красного письменства для найменших. Тараса Григоровича справедливо вважають основоположником не тільки “дорослої” нової української літератури, а й літератури для дітей.

Його творчість (поезії про дітей, матерів, пейзажна лірика) збагатила літературу для дітей ідеями народності й демократизму, досконалими художніми формами.

Немає жодних сумнівів у тому, що вивчення геніального Шевченкового доробку може стати серйозним засобом формування світогляду учнів сучасної початкової школи, їх патріотичного, естетичного, нарешті, морального становлення. Таким чином, малята з юних літ долучаються до безсмертного поетичного слова.

Шевченківські твори широко представлені в чинних підручниках для читання в 2–4 класах. Зокрема, в авторських читанках О. Савченко пропонуються для ознайомлення й вивчення такі поезії:

– у 2 класі – “Тече вода з-під явора...”, “Дивлюся, аж світає, край неба палає...”, “Встала й весна, чорну землю сонну розбудила...”, “Зашебетав жайворонок, угору летючи...”, “Зоре моя вечірняя...”, “Зацвіла в долині червона калина...”;

– у 3 класі – “Село! І серце одпочине...”, “Тече вода із-за гаю...”, “І досі сниться: під горою...”;

– у 4 класі – “Вітер з гаєм розмовляє...”, “Садок вишневий коло хати...”, “Реве та стогне Дніпр широкий...”.

Переважна частина програмних творів подається не відокремлено, а тематично, у відповідних розділах: “Тарас Григорович Шевченко – великий народний поет і художник” (2 клас), “Шевченкове слово” (3 клас), “Поетична світлиця. Тарас Шевченко” (4 клас). Крім того, проведення відповідних уроків планується на другий семестр, у традиційні Шевченківські свята.

Вивчення Кобзарєвої спадщини починається у 2 класі фрагментом поезії “Тече вода з-під явора...” (1860) (до речі, третьокласникам пропонується наступний уривок “Тече вода із-за гаю...”). Наскрізним образом твору стала вода, що уособлює як продовження життя, так і саме це життя. Емоційно-забарвлена лексика (калинонька, качаточка, качечка, дітки, дівча) створює особливо ніжну, лагідну атмосферу.

Уривок із поеми “Сон” (1844) “Дивлюся, аж світає, край неба палає...” увійшов у дитяче читання як окремий пейзажний вірш. Мистецькою окрасою твору став персоніфікований образ української природи. Змальовуючи картину світанку, поет піднімається до філософського узагальнення нескінченності Всесвіту: (Нема того почину, І краю немає!).

Окрасою вітчизняної дитячої літератури є фрагменти з іншої Кобзарєвої поеми “Княжна” (1847) – “Зоре моя вечірняя...” та “Село! І серце одпочине...”. Уривок “Зоре моя вечірняя...” давно став популярною піснею і сприймається, як самостійний твір. Тут виразно відчутні мотиви туги за далекою материзною, адже поема писалася на засланні. Поневолений ліричний герой звертається до вечірньої зорі з проханням розказати про батьківщину. Перед читачами постає ніжна пейзажна картина.

Створенню ностальгічно-лагідного настрою допомагають “українські” образи й майстерно застосована зменшено-пестлива лексика (*тихесенько, сонечко, веселочка*).

Інший фрагмент поеми “Село! І серце одпочине...” – своєрідний гімн селу, яке в Шевченка є втіленням найвищої досконалості: “неначе писанка село” здійсненням Господньої волі: “Сам Бог витає над селом”. Анепіфоричний повтор лексеми “село”, замикаючи строфу в яскраве кільце, підкреслює авторське захоплення батьківщиною, до складу якої входять тисячі й тисячі таких мальовничих сіл. Самобутньою прикметою твору стали

елементи словесного живопису, зокрема контрастна колористика: *білі хати, зелений гай, сині гори* тощо. Отже, у цих пейзажних ескізах (“Зоре моя вечірняя...”, “Село! І серце одпочине...”) Т. Шевченко щонайвиразніше реалізував свій потужний талант літератора й художника.

Уривок із балади “Причинна” (1837) – “Защетава жайворонок, угору летючи...” (четверокласники згодом вивчатимуть початок твору – “Рева та стогне Дніпр широкий...”) поза трагічним контекстом є зворушливою пейзажною замальовкою ранку. Доречно застосовані засоби паралелізму.

Програмою з читання для 4 класу передбачено вивчення ще одного фрагменту балади “Причинна” (власне, її початку, який часто сприймається за цілком самостійний твір) – “Рева та стогне Дніпр широкий...”. Тут автор відтворює зовсім іншу, надзвичайно драматичну картину, що викликає й почуття жаху від грізної стихії, й захоплення її величчю. Непереборна, руйнівна сила персоніфікованих явищ природи (могутнього Дніпра й сердитого вітру) передається за допомогою промовистих дієслів - присудків (*рева, стогне, завива, підніма*). Читач немовби опиняється в епіцентрі жахливої катастрофи. На цьому тлі особливо виразним є зворушливий образ блідої місяця (ледь помітного у шквалі води).

У зворушливому вірші “Садок вишневий коло хати...” (1847) зображено життя українського села на тлі чарівної природи. Тут реалізовані авторські мрії про тихе родинне щастя, які так ніколи й не здійснилися. Напевне, саме тому значна увага в поезії приділяється постатям матері та дівчат – героїням, важливим для всієї спадщини письменника. В образі дбайливої жінки – матері, господині, берегині, котра піклується про свою сім’ю, відбилася безмежна Шевченкова любов до найріднішої людини та вірність її світлій пам’яті. Узагальнений образ дзвінкоголосих молодих селянок з одного боку, символізує вічну життєдайну силу, з іншого, – акумулює авторські сподівання й на власну сім’ю.

Крім того, аналізований твір насичений значущими образами не тільки для самого поета, а й для будь-якого українця, адже Батьківщину неможливо уявити без вишневих садків, співу соловейків, сяйва чарівної зорі й, нарешті, без національної хати – осередку духовності нашого народу.

Як бачимо, тема української природи посідає важливе місце в Кобзаревому творчому доробку, що увійшов у дитяче читання. Письменник не тільки захоплювався неперевершеною красою рідного краю, а й послідовно проголошував важливу ідею: люди, які живуть серед такої краси, заслуговують на гарне життя.

Проведений аналіз показав, що в початкових класах надається перевага пейзажним текстам Шевченка, оскільки поезії такого спрямування якнайкраще сприймаються молодшими школярами.

Отже, у своїх геніальних віршах, які ввійшли в коло дитячого читання, Тарас Шевченко висловив гнівний протест проти жорстокого кріпосницького світу; розкрив багатий внутрішній світ дитини; втілює одвічні мрії своїх співвітчизників про вільне, справедливе життя. І дуже добре, що маленькі українці ще з наймолодшого віку можуть долучитися до неповторного Шевченкового слова. Звичайно, потужний Кобзарів набуток не можна обмежувати завузькими рамками дитячої літератури. Проте й ті кілька поезій, які вивчаються на уроках читання в початковій школі, можуть вельми багато дати для становлення громадян незалежної України.

Тому творчість поета вічно сучасна у плині років. У ній невмирущий покликання людського духу до добра, правди і свободи.

Список використаних джерел та літератури:

1. Шевченко і діти // Початкова освіта. – 1999. – № 7.
2. Забужко Н. Я. “Не дурите дітей ваших...” або як читати Шевченка // Укр. мова і літ-ра в шк. – 1992. – № 3–4.
3. Крижанівська О. Образи дітей у творчості Т. Г. Шевченка // Початкова освіта. – 2001. – № 7.
4. Яцок В. Кобзаревий буквар // Початкова освіта – 1999. – № 7.

І. З. Салій,
*кореспондент газети “Проскурів”
(м. Хмельницький)*

ВІРНИСТЬ КОБЗАРЕВОМУ СЛОВУ: ВІД ДІДА ДО ОНУКА

Не були б живі заповіді Тараса Шевченка, якби не було тих, хто їх сповідуючи, передає іншим. Такою є велика родина Рожків з мальовничого Покуття, що на Прикарпатті, де разом з сімейними цінностями живе й український патріотизм.

Добре знає Хмельниччина, а особливо ті, хто слідкує за культурними подіями краю, одного з родини Рожків – Івана Рожка, котрого доля привела на Поділля. Понад 25 років він пропрацював головним режисером обласної філармонії. Саме творчості Великого Кобзаря він присвятив більшість своїх напрацювань. Коли у нього запитують, звідки така шана до Поета, каже – від діда Дмитра. Для всієї родини, сучасників, дід став прикладом справжнього українця, ерудованого громадського активіста.

Дмитро Степанович Рожко – уродженець села Устя Снятинського району. У рідному селі, на початку ХХ століття, як активний громадський діяч, він зробив чи не найбільший поштовх до відродження культурно-просвітницького життя. Про його діяльність ходять і легенди, і свідчать

архівні документи. Так, у книзі Михайла Бажанського “Краса Снятинщини” [Детройт [США], 1982] згадується: “Культурно-освітнє життя села Устя, над Прутом, було дуже активне. Була читальня “Просвіти”. Була дуже досить сильна радикальна громада, яку назовні заступали два відомі провідники П. Мироник та Д. Рожко”.

“У “Просвіті” з’явилися газети, було зібрано невеличку бібліотеку. Маленьке приміщення не вмещувало всіх односельців, тому влітку виносили лавки на



Рожко Дмитро Степанович

двір і під високими тополями слухали своїх співбесідників про новини: із навколишніх сіл, повіту, Галичини, а то й цілого світу. Часто товариство “Просвіта” організовувало віча, на яких виступали знані люди...”, – згадується у виданні “Голос Покуття” [1998. – № 30. – 13-18 лип.].

Цікаві зустрічі громади у читальні спонукали до побудови нового приміщення для товариства і очолив його Дмитро Рожко, який став головою “Просвіти”. Народний дім “Просвіти” зводився силами всієї громади. Молодь, культурні діячі, актори драматичного гуртка ставили п’єси “Наталка-Полтавка”, “Назар Стодоля”, “Сватання на Гончарівці”, “Про що Тиса шелестіла”; хоровий гурток давав концерти

на відзначення пам’ятних дат, як у своєму селі, так і в сусідніх селах. Зароблені кошти йшли на будівництво. На той час в селі побували відомі земляки: посол до Австрійського сейму Іван Сандуляк, письменники Василь Стефаник та Наталя Кобринська, навіть Іван Франко гостював у родині священика о. Проскурницького.

Саме там Дмитро Степанович запалював словом, ділом пам’ятні свічі Тарасу Шевченку. Після облаштування місця зустрічі патріотичних галичан, загорівся новою ідеєю – зведенням у селі пам’ятника Великому Кобзареві. На той час на Прикарпатті таких пам’ятників було небагато, і завдяки ініціатору село стало одним з перших. Зведення монументу потребувало чималих грошей (800 злотих коштував тільки один бюст). Цього разу устівчанам допомогли односельці, які виїхали на заробітки до Канади. Після зведення Народного дому туди (вже вчетверте) подався і Дмитро Степанович. Поки активіст збирав кошти у земляків за кордоном (усі протоколи нині зберігаються в архівах), мешканці Устя готували для пам’ятника будівельні матеріали, хто які міг.

З Канади Дмитро Рожко повернувся не тільки з пожертвуваннями на

монумент, а й з літературою для читальні “Просвіти”.

Онук Іван розказує про встановлення пам’ятника Кобзареві й речі маловідомі, які чув з розповідей діда, батьків: “Була осінь 1933 року. Односельці планували до 120-річниці від дня народження Тараса Григоровича Шевченка відкрити пам’ятник. Дідові в Канаду вони писали, що робота над пам’ятником йде успішно. Йому хотілось як швидше побачити свою втілену мрію, тому раніше повернувся з заробітків додому. Виявилось, що під час його відсутності польська влада заборонила зведення монументу. Селяни змушені були розібрати будівельні матеріали по домівках, а діда про це не сповістили. “Прилетівши” додому, Дмитро Степанович перше, що сказав до бабусі, замість привітань і поцілунків: “Де пам’ятник?” Того ж вечора зібрав раду, на якій односельці розповіли йому, куди ділися всі матеріали для будівництва. З цього часу дідо почав стукати в усі двері, оббивати пороги чиновників у Снятині, Станіславові, Львові, випрошуючи дозволу на спорудження пам’ятника”.

В архівних документах відзначається, що в селі Устя в 1934 році з великими труднощами було відкрито пам’ятник Тарасові Шевченкові. На постаменті вибито напис: “Тарасові Шевченкові. Село Усте, 1934”. На відкритті пам’ятника виступили Дмитро Рожко і посол до Польського сейму Михайло Вахнюк.

Встановлений монумент цінний тим, що на той час був другим пам’ятником на Прикарпатті, створеним професіоналом – Сергієм Литвиненком (львівський скульптор родом з Полтавщини, випускник Віденської академії красних мистецтв, автор надгробного монумента “Каменярь” на могилі Івана Франка у Львові). Скульптор був присутній і на відкритті пам’ятника в Устю.

Над погруддям Кобзаря пролетіло багато різних подій: розпад Польщі, фашистська окупація, панування тоталітарно-комуністичного режиму, розпад більшовицької імперії і народження Української самостійної держави. Нині це погруддя (а виготовлене воно з тривкої гірської породи, прослужило 58 років) знаходиться у музеї Устянської середньої школи.

Нове погруддя Шевченка, виготовлене з бронзи. Над ним працювала народний художник України скульптор Наталя Дерегус. Тож 9 березня 1992 року Шевченко вдруге “прийшов” в Устя.

“Для нашої родини пам’ятник Шевченкові, який відкривав дід, – своєрідний зв’язок з предками, джерело патріотичного духу. Саме біля нього



*Перший пам’ятник
Т. Г. Шевченку
в с. Устя на Снятинщині*

покладали квіти ми з дружиною у день нашого весілля”, – розповідає Іван Ярославович.



Рожко Іван Ярославович

Мало пам'ятати про дідову діяльність, яка міцно стояла на фундаменті шевченківського слова, потрібно її продовжувати. Після закінчення Харківського інституту мистецтв імені І. П. Котляревського, потрапивши до кола провідних діячів культури Подільського краю, крім решти, митець почав працювати над пропагандою творчості Шевченка. В його доробку чимало заходів, присвячених Поету, які проходили на рівні міста, області, країни. Про них розповідали ЗМІ, їх пам'ятають учасники і відвідувачі програм.

А все почалося у 1988 році, коли для хмельничан в обласній філармонії І. Рожко з одностумцями створив програму “Думи мої, думи мої...”. В ній брали участь відомі високопрофесійні митці: лауреати республіканського конкурсу читців Михайло Олійник і Павло Карнаух, заслужені артисти України Валентина Щур і Олександр Полянський, лауреат обласної премії імені Тараса Шевченка Валерія Разумова, Романа Яновська, Тетяна Ковтуненко, Ярослава Клименко, Євгенія Богдан.

Землякам програма дуже сподобалася, окрилений успіхом режисер вирішив проводити Шевченківські вечори щорічно – так стартував його літературно-мистецький проект “Шевченківські вечори в обласній філармонії”, який підтримав художній керівник – директор філармонії, заслужений працівник культури України А. В. Горпинчук.

З цією програмою, та з програмами “І в звуках пам'ять відгукнеться” (присвяченій М. В. Лисенку), “Ой, палка ти була, моя пісню!” (за творами Лесі Українки) у 1992 році подільські митці разом з Іваном Рожком вирушили до столичних музеїв. Представили їх у Національному музеї Т. Г. Шевченка, меморіальному будинку-музеї М. В. Лисенка, літературно-меморіальному музеї Лесі Українки.

То була найкраща нагода залучити до програм і попрацювати хмельницьким митцям з іменитими артистами – народною артисткою України Ларисою Кадировою, заслуженим артистом України, лауреатом Національної премії України імені Тараса Шевченка Павлом Громовенком, заслуженими артистами України Юрієм Котом, Юрієм Демчуком та Ростиславом Пікулем.



*1992 р. Після виступу в Національному музеї Т. Г. Шевченка.
Зліва направо: М. Олійник, В. Разумова, В. Щур, Р. Яновська,
Є Богдан, І. Рожко, Т. Ковтуненко, Ю. Демчук*

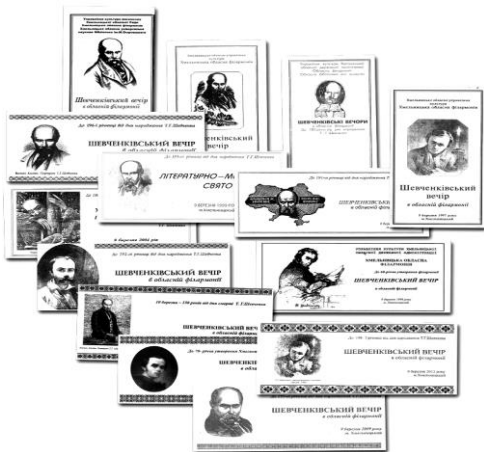
“Ніколи не забути відчуття, що охоплювало нас, коли ми сиділи за столом Миколи Віталійовича Лисенка, торкалися його речей, відчували ауру Лесі Українки, знаходячись в меморіальній кімнаті, грали на її роялі... Надихалися творчим духом”, – згадує режисер.

Готуючи вечори Шевченка, митець черпав з його творчості щось співзвучне з сучасністю, чим доводив його вічну актуальність, завжди умів зробити так, аби слово Кобзаря ставало провідним у програмі. Актуальність подачі Шевченківської спадщини Іваном Рожком відзначав і відомий у нашому краї культурний діяч Микола Кульбовський писав про митця: “...Відповідно до нових обставин і режисер Іван Рожко також змінює свої естетичні підходи до подачі поезії Шевченка: перетворює полум’яне слово національного Пророка в ідейну зброю. Себто, через Шевченкове слово прагне донести до зневірених хохлів-малоросів національну ідею: держава Україна – понад усе!” [Подільська Шевченкіана – Хмельницький: Поділля, 2001].

Відзначали успіхи Івана Рожка і провідні видання, зокрема “Літературна громада” [2000. – № 19–20. – травень]: “І кожен такий захід, як говориться, не традиційний, з року в рік повторюваний, а результат великої творчої роботи. Щоб щоразу постав Кобзар перед глядачами не кількома своїми академічними творами, а різнобічно: то як бунтар, то як провидець, то як ліричний поет”.

Серед низки вечорів програми з промовистими назвами: “В своїй хаті – своя правда”, “Не промовчи Шевченка у собі”, “Любіться, брати мої”, “Сяє з вічності душа Тараса”, “Віща свіча Кобзаря”, “Та неоднаково мені”. Усіх

вечорів було 25 – рівно стільки, скільки Іван Рожко пропрацював в обласній філармонії.



***Програми літературно-мистецького проекту
“Шевченківські вечори в обласній філармонії”***

Чверть сотні вечорів – сотні артистів, митців, знайомство хмельницької публіки з уже відомими митцями та з початківцями. Вся творча команда залюбки працювала з Героєм України, народним артистом України, лауреатом Національної премії імені Тараса Шевченка Анатолієм Паламаренком (Київ), народною артисткою України Раїсою Недашківською (Київ), заслуженим артистом України, лауреатом Національної премії імені Тараса Шевченка Павлом Громовенком (Київ). Останній – не просто артист, який виконував твори Шевченка, а багатогранна особистість, який за мету свого життя поставив пропаганду творчості Великого Тараса, українського слова та культури в цілому.

“Було якось ми з Павлом Федоровичем після виступів сиділи за столом і він мені каже: “Для однієї з своїх програм я використав рядки з вірша Павла Гірника – “Творив Шевченка гнів, а не жура”. Я був радий, що міг познайомити двох митців. Коли відбулася зустріч, ми не могли наговоритися до ранку...”, – згадує Іван Рожко.

На Шевченківські вечори до Хмельницького приїздили й народна артистка України, лауреат Національної премії імені Тараса Шевченка Неоніла Крюкова (Київ), львів’яни – народні артисти України Святослав Максимчук і Володимир Гнатенко, заслужені артисти України Лідія Данильчук (Львів) і Микола Бабиш (Київ). Не забудуть хмельничани полум’яне слово про Поета лауреатів Національної премії України імені Тараса Шевченка, письменників

Євгена Сверстюка і Яреми Гояна, кандидата філологічних наук, провідного науковця Шевченківського національного заповідника Зінаїди Тархан-Берези (Канів), наукового співробітника Національного музею Т. Г. Шевченка Наталію Петренко (Київ), доктора мистецтвознавства Любові Кияновської (Львів), доктора філологічних наук Тараса Салиги (Львів), доктора історичних наук Віталія Нечитайла (Кам'янець-Подільський); наших хмельничан: праправнука Шевченка Олександра Відоменка, кандидата філологічних наук Ірини Приймак, Зої Діденко, Антонія Сваричевського, Галини Софійчук та інших. Чи не найтепліше працювалося у колі земляків, котрі, щоб не сталося – свої, готові допомогти. Серед них народна артистка України Марічка Ясіновська, заслужені артисти України Валентина Щур, Микола Довгалов, Фатіма Чергіндізя, Віктор Гаврилюк, Олександр Шиманський, Микола Нелюба, Леонід Диса, Наталя Молдаван, Олександр Болгарчук, Галина Чайковська, Володимир Смотров, Ігор Сторожук, Поліна Попач, Наталія Тимчишак, Степан Тимчишак, Віталій Пірог, Ольга Балема, Ірина Фуштей; лауреати міжнародних і республіканських конкурсів Олена Леонова, Віктор Шайда, Сергій Трояновський, Ярослав Дмитрик, Олег Федоров, Ольга і Тарас Малики, Ганна Панкова; лауреати обласної премії імені Т. Г. Шевченка Валерія Разумова, Микола Босенко, Галина Яковчук, артисти Лариса Чижик, Надія Харлаєнко, Тетяна Кононенко, Віра Пасека, Ірина Антоненко. Незмінними учасниками багатьох програм був Хмельницький академічний муніципальний хор. В програмах брали участь камерний оркестр філармонії, академічний ансамбль пісні і танцю “Козаки Поділля”, ансамбль бандуристів музичного училища ім. В. Заремби. У фойє філармонії виставлялися картини з фондів обласного художнього музею, книги з обласної бібліотеки для юнацтва; були представлені роботи знах митців – народних художників України Василя Касіяна і Миколи Мазура, заслуженого художника України Михайла Андрійчука, Володимира Леся, Ніни Гончарук. Протягом багатьох років однодумцями і сподвижниками Івана Рожка були ведучі – лауреати республіканського конкурсу Павло Карнаух і Ярослава Клименко, заслужені артисти України Лариса Курманова і Степан Бортнічук. Допомогали у створенні ряду програм режисер Наталя Небелюк, художники Олена Янчук і Олексій Доляниц, звукорежисер Андрій Крюков. З теплотою згадує Іван Рожко і ту допомогу, яку надавав при створенні перших програм колишній президент Агропромислової фірми “Верес” ЛТД, його земляк, Василь Остафійчук, директор колишньої міської друкарні Микола Дзядзін, та найбільша дяка Івану Рудіку – голові правління ВАТ “Проскурів”, без допомоги якого не був би таким успішним багаторічний містський проект “Шевченківські вечори в обласній філармонії”.

“Я прожив бурхливе творче життя. Разом з дружиною неодноразово

проводили різноманітні виставки, присвячені Шевченку. Чого ми тільки не вигадували, щоб тільки донести вічне слово Кобзаря... Одного разу, прикрашаючи сцену, з шести хатніх вишитих рушників зробили один, у цьому “орнаментальному полотнищі” був і наш шлюбний рушник. А після виступу дружина знову розшивала їх на шестеро...”, – ділиться згадками Іван Рожко.

Про роботу митця свідчать його численні нагороди та звання, дипломи, грамоти, премії. За широку культурно-просвітницьку діяльність та створену ним концертну “Подільську Шевченкіану” удостоєний обласної премії ім. Т. Г. Шевченка (1994 р.). І. Рожко є лауреатом міської премії ім. Б. Хмельницького (1998 р.), премії імені Якова Гальчевського “За подвижництво у державотворенні” (2001 р.), відзначений званням “Людина року-2001” (Хмельницький). З 2002 року – заслужений діяч мистецтв України.

...За десятки років після бурхливої діяльності діда Дмитра в Галичині, сучасник Іван Рожко продовжив її на Хмельниччині, глибоко, чітко, культурно, просвітницьки, актуально під покровом Тараса Шевченка.

Нині режисер Іван Рожко працює над програмою “Світе тихий, краю милий, моя Україно!”, яку присвячує 200-літтю від дня народження Т. Г. Шевченка.

К. І. Матвіюк,
*голова Ради козацьких старійшин Хмельниччини,
дисидент
(м. Хмельницький)*

ТАРАС ШЕВЧЕНКО – ПРОРОК УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

На певному етапі розвитку людського суспільства сформувався і наш народ – праукраїнці. Цей народ мав дивовижно велику життєву енергію, що згодом обумовило високий рівень його культури і високий рівень цивілізації.

На території сьогоднішньої України (а значить завдяки нашим предкам) з’явилися колесо, віз, плуг. Тут був приручений кінь. Це технічна і технологічна революції, які визначали подальший розвиток людства.

Згодом вже наші ближчі предки запровадили самоврядування в суспільне життя (віче) і відкрили школи. Ще ближчі предки впровадили в життя головні елементи демократичного устрою, що є в наш час основою суспільних відносин у всьому світі.

Нашому народові випало зупинити своєю кров’ю татаро-монголів, а потім знову ж своєю кров’ю стримувати дві імперії. Найтяжчим виявилось поневолення України російською імперією, яка зовсім не залишила шансів

українському народові на подальше існування.

Тож на початку XIX ст. знесилена і обезкровлена, вона була царською Росією покладена в домовину, і трунареві залишилося прибити віко цвяхами.

Але народився Шевченко і Україна воскресла.

Поява Пророка. Мало сказати “з’явився” і “воскресла”. Після цих слів виникає ряд запитань: на якій основі, на якому ґрунті він з’явився?; які передумови могли сприяти його появі?; на кого, на чію теоретичну базу міг опертися?; чи стояв у тодішньому суспільстві запит на ті проблеми, які взявся вирішувати Шевченко?

На всі запитання відповідь негативна. Основи – ніякої. Впала Запорізька Січ у 1775 році, і народ залишився зовсім безборонний. Настанови російської цариці вести політику в Україні так, аби таких понять як “козак”, “козацька держава” не було і в помині, виконувалась ретельно.

Передумов – ніяких. Поразка Наполеона у війні 1812 року зміцнила царський уряд, і він ще з більшою енергією продовжував нищити все українське.

Теоретичної бази національного відродження не було. Можна було б скористатися хоч дещо з ідей декабристів (за словами Ульянова-Леніна їх ідеї “розбудили” Герцена). Та в проєкті Конституції, укладеної полковником Пестелем, українцям взагалі місця не знайшлося, хіба що в одному місці, де йшлося про вирішення проблеми бунтівних “окраїн, украин, кавказів”: населення цих районів планувалось поділити на “слухняних” і “неслухняних”, останніх виселити у віддалені райони Росії, а на їх місце поселити “слухняних” росіян.

Шевченко відчайдушно шукав найменшого національного прояву у своїх відомих на той час співвітчизників. Він не шкодує для них похвал і звеличення.

Так І. Котляревський називає “батьком” та бажає, щоб він “прилинув” до Шевченка “хоч на одне слово”. А що міг сказати вірний слуга російського царя, який у критичний час для імперії заподадливо запропонував цареві дозволити формувати з українців козацькі полки, сформував їх кілька і допоміг кров’ю українців зберегти російську імперію? “Височайшою милістю” Котляревському був “пожалован чин генерала”.

Братом, великим другом величає Шевченко іншого земляка із Нітина – М. Гоголя. Він злегка дорікає Гоголю, що від того, що він робить “не заревуть в Україні вольнії гармати”. Не дослуховувався “великий Гоголь” до цього крику душі, бо весь свій талант він посвятив чужому народові, в якого народилась “птица-тройка” і чужій державі, якій “постараниваются и дают дорогу другие народы и государства”. Декілька поколінь українців зрусіфікували з допомогою “пророчества” великого руського класика”.

У середовищі українців не те, що духу відродження України, а навіть натяку на це не було. Суцільна маса селян “німі на панщину ідуть і діточок своїх ведуть”, а так звана малоросійська інтелігенція єдине своє призначення бачила у вірному служінні самодержавству, аби отримати якомога більшу “милість”.

Тож передумов появи Шевченка не було ніяких. Реальністю було тільки те, що великий народ сходить з історичної арени буття.

Навіть такий глибокий дослідник творчості Шевченка, як Є. Сверстюк, появу його вважає несподіваною. “Шевченко робив переворот в умах і серцях українців. Це була могутня проповідь, яка заповідала Україні власний шлях. Шевченко з’явився на українському обрії несподіваним гостем, наче не від світу цього”.

Виникає думка про втручання Творця в долю українського народу. Бог не залишає цей трудолюбивий народ і для спасіння посилає йому Пророка. Це, в якісь мірі, стверджує і сам Шевченко: “Самому тепер не віриться, а дійсно так було. Я з брудного горища, я нікчемний замазур, на крилах перелетів до чарівних зал Академії Мистецтв. Але чим я хвалюся? Чим я довів, що користувався наукою і дружнім довір’ям найбільшого артиста в світі? Зовсім нічим... Над чим я працював у цьому світлиці? Дивно й подумати... Я компанував тоді українські вірші. Покликання – і нічого більше. Дивне, однак, це всемогутнє покликання” (Щоденник).

І справді, – Шевченко отримує призові місця за свої картини, йому призначають гарну стипендію, однак він занедбує малярство і повністю віддається творчості. З нього як з вулкана вивергається лавинний потік животворящего Слова, яке за словами І. Огієнка “помітно перетворює український народ на політичну і національно дозрілу націю і дає нам усім національну політичну ідеологію”. І далі: “Шевченко – поет – громадянин, якими були давні ізраїльські пророки”.

Шевченко живе у Петербурзі 16 років. Він стовідсотковий петербуржець, він на вершині інтелектуального прошарку столиці, в нього закохується навіть не дворянка і навіть не графиня, а княжна, але все це зникає, як побічне, коли він береться писати свої пророцтва. Виконати свою місію Пророка йому допомагає його геніальність як поета. “Геніальність Шевченка в тому, що він досягає прости висловлювання, що тільки глибокий розум відчуває, що за зміст у цих висловлюваннях, – зазначає Є. Сверстюк.

“Знать од Бога

І голос той, і ті слова”.

Простий народ сприймав зміст Шевченкового слова на підсвідомому рівні, розумів душою.

Якщо перечитати таких великих дослідників феномену Шевченка як

П. Куліш, П. Зайцев, Г. Грабович, І. Дзюба і Є. Сверстюк, то всі вони, дійшовши до глибин Шевченкового слова, прийшли до висновку, що Шевченко прийшов у світ за волею вищої духовної сили і з певним завданням – не дати зійти з історичної арени українському народові.

П.Куліш, побачивши у Шевченкові пророка, висловлювався так: “Високо підняв над нами Шевченко поетичне світло своє – і стало видно по всій Україні куди з нас кожен мусів простувати”. “Ми ніколи не звернемо з дороги, що ти нам проложив єси”.

Взаємини (стосунки) між Пророком і людиною проявляються у Шевченка в його сумнівах. Саме в сумнівах проявляється якщо і не відокремлення Пророка від звичайної людини, то тимчасовий пріоритетний вияв потреби чи бажання простої людини. Це видно у “Хіба самому написать”... – у найбільш “заземленому” вірші Шевченка:

*“Щоб хто небудь мені сказав
Хоч слово мудре ; щоб я не знав,
Для кого я пишу? Для чого?
За що я Вкраїну люблю?
Чи варт вона огня святого?”*

Хоча і в цьому вірші Шевченко ставить на свої місця:

*“А все-таки її люблю
Мою Вкраїну убогу...”*

Дослідник творчості Шевченка Г. Грабович вважає, що усвідомлення себе як пророка у Шевченка з’явилося вже в поезіях останніх років, зокрема в “подражаннях”:

*“Возвеличу
Малих отих рабів німих.
І на сторожі коло їх
Поставлю слово”.*

Шевченкове “Бути чи не бути?” Ще раз згадаємо, що людина – це витвір Творця, то зрозуміло, що Він заповів людині “бути”. Але клопіт із цим “бути” Бог віддав самій людині. Якщо людина постійно робить щось не те, Бог її лишає, і вона зникає зі світу. Коли ж людина праведна і хоче бути – Бог її допомагає. Тож питання “бути чи не бути?” завжди гостро стоїть перед народами. Це ж питання входить як головне у Шевченкову місію (покликання). І хоча загроза “не бути” і була мотивом появи Шевченка, хоча він гостро відчував цю загрозу (Погибнеш, згинеш Україно, Не стане знаку землі) (Вернітєся! Дивітєся – Жита похилились, Не вернуться сподівані, Не вернеться воля), він вирішує цю відвічну світову проблему безальтернативно і оптимістично:

“Україні – бути!

*Церков домовина розвалиться,
А з під неї встане Україна!”*

Шляхи воскресіння вказані Шевченком. Пробуючи осягти спадщину Шевченка зі сторони впровадження в життя української національної ідеї, бачимо, що Шевченко йшов до заповітної мети таким шляхом (у такій послідовності): показати народові рівень національного і соціального гніту; вернути народу його історичну пам'ять; вказати шляхи звільнення; вказати модель суспільства, яке потрібно побудувати.

Шевченко виконав всю цю роботу. І зробив він її сам. Якби якась група людей чи навіть ціла політична партія розробили політичний проект, куди ввійшли б перелічені пункти (розділи), ніхто б не взявся ні здійснювати цей проект, ні його фінансувати. Зовсім нездійсненим виявилися б спроби щось донести мільйонам безграмотних кріпаків, які “німі на панщину ідуть і діточок своїх несуть”, Шевченко виконав цю роботу блискуче. Він передав, те що хотів сказати простими словами, які були зрозумілі кожному селянині. Однак спочатку він находив дорогу до душі простого селянина.

Саме в цьому найбільше проявляється геніальність Шевченка. Його “Кобзар” починається описом рідної природи: “Рече та стогне Дніпр широкий”, “Сичі в гаю перекликались...” Далі переходить до соціальних негараздів, які добре відомі селянам:

*“Тяжко-важко в світі жити
Сироті без роду...”*

І лише здобувши довіру селянина, як свого, Шевченко поволі дає свої поради (приписи).

На мою думку, показати соціальний гніт було не складно. Важчим завданням було відродити історичну пам'ять, для чого Шевченко закликає ретельно прочитати про своє минуле, не проминувши жодного розділового знаку, і тоді спитати у самих себе:

*“Чиї сини? Яких батьків?
Ким? За що закуті?”*

Щодо шляхів звільнення від кайданів, Шевченко не спрощує проблему і не штовхає на хибний шлях:

*“Борітеся-поборете,
Вам Бог помагає!
За вас правда, за вас слава
І воля святая!”*

Ресурс чи потуга для перемоги в самому народові, якому потрібно прокинутись і повірити в себе, в свої сили:

*“Не знав, сіромаха, що вирости крила,
Що неба дістане, якщо полетить...”*

Але за, здавалося б, невеликої умови – “якщо полетить”.

А виявляється, це для нас проблема – полетіти, навіть маючи крила. Страшновато... Легше спертися на пліт, задерти голову і думку гадати: чому я не сокіл, чому не літаю? І так наш співвітчизник може простояти десятиліття, та ще й виставляти претензії: “Чому мені, Боже, ти крилець не дав? Та відірвись ти від плота, зроби те, що можна зробити з допомогою голови і рук. І цього буде, можливо, і досить!”

Інший крок (шлях) до воскресіння (вернути знову Нашу славу безталанну) вказаний в “Чигрині, Чигрині” – це зорати переміг та посіяти “мої щирі сльози” (тобто Шевченкові ідеї), з яких виростуть “ножі обоюдні”, які розпанахають “гниле серце”, вицідять погану кров і наллють живої:

*“Козацької тої крові
Чистої святої !!!”*

Надзвичайно важке завдання. Вицідити погану кров – це позбутися меншовартості, вторинності, страху і зневіри, а налляти козацької – це набратись гідності, самоповаги, віри у власні сили. На таку дію ідуть століття. Не вирішене воно було і сто років тому, коли І. Франко дорікав:

*“І хоч душу манив світлий волі приваб,
Але мозок твій – раб, але кров твоя – раб”*

І останнє в цьому розділі – це модель суспільства, до якого закликає Шевченко, за яке він закликає боротися. Метою боротьби від колоніального гніту є здобуття свободи і повернення до України заможної і з гармонійними відносинами між людьми:

*“А ти пишалась колись
В добрі і розкоші”*

Чисто в політичному плані – це козацька держава. Прокинеться доля; козак заспіва:

*“Ні жида, ні ляха», а в степах України
О божє мілий, блисне булава!”*

І в державному устрої, і в суспільних відносинах між людьми, Шевченко закликає вернутись до споконвічного нашого українсько-козацького звичаю, як універсального регулятора народного життя.

Якщо ми уважно проглянемо нашу історію, то побачимо, що всі наші світлі сторінки історії припадають на періоди, коли в Україні панував свій звичай. Прадавній звичай є найкращим нашим провідником, він незамінний і безцінний, бо перевірений десятками поколінь. Народ не залишав у своїй пам’яті і не передавав наступним поколінням тих звичаєвих норм, які не підтвердили свою здатність зберегти наш рід. Перевірений віками наш прадавній звичай – це код нашого безсмертя, це наш навігатор.

Шевченко застерігає, що занедбання звичаю може привести до загибелі всього народу:

*“За що тебе сплюндровано,
За що мамо, гинеши?
Чи ти рано до схід сонця
Богу не молилась?
Чи ти діточок непевних
Звичаю не вчила?”*

Батько радить своєму синові перед тим, як розпочати самостійне життя, податись на Січ:

*“Йди на Січ, як Бог допоможе
Там наїсишся всіх хлібів
Та звичаю козацького наберешся”.*

Своєму суспільному устрою, який побудований на основі звичаю, Шевченко протиставляє устрій, привнесений в Україну царським самодержавством і відносить його до тваринного світу:

*“Що на панів, бачиш, сердитий
То все такеє і пишу
Про їх собачії звичаї”.*

Іншими словами: все сказане Шевченком – це і є повне визначення української національної ідеї. Матеріальним проявом духу Шевченка, його Слова (національної ідеї) є національне відродження українського народу, як носія цієї ідеї. І ось саме в цьому місці, ми всі з вами народженні і в Україні суцільно натрапляємо на перепони, на великий спротив і зовнішніх, і внутрішніх антиукраїнських сил.

Бо національне відродження українського роду – це і територія України, яка належить українському народові, це і багатющі корисні копалини, і великі запаси питної води, і, нарешті, це не казкова, а справжня і вічна скатерка – самобранка – поверхневий шар території України – українські ґрунти.

Отут-то і злітаються, як образно пише Є. Сверстюк, “всі чорні птахи імперії, щоб виклювали йому очі, щоб заклjučували саме ім’я його”. Впродовж півтора століть не було таких нападів на Шевченка, як в наш час з боку тих сил, які давно кинули оком на Україну і її народ.

Те, що почав здійснювати Шевченко в середині XIX століття, можна назвати сьогоднішньою термінологією фантастичним політичним проектом.

Шевченко здійснив цей проект сам. В цьому я вбачаю Шевченка як пророка посланого Богом.

Прочитане (тлумачення) Шевченкових пророцтв. В переважній більшості (якщо не всі) виступи, лекції, статті написані і оголошуються в

публіцистично-риторичному дискурсі: Шевченко наш геніальний поет, Шевченко – основоположник, Шевченко – Пророк...

У цій частині свого виступу я спробую проаналізувати, тлумачити частину пророцтв та показати їх дію, актуальність і їх здійснення. Адже пророцтвам Шевченка вже більше півтора століття. Певно, що то має бути суто суб'єктивна думка і погляд, бо я не осмілюсь бути тлумачником Шевченкових пророцтв.

*“Не мені, великий Господе, простому
Судить великії діла...”*

Застереження від розпорошення національних сил. У “Посланії...”, де Шевченко на пряму звертається до не народжених, в кінці він говорить:

*“Обніміться ж брати мої,
Молю вас, благаю!”*

Це не мелодраматичне побажання, це заключний заклик (заповіт) всього “Посланія” О. Забужко правильно підкреслила, що особливо пророцтва Шевченка відносяться на період від 1918 року.

То ж тоді на революційній хвилі піднялися такі непересічні особистості як М. Грушевський, В. Винниченко, Ю. Коцюбинський, В. Примаков, М. Щорс, Н. Махно. Всі вони, мабуть, твердо були переконані, що на рідній землі не може бути своїх пророків, тож М. Грушевський і В. Винниченко слухались німця чи то єврея К. Маркса і розпустити десятки тисяч озброєних солдат, які поверталися з І світової війни, так і не створивши української армії.

Ю. Коцюбинський, В. Примаков та М. Щорс слухались вже єврея Бланка-Леніна і нищили українців безпощадно. Н. Махно слухався росіянина Кропоткіна і вів братовбивчу війну із військами УНР.

Та якби тільки названі історичні постаті (лідери) послухались Шевченка – вони дали б відсіч всім інтервентам та внутрішнім антиукраїнським силам, і тоді б “Не плакали б діти, мати б не ридала”.

Натомість саме в цей період нашої історії ми бачимо, що народ, коли не слухає своїх пророків потрапляє в трагічну полосу. Брати не тільки не обнялися, а “стиналися в герці скажені сини України” (В. Стус), і врешті-решт спричинили повну перемогу російських більшовиків, що скінчилися знищенням десятків мільйонів українців.

Застереження від бездіяльності. Шевченко розумів, що зупинка у розвитку цьому динамічному світі – це загроза зникнення. Він закликає до дії, до руху. Навіть будь-якого, аби не пасивне спостереження:

*“Коли доброї жаль, Боже,
То дай злої, злої!”*

Але ж ні в якому разі не спати! Бо

“Страшно впасти у кайдани,

*Умирать в неволи.
А ще гірше – спати, спати
І спати на волі”*

Сьогодні цей заповіт, як ніколи, актуальний, бо сплячка, суцільна апатія, втеча від громадської роботи спостерігається чи не кожному кроці.

О. В. Сестрова,
*вчитель
(м. Хмельницький)*

“КОБЗАР” – СВЯЩЕННА КНИГА

Про письменника, чиї мистецькі осяги на століття залишаються недосяжними, ми, здається, знаємо все. Однак провокативне слово “ювілей” спокушає у котрий раз спинитися перед величчю генія, вчитатися і вдуматися, вслухатися і вчутися в його незнищеного безсмертного “Кобзаря”, що книжечкою на 115 сторінок у квітні 1840 провістив українцям у задумливій російській імперії еру українства. Саме українства, а не малоросійства! Бо досі й ті достойні українці, в душах яких горів жертвний огонь свободи для свого народу, під самодержавним тиском “мовчки чухали чуби” і здавалися під малоросійство з думкою: а може, хоч удасться чимось зарадити своєму народові.

Тарас Шевченко не те що відкинув малоросійство, він його не мав на генному рівні, з народження, не прийняв змалечку і довіку, бо в нього була Україна і він був її сином. Хоч і дорікав за прислужництво “дядькам отечества чужого”, “рабам”, але ніби й не помічав нав’язливого, офіційного, що лізло в очі, – Малоросія, малоруське наріччя. У поетичній творчості Шевченка немає таких слів. Він утверджував Україну й українство усім своїм творчим життям:

*“В Україну ідїть, діти !
В нашу Україну...
Привітай же, моя ненько!
Моя Україно!
Моїх діток нерозумних,
Як свою дитину”.
 (“Думи мої, думи мої...”)
“Свою Україну любіть,
Любіть її...Во время лете,
В останю тяжкую минуту
За неї Господа моліть”.
 (“Чи ми ще зійдемося знову?”)*

*Ой три шляхи широкії
Докупи зійшлися.
На чужину з України
Брати розійшлися.
“Ой три шляхи широкії”*

Якщо інші українці, з маєтних старшинських, дворянських, поміщицьких родин та аристократичних салонів, спонукані інтелектом, добрим серцем чи модою на демократизм, шукали свій народ, ходили, рядилися в українців, поверталися до нього(і за це їм велика дяка!), то Шевченко ніколи зі свого народу й не виходив, не відривався ні в Петребурзі, ні навіть у засланні. Він у ньому органічний до інтимності: український народ для поета – це батьки і матері, діди й прадіди, брати й сестри, діти й онуки, свої люди, які скрізь. У творах Шевченка часто звучать мовні етикетні формули саме з лексикою родинної семантики:

*Згадайте, братія моя...
(Це до друзів
Кирило-Мефодіївського братства)
Україно, Україно!
Ненько моя, ненько!
("Тарасова ніч")
Ось слухай же, мій голубе,
Мій орле-козаче!..
Друже-брате!
("А. О. Козачковському")
Отак,
Мій сину, друже мій єдиний,
Так і загину на чужині
В неволі.
("Варнак")*

Творчість Шевченка інтимізована, сповнена надзвичайно експресивними емоційно-етикетними звертаннями:

*Кохайтеся, чорнобриві, ...
Катерино, серце моє...
Постривай же, мій голубе...
("Катерина")
Думи мої, думи мої
Квіти мої, діти...
("Думи мої...")*

Зміст поняття основоположник нової української літературної мови, що закріпилася за Шевченком у лінгвістичній науці, розкривається у визначеннях

і описах основних ознак його поетичної мови, які різко вивищують його за рівнем літературності навіть над такими великими попередниками, як Іван Котляревський і Григорій Квітка-Основ'яненко.

Доречно послатися на думку Юрія Шереха (Шевельова) про те, що Шевченко увіходив до літератури з високою свідомістю місії й приємності. Він не просто писав поезії, він хотів усвідомити своє місце в літературі через візію майбутності своєї країни і, не меншою мірою, через визначення свого місця супроти попередників, яких він цінив, але з традиціями він “поривав”.

Цей розрив виявився особливо помітним у мові, бо в питаннях вибору стовпового шляху до розвитку української мови Шевченко ніколи не вагався і ніколи не припускав компромісів із суржилом. І тут між Котляревським і ним пролягла беззодня, через яку не могло бути мостів.

Справді, мостів щодо вживання суржику в Шевченка не було й не могло бути ні з ким, бо він, як святиню, цінував гарне українське слово(згадаймо поезію “Ну що б, здавалося, слова...””) і дуже відповідально ставився до мови. Це ж неймовірно, щоб у контексті такої слабкої тоді лінгвістичної концептосфери української мови, коли в епоху її заборон рости мовної науки пробивалися тільки у фольклористиці й етнографії, Тарас Шевченко так високо піднявся до розуміння людино творчої, нації творчої суті мови, виразив її у “животворящому слові” (вислів П. Куліша), у словах правди й істини, поетичній мові Шевченка притаманне вживання лексеми слово саме в її узагальнених значеннях як людської мови взагалі, як української мови, як високої мови, правдивої, благородної – сакральної. Це видно з того, в якій текстовій тропіці (епітетах і метафорах) реалізується лексема слово. Наприклад:

*“Мій боже милий,
Даруй словами святую силу –
Людськеє серце пробивать
Людській сльози проливать,
Щоб милость душу осінила,
Щоб спала тихая печаль
На очі їх, щоб стало жаль
Моїх дівчаток, щоб навчились
Путями добрими ходить”.*
(“Марина”)
*“Неначе наш Дніпро широкий,
Слова його лились, текли
І в серце падали глибоко!
Огнем невидимим пекли
Замерзлі душі”.*

(“Пророк”)

*“І слова його святіє
На серце падали Марії,
І серце мерзло і пеклось!
Неначе срібло куте,бите
І семикратне перелисте
Огнем в горнилі-слова
Твої, о Господи, такіі.*

(“Марія”)

У поезії Тараса Шевченка слово має розгалужену систему означень-епітетів: воно незле, тихе, тихо-сумне, тихеньке, великеє, щире, розумне, ласкаве(є), дівоче, добре, нове, живе, мудре, благе, кротке, пророче, Боже(є), святеє, найкращеє – і нарешті – огненне, слово правди, слово істини. Широка понятійна сфера (слово і мові, слово і розмова, слово і серце, слово і душа, слово і сльози, слово і правда, слово й істина, слово і вчення, наука) конкретизується у різноманітних текстах:

*“Блукав і господа благав,
Щоб наша правда не пропала
Щоб наше слово не вмирало
І виблагав”.*

(“Марку Вовчку”)

*“І брат з братом обнялися
І проговорили
Слово тихої любові
Навіки і віки!”*

(“Єретик”)

*“І тихим, добрим, кротким словом
Благовістив їм слово нове...”*

(“Неофіти”)

*Слово моє, сльози мої
Раю ти мій, раю!*

“Чигрине, Чигрине...”

“І возвеличимо надиво

І розум наш, і наш язик...”

(“Подражаніє ІІ псалму”)

За ідейно-естетичною суттю поетична мовотворчість Шевченка є епохальним явищем в українській культурі, доленосним для сучасної української мови, оскільки вона сприяла остаточному утвердженню нової літературної мови на народній основі. Про глибоке усвідомлене і відповідальне ставлення Шевченка до рідної мови, її ролі в житті народу, і

зокрема до слова, свідчать як поетичні рядки, так і щоденникові записи та листи:

*“Орю
Свій переліг – убогу ниву!
Та сію слово”.
 (“Не нарікаю я на Бога...”)
“Не одцуравсь того слова,
Що про Україну
Сліпий старець сумуючи
Співає під тином”.*

Творчість Тараса Шевченка сповнена оригінальною, часом дуже щемливою інтимною метафориною, як ось у поезії про мережання віршів:

*“Мені легшає в неволі,
Як я їх (слова. – Л. М.) складаю.
З-за Дніпра мов далекого
Слова прилітають
І стеляться на папері,
Плачучи, сміючись,
Мов ті діти”.
“Любо мені з ними,
Мов батькові багатому
З дітками малими.
І радий я , і веселий,
І Бога благаю,
Щоб не приспав моїх діток
В далекому краю.
Нехай летять додомоньку
Легенькі діти”.
 (“Не для людей...”)*

Нині, коли в суспільстві так жаргонізується й криміналізується мовлення, коли катастрофічно понизився поріг культури мовного спілкування навіть серед української інтелігенції та представників державної влади, не зайвим буде нагадати, що Тарас Шевченко ніколи не опускався до вульгаризмів.

Щирий у почуттях чи то схвалення, чи осуду, навіть гнівний, Шевченко завжди залишається делікатним у висловах. Особливою лексикою, з теплотою й ніжністю говорив він про дівчат, матерів, узагалі жінок, чи то про поетичні образи ,чи про реальні постаті.

У поезії “Т.З.”, написаній у Косаралі в 1848 р., Шевченко подумки звертається до Ганни Закревської такими зворушливими словами: “Рожевая

зорє!; А ти, доле! А ти, мій покою!; Моє свято чорнобриве, І досі меж ними [дівчаточками] тихо, пишно, похожаш? І тими очима, аж чорними-голубими, і досі чаруєш людські душі?; Свято моє! Єдине свято; Усміхнися, моє серце, тихесенько-тихо...”

Йдеться не про те, щоб сьогодні говорити Шевченковими словами, хоч вони й витають над нами (справді – поставив на сторожі!) і часто дуже доречно просяться на уста, йдеться про таку відповідальність за долю мови й народу, яку мав Тарас Шевченко, про духовність, чистоту душі й мови, бо бруд на вустах – це бруд у серці й голові. Хоча б інтелігенція та влада, що мають честь називатися українськими, повинні над цим задуматися. З кого ж брати учнівству й молоді приклад, коли старші похваляються вульгарною лексикою?

У Шевченка розуміння ролі і значення рідної мови для розвитку народу відповідало основним положенням найпередовіших на той час поглядів відомих європейських учених – філософів і лінгвістів: В. Гумбольдта, П. Шафарика, В. Караджича, українських – О. Бодяньського, М. Максимовича, І. Срезневського. Це положення про мову як творчу діяльність, нерозривний зв'язок мови й мислення, про загальнонародний генезис мови, про мову як посередника між людиною і дійсністю, про мову як безперервну діяльність духу. “Тільки духовна сила народу є життєвим і самостійним явищем, а мова залежить від неї”, – казав В. Гумбольдт.

Шевченко глибоко шанував тих, хто доброзичливо ставився до його народу і мови. Дізнавшись про закоханого в Україну російського аристократа Лева Жемчужникова, прочитавши записані ним українські пісні, Тарас Шевченко занотував у “Щоденнику” від 10 листопада 1857 р.: “Який я був би щасливий побачити людину, що так щиро, нелицемірно полюбила мою рідну і мою прекрасну бідну батьківщину”.

У поетичній творчості Тараса Шевченка, де сумовита лірика проростає у філософську мудрість, а вічна недоля пригноблених жевріє такою ж вічною надією на краще, де умиротворена радість буття торжествує у злетах народного духу, а громадянська туга поета запалена пристрасним закликом до оновлення світу, – народилося, живе й розривається, переливається барвами веселки, сяє “алмазом добрим, дорогим” безсмертне, оригінальне, самодостатнє Кобзареве слово.

Найхарактернішою рисою мовної творчості Шевченка, як літературної, так і живописно-мистецької(а ці грані його таланту розвивалися в органічній єдності), є народність. Вона не тільки в тематиці й сюжетах балад та поем, в образах близьких і рідних серцю людей з народу, в картинах рідного краю, а передусім в ідеологічній суті й гуманізмі творчості поета, у пробудженні ним соціальної та національної самосвідомості українського народу, в його мові. Очима Тараса український народ правдиво побачив себе – праведника й

кривдника, убого й багатого, героїчного й уярмленого, трагічного й комічного, і його устами заговорив. З виходом “Кобзаря” наддніпрянський Шевченко став всеукраїнським, “речником нації, виразником інтересів усіх, хто дбав про її духовний розвиток”, об’єднавши мовою своїх творів розірвану державними кордонами Україну і все світове українство.

У вираженні духовної глибини та інтелекту нації Шевченко досяг найвищих вершин, “став велетнем у царстві людської культури”, і це значною мірою сприяло тому, що слово Шевченка утвердилось як норма єдиної української літературної мови. Він піднісся до розуміння і сповідання загальнолюдських інтелектуальних та морально-етичних цінностей, тому численні мовні вирази його філософії і морально-етичних засад стали афоризмами, що легко трансформуються в уяві читача з особистого на вселюдське і навпаки. Наприклад, віра Шевченка в торжество людяності, правди в новому світі без царів знайшла вираження в афористичних висловах: “А буде син і мати, і будуть люди на землі”; “Чи буде правда меж людьми? Повинна бути, бо сонце встане і осквернену землю спалить” (С.-Петербург, 1860). Віра у всеперемагаючу силу добра сконденсована у метафоричному виразі “Раз добром нагріте серце вік не прохолоне!”

Мотив душевної стійкості поета вилився в афоризмах: “Караюсь, мучуся... але не каюсь”, “Борітеся-поборете” (“Кавказ”, Переяслав, 1845). Філософічний чотиривірш “І день іде, і ніч іде...” повністю сприймається як афоризм, настільки влучно в ньому виражені для всіх і кожного споконвічне сподівання та гостра потреба “правди і науки”. Вічні питання про сенс людського буття (Один у другого питаєм: “Нащо нас мати привела? Чи для добра? чи то для зла? Нащо живем? Чого бажаєм? І не дознавшись, умираєм, а покидаємо діла” (Орська кріпость, 1847); крах сподівань (“Думав, доля зустрінеться, – спіткалося горе”) і душевна самотність (“свої люди – як чужії, ні з ким говорити...” – у поетичному вираженні Шевченка й сьогодні сприймаються як стан власної душі.

Поетичні образи, створені Шевченком, настільки місткі, що стали народними символами. Так, одним з яскравих мовосимволів Шевченка є образ сльози, з приводу якого І. Драч писав: “...покликання народного пророка сконцентрувало всі його помисли в одній точці, ім’я якій Народна Сльоза”. Узагальнений образ Народної Сльози такий же значущий, як образ Слова, в ньому життя народу, його душа. Шевченко створив і складний образ словами-сльозами, ті сльози-слова.

Традиційно-фольклорні зв’язки багатьох лексем поповнюються новими, індивідуально-авторськими асоціаціями. Глибокі соціальні мотиви знайшли вираження в образно-мовленнєвій системі стилю Шевченка з домінантами Україна, Прометей, воля, слава, серце, душа, доля, око, дума, думка, земля,

люди, поле, гай, степ, тополя, калина, орел та ін.

У творчості Шевченка маємо широкий семантичний спектр і оригінальне трактування “вічних” світових понять-концептів, у колі яких хоче чи не хоче, а торує свій шлях кожна людина. Це такі, як бог і людина, правда і кривда, добро і зло, істина і лжа, воля і неволя, закон і свавілля, любов і ненависть, помста і прощення, рідний край і чужина, надія і безнадія, доля і недоля, слава та неслава та ін. Усі ці поняття та їх ідеотворчі лексеми набирають солідарну античну, середньовічну і новочасну літературну традицію. Але в поезії Шевченка вони набирають специфічного національно-індивідуального часо-просторового вираження. Наприклад, лексема “слава” реалізована через лексико-семантичні варіанти: а) моральна репутація людини (в українському побуті, народній пісні, баладі – добра слава і недобра слава, поговорі, розголосо): “Поки слава на все село Недобрая стала. (“Катерина”) Не жаль на злого, коло його І слава сторожем стоїть. А жаль на доброго такого, Що й славу вміє одурить. (“П.С.”); б) козацька слава (горда, велична): “За що слава козацькая На всім світі стала!.. (“До Основ’яненка”) Слава не вмере, Не поляже! Буде слава славна Поміж козаками. І вовіки стане слава, Преподобним слава (“Давидові псалми”); в) слава зрадлива: шинкарко, перекупко п’яна! Де ти в ката забарилась З своїми лучами; г) слава Божа, свята: Благослови мене, друже, Славою святою; д) слава-символ, запорука невмирущості народу: ...Слава не поляже; Не поляже, а розкаже, Що діялось в світі, Чия правда, чия кривда І чиї ми діти. (“До Основ’яненка”) І оживе добра слава, Слава України (“І мертвим, і живим...”). Звертаючись до долі, поет закликає: “Ходімо далі, далі слава, а слава – заповідь моя.” Ідея очевидна: збережемо й умножимо славу України – допоможемо її майбутньому. Кожен має прагнути слави, бо ця слава для України, її утвердження; е)слава-стимул до життя, боротьби, самоствердження: Там знайдете ширу правду, А ще, може, й славу... (“Думи мої...”) “Наша дума, наша пісня Не вмере, не загине... От де, люде, н а ш а с л а в а , С л а в а У к р а ї н и ! ” .

Іван Дзюба відзначив, що у Шевченка слава-атрибут національного життя. Нею перейнята народна мораль, побут, громадське життя. Це робить її стимулом життєдіяльності українця козацького типу: поняття СЛАВА у Шевченка небувало демократизоване й соціалізоване; а водночас сповнене історичного змісту – й історіотворче. Воно й культуротворче (“наша правда, наше слово”, і “розум наш і наш язык”). У загальному кажучи, СЛАВА – це правда буття України, модус самоствердження українського народу.

Завершує свою думку Дзюба тим, що мотив слави у Шевченковій поезії не має аналогій у світовій літературі й філософії.

Могутність поетичного поклонання Тараса Шевченка дивувала і його самого: “Странное, однако ж, это всемогущее призвание. Я хорошо знал, это

живопись – моя будущая профессия, мой насущный хлеб. И вместо того, чтобы изучать ее глубокие таинства, и еще под руководством такого учителя, каков был бессмертный Брюллов, я сочинял стихи, за которые мне никто ни гроша не заплатил и которые, наконец лишили меня свободы, и которые, несмотря на всемогущее бесчеловечное запрещение, я все-таки втихомолку кропаю” [7, с. 95].

Рухом, стимулом цього покликання були внутрішня незалежність, почуття національної гідності і обов'язку, помножені на любов до України і геніальне обдарування: “Треба любити й пишатися найкращою своєю матір'ю. І я, яко син її великого сімейства, служу, якщо не ради добра для нього явного, то, принаймні, для слави імені України”.

Уся творчість Шевченка – суцільна антитеза офіційному устрою тогочасного суспільства. Це підтверджується й орієнтацією поета на народні джерела його мовної творчості, й добром мовних засобів та стилістичних прийомів організації їх. У поетичних творах широко представлені різні шари лексики української мови: загальноживана і розмовна-побудова з її надзвичайно розмаїтою синонімією та фразеологізмами, фольклорно-пісенна з традиційними епітетами та метафорами, демінутивами, паралельними формами; суспільно-політична (переважно поповнена і сформована Шевченком); професійно-виробнича термінологія; абстрактна лексика на позначення почуттів, фізичних та моральних якостей; помітне місце в текстах поета займають іншомовні слова та словосполучення.

Поетична творчість Тараса Шевченка витворила й окреслила те слово, яке знаменувало собою утвердження нової української літературної мови на народній основі. Вихід “Кобзаря” був першим українським виданням, яке миттєво “розлетілося”, швидко й органічно проникло в народне середовище, поширилося в рукописних списках. Неписьменні кріпаки Шевченкові вірші передавались з уст в уста. Ясність мови, поетична щирість, пісенна ритмомелодика, народний дух, легка, досконала геніальною простотою форма тексту робили “Кобзар” доступним доступним і зрозумілим, близьким кожному українцеві. Це підвело ризик під питанням, яким шляхом і на яких джерелах розвиватися новій українській літературній мові, що вже з'явилася на зміну давній книжній українській мові і започаткувалася Іваном Котляревським на розмовному й народно-пісенному стилях та Григорієм Квіткою-Основ'яненком – на розмовному стилі.

Тарас Шевченко використав усі джерела розвитку й збагачення української мови (живомовні, розмовні, фольклорні, Святе Письмо, літописні давньоукраїнські книжні, давньогрецькі й давньоримські, сучасні йому західноєвропейські і слов'янські запозичення та “бібліотеку життя людського” – вираз П. Куліша), синтезував найдоцільніше в них обираючи й унормовуючи

форми художнього вираження теми, ідеї, змісту, образів, наснажив високим духом і щирими почуттями своєї геніальної особистості. Тому дослідники мають підставу твердити, що “Кобзар” Тараса Шевченка “по-новому” розв’язав проблему народності літератури, питання літературної мови й стилю. Для українських письменників він одразу ж обрав значення норми й зразка.

Увібравши у свою поезію скарги живої української розмови, пісні, фольклору, Шевченко використав і попередні культурні традиції української старокнижної, старослов’янської мови, запозичення з інших мов, творчо синтезував усе це і довів до гармонії змісту й виразу у словесно-художній творчості. На часи Шевченка давня книжна літературна мова 16–17 століття уже виходила з ужитку . Але її гостру полемічність і викривальну пристрасність, високу патетику і літописну урочистість Шевченко зумів підпорядкувати новим ідеям. Поет добре знав старослов’янську і старокнижну українську мови, майстерно використовував біблійну морфологію, тексти Старого і Нового Заповітів, церковну фразеологію у поетичних творах критичного спрямування. Його “подражання”, “послання”, “молитви”, “псалми”, релігійної форми епіграфи сповнені важливого, часто гострого соціального змісту.

*“Возвеличу
Малих отих рабів німих!
Я на сторожі коло їх
Поставлю слово”.
 (“Подражання 11 псалму”)*

Біблійні сюжети, образи, окремі вирази й слова Шевченко переносить на ґрунт царсько-поміщицької Росії, вводить у контекст тогочасного життя, у стихію живого мовлення. Так, у зображенні самодержавного-кріпосницького ладу в поезії “Царі” стилістичний ефект їдкої іронії, сарказму, досягається вживанням поряд з розмовно-побутовою урочистого-піднесеної старослов’янської лексики. Поет спускає царів із святої високості на грішну землю, знімає з них ореол величі:

*“Старенька сестро Аполлона,
Якби ви часом хоч на час
Придибали-таки до нас
Та, як бувало во дні они,
Возвисили б свій Божий глас
До оди пишно-чепурної,
Та й заходилися б обоє
Царів абоощо воспівать.
В червеленій ризі похожає
Та, мов котюга, позирає*

На сало...”

(“Царі”)

Старослов’янське слово “благоденствіє” в контексті Шевченкових політичних поезій “Три літа” і “Кавказ” стало сатиричним символом самодержавно-кріпосницького ладу Росії: “Од молдавина до фінна На всіх язиках все мовчить, Бо благоденствує” (“Кавказ”)

Пародійно переосмислюються старослов’янізми в поезії “умре муж велій в варяниці...”, написаній з приводу смерті петербурзького митрополита Григорія, мракобіса, що прославився, окрім усього, ще й безглуздою боротьбою проти жіночих мод. Умре муж велій в власниці.

Не плаче, сироти, вдовиці!

А ти, аскоченський, восплач

Воутріє на тяжкий глас.

І Хомяков, Русі ревнитель,

Москви, отечества любитель,

О юкоборцеві восплач.

(“Умре муж велій в власниці...”)

Часом у такому самому тексті стикаються дві стилістичні лінії – іронічно-саркастична і урочисто-піднесена, велична.

Різні відтінки піднесеного урочистого стилю-від грізної патетики до щирого захоплення-створює поет завдяки старослов’янському слову:

Все упованіє мое

На тебе, мій присвітлий раю,

На милосердіє твоє,

Все упованіє мое

На тебе, мати, возлагаю.

Святая сило всіх святых,

Пренепорочная, благая!..

Воззри, пречистая, на їх,

Отих окраденых, сліпих

Невольників...

(“Марія”)

З поезій Шевченка постають величні образи покараних царем, але не зломлених борців, урочисто іменованих “невольниками святыми”, “споборниками святої волі”, “царями волі”. Душевна, справжня, а не облудна святість вчувається у прекрасних слов’янізованих рядках поета, звернених до рідної сестри Ярини: “Многострадалиця святая” (“Сестрі”) або до Марка Вовчка:

“...Господь послав

Тебе нам, кроткого пророка

*І обличителя жестових
Людей нечистих”.
("Марку Вовчку")*

Присвята до поеми "Неофіти" щирому другові, російському акторові М. Щепкіну, який прибув 24 грудня 1857 р. з Москви у Нижній Новгород на побачення з Шевченком, розкриває стилістичні можливості старослов'янizmів у творенні ліричної мови:

*"Возлюбленнику муз і грацій,
Ждучи тебе, я тихо плачу
І думу скорбную мою
Твоїй душі передаю”.
("Неофіти")*

Ту саму тональність зберігають старослов'янizми в поезії "Заворожи мені, волхве...", також присвяченій Щепкіну.

Високою мораллю пройнята "молитва", в якій постає світ людський з його болями та радощами і сповнений найблагородніших помислів ліричний герой. Старослов'янizми з його уст звучать то велично, то благально:

*"Злоначующих спину,
У пута кутії не куй,
В склепи глибокі не муруй.
А доброзиждующим рукам
І покажи, і поможи,
Святую силу ниспошли.
А чистих сердцем?... Коло їх
Постави ангели свої
І чистоту їх соблюди.
А всім нам вкупі на землі
Єдиномисліє подай
І братолюбіє пошли”.
("Злоначинающих спину")*

Полісемантичність лексики, багатозаровість смислів, інтертекстуальність і соціальна напруга поезій Шевченка настільки глибокі, що їх і нині, через півтора століття і дві суспільні формації, ляхно цитувати. Ніби поет з нами тут і зараз, і все ним писане про нас, сьгоднішніх, і ті ж болі: "Усі мови знаємо, а свої – дасть Бог, і несим очом зазираєм, і премося на чужину шукати доброго добра, добра святого, і нишком пазурі запускаємо, і правдою торгуєм, і питаємо "Чи буде правда між людьми?", і так само дивуємося, чому не йде апостол правди і науки, та чекаємо Вашингтона з новим і праведним законом, і віримо, що "діждемося таки колись". Треба тільки працювати так самозречено, безкорисливо і пристрасно, як Шевченко.

Талант душі, творче осяяння і віртуозна майстерність відбирати з мовного загалу потрібні слова, знаходити їм єдино правильний порядок зробили Шевченка неперевершеним досі стилістом, перо якого залишило нам шедеврабельні взірці поетичного мовлення. Зрісши на ґрунті народного слова, Шевченко огранив його художнім талантом, розширив експресивно-виражальні можливості української літературної мови за рахунок фольклорних і давньокнижних елементів, надав їй перлинного блиску й підніс до величнотомументальної естетики словесного мистецтва. Значення мовотворчості Тараса Шевченка для розвитку української мовотворчості, вироблення її стилістичної досконалості чітко окреслив Ю. Шерех: “Оцеї Шевченко – володар усіх історично заповіджених українській поезії стилів, їх руйнач, комбінатор і поглиблював, дерзновенний експериментаторі геніальний синтетик – глибоко національний і цілком позахуторянський – цей Шевченко”.

У прощальному слові над домовиною поета в Петербурзі Пантелеймон Куліш справедливо підсумує: “... уся сила і вся краса нашої мови тільки йому одному відкрилася”. У “Передньому слові до громади” той же Куліш наголосить, що основним джерелом для поетичної творчості Шевченка була народна поезія, ця вічна криниця народного живодайного слова і духу для всіх нас: “Нема закону над його [Шевченка] слово, тільки одна народна поезія для нього і для всіх нас стоїть за віковичний взір, да й народної поезії ніхто не зачерпнув так глибоко, як Шевченко”.

Послідовники Шевченка появу “Кобзаря” вважали епохальною датою розвитку українського письменства. Іван Франко писав: “Ся маленька книжечка відразу відкрила немов новий світ поезії, вибухла мов джерело чистої, холодної води, заясніла невідомою досів українському письменстві ясністю, простотою і поетичною грацією вислову”.

Володимир Самійленко присвятив пам’яті Шевченка вірш “Українська мова” (1885), у якому порівняв мову з діамантом у коштовному вінці, що після обробки Шевченком “засіяв і промінням ясным всіх людей здивував, і палючим огнем кольористо блищить”. Але справжня велич титанічного подвигу Шевченка як основоположника нової української літературної мови сповна усвідомлюється тільки з плином часу.

П. Я. Слободянюк,
*кандидат історичних наук, доцент
(м. Хмельницький)*

“ПОДІЛЬСЬКА ШЕВЧЕНКІАНА” МИКОЛИ КУЛЬБОВСЬКОГО

“Подільська Шевченкіана” Миколи Кульбовського – перше історико-краєзнавче видання, де всебічно висвітлюється важлива тема пошанування Тараса Шевченка на Хмельниччині, якимось непомітною залишилася для широкого загалу. А це дійсно значне явище у дослідженні подільської шевченкіани. Адже до цього були опубліковані лише окремі статті і видання, які окреслювали тематичні аспекти подільської шевченкіани і навіть суперечливі відомості щодо дат і місцеперебування Кобзаря на волино-подільських землях. Скажімо, А. Сваричевський опублікував три своїх публіцистичних шевченкознавчих розвідки: “Шевченко і Поділля: Земля, яку сховає Тарас” (Хмельницький, 1994. – 64 с.), “На прекрасній Подолії” (Хмельницький, 2001. – 56 с.), “Проскурів літературний” (Хмельницький, 1998. – 156 с.); М. Магера – книжку “Мій Шевченко” (Хмельницький, 2002. – 76 с.); С. Федоренко – статтю “Тарас Шевченко у Кам’янці-Подільському: вересень–жовтень 1846”. (у збірці “Шевченко і Поділля”. – Кам’янець-Подільський, 1999.), О. Відоменко – брошуру “Збагнути віщий “Заповіт” (Хмельницький, 2004. – 40 с.), Є. Назаренко – нарис “Тарас Шевченко і Поділля” (Хмельницький, 2003. – 34 с.), В. Мацько – нарис “Шевченко у серці моїм” (Хмельницький, 1996. – 34 с.), М. Кульбовський – довідник “Подільська шевченкіана: лауреати премії ім. Т. Шевченка (1993–2000)” (Хмельницький, 2001. – 102 с.), В. Прокопчук – статтю “Хмельниччини – шевченкознавці” (Педагогічний вісник, 2004. – №1(18). – С. 3-5). До висвітлення подільської шевченкіани зверталися дослідники П. Слободянюк, Н. Наумова, Н. Синиця, О. Брицька, М. Лабінський та ін.

При цьому Микола Михайлович Кульбовський не тільки узагальнив наявний науковий і літературно-публіцистичний матеріал, але й зробив новий крок у дослідженні подільської шевченкіани, що є новою важливою віхою у дослідженні шевченківського руху на Поділлі і в Україні. Саме у комплексному дослідженні шевченкознавства і шевченкіани на Поділлі полягає наукова новизна, а новітні погляди і висновки автора з позицій сучасності українства – особлива актуальність даного видання.

Про ґрунтовність дослідження свідчить досить вдала його структура, яка включає в себе вступне слово, 16 розділів, післямову, бібліографію.

Наскрізною ідеєю книги послуговується заголовок у зверненні автора до читача: “Шевченко і Україна – нероздільні”. Цю високопатріотичну ідею

автор стверджує на усіх її 130 сторінках.

У першому розділі “Т. Г. Шевченко на Поділлі” автор називає найвизначніші історичні місця і замки Поділля. Висвітлює мету, завдання, склад і маршрут Київської Археографічної комісії. Описує зустрічі Т. Шевченка у Кам’янці-Подільському зі своїми друзями, зокрема з Петром Чуйкевичем – вчителем географії чоловічої гімназії і включає тексти записаних від нього ряду українських народних пісень, легенд про народного месника У. Кармалюка.

Цілком справедливо автор піддає сумніву ймовірні припущення деяких шевченкознавців щодо подальшого волино-подільського шляху Тараса, які документально не підтверджені.

Досліджуючи згадки про подолян і Поділля у творах Тараса Шевченка, автор, зокрема, аналізує його повість “Варнак”, ще раз обґрунтовуючи побутуючий в літературі образ подільського опришка У. Кармалюка. Доводить, що в прижиттєвих виданнях “Кобзаря”, а також в ряді інших творів (1840, 1844, 1860) є згадки про повстанців – подолян Наливайка, Кравчину, Павлюгу (“Тарасова ніч”, “Свято в Чигирині”, “Никита Гайдай”, “Назар Стодоля”, “Прогулка с удовольствием и не без морали”).

З книги М. Кульбовського дізнаємось, що Т. Шевченко дружив з подолянами – уродженцями Проскурова Аркадієм Венгжиновським, Іваном Клопотовським. Автор цілком справедливо стверджує, що не дивлячись на утиски і нищення царизмом української мови, творчість Т. Шевченка на Поділлі була у великій пошані. Адже твори Т. Шевченка розповсюджувалися не тільки у друкованому, але й в рукописному вигляді, а його вірші в народі співалися як пісні. Тільки композитор В.Заремба (м. Дунаївці) поклав на музику майже 30 віршів Шевченка. В багатьох сільських оселях поряд з образами святих висів портрет Т. Шевченка. До дня пам’яті Т. Шевченка у Кам’янці-Подільському відбувалися концерти, виходили брошури, публікувалися статті в газеті “Подолля”.

Автор пише, що на честь 100-річчя Т. Г. Шевченка в Кам’янці-Подільському була названа одна з найголовніших вулиць, вийшло декілька листівок у видавництві “Збруч”. Пам’ять про перебування Т. Г. Шевченка на Поділлі зберігається й донині у Хмельницькому музеї “Літературна Хмельниччина”. Тут експонуються автографи П. Чуйкевича, рукопис поеми “Варнак”, автограф поета, сторінка з рукопису “Прогулка с удовольствием и не без морали”, фотокопія автобіографії Т. Шевченка.

М. Кульбовський підрахував, що по кількості пам’ятників Шевченкові у світі (біля 1000) за популярністю український поет поступається хіба що В. Шекспіру (2500). На жаль, за роки радянської влади, пише автор, на Хмельниччині з 1462 пам’ятників історії і культури Т. Шевченкові було

встановлено тільки 6, а за роки незалежності України – 2 (Хмельницький і Кам'янець-Подільський).

М. Кульбовський у своїй книзі також приділяє увагу подільському науково-краєзнавчому шевченкознавству, тобто, літературознавчим, мистецтвознавчим, мовознавчим, історико-філософським дослідженням про життя, творчість і громадську діяльність Т. Шевченка. “Всі шевченкознавці (в т. ч. подільські), – на небезпідставну думку автора, – висвітлюючи ту чи іншу творчу грань національного Генія, допускаються іноді кардинально протилежних тлумачень як творчої особистості Шевченка, так і трактування його образної сфери. Шевченко – пише М. Кульбовський, – це глибока таїна української національної душі, яку ще довго не вичерпають ті, що називають себе шевченкознавцями”. Щож, хоча й категоричний, але цілком слушний висновок.

На Хмельниччині проводяться наукові конференції, уроки Кобзаря, екскурсії по шевченківських місцях. Серед найяскравіших доповідачів на подільських чотирьох (1989, 1999, 2000, 2001 рр.) наукових шевченкознавчих конференціях, наприклад, автор називає Л. Баженова, Ю. Блажевича, О. Завальнюка, Т. Колотила, А. Копилова, М. Кудрявцева, Є. Назаренка, В. Нечитайла, А. Сваричевського, П. Свідера, Є. Сохацьку, П. Слободянюка, Н. Синицю, В. Струманського, А. Філінюка, С. Федоренка.

Окремий розділ автор присвячує подільським шевченкознавцям, де висвітлює творчу науково-дослідницьку, історико-краєзнавчу діяльність, а також біографічні відомості 34 подільських науковців і дослідників кінця XIX – початку XX століть. Серед них імена видатних діячів вітчизняної науки і культури Г. Гая, В. Єгерського, Г. Житецького, О. Кисельова, К. Копержинського, Г. Костюка, О. Лотоцького, В. Лісового, Б. Лепкого, а також наших відомих сучасників О. Григоренка, О. Відоменка, Н. Науменка, В. Мацька, М. Магери, В. Прокопчука, А. Сваричевського та ін. Важливо, що автор наводить бібліографічні відомості про шевченкознавців та про їхню творчість.

М. Кульбовський підрахував, що образ Т. Г. Шевченка знайшов відображення у творчості майже 600 подільських письменників, художників, скульпторів. Зрозуміло, що це заслуговує не одного наукового дослідження. Тому автор у своїй книзі виділяє найкращі твори про Т. Шевченка більше 30 найвідоміших подільських митців. Зокрема, він посилається на поетичні збірки І. Бубена, П. Гірника, П. Карася, Н. Кашук, М. Мачківського, І. Римарука, В. Семеновського, М. Федунця та інших.

Шевченківські теми, як досліджує Микола Михайлович, стали об'єктом творчості багатьох подільських композиторів. З його книги дізнаємось, що солоспіви, хорові твори малих і великих форм, симфонічні інтерпретації на

тексти поезій Т. Г. Шевченка створили композитори Володимир Атаман, Микола Балема, Василь Безкорований, Олексій Бец, Денис Боньковський, Аркадій Гаєвський, Владислав Заремба, Михайло Коссає, Микола Радзівський, Зенон Яропуд та інші музиканти.

Образи Тараса Шевченка та героїв його творів, як вказує автор, створювали подільські художники М. Андрійчук, Т. Андрійчук, М. Бойчук, М. Бурачек, Ф. Глушук, В. Розвадовський, скульптори В. Зноба, А. Ігнатенко, Б. Мазур, Л. Молодожанин, Ю. Хохол, М. Паращук та ін.

М. Кульбовський вперше висвітлює шевченкіану провідних народних майстрів, зокрема, Ніни Гончарук, Марії Кульбовської, Тамари Лесь, Олександра Пажимського, Івана Скицюка.

Автор книги знайомить читача з життєвим шляхом та творчими здобутками подолян – лауреатів Національної премії ім. Т. Г. Шевченка: співаків Ольги Басистюк, Михайла Дідика, Володимира Дідуха, Василя Зінкевича, Миколи Кондратюка, архітектора Анатолія Ігнатенка, композиторів Віктора Камінського і Володимира Гронського, диригента Віктора Гуцала, скульптора Богдана Мазура, письменника Ігоря Римаука.

У 1994 р. заснована Хмельницька обласна премія ім. Т. Г. Шевченка. Автор книги описує творчі здобутки усіх 20 її лауреатів. Далі автор називає заклади і організації, які носять ім'я Шевченка, приводить яскраві приклади їхньої творчої діяльності. Серед них Хмельницька обласна бібліотека для дітей ім. Т. Г. Шевченка, Хмельницьке міське товариство української мови “Просвіта” ім. Т.Г. Шевченка та ряд інших.

Не зовсім, на нашу думку, відповідає жанрова визначеність праці як “літературно-публіцистичне видання”. Книзі більше характерний “історико-краєзнавчий” характер.

Але, загалом, книга М. Кульбовського “Подільська шевченкіана” є цінним культурологічним виданням, яке сприятиме національно-патріотичному вихованню молоді, формуванню національної свідомості і самосвідомості народу України. На жаль, через відсутність коштів книга вийшла незначним тиражем – 500 екземплярів, що унеможливує її широке поширення, насамперед серед шкільної, студентської молоді і широкого загалу Поділля і України.

Микола Кульбовський у своїй натхненній творчій праці й надалі не полишає шевченківської теми. У збірках “Подільського кореня” опублікував ряд гостроактуальних шевченкознавчих статей: “Діла добрих оновляться, діла злих забудуть”, “Прокиньтесь ж, брати мої...”, “Що заповідав нам Шевченко?”, “Трагедія українського Орфея”, “Слово до Молитви”, Шевченко і Пушкін: паралелі доль”, “Нам треба голосу Тараса”, “...Немає другого Дніпра” – як своєрідну сповідь, надію і волю українця, аналізуючого нашу жорстоку

українську дійсність з погляду роздумів, попереджень, закликів нашого Великого Пророка Тараса Шевченка.

Тож побажаємо українському патріотові М. Кульбовському – щирому шанувальнику Тараса Шевченка – творчого натхнення і нових цікавих поділлезнавчих праць.

П. Я. Слободянюк,
*кандидат історичних наук, доцент
(м. Хмельницький)*

ПЕРІОДИКА ПОДІЛЛЯ (ДРУГА ПОЛ. XIX СТ. – СЕРЕДИНА XX СТ.)

Висвітлюються відомості про періодичні видання на Поділлі та на Хмельниччині у другій пол. XIX – першій пол. XX ст.

Ключові слова: журналістика, Поділля, газети, журнали, редактори, втори, ідеологізація, репресії.

Журналістика на Поділлі має давні корені. В XV столітті розпочалось написання “Кам’янецької хронічки” або “Кам’янецького літопису”. “Кам’янецька хроніка” складається з декількох хронік 1430–1652 рр. Її авторами були представники вірменської аристократичної верхівки Кам’янця-Подільського – вїйт, протоієрей Ованес, його син писар, згодом вїйт Крикор, його внуки, священики Агол і Аксент.

З 1 січня 1862 року у м. Кам’янці-Подільському виходив друкований церковно-релігійний орган “Епархіальні відомості”. Редакторами видання були протоієрей, професори Подільської семінарії М. Троїцький, Є. Струмінський, О. Павлович, Ю. Сіцінський. З редакцією часопису такі дослідники історії Поділля як М. Орловський, М. Доронович, В. Стефановський, В. Литвиновський, М. Кв’ятковський, М. Сіماشкевич, В. Якубович, М. Яворський, І. Шипович.

В 1865 р. був створений Комітет для істотко-статистичного опису Подільської Епархії. До цієї справи долучалися представники духовенства – їхні статті друкувалися в “Подольских епархиальных відомостях”. Тільки з 1862 по 1903 рр. у цьому виданні було надруковано близько 100 нарисів. В 1903 році Комітет реорганізувався в Подільське історико-археологічне товариство, його головою було обрано Ю. Сіцінського.

В 1904 р. виходив “Телеграфный бюллетень Проскуровско-Летичевского сельскохозяйственного товарищества...”, за редакцією Л. Рудковського.

В січні 1906 року в Подільській губернії вийшов перший номер журналу “Православная Подолия”, а в лютому цього ж року – перший номер щотижневої газети “Світова зірниця”. Видавцем і редактором цих видань був прогресивний, просвітницький діяч – подільський поміщик І. Волошиновський.

Були й іншомовні часописи національних меншин. Так, з 18 грудня 1910 р. по 28 травня 1912 р. в Проскуріві виходила польськомовна газета “Тижневик подільський”, видавцем і редактором її був талановитий польський журналіст Стефан Замбжуський. З 1914 року в Проскуріві почав видаватися польськомовний журнал “Наше село” – видавець В. Барановський, відповідальний редактор Й. Росинський.

24 червня 1914 р. в Проскуріві вийшов перший номер російськомовної газети “Подольский край” – видавець і редактор Й. Шапіро.

З початку 1913 року почав виходити цікавий багато тематичний журнал “Экономическая жизнь Подолии”. Серед постійних авторів журналу були В. Приходько – найактивніший автор рубрики “огляд поточної літератури”, М. Лозінський – автор статей з бджільництва, Р. Ренінг – багаторічний автор кооперативної рубрики, О. Прусевич – автор публікації про кустарне виробництво Поділля. В журналі також друкувалися статті А. Домбровського, О. Карапути, Ф. Єфретова, В. Фролова, К. Солухи.

Значного розвитку набрала журналістська публіцистика в період національно-визвольних змагань в умовах Української Народної Республіки.

Наприкінці 1918 року в УНР видавалось 47 кооперативних та сільськогосподарських часописів, серед них газети “Україна”, “Відродження”. Активну участь у видавництві цих часописів брали Іван Прихоженко, Кость Солуха, Олімпіада Пашенко, Степан Сірополко, Василь Біднов.

У 1918 році в Кам’янець-Подільській Губерніяльній друкарні виходила газета “Поділля”, редактором був М. Статкевіч. У 1919 році в Кам’янці-Подільському друкувався орган Подільської Губерніяльної Народної Управи газета “Село”. Редактором був П. Бутковський. В газеті містилися матеріали П. Невеличко, В. Кохмана, Д. Чирського, К. Поліщука, М. Годованця, М. Літвицького, К. Копержинського.

Незалежну демократичну газету “Життя Поділля” редагував приват-доцент В. Білецький. В газеті друкувались офіційні матеріали тодішньої влади, аналітичні, критичні, інформаційні статті приват-доцентів Кам’янець-Подільського університету М. Плевако, М. Драя, Клепацького. До газети регулярно подавали публікації В. Січ, Д. Дорошенко, Н. Опаловський, П. Дикий, П. Білявий.

У 1920 роках у краї виходило кілька десятків українських газет і журналів. На їхніх сторінках вміщувалися матеріали про політичне, соціально-

економічне становище, духовно-культурне-життя. Друкувалися художні твори І. Франка, С. Руданського, Л. Українки, поезія молодого М. Годованця. Але згодом усі публікації були позбавленні реального змісту, набули політизованого характеру в дусі виправдання жорстокості розкуркулення, колективізації, хіжацьких хлібозаготівель, масових політичних репресій. Сторінки газет рябіли від похвальби вождя народів Й. Сталіна.

У 30-х роках в області виходили обласні та районні газети. Зокрема, орган Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У та обласної Ради депутатів трудящих газета "Червоний кордон". Редакторами газети у різні роки були І. Баранюк, Г. Собченко, І. Бурченко, А. Піонтек, М. Ровенський, Г. Ткачук, І. Шишлов. Активними авторами публікацій були О. Бублик, Н. Солтус, Д. Ветушинський, Є. Лерман, А. Сікора.

Друкувались також районні та галузеві газети, а саме:

"Надністрівська Правда" – орган Староушицького райкому КП(б)У, райвиконкому та райпрофради, редактор Ю. Озічугов.

"За соціалістичне село" – щоденна газета Заславського райкому КП(б)У і райвиконкому, редактор Минаєв.

"Соціалістичне село" – орган Солобковецького райкому КП(б)У і райвиконкому, редактор У. Дубнюк.

"Комуна" – орган Старокостянтинівського райкому КП(б)У і райвиконкому, редактор В. Носаль.

"Прикордонна Правда" – орган Славутського райкому КП(б)У, райвиконкому та райпрофради, редактор Д. Вателль.

"Соціалістичний фронт" – орган Ляховецького райкому КП(б)У, райвиконкому та райпрофради, редактор У. Шишлов.

"Виробнича Змичка" – орган Полонського райкому КП(б)У, райвиконкому та райпрофради, редактор Клігерман.

"Шлях Жовтня" – орган Шепетівського райкому КП(б)У, райвиконкому та райпрофради, редактор Л. Паламарчук.

"Прикордонний Більшовик" – орган Проскурівського райкому КП(б)У та міськради, редактор Й. Пескін.

"Колгоспний Шлях" – орган Миньковецького райкому КП(б)У і райвиконкому, редактор Г. Мазуренко.

"За більшовицький колгосп" – орган Старокостянтинівської МТС, редактор Ш. Шустер.

"Залізничний Ударник" – орган бюро парткому ст. Шепетівка Південно-Західної залізниці, редактор В. Садовський.

"Колгоспник Прикордоння" – орган Чемеровецького райкому КП(б)У і райвиконкому, редактор М. Скларов.

“Студент Прикордоння” – орган газети Вищих шкіл м. Кам’янець-Подільського, відповідальний редактор У. Калужник.

“Сталінським Шляхом” – орган Дунаєвського райкому КП(б)У і райвиконкому, редактор О. Кочанівський.

“Сталінська молодь” – орган Кам’янець-Подільського обкому і міському ЛКСМУ, редактор М. Булатов, автори П. Гуменюк, М. Розен, С. Марков, М. Глузман.

“Надністринська правда” – орган Староушицького РК КП(б)У, редактор А. Годованець, автори Цінман, Борецький, Ігнатов, Матвійчук.

“Міліціонер Поділля” – орган політвідділу Управління міліції НКВС Кам’янець-Подільської області, редактор П. Дубинський, автори Снітков, Н. Костин, Куровський, Г. Петрусенко.

Під час тимчасової окупації території області військами гітлерівської Німеччини друкувались газети “Український голос” – редактор Ю. Кошельник, “Урядові Дунаєвські вісті” – редактор К. Пілецький, “Подільнин” – редактор Д. Корбутяк, “Шепетівські Вісті” – редактор К. Варжавський. Журналісти Володимир Приходько, В’ячеслав Степаненко воювали на фронті.

Отже, до початку Другої світової війни в області була сформована потужна система періодичних засобів масової інформації, в яких працювало багато талановитих журналістів. Ряд з них за супротив або незгоду з офіційною політикою сталінізму були репресовані, переслідувалися каральними органами. Так, постановою Особливої Трійки УНКВС по Кам’янець-Подільській області від 07.06.1938 р. були засуджені до розстрілу редактор та заступник редактора Славутської районної газети “Прикордонна Правда” Бабець Микола Петрович та Надієнко Митрофан Петрович. Ці люди звинувачувалися в тому, що нібито були членами створеної репресованими працівниками райгазети “Прикордонна Правда” Горським і Ковальовим “молодіжної повстанської контрреволюційної організації, яка мала на меті насильне відторгнення України від СРСР і створення самостійної буржуазної української держави та займались шкідництвом на культурному фронті”.

Справа розпочалася з того, що кореспондент Харківської газети “Комуніст” з декількома славутськими та козятинськими євреями, зокрема з Гойзманом, Бірфельдом, Львовичом, Ягудою, Аптекарем, написали наклеп та дали свідчення проти журналістів, які нібито були жорстокими антисемітами та вихваляли “їуду Троцького”. Позитивні характеристики на звинувачених не враховувались. Вибивали “свідчення” із приречених керівник Особливого відділу 9 кавдивізії ст. лейтенант держбезпеки Черторийський та полковий оперуповноважений сержант ДБ Матій. “Свідків” обробляли начальник 2-го відділення IV відділу УНКВС лейтенант держбезпеки Уратов, полковий

оперуповноважені Шепетівської оперслідчої групи сержант ДБ Б. Самойлов, оперуповноважений УДБ мол. лейтенант ДБ Северукін, оперуповноважений УДБ сержант ДБ Харченко, оперуповноважений 1-го відділення УДБ мол. лейтенант ДБ Климовський. Довідку про виконання вироку підписав начальник VIII відділення УНКВС Фролов.

Реабілітація розстріляних відбулася 1956 р., але рішення суду про їх розстріл ще довго тримали в таємниці. На неодноразові звернення родичів до найвищих інстанцій про долю засуджених, начальник обліково-архівного відділення Хмельницького УКДБ майор Гуцоленко відповідав, що їх засуджено на 10 років відбувати покарання у концтаборах, де вони нібито помирали від хвороб.

Як бачимо, подільська публіцистика в умовах тоталітаризму була заляканою, вкрай обмеженою. Недопускалось, жорстоко переслідувалось вільномудство, критика існуючих порядків і діяльність влади.

Журналістика служила ідеологічній компартійній доктрині, дуже часто видаючи бажане за дійсне. Адже кожне слово в пресі суворо контролювалось, діяла категорична державно-політична цензура. Журналістів “виховували” державні радянські органи, парткоми, профкоми, політвідділи, журналістські об’єднання, переслідували карально-репресивні служби.

Та все ж таки при всіх існуючих історичних політичних, ідеологічних, соціальних проблемах журналісти залишалися літописцями історії, історії нелегкої, трагічної, яка вимагає сучасного правдивого осмислення і очищення від колишніх комунно-радянських ідеологічних нашарувань і зашорень.

Освещаются ведомости о периодических изданиях на Подолье и на Хмельнитчине во второй пол. XIX – первой пол XX ст.

Ключевые слова: *журналистика, Подолье, газеты, журналы, редакторы, авторы, идеологизация, репрессии.*

Україна. – 2008. – №6 (5508). – 9 черв. – С.1, 8.

Загальнополітична газета (щотижнева газета “Україна”. Заснована 1917 р. УНР під началом професора І. Огієнка. При редагуванні М. Грушевського припинила вихід 1920 р. у Кам’янець-Подільському)

Д. А. Талан,
студент
Науковий керівник:
О. Д. Королевська,
викладач
(м. Хмельницький)

Т. Г. ШЕВЧЕНКО ЯК ПОЕТ-ГУМАНІСТ СВІТОВОГО ЗНАЧЕННЯ

*Він був сином мужика – і став володарем в царстві духа.
Він був кріпаком – і став велетнем у царстві людської культури.*

Іван Франко

У літературі кожного народу, серед її великих творців, є поети, імена яких оповиті невмирущою любов'ю і славою. Таким поетом українського народу є Тарас Шевченко, чия безсмертна спадщина – одна з найбільших вершин людського генія. Т. Шевченко найбільше шанував Людську гідність, як в людях, що його оточували, так і в самому собі.

Поняття “гуманізм” виникло ще в XIV столітті. Сьогодні під цим поняттям розуміється віра в людину, в її можливості та високе покликання. Про гуманістичні погляди Шевченка заговорили ще за його життя. Навіть саме його життя дуже часто розглядається як вираження людської гідності у найкращих його проявах. Всіма своїми діями і стражданнями, яких на його долю випало дуже багато, поет підтверджував свою віру в те, що моральну природу людини не можна зламати ніякими життєвими обставинами.

За словами Сумцова, твори Великого поета “повнісенські гуманним почуттям та ласкою до усіх народів, найбільш до рідного краю, України, до всіх людей, найбільш до бідолашних жінок-покриток та їх байстрюків, до живих і померлих” [8, с. 26]. Ці слова підтверджуються і тим, що незважаючи на люту ненависть до царизму, ця ненависть не розповсюджується на російський народ, адже Шевченко розумів, що він конає в неволі точно так же, як і його рідний. Виступаючи за національну свідомість і гідність рідного народу, поет призивав до єдності і дружби між всіма народами і визнавав за кожним із них право вільно розпоряджатися своєю долею, гідною людського існування без будь-яких проявів зверхності. В цьому всьому проявлялась непереможна християнська ідея любові до ближнього свого.

Ще у ранніх творах поета розкриваються моральність, героїзм, патріотизм, а також надзвичайна душевна чистота звичайної людини.

З плином років гуманістичні ідеали поета стають все більш універсальними. За словами Івана Франка той шевченківський ранній “український націоналізм звільна перетворюється сам у собі, перероджується в

любов до всіх слов'ян, тиснених чужими, а далі в любов до всіх людей, тиснених путами соціальної нерівності, неправди й неволі” [10, с. 11]. Тривале перебування у в'язницях тільки підсилило цю тенденцію. Якщо звернутися до таких поезій 1847–1860 років, як “Неофіти”, “Відьма” чи “Москалева криниця”, то можна чітко прослідити тугу поета за правдою в людських стосунках, а також мрії про всепрощення. Багато хто вважав, що після заслання Шевченко повернувся переродженим християнином, який почав майже у всіх своїх творах активно пропагувати головні християнські ідеї. Щодо самого себе, своєї душі, то Шевченко щиро вірив у те, що після десятирічних страждань за Уралом його душа очистилась. Воно навчило мене, – писав Шевченко до Анастасії Толстої, – “як любити ворогів і ненавидящих нас. А цього не навчить ніяка школа, окрім тяжкої школи іспитів і довгої розмови з самим собою. Я тепер почуваю себе як не досконалим, то принаймні бездоганим християнином” [11, с. 147].

Почуття людської гідності простежується абсолютно у всіх творах поета. Причому Шевченко не підстроює людину під певну філософію, а навпаки ставить її над будь-якою філософією. Головним об'єктом його творчості є людські почуття, вияви щастя і радості, болю і пригнічення. Шевченківський гуманізм не є проявом якоїсь певної доктрини чи ідеї, в центрі його світу людина, реально існуюча у реальному бутті.

Гуманізм Шевченка формувався перш за все під впливом існуючих християнських традицій. За словами Дмитра Чижевського саме поняття християнський гуманізм повністю віддзеркалює гуманістичний нахил в творчості Великого поета. Крім Шевченка до християнського гуманізму автор відносить таких визначних постатей, як Іван Котляревський, Іван Вишенський, Григорій Квітка-Основяненко і багатьох інших українських письменників того часу. Продовжуючи своє дослідження, Чижевський намагається з'ясувати, які риси характерні для шевченківського християнського гуманізму. “Основною рисою цілої духовної постаті Шевченка, провідним почуттям в цілій його творчості, основним пафосом його життя”, на думку Чижевського, був антропоцентризм, тобто “поставлення людини в центрі цілого буття, цілого світу – як природи і історії, так і усіх сфер культури” [3, с. 128].

Відповідно до романтизму, який був досить популярним в Україні, тільки свобода думки і волі робить будь-яку людину причетною до буття. В творчості Шевченка якраз і простежується рішучий протест проти будь-яких проявів несвободи, будь то релігійна, соціальна чи національна нерівність і несвобода. Крім того, в творах великого поета можна також чітко прослідкувати бунт проти цілого устрою світу і бунт людини проти її власної долі. Яскравим прикладом бунту проти всього світу є образ Прометея у поемі “Кавказ”:

*“За горами гори, хмарою повиті,
Засіяні горем, кровію політі.
Споконвіку Прометей
Там орел карає,
Що день божий добрі ребра
Й серце розбиває.
Розбиває, та не вип’є
Живущої крові –
Воно знову оживає
І сміється знову.
Не вмирає душа наша,
Не вмирає воля.
І неситий не виоре
На дні моря поле.
Не скує душі живої
І слова живого.
Не понесе слави Бога,
Великого Бога” [12, т. 1, с. 343].*

Однак Шевченко був не лише борцем за свободу свого народу, він також був досить активним учасником визвольного руху. В цьому яскраво втілюється притаманний Міцкевичу і Байрону романтизм. Влада дуже часто називала поета “політичним злочинцем”. Тобто Шевченко як гуманіст формувався в самому центрі націоналістичного руху, який дуже активно розвивався в середині дев’ятнадцятого століття. Коли Шевченка заарештували за написання “крамольних” віршів і на допиті запитали, що спонукало його до написання таких творів, поет відповів: “Іще перебуваючи в Петербурзі, я скрізь чув виклики та осуд на адресу государя й уряду. Повернувшись в Україну, я почув іще більше й гіршого як від молодих, так і від статечних людей; я побачив злидні та жахливе гноблення селян поміщиками, посесорами й економами-шляхтичами, і все це робилося й робиться іменем государя та уряду...” [11, с. 119].

Про гуманність Шевченка можна говорити, виходячи уже з його чуйної і м’якої натури. Він любить дітей, а ті у відповідь на щирість почуттів поета відповідають йому взаємністю. Його доброта і теплота повсякчас просліджується і в поезії, особливо це стосується його ліричних творів. Так, Шевченко дуже любив змальовувати картини спокою, гармонії і умиротворення. Навіть досить страхотливі сюжети “Марини” і “Відьми” поет змальовує без страхотливих сцен, лише коротко натякаючи на них.

Таким чином, Т. Шевченко виступив як поет-новатор, приніс з собою в українську літературу “слово нове”, новий світ поезії, неповторні образи,

картини й барви, небачене раніше багатство й широчінь тем, ідей, мотивів, жанрових форм, вивів українську літературу на шлях реалізму й народності. попри загальну суперечливість образу Шевченка, його поглядів і світогляду, його постать, цілком справедливо, ми можемо назвати поетом-гуманістом світового значення.

Список використаних джерел та літератури:

1. Маланюк Є. Дмитро Донцов / Є. Маланюк // Книга спостережень. Проза. – Торонто : Гомін України, 1966. – Т. II. – 367 с.
2. Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури. – К. : [б. в.], 1992. – 80 с.
3. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. – К. : Оріє, 1992. – 230 с.
4. Балей С. Зібрання праць у п'яти томах. – Львів–Одеса : [б. в.], 2002. – Т. I. – С. 206.
5. Шевченко Т. Кобзар. – К. : Дніпро, 2004.
6. Спогади про Тараса Шевченка. – К. : Дніпро, 1982. – С. 78.
7. Шагінян М. Тарас Шевченко. – К. : [б. в.], 1970. – 302 с.
8. Сумцов М. Гуманізм Шевченка // Зб. пам'яті Тараса Шевченка (1814–1914). – К. : [б. в.], 1915. – С. 24-30.
9. Світова велич Шевченка : Зб. матер. про творчість Т. Г. Шевченка. – В 3-х т. – К. : [б. в.], 1964. – Т. 1–3.
10. Франко І. Статті про Т. Г. Шевченка // Твори : в 20-ти т. – К. : [б. в.], 1955. – Т. XVII.
11. Шевченко Т. Листи / Пер. В. Якубовського // Повне вид. тв. Тараса Шевченка / За ред. П. Зайцева. – Чикаго : [б. в.], 1960. – Т. X.
12. Шевченко Т. Зібрання творів : У 6 т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 1–6.

М. А. Тернецька,
вчитель
(м. Хмельницький)

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ ЯК ОДНА ІЗ СПЕЦИФІЧНИХ РИС ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ ТАРАСА ГРИГОРОВИЧА ШЕВЧЕНКА

В історії української літератури є багато цікавих та неповторних письменників. Серед них визначне і центральне місце належить Тарасові Шевченку. Це людина-геній, якому властиві всі ті якості, що й талановитим людям (емоційність, аналітичний розум, відчуття краси, гармонії, гуманність), тільки вияв їх набагато потужніший. Геній значно глибше, ніж інші люди, відчуває духовний світ, сенс буття, підкоряє своїм ідеям час, творить традиції та істини.

Шевченкова геніальність виявляється у його народності, яка є настільки потужною і впливовою силою, що зумовила своєрідний підхід Кобзаря до сутності української національної душі. Саме народність зумовила перевагу фольклорного типу творчості над літературним. Нашим національним

набутком стала книга, яку подарував як своєрідне, неповторне і значиме Євангеліє від Тараса – “Кобзар”.

Олесь Гончар у статті “Вічне слово” занотував: “У “Кобзарі” поет висловив насамперед самого себе, свою особистість, від першого й до останнього рядка книга виповнення індивідуальним поетовим почуттям. Тут його, Шевченків, темперамент, його щира й беззахисна у своїй відкритості душа ...” [1].

Тарас Шевченко – найгеніальніший із кобзарів, збагненний лише серед них. Не випадково саме так назвав він свою першу книгу. Фольклорний тип творчості романтичний за методом та спрямуванням. Це переплетення фольклорності й романтизму зумовило цілу низку специфічних рис творчого мислення поета, а саме: діалогічність, амбівалентність, трансформацію, іронічність.

Амбівалентність [2] “Сучасний тлумачний словник української мови» як універсальний довідник пояснює так: амбівалентність, -ості, ж. – подвійність переживання, коли певний об’єкт або явище одночасно викликає у людини протилежні почуття, наприклад, симпатію та антипатію.

Щоб досягнути цей двоїстичний, амбівалентний світ (у якому переплітаються протилежності), поет вдається до амбівалентного способу художнього мислення. Цей спосіб художнього бачення Тарас Шевченко демонструє уже першою поезією “Думи мої, думи мої...” (1839). Поетові міркування й сумніви стали поштовхом до її написання.

Цей вірш відкриває збірку “Кобзар” 1840 року і є заспівом не тільки до неї, а й до всієї творчості поета. Думи для Шевченка – це його поезія, цвіт душі, глибокі роздуми про довколишній світ, людину, істину, зміст буття. Вперше поет іменує свої думи квітами, хоча вони “стали на папері сумними рядами” [3]. Їх породило лихо – людські сльози, страждання (воно, це лихо, існує для поета у трьох вимірах – своє власне – чиясь особисте – загальнонаціональне). Особливо страшним для Тараса Шевченка було уярмлення Батьківщини, колоніальне уярмлення нації: сучасна поетові Україна – могила, що в ній замкнена козацька воля, а над нею чорний орел (Російська імперія) пильно стереже полонянку. Дивлячись на знедолених українців, поет збирає в своє серце всі людські біди та страждання, проте іншого виходу він для себе не знаходить, а свої твори – думи – посилає у рідну землю, мов дітей до отчого дому:

*“...Думи мої, думи мої,
Квіти мої, діти!
Виростав вас, доглядав вас –
Де ж мені вас діти?..
В Україну ідіть, діти!*

*В нашу Україну,
Попідтинню, сиротами,
А я тут загину.
Там найдете щире серце
І слово ласкаве,
Там найдете щиру правду,
А ще, може, й славу...
Привітай же, моя ненько!
Моя Україно!
Моїх діток нерозумних,
Як свою дитину” [4].*

Своє власне горе Шевченко мужньо прагне притлумити у серці сам, але з горем людським і національним треба боротися: хай поетичне слово торкнеться серця людей красою, а потім відкриє моторошну правду про панування зла в Україні, у світі. Коли українці усвідомлять жах свого рабського існування, вони проженуть геть чорного орла, повернуть собі козацьку волю. За цим принципом побудований весь “Кобзар”, таким амбівалентним був світ краси й правди, естетики й етики в ім’я волі України.

Найяскравіше амбівалентність виявляється у ставленні Тараса Шевченка до трьох визначальних основ буття – Бога, людини, нації.

У листі до Анастасії Толстої від 9 січня 1857 року Тарас Шевченко писав: “Господь очистив, вилікував моє бідне, хворе серце. Він відвів від очей моїх призму, через яку я дивився на людей і на самого себе. Він навчив мене, як любити ворогів і тих, що нас ненавидять. А цього не навчить жодна школа, крім тяжкої школи випробувань і численних довгих бесід із самим собою” [5]. Саме еволюцію світогляду поета можемо простежити у творах, написаних у період “Трьох літ”. Провідна тема цього періоду – трагізм людської долі в “темному царстві” Російської імперії і водночас здатність людини протистояти суспільному злу. Лише тепер погляд на проблему стає не стільки суспільно-політичним, скільки духовним. Поет не цурався бунтарства. У його творах “Варнак”, “Москалева криниця”, “Титарівна”, “Княжна” переважають християнські ідеї саможертвної любові до ближнього, духовного самовдосконалення. Поет вважає, що коло зла можна розірвати тільки одним способом – саможертвовною любов’ю, прощенням ворогові, добротоверенням. За даними професора Г. Ващенко, за частотою вживання в поезії Тараса Шевченка на першому місці знаходиться слово “Бог” [6].

У тривалих болісних роздумах поет в останні роки життя доходить висновку: остаточно подолати світове зло, побудувати досконале суспільство люди зможуть лише за допомогою Бога, бо тільки Він знає істинні шляхи, тримає в руках кінці та начала, в силі остаточно розділити добро і зло. Тому

майже весь “Кобзар” є смиренною мольбою:

*“... Встань же, Боже, суди землю
І судей лукавих.
На всім світі твоя правда,
І воля, і слава...” [7].*

Тарас Шевченко передає захоплення майбутнім дивом перетворення (преображення) світу, встановлення Господньої гармонії (раю) на землі. Сяйво, мелодія, наближення тієї гармонії виявляється в кожному образі й слові твору, у переливі барв асонансів, алітерацій, у спалахах інтонаційних окликів. На фоні розквітлої природи до людей приходить довгождане звільнення:

*“...Радуйтеся, вбогодухі,
Не лякайтесь дива, –
Се Бог судить, визволяє
Долготерпеливих Вас, убогих.
І воздає Злодіям на злая!
Тоді, як, господи, святая
На землю правда прилетить
Хоч на годиночку спочить,
Незрячі Прозрять, а кривіє,
Мов сарна з гаю, помайнують.
Нічим отверзуться уста;
Прорветься слово, як вода,
І дебрь-пустиня неполита,
Зцілющою водою вміта,
Прокинеться; і потечуть
Веселі ріки, а озера
Кругом гаями поростуть.
Веселим птаством оживуть...” [8].*

Шевченко пророкує, що Всевишній наділить людей одним, але найбільшим даром – фізичною і духовною досконалістю. А вже досконала людина оживить “зцілющою водою” землю, сплюндровану “лукавими чадами”, поверне їй багатство і красу. Досконалий людині “вольні”, широкії Скрізь шляхи святії Простеляться”, тобто відкриється істина, сенс буття, таїна щастя. Але “не найдуть тих шляхів владики”, у цьому буде їхня покара – вони будуть позбавлені майбутнього. А вчорашні раби “без гвалту і крику” ввійдуть тими шляхами Господньої істини в Едемський сад, – і вся земля знову стане раєм.

Тарас Григорович Шевченко з гідністю відіграв і в житті, і в літературі належну йому від Бога “унікальну й глибинну роль – відродити, вилікувати, визволити народ, стати істинним творцем його відродження” [9].

Шевченко виконав завдання, що перед ним ставила епоха: він став істинним співцем народним, пророком української нації, будителем революційного руху. Шевченко сприймався і сприймається не лише як той, хто викриває, той, “хто сатирично розвінчує, змальовує. Ми формуємо образ Шевченка, який живе, переживає Україну, переживає її долю, її майбутнє” [10].

У цьому теж виявляється амбівалентність Шевченка. Тому ідеальний народний співець, як його уявляє собі Шевченко, – кобзар Перебендя з однойменного вірша нарочито двоїстий:

*“... Засніває, засміється,
А на сльози зверне...”* [11].

У багатьох творах Тарас Шевченко поставив перед собою мету – будити національну свідомість сучасників, показуючи їх, хто ми, чиї ми діти. Шевченко героїзм рідної історії осмислив як запоруку майбутнього відродження України, тобто перший із новочасних українців проголосив національно-державницьку українську ідею. Найчіткіше ця ідея висловлена у поемі “Гайдамаки”, найбільшому за обсягом творі Тараса Шевченка, у якому розповідається про потужне антипольське повстання під назвою Коліївщина (1768), яке на найвищому підйомі придушила за один день – 6 липня 1768 р. – російська армія.

Найтрагічнішою у поемі є кульмінаційна сцена вбивства й поховання Гонтою своїх синів. Надзвичайно майстерно відображено психічний стан, внутрішню роздвоєність Гонти, який двічі – спочатку громаді, а потім синам – пояснює, чому мусить так чинити:

*“... Бо не я вбиваю,
А присяга...”* [12].

У цих словах звучить і доведений до немислимої крайності принцип злопомсти, і водночас абсолютна відданість Україні – знову амбівалентність.

Гонта не чекає прощення, навпаки, просить душі синів:

*“... Та благайте, просіть Бога,
Нехай на сім світі
Мене за вас покарає...”* [13].

В пекельне коло зла кидає людину доба колоніального рабства. Саме тому все своє життя, усю творчість Шевченко присвятив справі визволення України. У поемі “Сон” (1844) Шевченко розкриває справжню сутність російського тоталітарного імперського режиму, змальовує багатоліку галерею людського зла, масове національне зрадництво, деградацію українців (так зване малоросійство). Шевченко першим звернув увагу на цю національну недугу, розповівши про “землячка”, який говорить жажливим суржилом – рідної мови він відцурався, а чужої так і не навчився. В авторській оцінці “цих

земляків” теж простежується амбівалентність: спочатку автор насміхається з них, потім іронію змінює почуття розпачу, горя, бо ж це “квіти молодії” нашого народу, заглушені російським бур’яном. Так, це справжня трагедія для народу, тому з таким боєм і відчаєм говорить Шевченко:

*“... Плач, Україно!
Бездітна вдовице!...”* [14].

Також в амбівалентно-трансформаційному ключі Шевченко буде ліричну поему – послання “І мертвим, і живим...”. З одного боку, поет дуже гостро, з усією силою сатиричного таланту картає освічених земляків за їхні провини перед українським народом, а з іншого боку – намагається по-доброму усовістити їх, звертається до їхніх гуманних і патріотичних почуттів з тим, щоби повернути до сліжуння нездолених Батьківщині, відкриває шлях, на якому можна спокутувати власні гріхи перед Богом і рідним народом.

Щоб осягнути світ, у якому переплітаються протилежності, поет дуже часто вдається до амбівалентного способу художнього мислення. Саме на цю рису творчого мислення поета ми звернули увагу. Шевченко найглибше та найдосконаліше розкрив українську душу, осмислив минуле, сучасне й майбутнє України. Для українців усіх наступних поколінь він став могутнім джерелом національної свідомості, символом України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гончар О. Передмова до “Кобзаря” / О. Гончар. – К., 1989.
2. Сучасний тлумачний словник української мови. – Х., 2008. – С. 26.
3. Шевченко Тарас. Кобзар [Текст] / Тарас Шевченко. – Львів : Каменяр, 2011. – 915 с.
4. Шевченко Тарас. Кобзар [Текст] / Тарас Шевченко. – Львів : Каменяр, 2011. – 915 с.
5. Пахаренко В. Українська література : підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. – К., 2009. – С. 282.
6. Ващенко Г. Загальні методи навчання / Г. Ващенко. – К. : Українська видавн. спілка, 1997.
7. Шевченко Тарас. Кобзар [Текст] / Тарас Шевченко. – Львів : Каменяр, 2011. – 915 с.
8. Шевченко Тарас. Кобзар [Текст] / Тарас Шевченко. – Львів : Каменяр, 2011. – 915 с.
9. Грабович Г. Шевченко як літера творець. Семантика символів у творчості поета / Г. Грабович. – К., 1991. – С. 51.
10. Жулинський М. Починаємо з Шевченка // Укр. мова та літ-ра в шк., гімназіях. – 2009. – № 2. – С. 5.
11. Шевченко Тарас. Кобзар [Текст] / Тарас Шевченко. – Львів : Каменяр, 2011. – 915 с.
12. Шевченко Тарас. Кобзар [Текст] / Тарас Шевченко. – Львів : Каменяр, 2011. – 915 с.
13. Шевченко Тарас. Кобзар [Текст] / Тарас Шевченко. – Львів : Каменяр, 2011. – 915 с.
14. Шевченко Тарас. Кобзар [Текст] / Тарас Шевченко. – Львів : Каменяр, 2011. – 915 с.

Б. Тоненький

учень

Науковий керівник:

Т. В. Балема,

вчитель

(м. Хмельницький)

ВІЧНЕ СЛОВО

З-поміж безлічі книг, з якими має справу історія світової літератури, поодинокі виділяються ті, що ввібрали в себе науку віків і мають для народу значення заповітне.

До таких належить “Кобзар”, книга, яку народ український поставив на перше місце серед успадкованих з минулого національних духовних скарбів.

Дивовижна доля цієї книги. Поезії, що входять до неї, складались на тернистих дорогах поетового життя, писались то в мандрах, то в казематах, мережились при світлі білих ночей Півночі і в пісках закаспійських пустель, під самотнім сонцем вигнання. Хоча більшість поезій написані поза межами рідного краю, наскрізно струменить у них світлий образ Дніпра і мріє синя далеч українських степів. На випадкових аркушиках паперу та в захлавлених книжечках поетова рука прихапцем, покрадьки записувала рядки, що стануть дорогими для цілого народу, донесуть до нього крізь усі перепони віщі і вічні слова.

Книга формувалася поступово, рік за роком, формувало її саме поетове життя, і все найістотніше із цього життя, з великого життя українського кріпака Тараса Шевченка – від його юності й до останнього подиху, – ввібрав у себе цей класичних розмірів томик, збірник поезій, що його в хвилину творчого осяяння було найменовано “Кобзарем”. Відтоді, впродовж багатьох десятиріч, книга ця буде настільною книгою – кожного українця.

У “Кобзарі” поет висловив насамперед самого себе, свою особистість, від першого й до останнього рядка книга виповнена індивідуальним поетовим почуттям. Тут його, Шевченків, темперамент, його щира й беззахисна у своїй відкритості душа. Тут думки – ним вистраждані, кривди – ним пережиті, тут картини саме його, Тарасового, дитинства. І мова його, і тільки йому властивий тембр голосу. Тут не позичені знання, а його власний, у розвитку відтворений розум мислителя, могутній інтелект, що спрагло дошукується істини, простежує людське життя у все об’ємності – в конкретній долі сестри-кріпачки і в історичній долі цілих народів. Усе своє, особисто шевченківське, індивідуально забарвлене. Однак мистецтво тому й мистецтво, що воно здатне творити чудо: особистий, внутрішній світ Тараса Шевченка, переллятий

в литво мистецьких синтезів, постав у ліриці й поемах “Кобзаря” в таких художньо-образних виявах, у такій правдивості й глибині індивідуальних переживань, що в них і сам народ упізнав свою душу, прочитав свою історію, прозирнув у своє майбутнє.

Найгостріші соціальні драми і найтонші нюанси інтимного, гнівний біль безправства, неволі, хвилини розпачу, що їх теж знав поет, смутки-жалі знівченого життя, голос потоптаної і пробудженої людської гідності, сила непокори, що не раз переходить у скрик прокляття, у грізні вибухи прометеївського титанізму, – все клекоче, все скипілося в художню цільність книги-сповіді, від початку й до кінця перейнятої вогнем, може, найсильнішого поетового почуття:

Я так її, я так люблю Мою Україну убогу, що прокляну святого бога, За неї душу погублю!

Саме з цієї любові виросла правдива, вогненна поезія “Кобзаря”, саме це ніякими стужами не остуджене синівське почуття й живило той дух протесту, бунтарства, анти кріпаччини, яким насажена Шевченкова книга. З її тираноборської суворості, у спалахах громових її розрядів в усій величі постає образ поета-борця, поета-революціонера.

Подвиг Шевченка, всю вибухову силу його поезії можемо збагнути, лише уявивши, серед якої мертвотної тиші вона пролунала, проти якого “чудища стозевого” підняла свій меч. То була епоха, що вішала декабристів, убивала на дуелях найкращих своїх поетів, гнала в кайданах у рудні Сибіру найшляхетніших своїх синів, послідовно розтерзуючи їх. То була задуха, від якої люди німіли, атмосфера, де панували страх, ненависть, підозри, доноси, загальна заціпеність, де офіційна брехня ставала звичкою і не вважалась безчестям, а слово правдиве, слово вільне щораз обливалося кров’ю.

Оспівати свободу в умовах кріпосницької держави, серед олов’яних буднів жандармської дійсності – це значило висловити (а для багатьох навіть і відкрити) провідну, найважливішу істину життя, виповісти людям у формі поезії те, що для них було за тих умов найсуттєвішим.

Нездоланність людського духу виявляється і в тому, що безстрашних співців свободи народжують най похмуріші часи. Що темніша ніч, то яскравіші в ній маяки. Поряд з волелюбними творами Пушкіна, Лермонтова, Міцкевича, в живому перегуку з ними поезія Шевченкова з’явилась на гребені віку як бунтівний голос найбільш покривджених соціальних низів, голос тих, що вже почували потребу “громадою обух сталить”, з його поезій гнобителям дочувся видзвін неминучої соціальної розплати.

Буйна волелюбність – чи не найприкметніша риса “Кобзаря”. Верхі Шевченкової поезії – це спів свободі, уславлення свободи, цієї першої й неодмінної передумови людського поступу, добробуту й щастя. Слово

“свобода” поет супроводить найдорожчими епітетами, домінуючий настрої багатьох його поезій – це смуток за втраченою свободою і порив до неї, до “волі святої”: “Встане правда! Встане воля! І тобі одному Помоляться всі язики Вовіки і віки...”.

Улюблений герой Шевченкових поезій – витязь народний, повстанець-гайдамака, козак-запорожець, що виступає оборонником рідного краю, носієм народної правди й честі. Вістря знаменитої Шевченкової сатири – зброї, що ставала в його руках такою несхибною, – спрямоване передовсім проти різних утискувачів, прийшлих і доморощених, проти царів та їхніх сатрапів-посіпак, проти поміщика, чия кріпосницька сваволя не знає меж, проти душителя й запроданця, що “за лакоства нещасні” ладен відректися від найсвятішого. У вірші “Бодай кати їх постинали” поет у формі гірко афоризму ще раз викарбує свою заповітну думку: “Де нема святої волі, не буде там добра ніколи...”.

“Кобзар” належить до найволелюбніших книг усіх часів, він наскрізь наповнений прагненням волі, передчуттям її неминучості. Поезії “Кобзаря” пронизані вірою в незнищеність людини, вірою в те, що людина ніколи не змириться з безправством, рабство ніколи не стане для неї за норму існування.

Поняття свободи найчастіше постає в Шевченка не у вигляді туманно-абстрактної мрії, а відтворюється як категорія соціально-конкретна, насажена революційним змістом, заклик до дії, до солідарності народів. Якби Шевченко нічого більше не написав, крім своєї геніальної поеми “Кавказ”, він і тоді зажив би довічної шани потомків. З першого рядка вражає енергія вірша, образна загушеність: “За горами гори, хмарою повиті, засіяні горем, кров’ю політі...” Епічна розлогість зачину плавно й природно переходить у високу патетику уславлення Прометея, потім, ніби заглядевши ворога, поетове слово враз перейде на інший тон, вдарить зливою докорів, викриттів, пекучих сарказмів: “До нас в науку! Ми навчим, Почому хліб і сіль почім! Ми християни; храми, школи, Усе добро, сам Бог у нас! Нам тільки сакля очі коле: Чого вона стоїть у вас, Не нами дана, чом ми вам Як тій собаці! чом ви нам Платить за сонце не повинні!..”.

Якщо ми хочемо знати, що таке реалізм у поезії, то оце він, поетичний реалізм, в одязі буденного, по-народному дошкульного слова. Якщо хочемо бачити, як сильна думка диктує відповідну їй художню форму, видозмінює малюнок вірша, викликає мистецьки найдоцільніші ритми, інтонації, то це теж побачимо тут. Чурек і сакля вперше входять до лексики української мови, вона збагачується також церковнослов’янізмами, що аж ніяк не архаїчно звучать у контексті поеми (“на всіх язиках все мовчить, бо благоденствує!”), звичайнісінькі, здавалось би, щоденного вжитку слова набирають раптом алмазної твердості, урочисто-закличного звучання: “І вам слава, сині гори,

Кригою окуті, І вам, лицарі великі, Богом не забуті. Борітеся – поборете...”.

Нестримна революційна пристрасть “Кобзаря”, весняне повноводдя розкутих почуттів не могло вміститись у вузько національних берегах. І в “Кавказі”, і в художніх образах поеми “Сон”, написаної з неперевершеним сатиричним блиском, дотепністю й вільним летом фантазії, в мужніх рядках “Юродивого”, “Неофітів”, “Єретика”, в таких віршах, як “І Архімед, і Галілей...”, “Царям, всесвітнім шинкарям...”, та інших вогненних поезіях-молитвах, поезіях-стогонах, пророцтвах клекотіло море народного болю, виразно чулися підземні поштовхи могутніх сил, придавлених пресом самодержав’я.

Народністю, нищівною викривальною силою вірші українського поета були, як відомо, особливо близькі його бойовим побратимам – російським революційним демократам, передовим синам усіх гнوبлених народів тодішньої царської імперії. Не випадково ж на поезіях “Кобзаря”, так само як на творах Чернишевського, Добролюбова, Герцена, виховувались цілі покоління революціонерів, гартувалася воля тих, що згодом штурмуватимуть цитадель реакції, до самих основ струснуть мури ненависної тюрми народів.

Шевченкові належить виняткова роль у згуртуванні передових сил української нації, у розвитку й формуванні свідомості українського народу. “Кобзар” охоче співає минувшину, але спрямований він у майбутнє. З творчістю Шевченка пов’язане становлення нашої літературної мови; з виходом “Кобзаря” відкривається нова епоха в розвитку українського красного письменства, яке віднині незрівнянно розширило свої тематичні й філософські обрії: Шевченко воістину виводив рідну літературу на простори вселюдські.

Сучасники поета при характеристиці “Кобзаря” захоплено відзначили саме його народність, що сприймалася як відкриття, як нове слово в мистецтві. І річ не тільки в тому, що перші юнацькі поезії Шевченка були написані, як тоді мовилось, “простонародним стилем”, приваблюючи пісенною легкістю (недарма ж деякі з них пізніше стануть співатись, будуть покладені на музику), ще важливішим було те, що поет послідовно кожне явище життя розглядає мовби очима народу, з позицій народу, кожен подій минувшини чи сьогодення вимірює мірою народної моралі, чистотою й цнотливістю душі трудової людини.

Муза Шевченкова – в кріпацькій одежі; волаючи до людського сумління, до почуття справедливості, вона вперше введе в літературу натовпи отих безмірно покривджених людей, що населяють “Кобзар”, всіх отих вдів, сиріт, таврованих варнаків, покриток, отих занапащених кріпацьких мадонн, що їх поет малює прекрасними навіть у їхньому горі, малює мовби пензлем великих майстрів Відродження.

Давно розвіяно легенду про Шевченкову мало освіченість. З його поезій

пори мистецької зрілості, з його щоденника, де знаходимо розсипи ясно-видних прозрінь, таких глибоких роздумів, постає людина всебічної культури, широких знань, художник, який мислить незалежно й оригінально, має свої усталені погляди на життя, на історію, на явища вітчизняного й світового мистецтва. Все це так чи інакше позначилось на поетиці “Кобзаря”.

У своїй творчості Шевченко ніколи не захоплювався зовнішніми ефектами, не цим вражає нас поетика “Кобзаря”. Нове слово в мистецтві, його свіжість, стилістична новизна починається з оригінального бачення світу, з інтенсивності й глибини світосприймання. Те, що ми називаємо новаторством, корениться у самій силі художнього мислення. Шевченко природний, як правда. Муза поетова скромна, некриклива, однак вона свідомо свого всежиттєвого покликання: “ ...Возвеличу Малих отих рабів німих! Я на сторожі коло їх Поставлю слово”.

Розглядаючи поетику “Кобзаря”, дослідники неодмінно підкреслюють її простоту, ясність, органічний зв’язок з народною пісенною творчістю. І це безсумнівно: народна пісня була матір’ю Шевченкової поезії. До з’яви Шевченка, український народ мав уже багатовікову культурну традицію, усну й писемну, мав скарби літописів, багатющий фольклор з величним епосом козацьких дум та незрівнянною красою ліричної пісні, мав, нарешті, найбільше надбання своєї національної культури – мову, таку образну, співучу, яскраво поетичну, мову, що була ніби створена для поетів. Хіба могли не схвилювати юну уяву поета чуті з дитинства від дідуся перекази про чумаків та гайдамаків, хіба могло минути безслідно для його вразливої душі знайомство з літописом Величка чи з філософськими псалмами Григорія Сковороди, що ходили в списках, лунали по корчмах, по ярмарках? Разом з багатоголоссям живого дня все це невичерпно живило Шевченкову творчість, все це входило, не могло не ввійти у світ його поезії.

Та хоч поетика “Кобзаря” багато в чому справді виросла з фольклорної стихії, зберігши пісенну вільність, розкутість, грацію, ритміко-інтонаційне розмаїття, однак не важко помітити, що порівняно з фольклором поезії “Кобзаря”, надто ж твори пізнішого періоду, становлять нову мистецьку якість. В них з відвагою генія витворювалась нова художня картина дійсності, багатобарвний світ мистецтва, в якому з дивовижним художнім тактом синтезувались в єдине ціле безпосередні враження життя й символіка народної пісні, буйна уява народної міфології й надбання світової культури, голос інтуїції й скарби знань, що відкрились художникові-професіоналові.

Людині властиво звикати до всього, в тім числі й до творів мистецтва. “І вражою злою кров’ю волю окропите” – з дитинства знайомі слова, настільки знайомі, що не завжди й помічаєм художню новизну образу: адже “злою кров’ю”, або, скажімо, “грішний рай”, чи “красою пре непорочно-молодою”,

або “вчи неложними устами” – такого не знайдеш у фольклорі, так міг сказати лише поет, що витворює свій неповторно-індивідуальний стиль. У молодості Шевченко писатиме “вітре буйний, вітре буйний, ти з морем говориш” в чисто фольклорному дусі, а згодом з-під його ж пера все частіше з’являтимуться ускладнені образи книжно-важкуватих, але не менш натхненних рядків:

*“Прорци своїм лукавим чадам,
Що пропадуть вони, лихі,
Що їх безчестіє, і зрада,
І криводушіє огнем,
Кровавим, пламенним мечем
Нарізані на людських душах...”*

Шевченка не без підстави називають революціонером художньої форми, вказуючи на те, як сміливо відходив він од літературних канонів, хоча навряд чи він ставив собі на меті свідомо руйнувати усталені художні форми. Словесні експерименти були не для Шевченка. Вроджене чуття прекрасного, чуття гармонії підказували художникові ті шляхи, якими треба було йти, щоб, незважаючи на притиски, нормативи, продираючись крізь хащі літературних умовностей, нести людям своє свіже, вільне, справді розкріпачене слово.

У нього з’являється не знана доти, оригінально шевченківська композиція поем, до невпізнання змінюються відомі раніше літературні жанри, з класичними ямбами та хорями поет поводитьсь зовсім вільно, його поетична метрика, різноманіття віршових розмірів ще й сьогодні приводять у захват дослідників, завдають клопоту перекладачам. Своєю мелодикою, ритмічною віртуозністю поезії Шевченка створюють авторові славу одного з наймузикальніших поетів світу. У своїй стихійній силі творця він, здається, не хотів знати ніяких законів, крім тих, що диктували йому його власна мистецька інтуїція, сила задуму, вогонь темпераменту. Бурхлива поетична експресія, що переповнює “Кобзар”, не мирилася з будь-якими обмеженнями, зносила на своєму шляху всі загати умовностей, і все ж було б оманливим бачити в цьому лише свавільне вирування емоцій, нічим не контрольовану мистецьку стихійність. Поет всюди залишається господарем свого настрою, кожним своїм рядком “Кобзар” вигранює, вивершує мистецький світ основного задуму.

Цільність досягається не одноманіттям засобів та художніх прийомів, а якраз умінням природно, з винятковим артистизмом поєднати речі, здавалось би, віддалені одна від одної, вірогідно зблизити їх в рядках гармонійних асоціацій, зімкнути в єдиний образний лад грубий прозаїзм вислову і піднесеність заклику чи розважний тон філософського роздуму. Через випуклу поетичну деталь автор “Кобзаря” здатен відкрити глибинну суть буденного, в точності, предметності його образів, в їхній художній пластиці вгадується

вихованець академії, людина вибагливих естетичних смаків. І разом з тим незаперечна Шевченкова близькість до музики. В милозвучності, в ласкавій співучості Шевченкового слова і навіть у карбованих ритмах його найсуворіших поезій весь час бринить музикальність народної душі, у змінах інтонаційних малюнків, до яких поет раз у раз вдається навіть у межах одного твору, перед нами зримо виступає мовби самий психологічний процес творчості.

На різних регістрах – від громовиць “Кавказу” з його стугонливим зачином до найніжнішого ліричного піаніссімо “Хто се, хто се...” чи “Лілеї” – все підвладне поетові, ніщо не порушує закону гармонії, закону художнього сусідства. Інтонації нібито най несумісні, зовсім різні своїм забарвленням, вони у “Кобзарі” часто сусідять, виникають одна з одної, переливаються одна в одну.

Отак і ви прочитайте, Щоб не сонним снились Всі неправди, щоб розкрились Високі могили Перед вашими очима, Щоб ви розпитали Мучеників: кого, коли, за що розпинали!

І одразу ж ця суворя інтонація переходить у довірливий заклик, благання: “Обніміть ж, брати мої, Найменшого брата, – Нехай мати усміхнеться, Заплакана мати”.

Емоційна наснага Шевченкових образів, широта і вільність його асоціативного мислення, проникливо-творче використання фольклорних мотивів, образів народної символіки, предметно-реалістична міць поезій Шевченка – всі ці риси, ці поетичні гени виявились плідними і для новітньої поезії ХХ сторіччя. Шевченко-ва поетика виявилась куди складнішою від спрощених уявлень про неї, вона дедалі більше знаходить точок зіткнення з сучасним світовим мистецтвом і його художніми шуканнями.

“Кобзар” не став і, сподіваємось, ніколи не стане книгою архаїчною. Це книга, без якої й сьогодні духовне життя людини було б неповним, книга ця з тих, що їх адресовано кожному поколінню живущих. Сучасна людина, якщо вона носить в душі високі ідеали, неминуче дійде духовного контакту з виворотом українського генія.

Людський біль – інтернаціональний, як інтернаціональним є і вічний порив людини до щастя, до свободи, до вільної творчості. “І буде син, і буде мати, і будуть люде на землі...” – поет з такою вірою в душі, поет такої енергії вислову, це – великий поет. Дерево його поезії виростало з національного ґрунту, але віттям своїм воно сягає тепер усіх континентів, бо творчість поетова гуманістична, інтернаціональна, вселюдська за своїм глибинним змістом.

Різні буржуазно-націоналістичні тлумачі силкувалися в минулому, силкуються десь і зараз фальсифікувати Шевченкову творчість, ви трактувати

її на свій зловорожий лад. Марне заняття. Адже добре відомо, як, скажімо, ставився Шевченко, до експлуататора-шляхтича і як – до польських революціонерів; ніколи він не ототожнював царизм з російським народом, з великою російською культурою, яка стільки важила для нього в житті. Світоч української поезії, провісник сім'ї вольної, нової, він був і залишиться в очах поколінь переконаним поборником дружби народів.

У країні соціалізму надбання культури, духовні скарби кожного народу дістають гідне шанування. Сьогодні твори Шевченка перекладено на десятки мов братніх народів Радянського Союзу, слово Кобзареве з його оновленої Батьківщини резонує в найвіддаленіші кутки земної кулі.

Геніальний вицвіт нашої класичної культури, мистецька гордість української соціалістичної нації, “Кобзар” з року в рік виростає у своїй світовій славі, чому сприяє й зростаючий міжнародний престиж Радянської України.

Шевченківський форум у Києві засвідчив, з яким подивом відкривають Шевченкову поезію в близьких і далеких країнах, яке враження справляє енергія “Кобзаря” на кожного, хто потрапляє в його силове поле. Проймаєшся таким почуттям, ніби перед тобою вулкан, – засвідчує один з іноземців, – вулкан, із кратера якого крізь масу розпеченої палаючої лави вилітають величезні нерозтоплені брили каміння, скелі й гори гніву, ненависті, відчаю... “Кобзар” називають явищем феноменальним, творця книги, що стала національною святинєю українського народу, ставлять серед найславніших поетів людства.

Колись Шевченкові було заборонено писати й малювати, поезію “Кобзаря” пробували штучно замовчувати. Всі заборони й каземати виявились безсилими перед поетовим словом, перед його все проникаючою правдою. Приклад “Кобзаря” є прикладом нездоланності художника, нездоланності “вічного революціонера”, приклад безсмертної природи творчого й нескореного людського духу, який з усіх випробувань неминуче виходить переможцем.

Кожен, хто, відкривши томик “Кобзаря”, вживеться в багатющий світ його образів, сягне в його розпечені надра, відчує, що книгу цю написала людина, яка воістину вистраждала свої відкриття, людина, яка по крутизнах життя піднеслась до вершин мудрості, на верхогір'я людського духу. Поетові з його Творчих висот відкривались різні часи і народи, в “Кобзарі” мовби акумулювався духовний набуток поколінь, в ньому, крізь людський біль, крізь індивідуальне, раз у раз проступає вселюдське, біблейська далеч історії тут мудро гомонить із сьогоденням. У цьому розумінні “Кобзар” – книга невичерпна, книга – на віки. Нові прийдущі покоління знаходитимуть у ній

синтез народного і вселюдського досвіду, як ми знаходимо його у книгах древніх, що вік їхній вимірюється тисячоліттями.

Слово вічне, слово, невмируще своєю правдою, невідцвітне художньою красою, – це і є “Кобзар”.

Список використаних джерел та літератури:

1. Шевченко Т. Г. Зібрання творів : у 6-ти т. / Т. Г. Шевченко. – К., 2003.
2. В сім'ї вольній, новій // Шевченківський зб. – К., 1989.
3. Коцюбинська Н. Етюди про поезику Шевченка / Н. Коцюбинська. – К., 1990.
4. Паламарчук Г. Нескорений Прометей / Г. Паламарчук. – К., 1968.
5. Пархоменко В. Незбагнений апостол / В. Пархоменко. – Ч., 1994.
6. Шагінян М. Тарас Шевченко / М. Шагінян. – М., 1964.
7. Рильський М. Тарас Шевченко / М. Рильський, О. Дейч. – К., 1964.
8. Руденко О. Вічний як народ / О. Руденко, Н. Петренко. – К., 1998.
9. Матеріали періодичної преси.

А. А. Трембіцький,
магістр

А. М. Трембіцький,
*кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
(м. Хмельницький)*

ТАРАС ШЕВЧЕНКО ПРО КОЗАЦЬКІ МОГИЛИ – МІСТЕРІЮ УКРАЇНИ

У статті розкрито погляд геніального українського поета-пророка Тараса Шевченка на козацькі могили, а вірніше на образи козацької могили, що склали найважливішу частину символіки в його поезії. А також відношення поета до України, яка, потрапивши під владу російського царизму, стала подібною до могили, в якій поховані народні сподівання на кращу долю.

Ключові слова: *Тарас Шевченко, козацької могили, Україна, незалежність.*

Значне місце у творчості українського поета-пророка Тараса Шевченка посідають поеми і вірші, в яких так чи інакше наявна історична тема, в сюжетах яких поет відтворював реальні події минулого України. Зокрема, біля 100 разів він побіжно згадує про могили, які називає “гори”, “дніпрові гори”, “історичні”, “козацькі”, “кургани”, “насипи”, “предковічні”, “святі могили”, “могили скитських царів” й ін. [1]. “Могили-гори у Шевченковій поезії – це символи колишньої слави і волі, вони – містерія України! Вони всі круглі, а круг у скитській символіці означав вічність – це неначе земляні печаті

відвічних власників – автохтонів України” [2].

В енциклопедичних довідниках зазначено, що “могила” (“курган”), – це різновид поховальних пам’ятників штучного походження, у формі земляного насипу над поховальною ямою, ізольоване округле підвищення, розташоване на рівнині з різко вираженою підшовною лінією. На теренах України поховальні кургани-насипи здавна називають могилами [3]. Могили, а вірніше образи козацької могили, склали найважливішу частину символіки в поезії українського поета-пророка Тараса Шевченка:

*“За байраком байрак,
А там степ та могила”* [4, с. 13].

Частково проблему оспівування українським поетом Тарасом Шевченком козацьких могил розкрив знаний історик української діаспори США – О. Дrajнговський у праці “Тарас Шевченко про козацькі могили” (Нью-Йорк, 1989) [2] і в доповіді “Тарас Шевченко про козацькі могили і сьогодняшня археологія”, з якою 17 березня 1989 р. виступив перед українським громадянством в Літературно-Мистецькому Клубі в Нью-Йорку [1]. На його думку, козацькі могили – це могили лицарів, адже з скитської (санскритської – авт.) мови “козак” – лицар-воїн. У поемі “Гайдамаки” Тарас Шевченко їх ототожнює, й водночас розрізняє:

*“Знаю вашу славу!
Поглузують, покепкують
Та й кинуть під лаву.
“Нехай, – скажуть, – спочивають,
Поки батько встане
Та розкаже по-нашому
Про свої гетьмани...”* [5, с. 129].
*“...Од козацтва, од гетьманства
Високі могили –
Більш нічого не осталось,
Та й ті розривають...
Заспіваю, зарідаю,
Як мала дитина.
Заспіваю – море грає,
Вітер повіває,
Степ чорніє, і могила
З вітром розмовляє.
Заспіваю – розвернулась
Висока могила...”* [5, с. 130].

А далі поет пророкує долю України, коли в ній настане чужа українському народові влада:

*“...І заридають чорні гори.
Згадайте праведних гетьманів,
Де їх могили? де лежить
Останок славного Богдана,
Де Острижанина стоїть
Хоч би убогая могила?
Де Наливайкова? нема!
Живого й мертвого спалили.
Де Богун той, де та зима?” [5, с. 456].
“... Гомоніла Україна,
Довго гомоніла,
Довго, довго кров степами
Текла, червоніла.
Текла, текла, та й висохла,
Степи зеленіють,
Діди лежать, а над ними
Могили синіють...
А онуки! Їм байдуже,
Жито собі сіють.
Багато їх, а хто скаже,
Де Гонти могила?..” [5, с. 459].*

В поемі “Тарасова ніч” поет із важким болем розповідає про важку долю України, але й водночас висловлює своє бачення-пророцтво, що буде з Україною, коли

*“...над дітьми козацькими
Поганці панують...” [6, с. 86],*
й тому “Зажурилась Україна” про свою важку долю, що:

*“...Ніхто її не рятує...
Козачество гине,
Гине слава, батьківщина,
Немає де дітись...
Де поділась доля-воля,
Бунчуки, гетьмани?
Де поділися? Згоріло
А чи затопило
Синє море твої гори,
Високі могили?
Мовчать гори, грає море,
Могили сумують...” [6, с. 86].*

У травні 1843 р. Тарас Шевченко, після понад десятирічного

перебування на чужині, завдяки величезній обдарованості, неординарній талановитості, невтомній працьовитості та Божій допомозі, повертався в Україну не тільки особисто вільною людиною, але й відомим на всю імперію поетом і художником, автором книжок – “Кобзар” і “Гайдамаки”. Вірші молодого поета викликали величезне захоплення в українському суспільстві, нікого не залишали байдужим. Як людина, яка гостро розумом і серцем сприймає дійсність, вмів аналізувати й узагальнювати явища і блискуче володіє словом, поет був зобов’язаний викласти на папері свої думки і почуття. Проте, як не дивно, але впродовж декількох місяців він напружено чекав приводу для викладу думок і емоцій на папері, шукав доречні слова й форму. Йому потрібен був якийсь зовнішній поштовх до того, щоб усе наболіле у сконцентрованому вигляді викласти на папері, зафіксувати. Привід знайшовся аж у жовтні. Їдучи з Яготина, де він гостював у Рєпніних, у Березань, що на Київщині, до фольклориста П. Лукашевича, Тарас побачив, як неподалік шляху якісь люди розкопували давню могилу. Численні кургани ще й досі трапляються на полях і в селах Яготинського, Баришівського і Бориспільського районів. І тут “стався блискавичний, вулканічний вибух поетових емоцій, почуттів і пристрастей”, Тарас Шевченко раптом усвідомив, що Україна, потрапивши під владу російського царизму, стала подібною до могили, в якій поховані народні сподівання на кращу долю. І тут, саме в Березані, 9 жовтня 1843 р. він створив свою знамениту поезію “Розрита могила”. Цей невеликий – всього на 53 рядочки – вірш, один зі своїх найвідоміших творів, належить до найпатріотичніших творів української літератури. “Розрита могила” варта десятків і багатьох сотень творів менш талановитих авторів, які теж писали про тяжке життя українського народу під окупаційним московським гнітом. Ніхто до Тараса Шевченка ні в українській, ні у світовій літературі не висловлював у такий спосіб своєї любові до поневоленої Вітчизни [7; 8]. Зокрема в “Розритій могилі”, що починається як молитва, поет протестуючи проти безчинств москалів та їх приспівників на теренах України, із великим болем, звертається до сплюндрованої, але дорогої Батьківщини найніжнішими словами, що йдуть з глибини серця: “світе тихий”, “краю милий”, “моя Україно”, “мамо”, пише:

*“...Моя Україно,
За що тебе сплюндровано,
За що, мамо, гинеш?..” [9, с. 252].*

Поет даючи у вірші відповідь уявної матері-Вітчизни про причини своєї недолі, вказує, що причиною нещастя України стала втрата нею державності й перехід із вини Б. Хмельницького у підлеглість Московії:

*“... Ой Богдане!
Нерозумний сину!*

*Подивись тепер на матір,
На свою Вкраїну...
Ой Богдане, Богданочку,
Якби була знала,
У колись б задушила,
Під серцем приспала.
Степи мої запродані
Жидові, німоті,
Сини мої на чужині,
На чужій роботі... ” [9, с. 252].*

Адже саме через це не український народ, а окупант-москаль господарює в Україні, її багатствами заволоділи різноплемінні зайди, а її сини вигнані на чужину. Ворог не поводить би себе так нахабно, якби йому не допомагали “перевертні” й “недолюдки” “матір катувати” [7; 8]:

*“...могили мої милі
Москаль розриває...
Нехай риє, розкопує,
Не своє шукає,
А тим часом перевертні
Нехай підростають
Та допоможуть москалеві
Господарювати,
Та з матері полатану
Сорочку знімати.
Помагайте, недолюдки,
Матір катувати... ” [9, с. 253].*

Закінчує поет свій вірш сподіванням на те, що воля ще повернеться в Україну, а плач і журба проминуть. Поет навіть у найчорнішу добу чужоземного гноблення і плондрування України окупантами вірив у її світлу долю [8; 8]. Проте, на жаль, і сьогодні майже 7 млн. українці непотрібні новій українській владі, вони скитаються по світу в пошуках роботи.

Вірш “Розрита могила” започаткував новий, яскравіший період у творчості поета, в свідомості якого викристалізувалася національна ідеологія. Вже через чотири місяці в Москві він написав радикально-патріотичний вірш “Чигрине, Чигрине...”:

*“Чигрине, Чигрине,
Все на світі гине,
І святая твоя слава,
Як пилина, лине...
Розсипаються могили,*

*Високі могили –
Твоя слава...*” [10, с. 254].

Московсько-царська, а потім й радянсько-комуністична влада завжди страшенно боялися бунтарського, патріотичного духу в творчості поета. І тому більшовики, на словах визнаючи геніальність і революційність Тараса Шевченка, під час видання його творів вилучали з них деякі поезії, інші перекручувала, спотворювала їхній зміст [7; 8]. Але не зважаючи на це, пророче з “Послання (І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє)” плывуть його слова до сучасників, щоб вони не забували:

*“...Діла незабуті
Дідів наших....
Отака-то наша слава,
Слава України.
Отак і ви прочитай[те],
Щоб не сонним снились
Всі неправди, щоб розкрились
Високі могили
Перед вашими очима...”* [11, с. 353].

Тарас Шевченко був співцем зовнішньої краси могил, як символ давньої слави і волі України, й кличе: не називаймо себе “пасинками”, адже ми сини тих, що були самотніми володарями і автохтонами України. Його “Кобзар” збудив нашу національну свідомість, став основою нашої правдивої історії. Він подає “синтези традиційної, історичної пам’яті Т. Шевченка про козацькі могили (скитські, запорізькі), передані (модерно говорячи) в генетичній транскрипції його генів, бо не виховання, чи вплив оточення дали натхнення його геніальних ідей, але зов крові, в якій був успадкований незвичайний конгломерат генів його предків з тисячоліть. Цілий його кобзар є пронизаний про могили – святі – думками найсвятіші... щоб розкрились перед вашими очима” – їхня слава! [2]:

*“Гори мої високії,
Не так і високі,
Як хороші, хорошії,
Блакитні здалека.
З Переяслава старого,
З Виблої могили...”* [12, с. 39].

Шевченко навіть відчував якусь провину, що замало оспівав могили, і в поемі “Сон” пише:

*“А онде, онде за Дніпром
На пригорі, ніби капличка,
326*

*Козацька церква невеличка
Стоїть з похиленим хрестом.
Давно стоїть, виглядає
Запорожця з Лугу... [12, с. 39].
Та все пішло ц[арям] на грище...
Все, все неситі рознесли!..
А ви? Ви, гори, оддали!..
Бодай ніколи не дивиться
На вас, проклятіі!! Ні, ні...
Не ви прокляті... а гетьмани,
Усобники, ляхи погані!..
Простіть, високії, мені!
Високії! і голубії!
Найкращі в світі! Найсвятії!
Простіть!.. Я Богу помолюсь...
Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що проклену святого Бога,
За неї душу погублю!” [12, с. 40].*

Сучасним українським політикам усіх рангів, щоб правильно керувати державою, варто уважно читати, ретельно вивчати твори геніального поета і мислителя, пам’ятаючи завжди, чим оберталися для України “союзи” з Москвою. Щоб ніколи не забувати, що насправді стоїть за її улесливими, “медоточивими” словами про братерство, дружбу, готовність прийти на допомогу [7; 8]. Тому перш ніж ухвалювати доленосні політичні рішення щодо геополітичного вибору України, вони мають “радитися” з нашим національним пророком Тарасом Шевченком і пам’ятати слова його “Заповіту”:

*“Як умру, то поховайте
Мене на могилі
Серед степу широкого
На Вкраїні милій,
Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий.
Як понесе з України
У синє море
Кров ворожу...” [13, с. 371].*

Великою неправдою є те, що причинами народної бідності, перманентних економічних, фінансових і соціальних криз, усіх негараздів і

невдач є брак ресурсів, технологій, ринків, золотовалютних резервів. Найголовніша і справжня причина ганебного відставання України від інших, благополучних країн Європи і світу в тому, що впродовж усіх років незалежності нами керували не державники, не духовні українці, не люди шевченківського гарту, а “перевертні” й “недолюдки”, “раби, підніжки і грязь Москви”. Тому сьогодні нам найбільш потрібна українська, шевченківська влада і як писав Шевченко півтора століття тому, нетерпляче чекаємо приходу апостолів “правди і науки” і

*“...О роде суетний, проклятий,
Коли ти видохнеш? Коли
Ми діждемося Вашингтона
З новим і праведним законом?
А діждемось-таки колись...”* [14, с. 258].

Список використаних джерел та літератури:

1. Д-р О. Дrajнiвський в ЛМКлюбi // Свобода (Нью-Йорк). – 1989. – Ч. 47. – 14 берез. – С. 1. 2. Дrajнiвський О. Тарас Шевченко про козацькi могили / Олександр Дrajнiвський // Свобода (Нью-Йорк). – 1989. – Ч. 47. – 14 берез. – С. 2. 3. Могила (насип) // Вiкiпедiя [Електронний ресурс]. – Режим доступу до iнформ. : <http://uk.wikipedia.org/wiki/> (18.02.2014). – Назва з екрану. 4. Тарас Шевченко. В казематi // Тарас Шевченко. – Зiбр. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 2: Поезiя 1847–1861. – С. 11-20. 5. Тарас Шевченко. Гайдамаки // Тарас Шевченко. – Зiбр. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 1: Поезiя 1837–1847. – С. 128-190, 450-512. 6. Тарас Шевченко. Тарасова нiч // Тарас Шевченко. – Зiбр. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 1: Поезiя 1837–1847. – С. 85-88. 7. Лук’янчук Г. До 170-рiччя написання “Розритої могили” / Георгiй Лук’янчук // Слово Просвiти (Київ). – 2013. – Ч. 41. – 17–23 жовт. – С. 2. 8. Ковальчук А. Розрита могила. До 170-рiччя написання вiрша Тараса Шевченка / Анатолiй Ковальчук // Українське слово (Київ). – 2013. – 41 (3651). – 9–15 жовт. – С. 13. 9. Тарас Шевченко. Розрита могила // Тарас Шевченко. – Зiбр. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 1: Поезiя 1837–1847. – С. 252-253. 10. Тарас Шевченко. “Чигрини...” // Тарас Шевченко. – Зiбр. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 1: Поезiя 1837–1847. – С. 254-256. 11. Тарас Шевченко. Послання (I мертвим, i живим, i ненарожденним землякам моїм в Україні i не в Україні моє дружнєе посланiє) // Тарас Шевченко. – Зiбр. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 1: Поезiя 1837–1847. – С. 348-354. 12. Тарас Шевченко. Сон // Тарас Шевченко. – Зiбр. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 2: Поезiя 1847–1861. – С. 39-43. 13. Тарас Шевченко. Заповiт // Тарас Шевченко. – Зiбр. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 1: Поезiя 1837–1847. – С. 371. 14. Тарас Шевченко. Юродивий // Тарас Шевченко. – Зiбр. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 2: Поезiя 1847–1861. – С. 258-260.

А. М. Трембіцький,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
(м. Хмельницький)

ТАРАС ШЕВЧЕНКО ПРО ХАТУ В ЖИТТІ УКРАЇНСЬКОЇ РОДИНИ

У статті розкрито деякі маловідомі аспекти діяльності українського національного поета і митця Тараса Шевченка, як архітектора, та його бачення ролі хати у власному житті та в житті української родини.

Ключові слова: *Тарас Шевченко, поет, митець, архітектор, хата, родина*

Наукове вивчення життєвих шляхів, багатоаспектної творчої і громадсько-політичної діяльності, творчої спадщини великого українського національного поета, письменника (драматурга, прозаїка), художника (живописця, гравера), громадського та політичного діяча, фольклориста, етнографа – Тарас Григорович Шевченко (*09.03.1814 – †10.03.1861), а також його місця в історії Східної Європи та в світовому літературно-мистецькому процесі є предметом окремої науки шевченкознавства. Сучасне шевченкознавство, – це невичерпна та багатобічна, міждисциплінарна галузь наукового знання, яке має різні напрями досліджень: бібліографічний, біографічний, естетичний, лексикографічний, літературознавчий, мистецтвознавчий, мовознавчий, педагогічний, психологічний, релігійно-етичний, суспільно-політичний, філософський [1].

Тарас Шевченко майже чверть свого життя провів у засланні, де йому суворо забороняли писати й малювати. В своєму “Щоденнику” він пише, що у вирокі вказано “Суворо заборонити писати і малювати”. Писати заборонено за підбурливі вірші на українській мові. А малювати – і сам верховний суддя не знає, за що заборонено” (*переклад – авт.*) [2, с. 21]. Далі поет, перебуваючи на засланні в Ново-Петровському форті, пише: “Про живопис мені тепер і думати нічого. Це було б подібно до віри, що на вербі ростуть груш. Десять років без вправи (*в малюванні – авт.*) може зробити з великого віртуоза самого звичайного кабацького балалаєчника...” “...дивитись і не малювати – це така мука, яку зрозуміє тільки дійсний художник...” [3].

Повернувшись із заслання Т. Шевченко “ставив перед собою велике завдання – поширювати серед суспільства твори видатних майстрів людства. Для цього він вперто береться за опанування техніки ритовання (*гравіювання – авт.*)”. Адже він вважав, що бути “добрим ритівником (*гравером – авт.*) – значить поширювати прекрасне і повчальне в суспільстві, поширювати світ істини, значить бути корисним людству” [3]. Не зважаючи на те, що до

останніх днів свого життя Т. Шевченко перебував під таємним поліційним наглядом, він, виснажений моральними і фізичними стражданнями десятирічного заслання, все ж зберіг давню поетичну силу, яка незабаром виявилася в нових його творах. Вже у квітні 1859 р. Тарас Шевченко, подаючи деякі зі своїх гравюр на розгляд ради Імператорської академії мистецтв, просив удостоїти його звання академіка чи задати йому програму на отримання цього звання. Так, 16 квітня Рада постановила визнати його “назначеним в академіки і задати програму на звання академіка з гравірування на міді”. На жаль, невідомо яку програму завдала Рада на звання академіка, але він з особливим успіхом займаючись гравіруванням на міді, прийняв участь у щорічній академічній виставці 1860 р. Зокрема, він “виставив п’ять гравюр а l’eau forte: “Вирсавія” с картини Брюллова, два пейзажі з А. Мещерського і М. Лебедєва, власний портрет і етюд і, крім того, власний живописний портрет. Не зважаючи на те, що отримати академічне звання експоненту тодішніх виставок взагалі було важко, Тараса Шевченка 2 вересня 1860 р., разом із іншими митцями, було визнано академіком гравюри “на повагу майстерності та пізнань у мистецтвах” [4, с. 341].

Проте родинне життя відомого поета і митця не складалося. Так, В. Янів у праці “Українська родина в поетичній творчості Шевченка” (Нью-Йорк, 1962) розкриваючи роль і значення хати в житті української родини пише, що “як можна судити по творчості Шевченка, то в житті української родини визначну роллю грає власна хата. Хата так тісно пов’язана із життям родини, що вона просто стає символом родинного життя й щастя, і якщо в когось нема близьких, то своя хата може послабити почуття пустки” [5, с. 176]. Ще малий Тарас заплакав, коли поглянув “на ягнята – Не мої ягнята!”, а глянувши на людські хати:

*“...Мов прокинувся, дивлюся:
Село почорніло,
Боже небо голубес
І те помарніло.
Обернувся я на хати –
Нема в мене хати!
Не дав мені Бог нічого!..
І хлинули сльози,
Тяжкі сльози!..”* [6, с. 36].

Святий Йосиф милосердиться, дивлячися на Пречисту і усвідомлює, що в Ней: “Ані родини, ані хатиночки нема!” [7, с. 312], як і в самого поета – ні хати, ні родини.

Саме з хатиною Тарас Шевченко завжди пов’язує в своїх творах “поняття якоїсь естетичної краси у цілому обійстю”. Так, сирота Максим,

збираючись одружитися, насамперед купує хатину й садочок [8]. У “Подражаніє Едуарду Сові” поет в одному місці говорить, що жених “на спомин дружині” хоче садити і “яблоньку, і грушечку”, а в другім місці описує запал молодих, як то вони негайно після одруження “гайок і садок розвели кругом хатини”:

*“Посаджу коло хатини
На wspomин дружині
І яблуньку, і грушеньку,
На wspomин єдиній!
Бог дасть, виростуть. Дружина
Під древами тими
Сяде собі в холодочку
З дітками малими.
А я буду груші рвати,
Діткам подавати...
З дружиною єдиною
Тихо розмовляти:
“Тойді, серце, як бралися,
Сі дерева садив я...
Щасливий я!” – “І я, друже,
З тобою щаслива!” [9].*

А що молоді робили це з любов’ю до свого майна, то й “пишались вони у своєму дворі, наче князі”:

*“Зійшлись, побрались, поєднались,
Помолоділи, підросли.
Гайок, садочок розвели
Кругом хатини...” [10].*

Наскільки власна хата вважається запорукою щастя, про те свідчить його поезія “Добро, у кого єсть господя!”, де поет робить таке патетичне звернення:

*“Добро, у кого є господя,
А в тій господі є сестра
Чи мати добрая. Добра,
Добра такого таки зроду
У мене, правда, не було,
А так собі якось жилось...” [11].*

Брак власної господи, брак власного пристанища доводить Тараса Шевченка до сліз, і він із “смутком, але без заздрости” стверджує:

*“...Боже милий!
Як хочеться жити,*

*І любити Твою правду,
І весь світ обняти!
Благо тобі, друже-брате,
Як є в тебе хата.
Благо тобі, як у хаті
Є з ким розмовляти.
Хоч дитина немовляца,
І воно вгадає
Твої думи веселії...
Сам Бог розмовляє
Непорочними устами...” [12, с. 206-207].*

Хатина, на думку поета, це символ родини, про що пише в поезії “Не молилася за мене”, мріючи мати власну хату, в якій zaznati щастя удвох з коханою Оксаною:

*“А я так мало, небагато
Благав у Бога, тільки хату,
Одну хатиночку в гаю,
Та дві тополі коло неї,
Та безталанною мою,
Мою Оксаночку; щоб з нею
Удвох дивитися з гори
На Дніпр широкий, на яри,
Та на лани золотополі,
Та на високій могили...
І вдвох тихенько заспівать
Ту думу сумную, днедавну,
Про лицаря того гетьмана,
Що на огні ляхи спекли.
А потім би з гори зійшли;
Понад Дніпром у темнім гайі
Гуляли б, поки не смеркає...” [13, с. 212].*

Тому то й тужачи за Україною на засланні, Тарас Шевченко мріє хоча б “на старість, стати на тих окрадених горах” в Україні, але в своїй “маленькій хаті”:

*“Іду я тихою ходюю,
Дивлюсь – аж он передо мною
Неначе дива виринають,
Із хмари тихо виступають
Обрив високий, гай, байрак;
Хатки біленькі виглядають,*

Мов діти в білих сорочках...” [14, с. 39].

*“...Дай же, Боже, коли-небудь,
Хоч на старість, стати
На тих горах окрадених
У маленькій хаті...” [14, с. 43].*



Тарас Шевченко. Хата батьків у Кирилівці. [IX, 1843].

Папір, олівець. 18,5x27.

На жаль, хата, в якій народився поет, до наших днів не збереглась, а на її місці в селі Моринцях встановлено лише пам'ятний камінь. У 1985 р. у відділі бібліографії Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника в літературно-громадському журналі “Зоря” за 1892 р. було знайдено малюнок хати, де народився поет [15].



Хата, в якій народився Тарас Шевченко в селі Моринцях.

Журнал “Зоря”, 1892 р. [153].

Крім того в журналі “Зоря” за 1893 р. було знайдено публікацію Олександра Кониського з циклу нарисів про батьківщину поета – “Подорож в рідні села Шевченка”, де подано опис хати, де народився поет: “...Пішли оглянути двір і хату, де жили батьки Тарасові. Пройшовши кілька ступнів городом, почали вузькою стежечкою спускатися в широкий та глибокий і розлогий байрак, засаджений родючими деревами, переважно, здається, сливами. Стежечка ярмом вивела нас на город на супротивному березі яра, за городом малесенький двір, загороджений з вулиці низеньким карявим плетнем. Коли ввійти в сей дворик з вулиці, зараз біля воріт ліворуч стоїть невеличка хатина, низенька, непричепурена, вкрита, звичайно, соломою; покрівля почорніла, потрухла. Хата стара, рублена в угли з доброго дерева: завдовжки вона ступнів сім, завширшки, може, буде п’ять: вікна маленькі – двоє на двір, третє з того причілку, що до вулиці; у вікнах шибочки з шматків, темні, поржавілі. Сіни не рублені, а стовпи з обополків. До того причілка, що до улиці, пригорожений з плетнею маленький хлівець, мабуть, пташник або свинюшник...” [15].

Поет завжди мріяв про власну хату. Вже після заслання, Тарас Шевченко збираючись одружитися з Ликерою, бажає з дружиною забути давнє лихо й щоденні турботи “в хатині тихій і веселій. Він, творячи великою любов’ю архітектурний проект свого майбутнього будинку, вкладав у нього свої мрії про власну сім’ю і власний будинок, про що в своєму вірші “Ликері (На пам’ять 5 августа 1860 г.)” пише:

*“...Моя ти любо! усміхнись
І вольную святую душу
І руку вольную, мій друже,
Подай мені. То перейти
І Він pomoже нам калюжу,
Поможе й лихо донести
І поховать лихе дебеле
В хатині тихій і веселій”* [16],

а коли план подружнього життя розбивається, в пізніших рядках про свою мрію – свою “хату і кімнату”, “садок-райочок” і власних дітей поет у вірші “Л.” (1860) пише:

*“Поставлю хату і кімнату.
Садок-райочок насаджу,
Посиджу я і походжу
В своїй маленькій благодаті
Та в одині – самотині
В садочку буду спочивати.
Присняться діточки мені.*

*Веселая присниться матери.
Давне-когдашний та ясный
Присниться сон мені!.. I ти!..” [17].*

До речі, цей вірш без назви вперше було надруковано вже після смерті поета в журналі “Основа” (1862) [18]. Ці інтимні рядки поет у 1860 р. присвятив своїй нареченій, колишній кріпачці-наймиці, Лікері Полусмаковій (*1840 – †1917). З нею він познайомився на початку 1860 р., часто зустрічався, привозив подарунки, справив весільний одяг і мріяв з нею одружитися [19]. На превеликий жаль, через рік Тарас Шевченко передчасно помер, так і не діждавшись свого щастя, не одружився, не збудував свого будинку...

Поет вірить, що лише в “атмосфері власної хати” зможе йому “приснитися родина й родинне життя”. І цей мотив бажання власного родинного щастя, зосередженого біля хатиночки, є настільки сильний, що поет влітає його у свою поему “Чи не покинуть нам, небого”, в якій вже вповні видно свідомість близької смерті [5, с. 177]. Він планує, що над Стиксом

*“Неначе над Дніпром широким,
В гаю – предвічному гаю,
Поставлю хаточку, садочок
Кругом хатини насажу,
Прилинеш ти у холодочок,
Тебе, мов кралу, посажу.
Дніпро, Україну згадаєм,
Веселі селища в гаях,
Могили-гори на степах –
I веселенько заспіваєм...” [20, с. 373].*

Тарас Шевченко мріяв про садок біля хати, що мало б надати “хаті індивідуальних прикмет, які вповні відповідали б уподобанню власника”, що свідчить про важливий момент естетичної насолоди для українця, коли хатина “квітами повита”, – “наче дівчина” хороша:

*“Я думав, де ж я прихильюсь?
I де подінуся на світі?
I сниться сон мені: дивлюсь,
В садочку, квітами повита,
На пригорі собі стоїть,
Неначе дівчина, хатина...” [21, с. 306].*

А в іншому місці він пише про розмальовану вбрану квітами хатину:

*“Цвіти за образом святим,
I на вікні стоять цвіти,
На стінах фарбами хрести,
Неначе добрая картина,*

Понамальовані...” [22, с. 104].

І всі найбільш ідилічні картини поета пов'язані з рідною улюбленою хатиною, з вишневим садком чи вербами над водою, біля “біленької хатини”:

“І досі сниться: під горою

Меж вербами та над водою

Біленька хаточка...

І досі сниться, вийшла з хати

Веселая, сміючись, мати,

Цілує діда і дитя

Аж тричі весело цілує,

Прийма на руки, і годує,

І спать несе...” [23, с. 233].

Важливим доказом того, що Тарас Шевченко був архітектором свідчить відомий архітектурний проект житлового будинку, що його “поет мріяв побудувати на купленій для цього ділянці на Чернечій горі” [3]. Тому навіть вибір місця під хату старанно зважував, і вона, в його мріях, стоїть мальовничо чи то “під горою”, чи то “на пригорі”. І все це в'яється з картиною українського села, в якому “цвітуть сади” і “білють хати”, де людина зливається з будовами і з природою: “зелений гай, сині гори, Дніпро, ліси – все те складається на розмальовану писанку, над якою вітає сам Бог. А в іншому місці знову ті ж самі біленькі хатки, мов діти в білих сорочках, граються у піжмурки поміж обривами, у байраках, гаях...” [14].

Характеризуючи проект житлового будинку, можна зробити висновок, що Тарас Григорович не був дилетантом у питаннях архітектури, а був достатньо обізнаним для свого часу знавцем української архітектури. Зокрема, за композиційну основу плану проєктованого житлового будинку, ним “взято чітку архітектурну форму – прямокутник, в якому влучно скомпоновано всі елементи житла з правильною орієнтацією їх по сторонах світу. По поперечній осі симетрії прямокутника плану запроектовано головний вхід через ганок і сіни. Праворуч від цього входу – робітня кімната з найвигіднішим для кабінету орієнтуванням вікна на північ”. При цьому варто зауважити, що “таке розташування вікна кабінету відповідало завданням автора проекту розкрити чудовий краєвид Дніпра з його мальовничою далиною”.

Увесь план житлового будинку “розв'язано в компактному вигляді влучною взаємопов'язаністю і цілковістю логікою всіх приміщень”, які відповідають своєму призначенню. Хоча при цьому Т. Шевченко проєктує робочу кімнату, “поступається вимогам симетричного оформлення фасаду і не дає вікна з кабінету на головний фасад, бо східні промені сонця заважали б роботі”. Крім того він передбачає, що ця кімната є цілковістю ізольованою від усіх інших приміщень і має зручним самостійним вхід. Т. Шевченко не тільки

проектує саму кімнату, але й вказує, що навпроти вікна повинен розміщуватися робочий стіл, а ліворуч від нього, майже по всій стіні велика бібліотечна шафа, а праворуч від столу – канапа.

Ліворуч від сіней розташована, “добре освітлена подвірним вікном з головного фасаду і вікном на південь”, світлиця, де автор проекту показує бажане розміщення круглого столу і лави. Крім того, автор штрихами вказує можливі “місця для якихсь меблів, очевидно, стільців та інших пересувних речей”.

Із “світлицею межує і з’єднується дверима спочивальня”, в якій “треба відмітити орієнтацію вікна на південь і таку ж відмову від симетричного оформлення надвірного фасаду”. При цьому Т. Шевченко, як професійний архітектор, “не дає вікна на захід”, враховуючи той аспект, що “західне проміння сонця перегрівало б у вечорі спочивальню”. Крім того, автор цілком професійно облаштовує спальну кімнату відповідно “навіть до сучасних вимог двома окремо розташованими ліжками, які, очевидно, закриваються ширмою, про що свідчить риска на плані”.

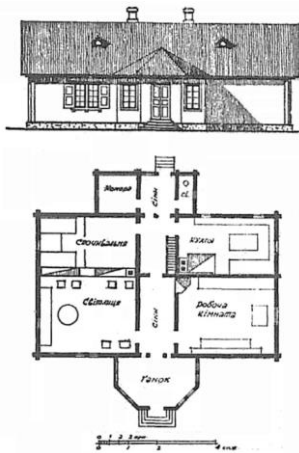
“Кухня, як і інші допоміжні приміщення (комора, вбиральня тощо), мають ізольований від парадного входу вихід у двір”. А розташування Т. Шевченком меблів у кухні, свідчить про те, що кухня “одночас являє собою і приміщення їдальні”. Значну увагу він приділяє також розміщенню меблів у кухні-їдальні. Зокрема, лава, розташована круг столу, “відповідає звичайному народному і традиційному, споконвічному інтер’єрові українського житла”. Загалом проект Т. Шевченка щодо розташування меблів у всіх кімнатах будинку “вражає своєю логічністю і знанням гігієни житла”.

Т. Шевченком у проекті досить “вміло, з смаком і з повним знанням справи опалення” розташував печі. Зокрема, він проектує в кабінеті “камін (ватран)”, а світлицю і спальню перегороджує “суцільною стіною-грубою, де немає таких потворних виступів і кутів, які часто трапляються в проектах сучасних архітекторів”. Тобто автор додержуючись старих українських традицій, застосував у проекті добре знану в українському народному будівництві систему опалення – “суцільну грубу-стіну”.

В зовнішньому оформленні будинку Т. Шевченко не формально застосував народні архітектурні форми до архітектури будинку. Вони “знаходять свій повний відбиток” у “творчому застосуванні їх до потреби логічної розв’язки композиції плану і фасаду – отже в самій суті”. При цьому, автор доцільно, як і в багатьох українських хатах, “об’єднує дверима парадні й чорні сіни”, які водночас з’єднують кабінет із убиральнею і подвір’ям.

В проекті будинку немає навіть “натяку на будь-який формалістичний відбиток і фасадне “прикрашательство”, це “повна єдність форми і змісту”, що загалом властиве всій творчій праці Т. Шевченка. У рішенні зовнішньої

архітектури будівлі, в компонуванні плану приміщень будинку, “немає нічого зайвого і надуманого, що приємно вражає своєю правдивістю”. А наявний проект плану і фасаду свідчить про “творчі шукання автора і намагання знайти форми даху, вишукування місць для вікна”. Важливо зауважити, що загалом Т. Шевченком було розроблено три варіанти плану і двох фасадів (головного і бічного). В остаточному рішенні плану і фасадів, цілком архітектурно визначеному, бачимо логічно доведений до кінця архітектурний образ житлового будинку. Загалом, проект свого будинку Тарас Шевченко виконав дуже добре в акварелі “із знанням архітектурної графіки” [3].



План і головний фасад будинку. Автор проекту Тарас Шевченко [3].

Всі оригінали цього досить цікавого архітектурного проекту будинку виконаного Т. Шевченком зберігалися до 1933 року в Музеї Шевченка при Інституті Тараса Шевченка в Харкові. В 1933–1934 роках на базі цього літературного музею було засновано Галерею картин Тараса Шевченка, до якої передано 107 оригінальних мистецьких творів художника, на жаль, подальша доля цього безцінного архітектурного проекту нам не відома.

Проектом власної хати не вичерпується архітектурна діяльність Т. Шевченка. Він, зокрема, будучи особисто знайомим із громадським діячем, головою Південно-Західного відділу Російського географічного товариства (1873–1875), українофілом, меценатом, великим поміщиком на Полтавщині і Чернігівщині, Григорієм Галаганом (*15.08.1819 – †25.09.1888), виступив критиком архітектурного проекту нового будинку Г. Галагана в с. Лебединці Прилуцького повіту (1854–1856). До речі, мальовані зелені й білі кахлі для двох грубок цього будинку виготовив відомий кахляр з Полтавщини – Павло

Чумаченко. Т. Шевченко дав досить авторитетну оцінку новому будинкові. Про це в своєму щоденнику поет пише, що будинок Галаган збудований “у старому українському стилі Прилуцького повіту”, і взагалі, ця будівля, це “барська, але добра і гідна наслідування затія (*переклад – наш*)” [3].

Крім того, дуже добре відомо, що Т. Шевченко будучи співробітником Київської Археографічної Комісії за її завданням багато подорожував Україною, де виконав “надзвичайно велику працю”, змальовуючи історичні пам’ятки та пам’ятки старовинної архітектури України [3]. В. Січинський характеризуючи Тараса Шевченка, як творця нації, пише, що він “був не тільки визначним малярем, але першорядним гравером, різьбярем, а навіть пробував свої сили в архітектурі (проекти пам’ятників і власного дому)” [24, с. 2].

Українці, які вимушено знаходилися в еміграції, мріяли про те, що з отриманням Україною незалежності, вдячні українці належним чином увічнять пам’ять геніального поета-пророка Т. Шевченка. А його архітектурний проект буде втілений в “натурі поблизу Канева на Чернечій горі, де він заповідав себе поховати” [3]. На жаль, їхнім мріям не судилось збутися, адже Т. Шевченко, відчуваючи чужий наступ на Україну, малює його наслідки у нищенні хат і сіл, у занепаді родинної культури села, такої прикметної для українців [5, с. 177]. Тому дивлячися на давні козацькі села, поет з боєм зітхає, як вони всі “пішли царям на грище”:

*“А он старе Монастирище,
Колись козацькеє село,
Чи те воно тойді було?..
Та все пішло ц[арям] на грище:
І Запорожжя, і село...
І монастир святий, скарбниця, –
Все, все неситі рознесли!..”* [14, с. 40].

Поет згадуючи родинне щастя колишнього “Невольника”, зрозуміле тільки на тлі родинного дому, жалує за давнім, яке проминуло, що висловлене у скарзі:

*“І очі не бачать
Ні тихої хатиночки
В забутому краю,
Ні тихої долиночки,
Ні темного гаю,
Ні дівчини молодой
Й малої дитини
Я не бачу щасливої:
Все плаче, все гине”* [25, с. 312-313].

“Важко сказати, – пише далі О. Писаренко, – якого б розвитку міг досягти геній Шевченка в кожній, галузі мистецтва, коли б автор “Кобзаря” не зазнав заслання і такої нелюдської неволі”. Адже “кожна галузь мистецтва, до якої брався Тарас Григорович, вражає своєю глибокою продуманістю”, – цілком справедливо стверджує О. Писаренко [3]. Знаний архітектор і мистецтвознавець, подолянин В. Січинський в праці “Шевченко – творець нації” (Нью-Йорк, 1951) пише, що “не було такої ділянки і галузі суспільного життя, де б Т. Шевченко не приложив свого знання, праці або бодай торкнувся своїм вогненным словом. При тім, в кожній ділянці ідей і засобів, для їх здійснення, мав свій оригінальний підхід, вироблену думку і своєрідну методу. А було це справою нелегкою в тих часах і умовах, коли “все мовчало”. Здавалось що народ щезав з географічного обрію. Україна – “обірвана сиротою над Дніпром плаче...” [24, с. 2]. Сьогодні в Україні щорічно зникають десятки сіл, що “колись веселеє”, здавалися поетові “темним і німим”:

*“...Мене по волі і неволі
Носило всюди. Принесло
На старість ледве і додому.
Веселеє колись село
Чомусь тепер мені, старому,
Здавалось темним і німим,
Таким, як я тепер, старим.
І бачиться, в селі убогім,
Мені так бачиться, нічого
Не виросло і не згнило,
Таке собі, як і було.
І яр, і поле, і тополі,
І над криницею верба
Нагнулася, як та журба
Далеко в самотній неволі...” [26, с. 203].*

Таким чином, питання приватної власності в українській родині, символізованої рідною хатою серед рідної природи, бажанням батьків передати надбане майно своїм дітям, щоб їхня праця не пропала, й досі зберігається в Україні [5, с. 178]. Про це Тарас Шевченко писав у поемі “Наймичка”, що дід та баба діждавшись худоби, придбавши “хутір, став і млин”, виплекавши садок і постаравши чималу пасіку, – дуже турбувалися, що їм самим прийдеться старітися й умирати та:

*“Тяжко дітей годувати
У безверхій хаті,
А ще гірше старітися
У білих палатах,*

*Старітися, умирати,
Добро покидати
Чужим людям, чужим дітям
На сміх, на розтрату!” [27, с. 331].*

Список використаних джерел та літератури:

1. Шевченко Тарас Григорович // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ. : <http://uk.wikipedia.org/wiki/> (18.02.2014). – Назва з екрану.
2. Тарас Шевченко. Щоденник // Тарас Шевченко. – Збір. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 5. – С. 9-187.
3. Писаренко О. Архітектурні роботи Т. Г. Шевченка / Олекса Писаренко // Свобода (Нью-Йорк). – 1956. – Ч. 45. – 9 берез. – С. 5.
4. Благовещенский А. А. Шевченко в Петербурге (1858–1861) / А. А. Благовещенский // Воспоминания о Тарасе Шевченко. – К. : Дніпро, 1988. – С. 337-346.
5. Янів В. Українська родина в поетичній творчості Шевченка / Володимир Янів // Тарас Шевченко : Зб. доп. світового конгресу укр. вільної науки для вшанування сторіччя смерті патрона НТШ. Запис. Наук. Т-ва ім. Шевченка / За ред.: В. Стецюк, Б. Кравців. – Нью-Йорк ; Париж ; Торонто: Накладом Наук. Т-ва ім. Шевченка в ЗДА, 1962. – Т. CLXXVI. – С. 148-186.
6. Тарас Шевченко. Мені тринадцятий минуло // Тарас Шевченко. – Збір. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 2: Поезія 1847–1861. – С. 36-37.
7. Тарас Шевченко. Марія // Тарас Шевченко. – Збір. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 2: Поезія 1847–1861. – С. 311-328.
8. Тарас Шевченко. Москалева криниця // Тарас Шевченко. – Збір. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 2: Поезія 1847–1861. – С. 62-69.
9. Тарас Шевченко. Подражаніє Едуарду Сові // Тарас Шевченко. – Збір. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 2: Поезія 1847–1861. – С. 329.
10. Тарас Шевченко. Зійшлись, побрались, поєднались // Тарас Шевченко. – Збір. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 2: Поезія 1847–1861. – С. 370.
11. Тарас Шевченко. Добро, у кого є господа // Тарас Шевченко. – Збір. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 2: Поезія 1847–1861. – С. 87.
12. Тарас Шевченко. Ми в осени таки похожі // Тарас Шевченко. – Збір. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 2: Поезія 1847–1861. – С. 206-207, 678-679.
13. Тарас Шевченко. Не молилася за мене // Тарас Шевченко. – Збір. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 2: Поезія 1847–1861. – С. 212-213.
14. Тарас Шевченко. Сон. [Гори мої високі] // Тарас Шевченко. – Збір. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 2: Поезія 1847–1861. – С. 39-43.
15. Мигаль О. Промінь архівної “Зорі” / Ольга Мигаль // Україна. – 1985. – № 9. – С. 12.
16. Тарас Шевченко. Ликері. На пам’ять 5 августа 1860 г. // Тарас Шевченко. – Збір. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 2: Поезія 1847–1861. – С. 351.
17. Тарас Шевченко. “Л.” [Поставлю хату і кімнату] // Тарас Шевченко. – Збір. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 2: Поезія 1847–1861. – С. 354.
18. Тарас Шевченко.

Поставлю хату і кімнату... // Основа (Петербург). – 1862. – № 5. – С. 13.
19. Ликера – Полусмакова Ликера Іванівна // Вікіпедія [Електронний ресурс]. –
Режим доступу до інформ. : <http://uk.wikipedia.org/wiki/> (18.02.2014). – Назва з
екрану. 20. Тарас Шевченко. Чи не покинуть нам, небого // Тарас Шевченко. –
Зібр. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 2: Поезія 1847–1861. – С. 372-373. 21.
Тарас Шевченко. Сестрі // Тарас Шевченко. – Зібр. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.],
2003. – Т. 2: Поезія 1847–1861. – С. 306. 22. Тарас Шевченко. [Марина] Неначе
цвяшок, в серце вбитий // Тарас Шевченко. – Зібр. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.],
2003. – Т. 2: Поезія 1847–1861. – С. 101-108. 23. Тарас Шевченко. І досі
сниться: під горою // Тарас Шевченко. – Зібр. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.], 2003. –
Т. 2: Поезія 1847–1861. – С. 233. 24. Січинський В. Шевченко – творець нації /
Володимир Січинський // Свобода (Нью-Йорк). – 1951. – Ч. 59. – 13 берез. –
С. 2-3. 25. Тарас Шевченко. Сліпий // Тарас Шевченко. – Зібр. тв. : у 6-ти т. –
К. : [б. в.], 2003. – Т. 1: Поезія 1837–1847. – С. 297-313. 26. Тарас Шевченко.
Ми вкупочці колись росли // Тарас Шевченко. – Зібр. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.],
2003. – Т. 2: Поезія 1847–1861. – С. 203-204. 27. Тарас Шевченко. Наймишка //
Тарас Шевченко. – Зібр. тв. : у 6-ти т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 1: Поезія 1837–
1847. – С. 329-342.

В. А. Філінюк,
*кандидат філологічних наук, доцент
(м. Хмельницький)*

ДЕРЖАВОТВОРЧІ МОТИВИ У ПОЕЗІЯХ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

2014 рік в Україні оголошено роком вшанування пам'яті Тараса Григоровича Шевченка, насамперед, на нашу думку, це зроблено для того, щоб вкотре звернути пильну увагу на постать відомого поета, основоположника сучасної української мови, мислителя, митця, дати можливість кожному небайдужому переосмислити його ідеї відповідно до сучасних історичних, культурних, державотворчих подій, спробувати дати оцінку чи висловити ставлення до прочитаного, побаченого, усвідомленого – усього, що стосується великого пророка українського народу.

Тараса Шевченка недаремно називають пророком. Якщо брати до уваги біблійне тлумачення цього поняття, то пророк наділений гуманістичним і демократичним світобаченням, це поборник правди й справедливості. Словник пропонує таке тлумачення: “1. За релігійними уявленнями – проповідник волі Божої. 2. Провісник майбутнього” [1, с. 984]. Кобзар дійсно став пророком українського народу.

І в XIX, і в XX, і в XXI століттях триває пошук відповіді, ким більше був Шевченко для його сучасників та для нас, Шевченкових нащадків, кожна попередня доба намагалася створити “зручний” для певної ідеологічно-політичної системи образ. Сподіваємося, що сьгоднішні багатоаспектні комплексні дослідження допоможуть уникнути однобокості чи пристосовництва у цьому питанні.

Доцільно звернутися до оцінки письменника Валерія Шевчука, лауреата Державної премії України імені Тараса Шевченка, який зазначав: “Кожен новий час і кожне нове покоління прагне прочитати Тараса Шевченка в системі своїх реалій, і знаходить для себе духовний хліб, і є свідченням того, що муза поетова й досі не погасила своєї зорі, і я певен, що не погасить, доки в Україні будуть ширі, небайдужі, не зловорожі й відкриті серця, серця людей, які прагнуть світла тієї зорі, як манни небесної, для своїх духовних бенкетів...” [3].

Попри усі заангажовані чи об’єктивні визначення, хто ж для нас Тарас Шевченко – поет селянський, народницький, слов’янофіл, соціаліст, співець гайдамацького повстання, революційний демократ, пророк, месія, поет нації, – насамперед він український національний митець. У його світогляді Україна мала зміст і політичний, і державний. До такого усвідомлення нації і держави Шевченко йшов тривалий час.

Україна часів козаччини – це країна слави і традицій, яка боролась за національну волю й незалежність. Поезія “Іван Підкова” відтворює боротьбу народу проти султанської Туреччини, славить мужність запорожців, їх сміливість та винахідливість [4, с. 59]. Поема “Гамалія” описує похід козаків у Царгород, бій за звільнення бранців та повернення на Батьківщину, ушляхує образ мужнього борця з турками, ватажка Гамалії [4, с. 151]. Поема “Іржавець” зі співчуттям та болем передає враження про гетьмана Івана Мазепу та запорожців, що стали жертвами погромів, влаштованих російським військом [4, с. 302]. Поема “Чернець” зображає патріота, козацького полковника Семена Палія [4, с. 305]. Майже фольклорне опоетизування образу гетьмана Дорошенка зустрічаємо в поезії “Заступила чорна хмара” [4, с. 383].

Митець переконаний у тому, що причиною поневолення українських земель стали внутрішні протистояння, домінування особистих інтересів над колективними:

*То й побачите, що ось що
Ваші славні Брути:
Раби, подножки, грязь Москви,
Варшавське сміття – ваші пани
Ясновельможнії гетьмани.
Чого ж ви чванитеся, ви!
Сини сердечної України!*

“І мертвим, і живим...” [4, с. 247].

З гнівом Шевченко описує поведінку верхівки української козацької старшини, яка поперемінно вислужувалась то перед російським царизмом, то перед польською шляхтою, цілковито нехтуючи інтересами власного народу.

Демократизм як світоглядна ідея Шевченка звучить сьогодні аксіоматично для українців; болюче несприйняття, засудження самодержавства лунає у багатьох поезіях, немає “добрих” царів, є тільки верховоди зграї насильників і кровожерних поміщиків-неподів.

Державу, на думку Тараса Шевченка, варто будувати на силі національного духу і національної волі, на ідеях вольності, висловлених в козацьких літописах, які свого часу вивчав поет. Відомий літературознавець Ярослав Дзира стверджував, що твори “Чигрине, Чигрине”, “Великий льох”, “І мертвим, і живим, І ненародженим землякам моїм...” написані на історичних фактах з літопису Самійла Величка [5].

Шевченко не був ні політиком, ні політичним діячем, ні політологом у сучасному розумінні цих слів. У його державницьких поглядах, висловлених на сторінках “Кобзаря”, поєдналися ідеї демократизму, народництва, самостійності та незалежності України:

В своїй хаті – своя правда,

І сила, і воля.

Нема на світі України,

Немає другого Дніпра

“І мертвим, і живим...” [4, с. 245].

Ідеал держави у Кобзаревих творах твориться за допомогою образів “братів” і “маті”, такі стосунки хотів би бачити поет поміж українцями. Шевченкова держава – це власна хата, де родина живе в гармонії, що будується на кровних зв’язках і традиціях:

Обніміте ж, брати мої,

Найменшого брата –

Нехай мати усміхнеться,

Заплакана мати.

Благословить дітей своїх

Твердими руками

І діточок поцілує

Вольними устами.

І забудеться срамотня

Давня година,

І оживе добра слава,

Слава України

“І мертвим, і живим...” [4, с. 249].

Поет високо цінував традиції державотворення Київської Русі, Козацької держави, європейської державницької традиції середини ХІХ століття. У Шевченкових борців за волю України одна мета – вільна й незалежна Україна. Участь у Кирило-Мефодіївському братстві сприяла тому, що Кобзар зростив у собі віру в силу Слова, його здатність виховувати народ і будувати державу. Як стверджує Р. Саволук, “майбутнє України Шевченко бачив не в буржуазно-правовому устрої, а в самоуправлінні народу, громадї та колегіальній формі правління як гарантії від гніту та експлуатації людини людиною” [2].

Творчо переосмислюючи “Псалми Давидові”, Шевченко веде діалог з Богом про державну й національну долю свого народу. Біблійне підґрунтя дарує відчуття соціальної та моральної правоти. Переспіви біблійних псалмів він використовує для утвердження тих ідей, які вважав життєво важливими для української нації:

*Чи є що краще, лучше в світі,
Як укупі жити,
Братам добрим добро певне
Пожить, не ділити?
 (“Псалми Давидові”) [4, с. 256].*

Закон – це основа ефективного функціонування будь-якої держави, тому віру у силу закону, Конституції, забезпечення прав і свобод людини та громадянина висловлює Тарас Шевченко у рядках поезії “Юродивий”:

*Ми діждемося Вашингтона
З новим і праведним законом?
А діждемо таки колись [4, с. 446].*

Ідеї американського президента Джорджа Вашингтона – це насамперед створення держави за принципом “ми усі – американський народ”, де визначальною є ідея єдності.

Тарас Шевченко, навіть оспівуючи Коліївщину, гайдамацький рух, не був категоричним прихильником кровопролитних повстань, вважаючи це крайнім заходом. Він був переконаний у тому, що необхідно йти шляхом просвітництва та мирних компромісів, хоч це вибір, який потребує часу та духовних зусиль.

*І день іде, і ніч іде.
І голову схопивши в руки,
Дивуєшся, чому не іде
Апостол правди і науки! [4, с. 493].*

Великому Кобзареві, як зазначав Олесь Гончар, “належить виняткова роль у згуртуванні передових сил української нації, у розвитку й формуванні свідомості українського народу. “Кобзар” охоче співає минувшину, але спрямований він у майбутнє” [4, с. 12]. Тарас Шевченко – насамперед митець,

пророк, філософ, котрий змодельовав власний ідеал держави, за суттю духовний, в ціннісному плані національний та морально-етичний. Зрештою, поет такого рівня – національний ідеолог, чий образ держави складає ментальну основу національного організму, надає йому державної сутності.

І на оновленій землі

Врага не буде, супостата,

А буде син, і буде мати,

І будуть люди на землі

(“І Архімед, І Галілей...”) [4, с. 486].

Таким чином, державотворчі погляди Тараса Шевченка базуються на основі загальнолюдських моральних цінностей, на знанні славних сторінок історії України та усвідомленні зроблених помилок, на прагненні до волі і незалежності, на застосуванні законів, братолюбія та життєвої мудрості.

Список використаних джерел та літератури:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад., гол. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : Перун, 2003. – 1427 с. 2. Савонюк Р. Життєві та правові погляди Тараса Шевченка і загальна декларація прав людини / Р. Савонюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://svitlytsia.crimea.ua/?section=article&artID=12218>. – Назва з екрану. 3. Тарас Григорович Шевченко в оцінці літературної критики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.shevkyivlib.org.ua/shevchenkiana/velikiy-kobzar/595-shevchenko-v-otzintzi-literaturnoi-kritiki.html>. – Назва з екрану. 4. Шевченко Т. Г. Кобзар : [вступ. ст. О. Гончара] / Т. Г. Шевченко. – К. : Дніпро, 1986. – 542 с. 5. Шевчук В. О. Самійло Величко та його літопис / В. О. Шевчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/velichko/vel01.htm>. – Назва з екрану.

Г. М. Черниш,

*кандидат філологічних наук, доцент
(Деражняницина)*

ТРИ СРІБНІ МЕДАЛІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

“...аж чорними голубими...”

(Т. Шевченко Г. 3.)

Небесний та земний насущний хліб Тарасові Шевченку дав його фах – малярство.

Живопис – найдоступніше комунікативне плато. Попри те, це – огроми і таїна, бо накопиченням митця на полотні “згорнуто” чимало буття, – це вже

ергон для реципієнта, а ми чомусь подибуємо аргументативні дискурси, вплив того, що у світі називають інструментальним мисленням та “розчаклуванням”, втрату романтичного, міфологічно-релігійного та традиційного змісту.

Не знаєш й уже на кого нарікати – на саме інфополе хіба що – бо в добу інформаційної культури і технологій лише вузькому колу фахівців відомий феноменальний професійний живопис Тараса Шевченка, “глибоко народного художника”, “опального художника”, як його називає Андрій Чебикін [2, с. 7, с. 15], президент Академії мистецтв України. Своїм народним художником вважають Шевченка і казахи.

Творча біографія маляра відома. Не мав паперу, тож вперше малював на побілених стінах рідної хати в Моринцях вуглиною; відтоді, на відміну від Пітера Паулса Рубенса, скажімо, не писав вуглем чи соусом, зате все життя мріяв гравірувати. Навчаючись у дяка, бігав до “богомазів”, лисянських та звенигородських малярів, розтирав фарбу. З дозволу Павла Енгельгардта його козачок відвідував вільненську майстерню професора Яна Рустема, колишнього кріпака, де багато копіював. Кажуть, на все життя засвоїв його урок: “Шість років рисуй і шість місяців малюй фарбами – і станеш майстром”.

Переїхавши з Литви до Петербурга, Павло Енгельгардт у 1832 році на чотири роки законтрактував свого талановитого наймита у майстри декоративного живопису Василя Ширяєва. Хоча він теж походив із кріпаків, у “Щоденнику” Шевченко називає його “людиною грубою та жорстокою”, а в автобіографії зазначає: “был ретивее всякого дьячка-спартанца”. У 1836 році Шевченко разом із іншими його учнями розписував Великий Александринський та Михайлівський театри, оздоблював урядові установи, приватні особняки, інтер’єри Сенату та Синоду.

Саме тоді, у 1836 році, зустрів у Літинському саду свого земляка Івана Сошенка, який познайомив його з Євгеном Гребінкою та конференц-секретарем Академії мистецтв Василем Григоровичем, завдяки клопотанню й заступництву останнього юний маляр отримує допомогу Товариства заохочення художників та дозвіл відвідувати рисувальні класи. У 1837 році Іван Сошенко познайомив Тараса Шевченка з Великим Карлом – так художники називали Карла Брюлова, який намалював портрет Василя Жуковського, розіграв у лотерею і за виручені гроші 22 квітня 1838 року викупив юного маляра з неволі.

Збулася мрія, а Академія з її європейським вишколом, гіпсовими фігурами, майстрами й підмайстрами стала справжньою alma mater. За неабиякі успіхи у навчанні бідного студента зарахували пансіонером (стипендіатом) Товариства заохочення художників.

Справжнім апогеєм стали три наступні роки: у 1839 році за помітні

досягнення в оволодінні рисунком (школа Яна Рустема та Карла Брюлова, в Петербурзькій академії загалом процвітав культ рисунка). Шевченка нагороджено срібною медаллю. Студент майстерно оволодів лінією та штрихом, досконало моделював форму, старанно рисував олівцем, пером, тушшю, пензлем з натури.

Наступного року виконану олією картину “Хлопчик-жебрак ділиться хлібом з собакою” Академія відзначила другою срібною медаллю.

У 1841 році Шевченко отримав третю срібну медаль 2-го ступеня Академії мистецтв за акварель “Циганка-ворожка” (26,5 x 20,7). В народі малюнок називають по-різному: “Циганка, що ворожить руській дівчині”, “Циганча”, “Циганка” тощо. Внизу акварелі, на паспарту, витиснено бронзові літери “Т. Shevchenko”.

Сюжетних композицій у доробку живописця чимало, принагідно зауважимо, що й поетичні твори Кобзаря легко структуруються, мають чітку сюжетну канву. Приголомшлива подієва синхронність та біполярність Божого талану: у 1840 році побачило світ перше видання “Кобзаря”.

Нібито все гаразд і далі. У травні Тарас Шевченко випросив чотиримісячну відпустку, щоб разом із Євгеном Гребінкою поїхати на Україну.

Саме тоді у нього виник цікавий задум видати серію альбомів на різноманітну тематику: миловидні ландшафти та красвиди з давніми архітектурними пам'ятками, історія та фольклор рідного народу, його обрядово-правові звичаї тощо під назвою “Живописна Україна”. Тогочасна Шевченкова професійна і духовна офіра вражає; він навіть листовно просить свого благодійника Василя Григоровича продовжити до початку 1844 року відпустку, бо не встигає.

Частину зібраного на батьківщині матеріалу уже в Петербурзі Шевченко оформляє в улюбленій техніці офорта. У перше число “Живописної України” (СПб, 1844) маляр включив шість офортів: “У Києві”, “Старости”, “Судна рада”, “Казка”, “Видубицький монастир у Києві”, “Дари в Чигирині 1649 року”. Альбом так і залишився єдиним примірником. Шевченко перебував тоді під безперечним впливом голландського офортиста Харменса ван Рейна Рембранта, творчість якого скуппульозно вивчав.

Шевченко мріяв повністю присвітити себе мистецтву офорта. Навіть в Оренбурзі він мав офортні голки та тверду основу (лак). 26 червня 1857 року у “Щоденнику” пише: “Из всех изящных искусств мне теперь более всего нравится гравюра. И не без основания. Быть хорошим гравером значит быть распространителем прекрасного и поучительного в обществе. Значит быть распространителем света истины. Значит быть полезным людям и угодным Богу. Прекраснейшее, благороднейшее призвание гравера. Сколько

изящнейших произведений, доступных только богачам, копилось бы в мрачных галереях без твоего чудотворного резца? Божественное призвание гравера!”. Копії відомих шедеврів, виконані в цій техніці, Шевченко збирався поширювати в народі.

Імперія підготувала майстра. 22 березня 1845 року академічна Рада ухвалила надати митцю звання нектасного художника, а через три дні за його проханням видала “білет”. Їхав Шевченко на Україну як на постійне місце роботи.

У Києві Михайло Максимович допоміг влаштуватися до Тимчасової комісії для розгляду давніх актів (Шевченка запросили!). Змальовував та описував пам’ятки старожитностей.

Восени 1845 року Шевченка затвердили співробітником Археографічної комісії, за завданням якої, як відомо, приїздив і в наш край. У “Щоденнику” читаємо: “...бедные мои Волынь и Подолия”. Переказують, що кожуха, у якому він зобразив себе на автопортреті у 1858 році, придбав у Летичеві на базарі.

У Києві Шевченко подав прохання зарахувати його на посаду вчителя малювання в університеті св. Володимира.

Проте, коли почалися арешти діячів антикріпосницького Кирило-Мифодіївського товариства, 5 квітня 1847 року на дніпровській переправі заарештували і його як “братчика”. Разом із збіркою “Три літа” забрали листування та альбоми. Перевезли до Петербурга і 17 квітня ув’язнили в казематі Третього відділу. Покарали, як відомо, тяжче, ніж інших – засланням до Окремого Оренбурзького корпусу, а цар Микола I, затверджуючи присуд, власноруч написав: “Під найсуворіший нагляд із заборонаю писати й малювати”. Не давати людині зреалізуватись у Божій ісономічній творчості – найстрашніше, що дозволяють собі наші кати, коли бояться!

Доля виявилася і тут, в Орській фортеці, милосердною: у 1848 році географ, капітан-лейтенант флоту, начальник Аральської описової експедиції Олексій Бутаков включив до її складу Шевченка як художника і навіть мешкав з ним в одній каюті на шхуні “Константин”; потім на його прохання живописця залишили для остаточної обробки матеріалів. За порушення царської заборони на Бутакова наклали стягнення, але що може налякати того, хто повернувся з кругосвітнього плавання!

Два роки Шевченко знову малював: рисунки олівцем, етюди, акварельні пейзажі, трапляються поліхромні... в експедиції Бутакова виконав близько 200 малюнків, відтворивши шлях експедиції.

Деякий час Шевченко навіть ходив у цивільному, проте в Оренбурзі на нього доніс наглядовий офіцер, і в жовтні 1850 року Шевченка спровадили до найвіддаленішого Новопетрського укріплення, де поет пробув сім тяжких

років. Та професія і тут порятувала. Навесні 1851 року його зарахували як художника – значився гірничим робітником – в геологічну експедицію в гори Кара-Тау, де він малював киргизів, місцеві красиви, давні поховання, гірські породи тощо.

На засланні написав понад 300 пейзажів, у яких оспівав красу чужого краю. У творчій біографії це був плідний довготривалий мученицький етап становлення пейзажиста.

Тарас Шевченко навіть готував власний альбом, куди б увійшли, за його словами, “виды по красоте или историческим воспоминанием примечательные”. Цікаво, що на Полтавщині, Київщині, Чернігівщині, Волині, Поділлі митець писав першопланові композиції, другим планом просто слугувало тло. Любив архітектурні пейзажі – споруди на тлі природи, враження стереоскопічності та точну перспективу. Колористика перших пейзажів була скупюю та умовною – індіго, сепія, тільки у 1846 році приходить багатоколірний пейзаж.

Так уже сталося, що пишучи чужу красу, акцентував другий та третій плани, почав ньюансувати колір, проблематизувати світлотіні, уповільнювати ритм, зображувати м'якішими силуети, контрастніше й сміливіше зіставляти основні маси. Перспектива лінійна, повітряна, композиція ортогональна.

І в ранній творчості, і в період заслання вражає передовсім точність, документальність рисунка, адже роботи мали знадобитися науці.

Шевченка закономірно вважають одним із основоположників українського реалістичного пейзажу XIX століття; був такий вік: позитивістський класицистичний креатив відходив, заповзятю сперечалися романтизм із реалізмом, високе класичне, справжнє гордо маячило перед імпресіоналізмом, що наближався, Європа очікувала “весну народів”.

Увесь у стигмах свого нескореного духу після десятирічного ув'язнення 27 березня 1858 року Шевченко накінець прибув до Петербурга. Академія, його добра Академія, віце-президентом якої натоді був скульптор граф Федір Толстой, світоглядно близький до декабристів, знову заступилася за свого майстра. Митцеві було надано художню майстерню – квартиру, де святими Шевченковими руками виконано чимало робіт.

Не пізніше 15 березня 1859 року з'явився там офорт-акватинта з картини Івана Соколова “Приятелі”, яку разом із офортом-акватинтою з картини Харменса ван Рейна Рембранта “Притча про робітників на виноградику”, подав до Ради Академії з проханням надати йому звання академіка гравюри або принаймні визначити програму на його здобуття. Ухвалили вважати Шевченка “призначеним в академіки”, а 2 вересня (за іншими джерелами 31 жовтня) 1860 року це звання Рада йому присвоїла, “носив” він його півроку.

На карбі українського сумління має пекти докорем життєвий факт, який тут доречно нагадати. Весною 1859 року Шевченко попросив троюрідного брата Варфоломія підшукати йому земельну ділянку на дніпрових кручах; батьківщина манила нестерпно. Влітку маляр їде на Україну, щоб там доживати віку, одружитися, побудувати хату, займатися господарством та гравіюрою. Існують різні версії стосовно того, що земляки знову заарештували відомого художника (звинувачували в богохульстві – і це після десятків полотен на релігійну тематику! – та в різких висловлюваннях про владу). Це сталося побіля Прохорівки на Київщині.

Після допитів зобов'язали виїхати до Петербурга. Найнестерпніший і найнеочікуваніший біль, заподіяний своїми!.. Тож на останньому автопортреті 1861 року маляр уже не писав сльози свої, лише зобразив безнадійно хворого художника.

Власне до жанру й царини портрету Шевченко звертався впродовж усього життя. Конкретних особистостей писав у різній техніці живопису та графіки, – усього 150 портретів його пензля.

Тарас Шевченко портретував: Павла Енгельгардта (1833), Карла Брюлова (1835), Катерину Абазу (1837), Хому Вернера (1849), Ганну, Віктора та Платона Закревських (1843), А. Кадницького (1858), К. Козаченка (1839), М. Комаровського (1857), В. Кочубея (1859), А.Лагоду (1839), Андрія та Іллю Лизогубів (1846–47), Р. Лукомського (1843), О. Лук'яновича (1845), М. Максимовича (1859), Айру Олріджа (1858), Є. Панченка (1857), А. Плем'яннікова, батька (Григорія Шевченка/Грушівського) (1829–30), М. Репніна-Волконського (1843), Гаврила Родзянку (1845), подружжя Якобі (1857), А. Ускову (1853–54), Ф. Толстого (1860), Й. Рудзинського (1845), М. Фреміха та багатьох інших. Ціла реалістична галерея!

Найчастіше – це індивідуальні погрудні або поясні портрети, в увесь зріст писав рідше, деколи зображував групи людей. Спочатку орієнтувався на камерні російські портрети, бо мав такий вишкіл, згодом – на улюбленого Хармеса ван Рейна Рембрандта. Вражає простота і невимушеність робіт, увага до окремої деталі; очі, що віддзеркалюють внутрішній світ, писав глибоко посадженими, як великий людинолюб передавав індивідуальну неповторність натури портретованого. Прописував простір та оточення, вводив етнографічні елементи. Позаяк любив лаконізм графічної мови, класичні рисунки олівцем – одна з вершин його портретного живопису.

В окрему групу виділяють зворушливі портрети невідомих: портрет купця, портрет дитини, портрет дівчини з собакою, портрет невідомого з гітарою, портрет невідомої біля фортепіано, портрет невідомої в блакитному вбранні, портрет невідомої в бузковій сукні, портрет невідомого в коричневому вбранні, портрет невідомої в намисті, портрет юнкера, портрет

офіцера, портрет цигана тощо.

Власні іпостасі – їх біля 70 зображень – малював теж упродовж усього життя.

Найвідоміший ранній, незавершений, олією писаний автопортрет, де в мандорлі, в синьо-зелених тонах із вкрапленнями червоного зображений романтичний художник. У 1843 році зобразив себе за роботою, у 1845 році – зі свічкою та в хвилину поетичного натхнення, у 1847 році – писав себе у солдатському вбранні з сумними скорбними очима та муками на обличчі, у 1848–49 роках в Оренбурзі – знову у солдатському мундирі з погонами та у світлій куртці, білій сорочці; у Новопетровському укріпленні подавав автопортрети в сюжетно-жанрових малюнках. Два автопортрети написав у Новгороді, в Петербурзі почав користуватися фотографією. Нікого не залишать байдужими його автопортрети, де він у вишиванці, пов'язаній червоною стрічкою, та у світі... зі сльозами на очах, або де він у кожусі та смушевій шапці... Гумористичних автопортретів (1839–43 рр. та 1846–50 рр.) не багато, замальовував себе і на берегах деяких рукописів, як-от: “Мар’яни-черниця” та збірки “Три літа”.

Дослідники назвали їх “нерукотворними образами”, потужним корпусом фактографії, бо ж фотонатурні портрети та “поличчя” “цінне і найправдивіше джерело відомостей про його зовнішність та антропологічний тип” [3, с. 29].

Немає в Шевченка натюрмортів та великого формату полотен, як у Франса Снейдерса, Дієго Веласкеса чи Андрія Рубльова... Але, згадавши статті Дмитра Донцова “Шевченко та компактна більшість” та Михайла Драгоманова “Шевченко та слов’янофіли і соціалізм”, зауважимо, що Муза Шевченкова не була п’яною... У кожного свій Шевченко.

“Святе-здорове”, як любила давньою польською приказувати одна бабця-знахарка з Літок, що під Деражною.

Список використаних джерел та літератури:

1. Шевченківський словник : у 2-х т. – К., 1978.
2. Чебикін А. Т. Г. Шевченко – академік / Українська академія мистецтва : Дослідн. та наук.-метод. пр. – К., 2004.
3. Яцюк В. І. Іконографія Тараса Шевченка петербурзького періоду: нові спостереження / Українська академія мистецтва : Дослідн. та наук.-метод. пр. – К., 2004.

О. М. Яцюк,
викладач
(м. Хмельницький)

ШУКАЄМО У ШЕВЧЕНКОВОМУ СЛОВІ ОСНОВУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ

Перечитуючи “Кобзар”, дивуюся: простий і таємничий, доступний і глибинний. До сліз сентиментальний із несподіваним переходом до грому гніву. І душа терпне... Щоразу – нововідкриваючий і неосяжний. Ніби вже знаєш багато, ледь не все, що написано поетом, а згодом – ті ж наче б знайомі рядки звучать по-іншому, зміст і суть їхні відкривається по-новому. Так рік у рік: Шевченкове слово то наближається, то віддаляється... Воно, слово, безкінечне.

В темну і гнітючу атмосферу України Шевченко увірвався несподівано, як планета з далеких галактичних світів. Своєю потужною енергією освітив і воскресив націю. “Прозріте, люди, день настав!” (“Єретик”). Він твердить: “Встане Україна. І розвіє тьму неволі, Світ правди засвітить, І помоляться на волі невольничі діти!” (“Великий льох”). Геній Тарас – насамперед явище духовне, з’явився, як Божий посланець у час руїни, згасання Духу Нації. Для українського народу він став Апостолом правди, Захисником і Навчителем знедолених і обдурених, Пророком майбутнього України, провідником єднання та злагоди.

Павло Гірник, лауреат Шевченківської премії, говорить доступно і без пафосу про власне розуміння творчості Кобзаря та його безмежної любові до України. Замість того, щоб витрачати кошти для гучних святкувань Тараса Шевченка з нагоди величної дати, краще було б видати величезним накладом “Кобзар” і роздати дітям у кожну школу. Нехай читають, що хочуть і пізнають поета своїм розумом. Це знаковий рік для нас. Тарас Шевченко – це людина, яка втримала націю, мову. Він був один проти всіх і вистояв проти всіх. Суперечливий, але безперечно і безконечно талановитий. Талановитих багато, а Шевченка знають усі. Можна його звинувачувати у богоборстві, але ніколи – в неправді. Хоча митець не був безбожником. Мав добру душу, магія слова велична.

Шевченка треба читати постійно. Політикам, чиновникам у тому числі. Тоді чимало істин привідкриється, “гниле серце” оздоровиться, додасться любові до вічної мучениці України. Або, як зауважив Гірник, бодай би хоча прочитали “І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм...”. Не промовчи Шевченка у собі.

“Шевченко йде дорогами доби

*І завжди обирає кручі духу.
Іде і йтиме у тривожний час
І вже його не зупинить нікому”.*

Ці рядки ще раз підтверджують думку, що краще, як поет про поета, ніхто не скаже.

Так само і відомий український художник з Ізяславщини Валерій Франчук за тридцять років творчості не раз звертався до творчості Шевченка. Але, щоб почати щось робити після генія живопису і графіки Тараса Шевченка і сказати щось своє, потрібно не тільки вчитатися в зміст його творів, їх треба сприйняти серцем. Їх потрібно прожити.

До Біблії теж не всі проймаються серцем, а то і зовсім не читають. Та вона не стає менш святою Книгою буття. Те саме із “Кобзарем”: є люди, які взагалі цієї книги не читали і не бачили, але це не применшує її ваги і значення. За всі роки Валерій Олександрович Франчук створив близько ста творів живопису, графіки і скульптури на теми творчості Шевченка. І до 200-ліття від дня народження Кобзаря представляє на суд глядачів свій доробок.

На Поділлі започаткована ювілейна хода до Тараса. Вона набирає поширення і ще більших масштабів. Об'єднано зусилля громадських організацій, усіх небайдужих людей, аби урочистості відбулися на найвищому рівні.

В обласному академічному музично-драматичному театрі імені М. Старицького – вистави за творами Т. Шевченка “Невольник”, в обласній філармонії – кантати Євгена Станковича “Страсті за Тарасом”, Хмельницький академічний муніципальний камерний хор готує програму “Світе тихий, краю милий, моя Україно!”. Провідні мистецькі колективи області готують гастрольні тури районами і містами.

У Хмельницькому музучилищі імені В. Заремби відбудеться Всеукраїнський фестиваль-конкурс кобзарського мистецтва “Золоті струни”. Обласна фірма “Кіновідеопрокат” демонструватиме у закладах культури художній фільм “Толока” – першу екранізацію твору Т. Шевченка за часів Незалежності та інші тематичні художньо-документальні фільми.

Готуються комплекти листівок “Пам'ятники Т. Г. Шевченку в Хмельницькій області” та видання-передрук “Кобзаря”. Вперше побачить світ збірка нотних творів В. Заремби на слова Т. Шевченка.

В області обласшовано туристичні маршрути, пов'язані з іменем Великого Кобзаря. Зокрема, це маршрути: “Шевченківськими місцями”, протяжністю три кілометри у місті Кам'янці-Подільському, “По слідах Великого Кобзаря”, протяжністю 30 кілометрів по району. А також 25-кілометровий маршрут Летичівським районом до Меджибізької фортеці, де встановлено пам'ятну меморіальну дошку із зазначенням дати, коли тут

зупинявся Т. Шевченко.

Важливо зазначити, що торік у листопаді на генеральній конференції 37-ї сесії ЮНЕСКО 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка було включене до календаря пам'ятних дат, до відзначення яких ЮНЕСКО буде приєднуватися впродовж 2014–2015 років.

Список використаних джерел та літератури:

1. Маліш П. Не промовчи Шевченка у собі // Подільські вісті. – 2014. – № 14. – С. 3.
2. Гостинна Д. Великого Кобзаря пошануймо гідно // Подільські вісті. – 2014. – № 9. – С. 3.
3. Мосійчук Т. Земля Подільська, яку сховає Тарас // Подільські вісті. – 2014. – № 13. – С. 2.
4. Косюк Г. Свою Україну любіть // Подільські вісті. – 2014. – № 20. – С. 12.

О. В. Яцюк,
учениця

Науковий керівник:

Г. В. Бенюк,
вчитель

(м. Хмельницький)

“КОБЗАР” – СВЯЩЕННА КНИГА

Уже для багатьох поколінь українців – і не тільки українців – Шевченко означає так багато, що сама собою створюється ілюзія, ніби ми все про нього знаємо, все в ньому розуміємо, і він завжди з нами, в нас. Та це лише ілюзія. Шевченко як явище велике і вічне – невичерпний і нескінчений. Він росте й розвивається в часі, в історії, і нам ще йти і йти до його осягнення. Ми на вічнім шляху до Шевченка. Вже друге століття поспіль людство не перестав вражати геніальність Кобзаря, його багатогранна унікальна спадщина. Суть цієї феноменальності спробував розкрити сучасний український письменник В. Базилевський: “Шевченко – явище унікальне... Просторо в цьому імені. В ньому вся історія наша, все буття, ява й найпотаємніші сни. Нас просто не існує без нього. Уявити себе без Шевченка – все одно, що без неба над головою. Він – вершина парості родового дерева, виразник і хранитель народного духу”. Ми щиро захоплюємося високим образом Кобзаря, його громадянською принциповістю та моральною чистотою, почуттям соціальної і національної справедливості, відданістю правді і свободі. Та чи можемо ми сповна уявити собі, що за цим стояло, скільки для цього треба було прозріння думки і висоти духу? Щоб це уявити, треба добре знати не лише самого

Шевченка, а і його епоху, атмосферу життя суспільства, його сучасників. Життєвий шлях Тараса Григоровича був важкий і це відображалось у його віршах. Його поезія багатогранна і часом суперечлива, та це неминучі суперечності інтелектуальних і духовних шукань, невтоленної думки. Шевченко належить не тільки Україні, а всьому людству, хоч кожне його слово – про Україну. Його поезія давно стала нетлінною і важливою частиною духовного еста українського народу. Шевченко для нас – це не тільки те, що вивчають, а й те, чим живуть. З чого черпають сили і надії. Одним з представників величних творів Шевченка є “Кобзар”.

У 1840 р. вийшов дозвіл друкувати “Кобзар” – першу віршовану збірку 26-річного Шевченка. Це була подія величезного значення в історії самосвідомості українського народу. На еміграції для багатьох родин “Кобзар” став реліквією, яку передавали з покоління в покоління.

“Кобзар” належить до тих книжок, які більше друкують і найбільше читають у всьому світі. То є святина українського народу, національна Біблія України. З’явився цей збірник поезій у той час, коли нова українська література тільки-но зароджувалася і хоч її вже представляли твори І. Котляревського, Г. Квітки-Основ’яненка, талановитих поетів-романтиків та вона була ще не настільки сильною, аби стати загальновизнаною. На початку XIX ст. точилася боротьба за право на життя нової української літератури, української літературної мови, яку петербурзька критика висміювала і зневажала. Українську мову називали “мужичною”.

І ось з’явився “Кобзар” Шевченка. Надруковані в ньому українські поезії вражали своєю досконалістю і красою. Хоча “Кобзар” містив лише вісім творів (“Думи мої, думи мої”, “Перебендя”, “Катерина”, “Тополя”, “Думка”, “Нащо мені чорні брови”, “До Основ’яненка”, “Іван Підкова”, “Тарасова ніч”), усе ж він засвідчив, що в українське письменство прийшов поет великого обдарування. Такої непідробної природності, щирого ліризму й художньої майстерності українська поезія ще не знала. Поява цих поетичних творів стала подією як в українській літературі, так і у всьому слов’янському красному письменстві.

Поезії, що входять до “Кобзаря”, склались на тернистих шляхах поетового життя, писались то в мандрах, то в казематах, при світлі білих ночей Півночі і в пісках закаспійських пустель, під самотнім сонцем вигнання. Хоча більшість поезій написані поза межами рідного краю та всі вони прояняті образом Дніпра та українськими степами. На випадкових аркушиках паперу та в захальяних книжечках поетова рука покрадьки записувала рядки, що стануть дорогими для цілого народу, донесуть до нього крізь усі перепони віщі і вічні слова.

Книга формувалася поступово, рік за роком, формувало її саме життя, і все найістотніше із цього життя, з великого життя українського кріпака Тараса Шевченка – від його юності й до останнього подиху, – ввібрав у себе цей класичний томик, збірник поезій, що його в хвилину творчого осяяня було названо “Кобзарем”. Відтоді, впродовж багато десятиріч, книга ця буде настільною книгою – кожного українця.

У “Кобзарі” поет висловив насамперед самого себе, свою особистість та індивідуальність. Тут зображені його думки, кривди, картини з саме його, Тарасового, дитинства. Муза Тарасова – воля, в кріпацькій одежі, яка закликає народ повстати, яка бажає бачити Україну вільною державою. Сучасники поета при характеристиці “Кобзаря” захоплено відзначили його народність, як нове слово в мистецтві. І річ не в тому, що перші юнацькі вірші Шевченка були написані “простонародним стилем”, приваблюючи своєю легкістю(недарма деякі з них з часом будуть поставлені на музику), важливішим було те, що кожне явище поет описував мовби очима народу. Шевченкові належить роль у об’єднанні сил української нації. Хоча “Кобзар” охоче оспівує минуле та спрямовує він тільки вперед.

Друкувалися примірники “Кобзаря” близько місяця в одній з найкращих приватних друкарень Петербурга. Цензор П. Корсаков підписав дозвіл на випуск збірки 18 квітня 1840 року. Його тираж становив 1000 примірників, кожний вартістю один карбованець сріблом. На синього кольору обкладинці зазначалося: “Іздание П. М-са”. Єдина ілюстрація до всього видання – офортне зображення сліпого кобзаря з хлопчиком-повидирем на фронтиспісі, виконане другом поета – талановитим художником Василем Штернбергом.

Вдале упорядкування текстів, чіткий шрифт, добротний папір, офорт, що втілював загальний настрій збірки, робили видання привабливим, засвідчуючи вишуканий смак редактора Є. Гребінки. Характерною особливістю першого “Кобзаря” було те, що майже всі твори мали присвяти. (У пізніших виданнях автор їх зняв.)

Розпочинався “Кобзар” віршем “Думи мої, думи мої”. Цей вірш-вступ, вірш-звернення до України, далекої Батьківщини, до свого народу, якому молодий поет довіряв найдорожче – свої твори. Поема “Катерина” про трагічне кохання української дівчини стала однією з найпопулярніших і найулюбленіших у народі. Присвячена вона В. Жуковському на пам’ять про 22 квітня 1838 року – день викупу Тараса Шевченка з неволі. Поезія “До Основ’яненка” – роздуми над колишньою славою запорізького козацтва, пісня-плач за знищенням козацтвом. Написав її Шевченко під вираженням від нарису Г. Квітки-Основ’яненка “Головатий”, надрукованого 1839 року в журналі “Отечественные записки”. В ньому йдеться про запорізького полкового старшину Антона головатого, якого відрядили до Петербурга з проханням

Катерини II не руйнувати Січ. Головатий став одним з організаторів Чорноморського козацького війська.

Романтичну баладу “Тополя” поет присвятив сестрі художника Петра Петровського, з яким разом навчався в Академії мистецтв. Очевидно, Параска Петровська, яка гарно виконувала українські народні пісні, зворушила Шевченка. Ймовірно, вона знала й заспівала ту пісню, яка лягла в основу сюжету балади.

“Кобзар” розійшовся швидко і заговорили про нього у Петербурзі, в Україні, на далеких окраїнах Російської імперії. Його читали освічені і малограмотні, він поширювався в рукописних списках. Твори вивчали напам’ять, вони ставали народними українськими піснями. З виходом в світ “Кобзаря” почалося відродження культури України і ніяка сила вже не могла зупинити цей процес.

“Кобзар” 1840 року став раритетом ще за життя Шевченка, а після арешту поета в 1847 році його заборонили.

На сьогодні нам відомі лише кілька примірників цього видання: один у Києві, у відділі рукописів Інституту літератури імені Т. Шевченка НАН України; два зберігаються в Санкт-Петербурзі в бібліотеці ім. Салтикова-Щедріна та у відділі рукописів рідкісної книги наукової бібліотеки Санкт-Петербурзького державного університету. Останній примірник – унікальний. Знайшов його в 1961 році відомий бібліограф Юрій Олексійович Меженко, коли вирішив опублікувати всі примірники “Кобзаря” 1840 року. В ньому було не 114 сторінки, як в інших примірниках, а на одну більше – 115. Як виявилось, частина тиражу – цензуровані “Кобзарі”, яких було більше, – мала 114 сторінок. У безцензурних примірниках (115 сторінок) повністю були надруковані поеми “Тарасова ніч” та “До Основ’яненка”. В цензурованих “Кобзаря” ці твори йшли з купюрами. Так, з поеми “Тарасова ніч” були вилучені такі рядки:

*“Була колись гетьманичина,
Та вже не вернеться.
Було колись – панували,
Та більше не будем!
Тії слави козацької
Повік не забудем!...
Україно, Україно!
Серце моє, ненько!
Як згадаю твою долю,
Заплаче серденько!
Де поділось козачество,
Червоні жупани?
Де поділась доля-воля,*

*Бунчуки, гетьмани?
Де поділися? Згоріло,
А чи затопило
Синє море твої гори,
Високі могили?
Мовчать гори, грає море,
Могили сумують,
А над дітьми козацькими
Поганці панують.
Грай же, море, мовчіть, гори!
Гуляй, буйний, полем!
Плачте, діти козацькій, –
Така ваша доля!”*

Під час слідства, що проводилося над Шевченком у 1847 році, начальник штабу окремого корпусу жандармів Дубельт звернув увагу саме на ці рядки як особливо “шкідливі”. Отже, у нього був безцензурний примірник “Кобзаря” із 115-ма сторінками. Аби унікальне видання “Кобзаря” Т. Г. Шевченка 1840 року стало доступним, було зроблено факсимільні копії: вперше у Львові 1914 року, згодом, 1961 – Оттавським університетом у Канаді, 1962 – Академією наук України, 1974 року – київським видавництвом “Дніпро”.

Друге видання під назвою “Чигиринський Кобзар і Гайдамаки” випущено 1844 року.

Поема Т. Шевченка “Гайдамаки” – великий ліро-епічний твір про героїчне минуле українського народу. В основу сюжету покладено події гайдамацького повстання 1768 року, відомого під назвою Коліївщина. За широтою охоплення історичних подій, глибиною мислення поема становила нове явище в українській літературі. До Шевченка тема Коліївщини в українській та російській літературах не порушувалась, за винятком епізодичних образів гайдамаків та негативного їх трактування.

Чому поет звернувся до цієї теми? Сама біографія поета призвела його до теми Коліївщини. Народився Шевченко на Звенигородщині, в тих місцях де розпочалося повстання. Дід Тараса Іван – учасник Коліївщини – розповідав своїм онукам про ті далекі події. Майбутній поет часто слухав перекази і спогади не лише свого діда, а й багатьох інших “старих людей”. Малий Тарас виростав серед гайдамацьких пісень, у яких народ славив своїх ватажків, боротьбу за волю і незалежність України. Ці пісні позначились не тільки на історичній основі поеми, а й на поетиці, загальній ліричній атмосфері твору.

В основі слова “гайдамаки” лежить корінь тюркського походження – гайде – гнати, турбувати. Головний герой поеми “Гайдамаки” – народ, народні

повстанці, переважно з селян та запорізьких козаків, які боролися проти польської шляхти на Правобережній Україні протягом XVIII століття. Вперше вони згадуються в історичних документах 1717 року.

Нині повне видання “Кобзаря” вміщує понад 200 поетичних творів, написаних Шевченком протягом усього життя. Ця книжка видається мільйонними тиражами українською мовою та в перекладі більш як на сто мов світу. В наш час, в 2014 році коли виповнюється 200-річчя з дня народження Т. Шевченка, “Кобзар” – є самою актуальною книгою.

Кожен, хто, відкривши томик “Кобзаря”, поринає в багатий світ його образів, сягає в саму глиб кожного твору, відчуває, що книгу цю написала людина, яка вірно та чесно любила свою Батьківщину, яка страждала за свої думки та рядки віршів, яка бажала щоб кожен українець був вільний у власній країні. “Кобзар” – це поштовх, який змушує рухатись вперед, змушує замислитись над своїм життям та над долею автора книги. Приклад “Кобзаря” є прикладом нездоланності художника, нездоланності “вічного революціонера”, приклад безсмертної природи творчого й нескореного людського духу, який з усіх випробувань неминуче виходить переможцем.

Ми можемо духовно збагатитися творами великого Кобзаря Тараса Шевченка лише тоді, як ми будемо читати найперше його твори. Треба читати “Кобзар” не лише на святах, але як можна частіше. Не випадково у наших предків були дві настільні книги: Святе Письмо та “Кобзар” Тараса Шевченка (в наш час додався ще “Катехизм”). Також варто прочитати “Щоденник” Шевченка. Ці твори нам важливі, бо у них міститься досвід поета, який говорив з Богом. Саме творчість Шевченка може запліднити нашу духовну ниву – наше серце. Так що бажаю, щоб у вас відкрилися духовні очі та вуха, щоб ми могли говорити не про Шевченка, але разом з Тарасом Шевченком з Богом! Для цього ми мусимо повністю змінитися, а саме так ми виконаємо повністю “Заповіт” Кобзаря!

Список використаних джерел та літератури:

1. Великий рід великої людини : наук.-попул. нарис. – К. : Елібре, 2008. – 160 с.
2. Вічний як народ: сторінки до біографії Тараса Шевченка. – К. : Либідь. 1998. – 272 с.
3. Зайцев П. Життя Тараса Шевченка / П. Зайцев. – 2-ге вид. – К. : Обереги, 2004. – 480 с. – (Б-ка укр. раритету).
4. Кульбовський М. М. Подільська шевченкіана : 2-га кн. / М. М. Кульбовський. – Хмельницький : [б. в.], 2006. – 134 с.
5. Матеуш В. О. Тарас Шевченко з нами : [(роздуми)] / В. О. Матеуш. – Хмельницький : Евріка, 2001. – 51 с.
6. Шевченко Т. Буквар / Т. Шевченко. – К. : Веселка, 1991. – 63 с.
7. Шевченко Т. Г. Думи мої, думи мої ... [Текст] / Т. Г. Шевченко; [для серед. та ст. шк. віку] ; упоряд. та передм. Н. В. Комар. – К. : Школа, 2006. – 240 с. – (Хрестоматія шк.).
8. Шевченко Т. Г. Кобзар / Т. Г. Шевченко. – К. : Країна Мрій, 2010. – 424 с. – (Духовні джерела).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Білий Леонід Григорович – кандидат педагогічних наук, доцент, директор Хмельницького інституту МАУП. (м. Хмельницький)

Балема Тетяна Василівна – вчитель української мови та літератури Хмельницького навчально-виховного комплексу № 7. (м. Хмельницький)

Бенюк Ганна Василівна – вчитель Навчально-виховного комплексу № 7. (м. Хмельницький)

Білошицький Сергій Володимирович – доктор політичних наук, доцент, провідний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. (м. Київ)

Балабуст Надія Юрійвна – аспірант Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. (м. Кам'янець-Подільський)

Блажевич Ольга Іванівна – старший викладач кафедри української мови та літератури, методист Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. (м. Хмельницький)

Блажевич Юрій Іванович – кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, член Національної спілки краєзнавців України. (м. Хмельницький)

Відоменко Олександр Андронікович – письменник-публіцист, літературознавець, лауреат премії ім. Т. Г. Шевченка, праправнук Шевченка. (м. Хмельницький)

Візнюк Вероніка Григорівна – провідний науковий співробітник Державного історико-культурного заповідника “Межибіж”. (сmt. Меджибіж)

Вох Емма Григорівна – вчитель історії та правознавства Навчально-виховного комплексу № 7, вища категорія. (м. Хмельницький)

Галатир Віталій Вікторович – старший науковий співробітник Державного архіву Хмельницької області. (м. Хмельницький)

Гончар Олена Олександрівна – головний зберігач фондів Державного історико-культурного заповідника “Межибіж”. (сmt. Меджибіж)

Григоренко Олександр Петрович – доктор історичних наук, професор Хмельницького національного університету, академік Міжнародної академії інформатизації, член Національної спілки краєзнавців України, дійсний член Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка (м. Хмельницький).

Григоровська Антоніна Володимирівна – вчитель української мови та літератури СЗОШ № 15, вчитель-методист. (м. Хмельницький)

Григорук Наталія Василівна – викладач Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. (м. Хмельницький)

Гундерук Людмила Миколаївна – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін Хмельницького інституту МАУП. (м. Хмельницький)

Добровольська Оксана Василівна – вчитель Навчально-виховного об'єднання № 5 ім. Сергія Єфремова. (м. Хмельницький)

Дубина Людмила Григорівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін Хмельницького інституту МАУП. (м. Хмельницький)

Єсюнін Сергій Миколайович – кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник Хмельницького обласного краєзнавчого музею, дійсний член Центру дослідження історії Поділля Інституту історії НАН України, член Національної спілки краєзнавців України. (м. Хмельницький)

Завальнюк Костянтин Вікторович – кандидат історичних наук, головний спеціаліст Державного архіву Вінницької області, член НСЖУ. (м. Вінниця)

Іваневич Лілія Анатоліївна – кандидат історичних наук, член Хмельницького міського відділу Центру дослідження Поділля і Південно-Східної Волині Інституту історії України НАН України, член Наукового Товариства ім. Т. Г. Шевченка (Львів) та Національної спілки краєзнавців України. (м. Хмельницький)

Кондратюк Ірина Віталіївна – студентка Хмельницького торговельно-економічного коледжу КНТЕУ. (м. Хмельницький)

Королєвська Ольга Дмитрівна – викладач Хмельницького торговельно-економічного коледжу КНТЕУ. (м. Хмельницький)

Костюк Степан Володимирович – директор Тернопільського обласного краєзнавчого музею. (м. Тернопіль)

Коцюк Володимир Дмитрович – кандидат історичних наук, декан факультету денної форми навчання Хмельницького інституту МАУП. (м. Хмельницький)

Кравчук Людмила Дмитрівна – вчитель української мови та літератури, старший вчитель Красилівського НВК “Гімназія та ЗОШ І ступеня”. (м. Красилів)

Кульбовський Микола Михайлович – письменник-публіцист, культурний діяч, лауреат премії ім. Т. Шевченка. (м. Хмельницький)

Кухтук Ганна Павлівна – вчитель світової літератури, вчитель-методист Хмельницької СЗОШ № 19 ім. М. Павловського. (м. Хмельницький)

Кучеров Геннадій Геннадійович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та філософії Подільського державного аграрно-технічного університету (м. Кам'янець-Подільський).

Левчишина Валентина Іванівна – вчитель української мови та літератури, вчитель-методист Хмельницької спеціалізованої загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів ім. М. Павловського. (м. Хмельницький)

Лозовий Віталій Станіславович – доктор історичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу гуманітарної політики Національного інституту стратегічних досліджень. (м. Київ)

Мамасва Дарія Олексіївна – учениця 9 класу Красилівського НВК “Гімназія та ЗОШ І ступеня”. (м. Красилів).

Мартинюк Мілада Вікторівна – кандидат педагогічних наук, вчитель-методист Бердичівської міської гуманітарної гімназії № 2, член Всеукраїнської музичної спілки, член Національної спілки журналістів України. (м. Бердичів)

Мартинюк Олена Станіславівна – вчитель вищої категорії Варварівської ЗОШ І–ІІ ступенів Полонського району.

Матвіюк Кузьма Іванович – голова Ради козацьких старійшин Хмельниччини, дисидент. (м. Хмельницький)

Машкіна Людмила Андріївна – кандидат педагогічних наук, доцент, проректор з педагогічної практики Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. (м. Хмельницький)

Машталір Андрій Іванович – кандидат історичних наук, викладач Тернопільського державного медичного університету ім. І. Я. Горбачевського. (м. Тернопіль)

Місінкевич Олеся Михайлівна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри теорії та методик суспільно-гуманітарних дисциплін Хмельницького ОППО. (м. Хмельницький)

Нагула Наталія Вікторівна – студентка Хмельницького торговельно-економічного коледжу КНТЕУ. (м. Хмельницький)

Олійник Валентина Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін Хмельницького інституту МАУП. (м. Хмельницький)

Ополянчук Леся Сергіївна – вчитель англійської мови, вчитель-методист Хмельницької гімназії № 1 ім. В. Крисицького. (м. Хмельницький)

Петрик Тетяна Михайлівна – старший викладач кафедри економіки та управління Хмельницького інституту МАУП. (м. Хмельницький)

Петрюк Людмила Прохорівна – старший викладач Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. (м. Хмельницький)

Понич Олеся Дмитрівна – викладач-методист української мови та літератури Вашковецького медичного коледжу Буковинського державного медичного університету. (м. Вашківці, Чернівецька обл.)

Рудюк Рома Михайлівна – вчитель української мови та літератури НВК № 9. (м. Хмельницький)

Рожко-Павленко Людмила Федорівна – мистецтвознавець, член Національної спілки художників України, старший викладач кафедри дизайну Хмельницького національного університету (м. Хмельницький)

Рожко Іван Ярославович – режисер, заслужений діяч мистецтв України, член Національної спілки театральних діячів України, лауреат премії ім. Т. Г. Шевченка. (м. Хмельницький)

Савчук Лілія Миколаївна – вчитель початкових класів Вільховецької ЗОШ І–ІІІ ступенів Чемеровецького р-ну, старший вчитель.

Салій Ірина Зінов'ївна – кореспондент газети “Проскурів” Хмельницької міської ради. (м. Хмельницький)

Сестрова Олена Віталіївна – вчитель Хмельницького ліцею № 17. (м. Хмельницький)

Слободянюк Петро Якович – кандидат історичних наук, доцент, доцент Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. (м. Хмельницький)

Талан Дмитро Андрійович – студент Хмельницького торговельно-економічного коледжу КНТЕУ. (м. Хмельницький)

Тернецька Майя Ананіївна – вчитель української мови та літератури, вчитель-методист Навчально-виховного об'єднання № 5 м. Хмельницького.

Тимощук Алла Володимирівна – вчитель початкових класів, старший вчитель Хмельницького ліцею № 17. (м. Хмельницький)

Тоненький Богдан – учень 10-Б класу НВК № 7. (м. Хмельницький)

Трембійський Анатолій Михайлович – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, заступник директора з наукової роботи Державного історико-культурного заповідника “Межибіж”, доцент Хмельницького інституту МАУП, член Наукового Товариства ім. Т. Г. Шевченка (Львів) та Національної спілки краєзнавців України. (м. Хмельницький)

Трембійський Андрій Анатолійович – магістр, історик і краєзнавець, член Хмельницького міського відділу Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАНУ. (м. Хмельницький)

Філіпчук Валентина Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та літератури Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. (м. Хмельницький)

Філіпчук Наталія Вікторівна – викладач-методист кафедри теорії і методики мистецтв Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. (м. Хмельницький)

Філіпчук Сергій Васильович – викладач-методист кафедри теорії і методики мистецтв Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. (м. Хмельницький)

Черниш Галина Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент, мистецтвознавець. (Деражнянщина)

Яцюк Ольга Василівна – учениця Навчально-виховного комплексу № 7. (м. Хмельницький)

Яцюк Ольга Миколаївна – викладач кафедри загальнонаукових та загальноосвітніх дисциплін Хмельницького інституту МАУП. (м. Хмельницький)

ЗМІСТ

ЗВЕРНЕННЯ ВИСОКОПРЕОСВЯЩЕННИШОГО АНТОНІЯ, МИТРОПОЛИТА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО І СТАРОКОСТЯНТИНІВСЬКОГО.....	3
Білий Л. Г. ВШАНОВУЮЧИ ПАМ'ЯТЬ ВЕЛИКОГО КОБЗАРЯ.....	5
Балема Т. В. ТАРАС ШЕВЧЕНКО ЯК ПРОРОК УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ.....	7
Білошицький С. В. ПРОБЛЕМИ І ЗМІСТ КОНСЕНСУСНО-КОМПРОМІСНОЇ МОДЕЛІ ВІДНОСИН З ДЕРЖАВОЮ ОЧИМА УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	12
Блажевич О. І. НАРОДНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ “БУКВАРЯ ПІВДЕННОРУСЬКОГО” Т. Г. ШЕВЧЕНКА.....	16
Блажевич Ю. І. ТАРАС ШЕВЧЕНКО ПРО ЦЕРКОВНУ УНІЮ В УКРАЇНІ.....	23
Блажевич Ю. І., Балабуст Н. Ю. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА В ТВОРЧОСТІ Т. ШЕВЧЕНКА.....	29
Блажевич Ю. І. ШЕВЧЕНКІАНА ПИСЬМЕННИКІВ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ В РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ.....	33
Відоменко О. А. НА ЧУЖИНУ З УКРАЇНИ БРАТИ РОЗІЙШЛИСЯ.....	41
Відоменко О. А. АЛЕГОРИЧНІ ПРИЙОМИ В ТВОРЧОСТІ Т.Г.ШЕВЧЕНКА.....	52

Візнюк В. Г. ПОЕТИЧНІ ОБРАЗИ Т. ШЕВЧЕНКА (ПОЕМА “ЧИГРИНЕ, ЧИГРИНЕ...” В “ІНТЕРПРЕТАЦІЯХ” С. СМАЛЬ-СТОЦЬКОГО.....	63
Вох Е. Г. ТАРАС ШЕВЧЕНКО І ВИКЛИКИ СУЧАСНОЇ ДОБИ.....	68
Гончар О. О. СЕРГІЙ ЄФРЕМОВ ПРО НОВИЙ ШЕВЧЕНКІВ АВТОГРАФ.....	74
Григоренко О. П. СТОРІНКИ ПОДІЛЬСЬКОЇ І ВОЛИНСЬКОЇ ШЕВЧЕНКІАНИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ “ШЕВЧЕНКІВСЬКОГО СЛОВНИКА”).....	77
Григоровська А. В. ПРОРОЧЕ СЛОВО ШЕВЧЕНКА І СЬОГОДЕННЯ.....	83
Гундерук Л. М. ТВОРЧО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФУНКЦІОНАЛІЗМ Т. Г. ШЕВЧЕНКА....	93
Добровольська О. В. ШЕВЧЕНКО – ТВОРЕЦЬ НАЦІОНАЛЬНОГО КОСМОСУ.....	97
Дубина Л. Г., Філіпчук Н. В., Філіпчук С. В. МУЗИЧНА ГРАНЬ ТАЛАНТУ ВЕЛИКОГО КОБЗАРЯ.....	99
Єсюнін С. М. ПЕТРО ЧУЙКЕВИЧ – ТОВАРИШ Т. ШЕВЧЕНКА: МАТЕРІАЛИ ДО БІОГРАФІЇ.....	107
Завальнюк К. В. ВШАНУВАННЯ ПАМ’ЯТІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА НА ВІННИЧЧИНІ В ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1920 рр.).....	116

Іваневич Л. А. К. ШИРОЦЬКИЙ ПРО УКРАЇНСЬКИЙ ТРАДИЦІЙНИЙ СТРІЙ У ШЕВЧЕНКОЗНАВЧИХ ПРАЦЯХ.....	122
Іваневич Л. А., Трембіцький А. М. ТАРАС ШЕВЧЕНКО ПРО БЕРЕСТЕЦЬКУ БИТВУ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ..	133
Кондратюк І. В., Королевська О. Д. ШЕВЧЕНКО – ДУХОВНИЙ ПРОВІДНИК У МАЙБУТНЄ.....	145
Костюк С. В. “КОБЗАР” У ШЕВЧЕНКІАНІ ФОНДОВОЇ ЗБІРКИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ.....	150
Кравчук Л. Д. ФЕНОМЕН Т. ШЕВЧЕНКА: ПОГЛЯД КРІЗЬ СТОЛІТТЯ.....	152
Кульбовський М. М. ПОЕТ ВСЕСВІТУ.....	157
Кухтук Г. П., Ополянчук Л. С. ДУХОВНИЙ ПРОМЕТЕЙ НАЦІЇ.....	161
Кучеров Г. Г., Коцюк В. Д. ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ТВОРЧОСТІ Т. ШЕВЧЕНКА У ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКИХ “ПРОСВІТ” ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ (1920–1922 РР.).....	167
Левчишина В. І., Тимошук А. В. СВІТЛИЙ ОБРАЗ КОБЗАРЯ – БЕЗСМЕРТНИЙ.....	177
Лозовий В. С. КУЛЬТ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА І УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ ПІСЛЯ ЛЮТНЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 РОКУ.....	184
Мамаєва Д. О., Кравчук Л. Д. ГЕНІАЛЬНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ПОЕТ, ХУДОЖНИК, МИСЛИТЕЛЬ...	189

Мартинюк М. В. ДО ПИТАННЯ МУЗИЧНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТВОРІВ Т. Г. ШЕВЧЕНКА.....	196
Мартинюк О. С. УКРАЇНА ТА УКРАЇНЦІ В ТВОРЧОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ПОЕТА Т. Г. ШЕВЧЕНКА.....	199
Машкіна Л. А. ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ Т. Г. ШЕВЧЕНКА У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ РЕАЛІЙ.....	205
Машталір А. І., Галатир В. В. ВИДАВНИЦТВО ЛІТЕРАТУРИ, ПРИСВЯЧЕНОЇ Т. ШЕВЧЕНКУ, НА ПРАВОБЕРЕЖЖІ В ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОСТІ (КВІТЕНЬ-ГРУДЕНЬ 1918 р.).....	209
Місінєвєвич О. М. МОВНА ОСОБИСТІСТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО ДИСКУРСУ.....	219
Нагула Н. В., Королевська О. Д. “КОБЗАР” – СВЯЩЕННА КНИГА.....	225
Олійник В. В. ВИХОВНА ДІЯЛЬНІСТЬ 1-Ї КИЇВСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ ІМ. Т. ШЕВЧЕНКА В ПЕРІОД УНДР (1917 – 1920 рр.): ЗМІСТОВІ АСПЕКТИ, ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ШЕВЧЕНКІВСЬКОГО СВЯТА.....	230
Петрик Т. М. ШЕВЧЕНКО І СУЧАСНІСТЬ.....	234
Петрюк Л. П., Григорук Н. В. РОЛЬ Т. Г. ШЕВЧЕНКА У СТАНОВЛЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ВПЛИВ ЙОГО ПОЕТИЧНОГО СЛОВА НА ПІДРОСТАЮЧЕ ПОКОЛІННЯ.....	236

Пониц О. Д. БУКОВИНСЬКА ШЕВЧЕНКІАНА.....	241
Рожко-Павленко Л. Ф. ПОРТРЕТИ Т.Г.ШЕВЧЕНКА В ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА АНДРІЙЧУКА.....	251
Рудюк Р. М. Т. Г. ШЕВЧЕНКО ЯК ПОЕТ-ГУМАНІСТ СВІТОВОГО ЗНАЧЕННЯ....	259
Савчук Л. М. ТВОРЧІСТЬ Т. Г. ШЕВЧЕНКА НА УРОКАХ ЧИТАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.....	263
Салій І. З. ВІРНІСТЬ КОБЗАРЕВОМУ СЛОВУ: ВІД ДІДА ДО ОНУКА.....	267
Матвіюк К. І. ТАРАС ШЕВЧЕНКО – ПРОРОК УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ.....	274
Сестрова О. В. “КОБЗАР” – СВЯЩЕННА КНИГА.....	281
Слободянюк П. Я. “ПОДІЛЬСЬКА ШЕВЧЕНКІАНА” МИКОЛИ КУЛЬБОВСЬКОГО.....	294
Слободянюк П. Я. ПЕРІОДИКА ПОДІЛЛЯ (ДРУГА ПОЛ. ХІХ СТ. – СЕРЕДИНА ХХ СТ.).....	298
Талан Д. А., Королевська О. Д. Т. Г. ШЕВЧЕНКО ЯК ПОЕТ-ГУМАНІСТ СВІТОВОГО ЗНАЧЕННЯ....	303
Тернецька М. А. АМБІВАЛЕНТНІСТЬ ЯК ОДНА ІЗ СПЕЦИФІЧНИХ РИС ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ ТАРАСА ГРИГОРОВИЧА ШЕВЧЕНКА.....	306

Тоненький Б., Балема Т. В. ВІСНЕ СЛОВО.....	312
Трембіцький А. А., Трембіцький А. М. ТАРАС ШЕВЧЕНКО ПРО КОЗАЦЬКІ МОГИЛИ – МІСТЕРІЮ УКРАЇНИ.....	320
Трембіцький А. М. ТАРАС ШЕВЧЕНКО ПРО ХАТУ В ЖИТТІ УКРАЇНСЬКОЇ РОДИНИ..	328
Філінюк В. А. ДЕРЖАВОТВОРЧІ МОТИВИ У ПОЕЗІЯХ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.....	342
Черниш Г. М. ТРИ СРІБНІ МЕДАЛІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.....	346
Яцюк О. М. ШУКАЄМО У ШЕВЧЕНКОВОМУ СЛОВІ ОСНОВУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ.....	352
Яцюк О. В., Бенюк Г. В. “КОБЗАР” – СВЯЩЕННА КНИГА.....	355
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	361
ЗМІСТ.....	366

*Постать Тараса Шевченка в сучасному культурному і геополітичному просторі :
збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. –
Хмельницький, 2014. – 372 с.*

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ПОСТАТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В СУЧАСНОМУ КУЛЬТУРНОМУ І ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРІ

/до 200-річчя від дня народження Кобзаря/

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Комп'ютерне верстання та макетування: Олійник В.В., Парандій В.О.
Художнє оформлення обкладинки: Парандій В.О.

Ш 37 Постать Тараса Шевченка в сучасному культурному і геополітичному просторі : зб. наук. пр. Хмельницького ін-ту МАУП. – Хмельницький : Вид-во ХІ МАУП, 2014. – Вип. 1. – 372 с.

*За достовірність фактів, цитат, власних імен, посилань на літературні джерела та інших відомостей відповідають автори публікацій
Редколегія не завжди поділяє їхні погляди.*

**Здано в набір 03 березня 2014 р. Підписано до друку 03 березня 2014 р.
Формат 60х84 1/16. Гарн. Times. Ум. друк. арк. 2,4.
Друк офсетний. Папір офсетний. Тираж 300 прим.**